

מהלכות ראש השנה שחל בשבת ועניניו

בקצרה ע"פ פסקי המשנ"ב ופוסקי זמננו

לתגובות: ת.ד. 3373 בני ברק
לקבלת העלון בדוא"ל ניתן לשלוח בקשה
ל: H616169@gmail.com

אין לסמוך על הדברים למעשה כ"א אחר בדיקה במקורות בפנים

מחפושט טליתו.....מח
אכילה ושתיה קודם התקיעות (בשנה זו) ביום
השני.....מח
תקיעות (בשנה זו ביום ב' דר"ה).....מט
ברכת 'שהחיינו' על התקיעות ביום ב' בשנה זוגא
אמירת 'למנצח' לפני התקיעות.....נא
דין ישיבה בזמן תקיעות דמיושב ותקיעות
דמעומד.....נא
מדיני ברכות התקיעות.....נב
המאחר לבוא לביהכ"נ ולא שמע ברכות השופרנב
הפסקה בדיבור.....נב
תקיעות על סדר הברכות.....נג
שיכוון איזו תקיעה שומע.....נג
תקיעה ליחיד.....נג
תקיעות לנשים.....נד
חוב קטנים בשמיעת התקיעות.....נד
טלטול השופר בראש השנה שחל בשבת וכשחל
בחול.....נה
מוסף.....נה
ברכת כהנים.....נו
מנחה.....נח
תשליך.....נח
אכילת סעודה שלישית.....נח
איסור הכנה מיום א' דר"ה ליום ב'.....נט
ליל ב' של ר"ה.....נט
הדלקת נרות בליל יום ב' דראש השנה החל
השנה במוצש"ק.....נט
תפילת מעריב ליל ב' דראש השנה שחל
במוצש"ק.....סא
קידוש ליל ב' דר"ה החל במוצש"ש – סדר יקנה"זסא
שבת שובה.....סג
המעביר על מידותיו ניצול מהדין, מוחלין
עוונותיו ומאריך ימים.....סד
קידוש לבנה.....סז

טבילה.....כט
בגדי ראש השנה.....כט
ראש השנה.....כט
הדלקת נרות ליל א' דר"ה החל בשנה זו בשבת. ל
שימוש בנרות יו"ט שלא לצורך מצוה.....ל
קבלת שבת – ליל יום א' דר"ה שחל בשבת.....לב
תפילות ראש השנה.....לג
הזכרת יום השבת בתפילות שמו"ע ביום א'
דראש השנה בשנה זו שחל בשבת.....לג
לא הזכיר שבת כלל.....לג
הזכיר את השבת רק פעם אחת בתוך הברכה
ולא אמר שאר ההזכרות, וחתם כראוי.....לג
הזכיר את השבת בברכה, וטעה ולא הזכיר את
השבת בחתימה.....לג
בתוך הברכה לא הזכיר של שבת כלל ורק
בחתימה הזכיר.....לד
חתם רק "מקדש השבת".....לד
עוד בנוסח התפילה.....לד
הנקלע למקום שאין שם סידור.....לד
דינים נוספים בתפילה.....לד
קידוש ליל ראש השנה וברכת שהחיינו.....לו
סעודת יו"ט.....לז
אכילת הסימנים.....לח
דברי מאכל שנמנעים מלאכול בראש השנה ..לט
השוכח יעלה ויבוא או רצה בסעודת ראש השנהמה
השלמת מאה ברכות.....מא
תלמוד תורה ותהילים.....מא
שינה בראש השנה.....מב
שחרית.....מג
סדר חזרת הש"ץ.....מה
אבינו מלכנו.....מז
קניית עליה.....מז
העומד בשמו"ע בשעת קריאת התורה.....מז
דין להשען על הבימה שמניחים עליה ס"ת.....מז
תקיעות – יום א' דראש השנה שחל בשבת.....מז

חדש הרחמים.....ב
ערב ר"ח אלול.....ב
אמירת תהילים בימים אלו.....ב
תקיעת שופר.....ט
מזמור לדוד ד' אורי וישעי.....י
שתי שבתות אחרונות של השנה.....יא
שבוע ושבת האחרונה של השנה.....יא
סליחות.....טז
זמן אמירת הסליחות.....טז
ברכת התורה וברכת ענט"י ודין נט"י בעלות
השחר למשכימים לסליחות.....יז
סדר ההנהגה בסליחות.....יז
סדר הסליחות.....יח
תיקון חצות – סליחות.....יט
יחיד האומר סליחות.....יט
יחיד המתפלל עם הציבור.....כ
העוסק בתורה או אומר פסוקי דזמרה ושומע
שהציבור אומרים י"ג מידות.....כ
תענית ביום א' דסליחות.....כ
ערב ראש השנה.....כא
תענית בערב ראש השנה.....כא
נפילת אפים בערב ר"ה.....כב
תקיעות בערב ראש השנה.....כב
התרת נדרים.....כב
בפני מי מתירים.....כג
מתי מועיל התרת נדרים.....כג
התרת נדרים לכמה אנשים.....כד
התרה ע"י שליח.....כד
התרת נדרים לנשים.....כד
נדדי קטן בן י"ב וקטנה בת י"א.....כד
מסירת מודעה.....כד
הליכה לבית הקברות.....כו
מנחה בערב ראש השנה.....כז
הכנה מעיו"ט.....כז

לעילוי נשמת

הרבנית שרה הינדא בהג"ר חיים יהודה לייב ע"ה תנצב"ה

חדש הרחמים

ערב ר"ח אלול

א. בערב ר"ח אלול נהגו רבים להתענות ולעשות סדר יום כיפור קטן^(א), אף במקום שאין נוהגים לעשות כסדר הזה בשאר חדשים, כדי שייכינו ליבם לתשובה, ואם ר"ח בשבת מקדימין לעשות ביום חמישי שלפניו (מטה אפרים' תקפ"א ג' ו'אלף המגן' שם ס"ק ד').
ב. כתבו הספרים דאף מי שאינו מתענה בער"ח מ"מ יראה לעשות תשובה ביום זה ולתקן את אשר עיוות בכל החדש, מאחר שהוא יום אחרון של כל החדש, ואז בודאי יהיה לו יום החדש זמן כפרה לכל תולדותיו (משנ"ב תי"ז סק"ד).

♦ ♦ ♦

◇ "באהבת הקב"ה את עמו ישראל, הרבה להטיב אותנו וצונו לשוב לפניו בכל עת שנחטא, ואף שהתשובה טובה בכל עת, מ"מ חדש אלול הוא מוכרח ומוכח יותר שמקובל תשובתו משאר ימות השנה, לפי שימים אלו הם ימי רצון מעת נבחרנו לעם ... לכן בכל שנה ושנה מתעורר עוד הרחמים למעלה והם ימי רצון, ולכן ירבה בכל החדש בתשובה ותפילה וצדקה" (חיי אדם קל"ח א').

◇ "הנה כי כן מי הגבר אשר לא יירא ואיזה הנפש אשר לא תעונה בעצם החדש הזה לשוב אל ה', ופתח פתוח לפניו וקול השופר מכריז לכל איש ישראל לאמר שובו שובו מדרכיכם הרעים בטרם יתנגפו רגליכם ובטרם יחולו ויזועו שומרי הבית האנושי ועמודיה יתפלצון מפחד ה' ומהדר גאווה כי יבא לשפוט הארץ כי קרוב יום ה' ומי יכילנו, ומי האיש אשר לא יעלה מורא על ראשו כי יבא להיות נשפט באש לפני שופט כל הארץ על כל מעשיו, הלא החרד את דבר ה' ישבור רוחו ולבו לשוב אל ה' בטרם ימים פונים לתקן את אשר עוותו ומצא כדי גאולתו" (יחמדת ימים' ח"ג פ"א עמ' ב' בהוצאת מכון 'חמדת ימים').

◇ בגנזי הגר"ר שריה דבליצקי זצ"ל נמצא דף הכתוב בכתב ידו כדלהלן:

"מעשה שהיה, – על סמך מה שמסרו לי שבשבת ר"ה יהיה חשמל כשר במקוה – הלכתי למקוה כבר לפני שעה שלש לשם, בפרוודור ובמדרגות היה חושך מוחלט אך קיוותי שאחר שאפתח את המקוה יהיה שם אור. אך מצאתי בחושך את המפתח ופתחתי את המקוה, אך גם שם היה חושך מוחלט. מכיון שכבר פתחתי, חשכתי שאסתדר בחושך, ומצאתי ספסל בחדר ההלבשה ושם פשטתי בגדי, ומשם הלכתי לחדר המקוה. ופתאום איבדתי כל יחס באיזה צד ופינה אני נמצא, וגיששתי בקירות וגם את המקוה לא מצאתי. והייתי מושטט הנה והנה ללא פתרון, ופתאום נטבלו רגלי במים, גם כן טוב.

נכנסתי, טבלתי ויצאתי. בשום אופן לא מצאתי את חדר ההלבשה ומיששתי בקירות ללא כל התמצאות כי הכל נאבד ממני. ופתאום מצאתי חולצה ובגדים אך נוכחתי כי הם לא שלי, וכעבור רגע מצאתי את שלי והתלבשתי ורציתי לצאת. אך כאן נגמר הכל. פחדתי שעם כל צעד אסתבך יותר והחלטתי מתוך צער להשאר לשבת על הספסל, עד ירחם. אך הצטערתי בלב שאצטרך להפסיד כל הקרבנות ומי יודע אם גם לא פסוקי דמרה והתפללתי בלב ליסועה.

והנה לא עבר רגע ואני שומע צעדים מתקרבים ויורדים למקוה, ואני קורא בקול רם: אני לא רואה איך לצאת! רגע רגע עונה הקול, והנה יד שלוחה אלי ומעמידה אותי ברגע על מדרגות היציאה, ונוכחתי כי גם עד כעת היו רק כמה סנטימטרים ממני ועד המדרגות שלא הרגשתי בהם. מי זה היה אינני יודע, ואולי היה זה אליהו הנביא.

המוסר השכל: אדם קרוב מאוד מאוד לדרך התשובה, רק כמה סנטימטרים מפרידים, והוא חושב שהוא שרוי בחושך מוחלט ומתייאש. פתאום נשמתו מרגישה את צעדי האלוקים המתהלך בגן, והוא רק צריך לקרוא במר נפשו: אני לא רואה לצאת מהחושך שאני שרוי בו! רגע רגע עונה הקול, והנה יד שלוחה אליו ומוציאה אותו למרחב, והוא רואה שרק מספר סנטימטרים הפרידו בין החושך לדרך האור, והוא בסבלותו חשב שאבדה דרכו.

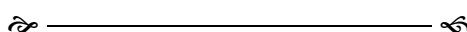
פתחו לי פתח בפתחו של מחט! רק איזה קריאה קלה ותיבה אפתח לכם פתח שכל קרונות ועגלות יכנסו בו. השיבנו ד' אליך ונשובה! שובה ישראל עד ד' אלוקיך כי כשלת בעונך. ע"י העון שהוא חושך מוחלט נסתככת עוד יותר, וכשלת.

ונזכה לשוב בתשובה שלימה לפניו". עכ"ל הגר"ש זצ"ל.

◇ "אני לדודי ודודי לי" ראשי תיבות 'אלול', וסופי תיבות עולה ארבעים, כנגד ארבעים יום מר"ח אלול עד יוהכ"פ, כי באלו ארבעים יום התשובה מקובלת להיות לבו קרוב אל דודו בתשובה, ואז דודו קרוב לו לקבל תשובתו מאהבה, ועוד סמך מקרא "ומל ד' אלוך את לבבך ואת לבב זרעך" ראשי תיבות 'אלול' (משנ"ב בהקדמתו לס' תקפ"א).

◇ בספר "שערי חיים"^(ב) (תהלים נ"ו – ה) הביא "שמעתי מאדמו"ר ההת"ם ז"ל בשם אבי זקנו הגאון ר' שמואל חיים ז"ל בפי' הפסוק "אני לדודי ודודי לי": "שהאדם יכול להיות בטוח שאם ישמור את כל דברי התורה כאשר יבקש ד' ממנו, אז גם ד' ישמע אליו לכל אשר הוא יצוה עליו, ורצון יראיו יעשה, וישמע לו וימלא משאלותיו ובקשותיו, כמאמר חז"ל עה"פ "ותגזור אומר ויקם לך" וזה 'אני לדודי' – אם אדע בלבי שאני לו, אז אני בטוח ודודי לי".

◇ "זוכה תודה יכבדנני ושם דרך אראנו בישע אלוקים" (תהלים נ' כ"ג). וברש"י: "זוכה תודה" – המביא לי זבח של תשובה והודאה על עוונותיו הוא יכבדנני, ו"שם דרך" – השב אלי, אני מלמד ושם דרך להומאים לשוב אלי, אני אראנו בישועתי".

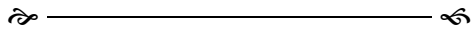

(א) טעם 'שם' זה הוא כמש"כ הפר"ח דמהר"ם קורדובירו ז"ל היה קורא אותו 'כפור קטן' לפי שבו מתכפרים עוונות של כל החדש, וכדאמרינן במוסף "זמן כפרה לכל תולדתם" (משנ"ב תי"ז סק"ד).

(ב) המובא בקובץ 'אוצרות הסופר' עמ' נ"א.

- ◊ כתב מהר"ח וויטאל זיע"א (עין הדעת טוב' פ' כי תצא): "ועיקר התשובה הזו להיותה מקובלת תהיה בחדש אלול הנקרא ירח ימים הנוראים, כי אז תפלתך נשמעת ושערי תשובה פתוחים כמ"ש דרשו ד' בהמצאו, ובסוד 'אני לדודי ודודי לי' ר"ת אלול, כי אז נחפץ הקב"ה ידיד ואוהב אל האדם השב בתשובה ובסופי תיבות ד' יודין כנגד ארבעים יום שמן אלול עד יוהכ"פ".
- ◊ כתב בעל ההפלאה (פנים יפות ויקרא פ' אחרי מות) אמר דוד המלך ע"ה (תהילים קל"ט ט"ז) 'ימים יוצרו ולו אחד בהם, ולי מה יקרו רעיד קל, מה עצמו ראשיהם, אספרם מחול ירבון, הקיצותי ועודי עמד', ופירש"י שם: 'ימים יוצרו' – כל השנה כולה, 'ולו אחד בהם' – זה יום הכיפורים. ואמרו ע"ז ילי מה יקרו רעיד קל' דקאי על ימי אלול, ששורשו הוא כמ"ש האר"י שהם ימי ריעים וימי רצון שחדש הזה מכפר על כל השנה".
- ◊ "משנכנס אלול עד מוצאי יוה"כ, יהא חרד וירא מאימת הדין" (ספר היראה המיוחד לרבינו יונה).
- ◊ "דרש מהר"י סג"ל: כתיב נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים. על כן צריך כל אדם להסיר השרשים הרעים ורוע מעלליו מן לבו קודם יום הדין של ראש השנה. וירגיל את עצמו כל ימי אלול להיות רגיל בהן בעשרת ימים התשובה ... כל ימי אלול יושב כל אדם קודם סעודותיו וקודם שינתו, וישתומם על עצמו ויפשפש במעשיו להתוודות עליהן בימי התשובה העולין לקראתו" (מהר"ל ריש הל' ימים הנוראים).
- ◊ חייב כל אדם עכ"פ להכין את עצמו ליום שיכנס למשפט לפני ה' בראש השנה שלשים יום קודם בתשובה ותפילה, ויתן כל לבו רק בעבודת ה' (חיי אדם קל"ח א).
- ◊ "חדש אלול מעותד לתשובה, והירא את דבר ה' יש לו לפשפש במעשיו, וישב קודם סעודתו וקודם שינתו, ויחשוב עם נפשו למצוא עונו להתחרט ולהתוודות עליו ושב ורפא לו, ויוסף אומץ בקיום המצוות" (מטה אפרים' תקפ"א י').
- ◊ "אבותינו ספרו לנו מהצדיקים רבותינו ז"ל איך שהיו שחים עד לעפר בימים אלו לא פסקו מלהוריד דמעות ודברי צומות וצעקות למרבה פליחות ולא דיברו שום שיחת חולין, השם ישים חלקנו עמהם" (קצה המטה על מטה אפרים סי' תקפ"א ס"ק כ"ג).
- ◊ כתב החיד"א זיע"א (מורה באצבע' סי' ה' אות רמ"ג) "זמן תשובה לכל הוא בחדש המקודש הזה, ויזהר לפשפש במעשיו, טוב וישר שבכל לילה קודם שישן טרם אמירת וידוי, יפשפש ויחפש דרכיו ובמעשיו באותו יום ויתוודה וישוב, וכן יעשה מר"ח אלול עד יוהכ"פ, כי היה צריך לעשות כן כל ימיו בכל לילה כמעשה צדיקים [ד]קראו בשמותם 'מארי דחושבנא' ולפחות כה יעשה במ' יום הנוראים הללו".
- ◊ כתב בספר 'חמדת ימים' (ה"ג פ"א אות ז'-ו' הוצאת מכון חמדת ימים): "וכל איש הירא את דבר ד', לבו יחיל בקרבו מפחד ד' ומהדר גאונו, ויתן אל לבו כי הימים האלה שלשים יום קודם ראש השנה יום הדין הגדול, ניתנו לו דמיון הבעל חוב שנותנין לו בית דין זמן שלשים יום למצוא כדי גאולתו ולהפטר מנשיו, וכן כדמיון הזה נותנין לו לאיש הישראלי בבית דין של מעלה זמן שלשים יום לעשות תשובה ולשוב מדרכיו הרעים להתם וכלה כל בעלי חובותיו ומקטרגיו אשר פעל וברא משחית לחבל במעלליו אשר לא טובים... ומי זה האיש מרגיש אשר לא ירגיז ויאחזנו פלצות... כשיביאחו למשפט לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא השופט כל הארץ כי בא יום פקודתו ודינו מגופו ומבניו ומממונו שהוא יודע כל תעלומות ואין צריך לפניו לא עדים ולא ראיה שהכל גלוי לפניו וביד כל אדם יחתום לדעת כל איש מעשהו והאלקים יביא במשפט את כל מעשה על כל נעלם אם טוב ואם רע שראוי להחרד חרדה גדולה, ויראה ורעד יבא בו לאמר הלא חמלך מזמן אותי לפני בית דינו הגדול מה אעשה כי יקום קל וכי יפקוד מה אשיבנו, ואם לא אסיר הבגדים הצואים מעלי אוי לה לאותה בושא אוי לה לאותה פלימה, מה בידי אקח להראות את פני האדון ד' מלך במשפט, ובמה אקדם, האקדמנו בעוולות ומרמות ולב חורש מחשבות און, קופה של שרצים תלויה לי, אוי לי על שבירי, נחלה מכתני, ובכן בעיניו יראה ולבבו יבין ושב ורפא לו, ויפשפש במעשיו הרעים ותרדנה דמעותיו על אשר חכעים את האדון ד' צבקות, ויתפוס בדרכי התשובה המבוארים בכל ספרי הרפואה רפואות נפשו העלובה פן ינחם על הרעה, וירצה עבד אל אדוניו אולי ישא פניו ביום האדיר והנורא כבא לפניו למשפט... ונסוף גם הוא לו לישועה ותועיל לו תשובתו הרמתה בחדש הזה להתקבל תפילותיו ראש השנה ויום הכפורים כי יתעטף נפשו בבקשו את פני ד' אלקיו מחילה וכפרה והחיים והשלום, שאם לא ישוב קודם איך יעניו פניו לשאול מאיתו יתברך כל אלה ואין מאומה בידו".
- ◊ הדבר הראשון להיות בעבודת האלול הוא, לברר לעצמו ולשנן כל היום, שראש השנה הוא יום הדין, ואין שום ויתור והעלמה, ועל הכל מוכרח ליתן דין וחשבון, ויש עונש ונקם ושילם על העוון, והכל מתהווה בראש השנה, זאת היא עיקר העבודה בחדש אלול. – חייבים לחזור ולשנן פעמים רבות את הדברים הידועים לשכל, כי ראש השנה עומד בפתיחתו ואיננו בטוחים כלל בחיינו!!! כי על הכל יבוא במשפט, והכל תלוי ביום הדין, וככל שמתקרבים לראש השנה חייב לגבור היראה והפחד מאימת הדין. – הדרך לחיזוק יסודות המשפט הוא בהתבוננות בענין עומק הדין עד היכן מגיע, ואפילו שיחה קלה מגידין לאדם בשעת הדין, צריכים אנו לידע כי המשפט הוא משפט ד', ומשפטי ד' הם סוג משפט אחר לגמרי, דקדוק עד אין תכלית, עד חוט השערה ממש. לדוגמא בשעה שאדם ישב ודיבר לש"ה, כשיבא למשפט יעשו עמו חשבון על כל מילה ומילה, ואף על ביטול תורה באותה שעה" ע"כ (ממורה השמש להגה"צ רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל, ובספרו אור יחזקאל עמ' ע"ז רכ"ט ק"ב – הובא בקנטרס 'פתחי תשובה').
- ◊ בא' מפנקסי קבלות הגר"ש דבליצקי זצ"ל נמצא כתוב: בל"ג י"א אלול תשכ"ד, סדר אלול לכל השנים לאוי"ש עד יוה"כ: 1. בימים אלו לשנות הסדר החיים מן הקצה אל הקצה ועיקר המחשבה וההרדה יהיה מפחד הדין. 2. עד כמה שאפשר לישב כל היום מעוטר בטלית ותפילין ולא לצאת החוצה. 3. ללמוד מוסר שעה. חצי שעה. וחצי שעה. 4. לא להסיה דעתו מחרדת הדין והתשובה ולדבר ולעזר אחרים ע"ז כי בעו"ה נתקדד מאד וכו'. 5. למעט מאד בדיבור, וג"פ ביום לעשות חשבון הנפש על ביטול תורה ותפילה ושמירת הלשון. 6. למוד המוסר בעיקר מעניני דיומא וכו'. 7. הלמוד יהיה העיקר לימוד ולא כתיבה. 8. לגמור בל"ג מר"ח אלול עד שמע"צ ב' האידרות עם יין הרקח ששה דפים ליום. 9. כל עץ חיים עד שמע"צ. 10. שעה"כ הכל שבועה דפים ליום. 11. בנגלה השיעורים הרגילים. 12. לגמור מסכתא שלמה עם פירש"י עד שמע"צ. 13. כמו"כ ללמוד מר"ח אלול עד שמע"צ זוהר ותיקונים על הסדר ולהתחיל בשנה הבאה ממקום שפסקתי אשתקד וכן בל"ג כל השנים על הסדר.
- ◊ כתב הגר"י סלאנטר זיע"א (אור ישראל אגרת ז') "באלול, אם כי העת קצר, יראה ללמוד הספר הקצר כמו שערי תשובה לרבינו יונה וכיוצא המדבר כמעט מכל שרשי מצוות ועבירות. ובהגיעו לדבר השייך יותר לו, יראה ללמוד בהעמקה לפי כוחות תבונתו ולפי מצב עת הקצר. ויראה לחלק לבחינות שונות כנ"ל (היינו לכה"פ לקיים המצוות הקלות לפניו לקיימם, ולהשמר מהעבירה בבחינה הקלה אשר תצילנו מיסורים קשים ומרים ר"ל, יעו"ש) ומזה התקדד לבוא לאיזה בחינה בהעבירה הלזו ביום הכיפורים, לבעל תשובה גמור לקבלת עזיבת החטא בבחינה הקלה, אשר אין ערוך לגדול מעלתה לטוב לו בזה ובכא". עכ"ל.

- ◇ "עורר ישינים משניתכם וחוסו על עצמכם, ונפיל תחינתינו לאלוקי ישראל כי בהגיע ימי רצון אלו ימינו פשוטה לקבל שבים, ולא נפנה ימין ושמאל להתעסק בעסקים, כי קרוב יום הפקודה והדין לפני מלך המשפט, מהגוף, ומבנים, וממנון, ואם לא נסיר הבגדים הצואים אנה נוליד את חרפתינו, ועתה חלו נא פני קל, שפכו לפנינו לבבכם ... כי מי פתי אשר ישמע כזאת ולא ישום הדברים האלה על ליבו וישוב אל ה' וירחמנו ואל אלוהינו כי ירבה לסלוח" (אלף המגן' תקפ"א ס"ק ט"ו).
- ◇ "...לאזור חיל ולהיות עז כנמר וקל כנשר לתקן את אשר עוותו - בחדש הזה, ליכון לקראת אלקיו בתשובה ובמעשים טובים לפני יום בא לד' איום ונורא, ומצא כדי גאולתו להתחנן לפני הקל חנון המרבה לסלוח, ולשאול מחילה וכפרה, ועל המחיה ועל הכלכלה לכל ימי שני חייו אחר כי הלך לפניו צדקו בתשובה וביראת ד' כל היום המה יגינו בעדו ויליצו בעדו" (חמדת ימים' ח"ג פ"א אות י"א עמ' ד' הוצאת מכון חמדת ימים) ^(א).
- ◇ בדחי אדם (ריש הל' ר"ה) הביא המנהג לצום מר"ח אלול ^(ה) ^(ט), וכתב שם: "אבל בדורות הללו שאנו חלושי כח ... יותר טוב שיאכל מעט וילמוד בפליים". והיינו שבאמת העוונות מצריכים "צומות" מר"ח אלול כדי לכפר עליהם, אבל מה אפשר לעשות שהיום חלושים בכדי לקיים את הכפרה הנצרכת, על כן התחליף לכפרה הוא "לימוד בפליים"!!! ^(ב).
- ◇ "כל איש ישראל צריך להוסיף לקח בימים האלה יותר משאר הימים כי התשובה העיקרית היא עסק התורה, כמו שאנו אומרים בתפלתנו 'השיבנו אבינו לתורתך', כי הרחוק מהתורה רחוק מהקדוש ברוך הוא, ואין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד, ולכן עיקר התשובה בעסק התורה וכמו שאמרו בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בדברי תורה" (חמדת ימים' ח"ג פ"א אות מ"ג הוצאת מכון חמדת ימים).
- ◇ "הימים האלה נזכרים ונעשים לתקן על כל מה שביטלו בכל השנה לימוד התורה, וראוי כל אחד למעט בעסקיו ולקבוע ביום ובלילה עסק התורה, ואף גם להתבודד ולחשוב עם קונו על כל מה שפעל ועשה בכל השנה, כי באו ימי שילום, החנווני מקיף והפנסק פתוח והיד כותבת והגבאים מחזירין תדיר בכל יום, ומי לא נפקד בזמן הזה, ומי פתי יסור לבבו לבלתי הבין כי ממכון שבתו השגיה הוא יתברך, אז יכנע לבבו ותרדנה עיניו דמעה על החטאים ועל העוונות אשר חטא על הנפש, ומורא יעלה על ראשו ועל כרעיו ועל קרבו, ותחתיו ירגז אם עודינו מחזיק בטומאתו, ושב ורפא לו... אחי אתה הס אזנך ושמע דברי חכמים, רחץ וטהר ואל תאחר לפני בא יום ד' האיום והנורא, ושים נא כח נגד עיניך פחד ד' והדר גאונו בקומו לשפוט הארץ, כי כל יושבי תבל ושוכני ארץ חלו ורגזו וחרדו יחרדו חרדה גדולה עד מאד, ושוב אל ד' בכל לבך באמור לך מה אעשה כי יקום קל, וכי יפקוד מה אשיבנו" (חמדת ימים' ח"ג פ"א אות ס"ו ע"ג הוצאת מכון חמדת ימים).
- ◇ איתא בספר 'מגיד מישרים' למרן הבית יוסף, ז"ל "מי שמפסיק באמצע אכילה בעודו בגבורות התאוה לאכול, וכובש תאוותו, נחשב לו כאילו התענה יום שלם", ודבר זה מותר אפי' בשבת ויו"ט וימים שאסור בהם התענית ^(א) (אלף המגן' תקפ"א סק"ג). וכ"כ החיד"א זיע"א (צפורן שמיר' ה' ס"ה) "אם מאכל אחד ערב לו ומסלק ידו מלאכול לסגף עצמו על חטאתו הוא חשוב לפניו יתברך ועביר ומהני להיות לו כפרה, ואם יתמיד בזה, הוא פקח שאוכל ומתענה בבת אחת כי מעט סיגוף זה שמסלק ידו מאכילת הערב לחכו נרצה לו בעין תענית". וב'מורה באצבע' (סי' ג' אות ק"ב) כתב ד"נחשב לו כקרבן ומזבח כפרה". ^(ב)
- ◇ "העיקר הוא באלול ללמוד תורה הרבה, והתפילות צריכים להיות בכוונה, ובלי קריירות" (החפץ חיים זיע"א - כל כתבי הח"ה, שיחות החפץ חיים עמ' פ"ג אות ק"ב).
- ◇ צריך ג"כ לקבל ע"ע בל"ג ענין אשר בו תלוי ג"כ התיקון לשעבר, והוא ענין עיקרי בעבודת השם ית"ש ואין בו סיגוף וגלגול שלג, "להקפיד מאוד על תפילה בבוקר כסדרה בלי דילוגים ובלי השלמות אח"כ, כל אחד בנוסח שהוא רגיל אבל בנוסח החוץ לא ידלג כלום ויתפלל מילה

- (ג) עוד כתב שם (אות כ"ט ל') "בכל ארבעים יום אלו אם מתענה ילמוד... בפרט במעשה הקרבנות שמסוגלים מאד בימים האלה לפני בא יום הדין הקדוש והנורא, וכמו שאמרו בזוהר במדרש הנעלם "הנהגה שלשה אנשים נצבים עלי", מהו "עליו" - לעיונא בדיניה, כיון דחמא כך, מה כתיב "וימהר אברהם האהלה", מהו "האהלה" - בית המדרש, ומהו אומר "מהרי שלש סאים" - ענין הקרבנות, ונשמתא מכוונת בהו, הדא הוא דכתיב "ואל הבקר רץ אברהם" וכדין נייחא להו, ולא יכלין לאבאשא ליה" ע"כ. וכבר הקדמנו כי לעולם יקדים אדם תפילה לצרה, קדמיה לרשיעא עד לא יקדימין, ועל ידי קריאת מעשה הקרבנות, הוא מפילם חללים ויאבדו כל צוררי נפשו ואין שטן ואין פגע רע, ורבים מחסידים ואנשי מעשה לומדים כל הימים האלה במשניות סדר קדשים מטעם זה, ולכן כל אדם יאחוז דרך צדיקים לעשות כסדר הזה כל יום ויום". - ובלבוש (סי' א' דין ט') כתב: ד"אם אינו יכול להשכים לקרות הפרשיות (של הקרבנות ש"מכפר ומועיל כמו קרבן") מכל מקום התפילה אשר היא מועדת לכל חי - אל יאחר ויחשוב בליבו אילו ה' בעבודת מלך בשר ודם וצוהו להשכים באור הבקר לעבודתו, ה' זהיר וזריז לעמוד לעבודתו כאשר צוהו, כל שכן וקל וחומר לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה" עכ"ל.
- (ד) ומי שצם בימים אלו ומפרסם עצמו לאחרים להשתבח, נענש על כך (שו"ע תקס"ה ו'). ואם שואלים אותו אם התענה, מותר לומר האמת, כיון שאינו עושה להשתבח או להתפאר, ומ"מ נכון שבכל גוונא יאמר שאינו מתענה, כדי לא להחזיק טיבואת לנפשיה, ורק אם מפצירים בו לאכול ואין לו האיק להשתמש בלי שיאמר שמתענה, יאמר שמתענה (משנ"ב שם ס"ק י"ד).
- (ה) ובספר 'חמדת ימים' (ח"ג פ"א אות ע"ח ע"ט הוצאת מכון חמדת ימים) כתב: "סגולת מיעוט חלב ודם בתעניתו היא לסלק בעלי הדין מעליו, ואין לך אדם שאין צריך לה לפני בא בני האלקים להתיצב על ד', ואף גם כי בעוונות וחטאים מתגברת הקליפה ומעבה מחיצה של ברזל בינו לבין אבינו שבשמים, ועתה ישוב לשבר הקליפה על ידי צום ותענית שחלבו ודמו שהם עיקר האיברים מתמעטים ומסתגפים, ויהיה קרוב אל ד' אלקיו ויענהו ממעון קדשו בכל התפילות אשר יתחנן בימים נוראים האלה ולא ישיב פניו ריקם וחלקו בחיים. על כן קבלו וקיימו יראי ד' וחושבי שמו לעמוד על נפשם להבין ולהתענות כל אחד כפי כוחו אחד המרבה ואחד הממעיט, כל אדם אינו חייב אלא כשיעורו ובלבד שיכיון לבו לשמים. ויכווננו גם כן להחליש כח הקליפה אשר גברה באורות העליונים ונפשם ונשמתם".
- (ו) וכן הורה הגרא"ל שטיינמן זצ"ל לאחד שהיה רגיל להתענות 40 ימי הרחמים - שלא כדאי שיצום היות והצומות מחלישים את האדם ומתמעט מלימודו, ואם יפסיד אפילו דקה אחת מלימוד התורה כבר לא שווה הכל והורה לו להחליף תעניתו בלימוד התורה עם שמירת הדיבור (הגרמ"ב זילברברג שליט"א דיני ומנהגי חדש אלול).
- (ז) ובספר בית אהרן (בליקוטים) כתב בשם הרה"ק רבי שלמה מקארלין ז"ל אם מקרר אדם את את עצמו מתאוות האכילה נחשב כמו גלגול שלג (הובא באלף המגן שם). - וברבינו יונה ב'סוד התשובה' לאחר שהביא להתענות על העוונות, כתב "ואם אדם חלש הוא שאינו יכול לסבול עניים קשים ותעניות, ימשוך מתאוותיו, ואל ימלא כל תאוותיו, לא במאכל ולא במשתה, וכן אמר הראב"ד שהיה אחד מחסידיו עולם, הגדר הגדול המעולה המופלא - מניעת המאכלות. וכן פירש דבריו: אל יעזבו לגמרי מלאכול בשר ולשתות יין, כי דיך מה שאסרה תורה, אך בעת מאכלו ועודנו תאב לאכול, יניח ממנו לכבוד הבורא מתאוותיו, ואל יאכל כפי תאוותו, ודרך זו תמנענו מחטוא, ותזכירנו אהבת הבורא יותר מתענית אחת בשבוע, כי זה בכל יום תמיד מידי אוכלו ומידי שתותו, יניח מתאוותו לכבוד הבורא" עכ"ל. - וכמו"כ במגיד מישרים באזהרות בריש הספר (אות ט"ז) איתא "ובעת מאכלך כשאתה תאב ביותר לאכול או לשתות, תסלק ידך, ואם כה תעשה בכל סעודה, יהיה כאילו אתה מקריב קרבן בכל סעודה, ושולחנך יהיה מזבח ממש לעליו יצה"ר". - וברבינו יונה בשערי תשובה (א' ל') מנה את "שבירת התאוה הגשמית" כעיקר התשיעי ב"עיקרי התשובה", וכתב שם "שייב אל ליבו כי התאוה עוללה לנפשו לחטוא ולמשוך העוון בחבלי השוא", וכמו"כ בחובת הלבבות (שער הפרישות פ"ו) כתב "מה שצוותה אותנו התורה בתענית בעת התשובה ובקשת הכפרה, כדי שנחסום תאוותינו מכל התענוגים שהם החזקים שבסיבות העבירות" עכ"ל. ולשון הגר"א זיע"א באגרתו "ועד יום מותו צריך האדם להתייטר, ולא בתעניות וסיגופים, רק ברסן פיו ובתאוותו".
- (ח) וכע"ז הביא האלי' רבא ס' ק"ע סק"ג מהשל"ה הק' זל"ש "הנני מלמדך תשובה מעולה והיא חמורה מאוד וקלה, בהיות המאכל או המשתה שלפניו מתוק לחיך וחיביב עליו ביותר, ימשוך ידיו ממנו וימנע עצמו ממנו, וזהו תשובה בכל עידן וזמן, ומרובה ומקובלת עד ד' אלקים" עכ"ל.

- במילה במקום קבוע**, לא היום כאן ומהר במקום אחר, ורצוי להתפלל דוקא כותיקין, (והותיקין דוקא במקום שמתפללים כפי נין הנראה, כי אחרת זה חשש של בדיעבד), וזה תיקון גדול מאוד כי מעלת הותיקין הסומכים גאולה לתפילה עושים אז יחוד גדול וזה תמורת החטאים שהיו ח"ו לבטלה, וגם ע"י ד' חלקי התפלה שרבותינו בעלי רוח"ק יסדו לנו אנחנו בונים ומתקנים ד' עולמות כידוע, וזה תיקון גדול נגד הרס העולמות ח"ו שגרמנו ע"י המעשים הלא טובים. וזה תיקון שניתן לתקן בכל יום ויום בס"ד" (הגר"ש דבליצקי זצ"ל – 'נפש תדרשנו' ח"ב עמ' קי"ז גבי ימי השוכבים).
- בנהגותיו של בעל מחבר חס' חק' קב הישר' כתב, ז"ל: "להיות נחשב אצלי כל תיבה ותיבה בפסוקי דזמרה וק"ש ותפילת י"ח ממש כאבן טובה חיקר מאוד, למען שבאם יצא מפי איזה תיבה במחשבה זרה ח"ו, אהא מצטער ביותר מאשר אכדתי אבן טובה שהוא פסידא דלא דרר. וכבר יש קבלה מקדמונים שעל כל אות ואת ממונה מלאך אחד" עכ"ל (הובא בהקדמת ס' קב הישר' מהדורת הרב שיינברגר שליט"א וברשותו שנת תשנ"ג עמ' 69).
- סיפר אחד מתלמידי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שבהזדמנות מסוימת שאל את רבו, אימתי נחשב בעיניו שעבר עליו היום כראוי. וענה: יום שזכיתי לכוון בו בכל שלשת התפילות את פירוש המילות כהיותן ובשלימותן "דער ברוך זאל זיין א ברוך, און דער אתה א אתה" הוא אצלי יום טוב כראוי. וכדברים האלה השיב לת"ח גדול ממקורביו, כשביקש בהיותו בעת צרה רח"ל, שיורה לו איזה קבלה טובה יקבל על עצמו להתחזקות בתיקון המעשים – שיתחזק באמירת הברכות בכוונה ובפירוש המילות כראוי. וכן כשנשאל פעם איך יש לנהוג בכל מקום שכתבו הפוסקים בענין ספק ברכה "המברך לא הפסיד" או "אין מזניחין אותו" וכדו', ענה, שאע"פ שאין בזה גדר ברור, נקוט מיהא האי כללא, שאם יש לו זמן לברך בנחת ובכוונה יכול לברך, אבל אם הוא ממחר וכדו' ולא יוכל לכוון כראוי, עדיף לסמוך על המקילים שלא לברך (הליכות שלמה) תפילה עמ' ה' בהערה).
- סיפר רבי לייב באקשט זצ"ל ראש ישיבת 'בית יהודה' בדטרויט, שרבי ירוחם הלוי זצ"ל היה מספר שבקלם הקפידו בחדש אלול ללמוד יותר (ט) ולהשתדל לחדש חידושי תורה (במחיצתם' ח"ב עמ' 27).
- "האדם צריך לחפש לפני יום הדין להרבות בזכותים ובמצוות כדי שיכוא ביום הדין ברובו וזכויות, ואם כן יש דרך איש ישר לפניו שחיון מאשר שיש להרבות בלימוד התורה שכל מילה מה שהוא לומד היא מצות עשה בפני עצמה, יש ג"כ להרבות למי שאפשר לו, בלבישת טלית ותפילין, דהרי ע"י תפילין הוא מקיים ח' עשין בכל רגע, וע"י הציצית מקיים ג"כ בכל רגע מצוות עשה, ויכולים להתווסף לו אלפים של מצוות עשה שיכריעו זכותו לטובה ולדימום ביום הדין הנורא" (הגר"ש דבליצקי זצ"ל 'אני לדודי' עמ' פ"ח). [ובחיד"א זיע"א 'מורה באצבע' אות ד' כתב "מה טוב שילמוד אחר תפילה עודנו מעוטף בטלית ומעוטר בתפילין, וישים אל לבו אשר זאת לפניו בישראל שלמים וכן רבים היו כל היום בתפילין, ובדור יתום זה לפחות יהי' לומד איזה שיעור אחד ... בתפילין". ויעו' עוד 'כתר ראש' להגר"ה מוואלזין זיע"א (אות ט"ז) הנדפס"ה מהדורת הגר"י ולושינסקי שליט"א] דכ' שם "לילך בתפילין כל היום" (ומותר אף במשא ומתן ואכילת עראי ג"כ מותר, אך אסור לדבר בהם דברים בטלים ח"ו שענשם כפול"), עוד אמר בשם רבו הגר"א ז"ל שהצטער הרבה על הדור הזה שמבטלין עיקר המצוה בתפילין שמצותה כל היום, כידוע שבעל הסמ"ג היה מסובב העולם להזהיר לכל ישראל שילבשו בגד בת ד' כנפות עם ציצית, כך אילו היה בכוחותיו היה סובב את העולם להחזיר עטרה ליושנה שיניחו ישראל תפילין כל היום, והעיקר להזהיר שלא ישן בהם, ושלא להפיה ח"ו, ובנקל יכול ליהדר ולקיים המצוה. ובכל שעה מקיים הלוכשם שמונה מצוות כדאמרו חז"ל (מנחות מד). אמר רב ששת כל שאינו מניח תפילין עובר בשמונה עשין" עכ"ל.
- "צריך כל אדם לעורר את ליבו ל' יום קודם ראש השנה, והוא מר"ח אלול, לבער את החמץ שיש בתוך קרבו בחורין ובסדקין ולא יניח ממנו לא מעט ולא הרבה שכבר חל עליו חובת ביעור, ובהיות כי הענין רב מכל ימות השנה ואין המלאכה לא ליום ולא ליומיים, צריך להתחיל ולבער ל' יום קודם, לקיים 'מעט מעט אגרשנו', וכולי האי ואולי נוכל לטהר עצמנו באלו חלי' יום, ומפני זה נהגו להרבות סליחות ותחנונים, ולא די בזה כי צריך כל אדם לטהר עצמו באשר הוא מכיר את מעשיו, מי בתעניות מי במלקיות מי בעשות צדקה ומשפט, מי בעסק התורה ויומם ולילה, כי היא משולה לאש, ומטהרה כאש, מי בתפילות ותחנונים ודמעותיו על לחייו, הכל לפי מה שהוא אדם, וכל זה בל' יום הקודמים" עכ"ל ('סדר היום' – סדר ר"ח אלול).
- כתב ביסוד ושורש העבודה (שער י' פ"ד) "רבים וכן שלמים נזהגים שמקבלים עליהם מר"ח אלול שלא ידברו שום שיחת חולין, ואשרי חלקם, כי אין כל דבר בעולם לטהרת הנפש כמו בלימת פיו משיחה בטילה, גם הוא תועלת גדולה מאוד ומאוד לכוונת התפילה שאין מבבלין אותו מחשבות זרות, צא ולמד גודל מעלת הבולם פיו משיחה בטלה ממש"כ האריז"ל ז"ל 'מי ששומר עצמו בשתיקה ארבעים יום רצופים, בוודאי ישיג רוח הקודש בלי ספק" עכ"ל, וע"ז ידוה לב כל הדושים" עכ"ל יסושה"ע. ואף החפץ חיים זיע"א כתב בחובת השמירה (פרק י' אות י"ב) "בימים הנוראים הקדושים בוודאי נכון מאוד להתנהג במידה הקדושה הזו [ולשים עצמו באיזה], וכן שמעתי שנהג הגאון הצדיק ר' יצחק אב בית דין פטרבורג מר"ח אלול עד אחר יוה"כ"פ היה משים עצמו כאילו בעצת חז"ל, (והפוחת לא יפחות עכ"פ מעשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים". ובפלא יועץ (ערך "פה") הביא דברי המדרש (שמות רבה י"ג א') "אמר הקב"ה בריאת העולם אינה יגיעה לפני
- ✧ ————— ✧
- (ט) ובספר 'חמדת ימים' (ח"ג פ"ב אות י"ב י"ג הוצאת מכון חמדת ימים) כתב "ראוי להודיע לבני אדם גבורותיה ומעלת יקר תפארת גדולתה של קימה לנדד שינה מעיניו לשחר פני אבינו שבשמים בבקשה ובתחנונים ובדברי תורה בשאר ימות השנה כי רבה היא אשר אין למעלה הימנה, כאשר האריך הרחיב בביאור הרב החסיד בעל ראשית חכמה בשער הקדושה, ובפרט את אשר העמיק הרחיב ואסף המאמרים הבאים בספר הזהיר בעונש ביטולה ח"ו, וזה בשאר כל הימים, כל שכן בימים האדירים האלה לפני בא יום הדין הנורא כי קרוב יום פקודתם ודינם מגופם ובניהם וממנום לפני אלקי עולם ד', וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו וכמה בעלי הדין עומדים להשטין עליו על כל אשר פעל ועשה, ויתר חיזונים הנעשים ממעשיו הרעים אשר ילחצוהו להשיב לו כדי רשעתו פצע וחבורה ומכה טריה, ולא זורה ולא חובשה ולא רוככה כי אם במעשים טובים ותשובה שלימה. וביותר בקיום מצות גדוד שינה מעיניו לקום בעוד לילה שמבטל מעליו כל הקליפות ובעלי הדין והיו כלא היו, כמו שאמרו בזוהר פרשת ויחי זה לשונו בקיצור, זכאה חולקיה דההוא בר נש דאיהו קאים בההיא שעתא ואשתדל באורייתא, כיון דאיהו פתח באורייתא, כל אינון זינין בישין אעיל לון בנוקבא דתהומא רבא וכפית ליה לחמור ונחית ליה מההוא גרם המעלות וכו' עכ"ל. ואם ביתר הימים ראוי לרדוף בקימה לבטלם, כל שכן וקל וחומר בימים האלה הנזכרים ונעשים, ואותה אנחנו מבקשים להעביר המשיטנים הרעים מעלינו שראוי לרדוף אחריה כאשר ירדוף הקורא בהרים".
- (י) כשהיה הגר"ש שבדרון זצ"ל מאורס, אחד מהדברים שסיכם עליהם עם כלתו היה שבכל יום שני וחמישי מהזריחה ועד צאה"כ יהיה בתענית דיבור, וכמו"כ מר"ח אלול עד אחרי יום כיפור, ולצורך גדול ידבר ב'לשון הקדש' ובקצרה. וכן הוה. שישם שנה היה הגר"ש בתענית דיבור יומיים בשבוע, כל שני וחמישי בימים, ובנוסף לזה ארבעים יום רצופים מר"ח אלול ועד אחר יוה"כ"פ. – בימי התענית דיבור הרבה לבטא את עצמו בכתב, היה לו דפים עטים כדי לדבר בכתבה, ולפעמים השתמש בצטוטים מתוך התנ"ך, ש"ס בבלי וירושלמי, או מתוך פרקי משניות שהיו שגורים על לשונו. כך נהג גם בשבתות וימים טובים, שהכתיבה אסורה. – באותם ימים שנעל את פיו בבריחי השתיקה, ביתו הצנוע התקלס באווירה עילאית מיוחדת, הגר"ש הוסיף שקידה על התמדתו. הוא התעטף בתורה, צלל ביתר עמקות בד' אמות של הלכה. על פי רוב היה ספון בחדרו עטור בטלית ותפילין, מכוסה בגמרתו, ועטו הנובע אינו חדל מלרשום חידושי תורה. סדר המוסר באותם הימים היה נשמע חודר יותר. בני הבית מסביבו חשו בעליל את דברי חז"ל אודות השרוי בתענית שנקרא קדוש (קול חוצב' ע' 28, 90).

שנאמר לא ייעף ולא יגע, במה אני יגע, – כמו שהוא מכעים לפני בדברים בטלים (לא מדובר על דברים אסורים כ"א רק דברים בטלים!!!) כמו דאת אמר הוגעתם ד' בדבריכם". ואף הגר"א זיע"א כתב באגרתו "וכל כף הקלע הכל בחבל פיו של דברים בטלים, ועל כל דיבור חבל צריך להתקלע מסוף העולם ועד סופו וכל זה בדברים יתרים וכו' ועד יום מותו צריך האדם להתיימר, ולא בתעניתים וסיגופים, רק ברסן פיו ובתאוותו, וזהו התשובה, וזה כל פרי העולם הבא, וזהו יותר מכל התעניתים וסיגופים בעולם, וכל רגע ורגע שהאדם חוסם פיו וזכה בשבילו לאור הגנוז שאין מלאך ובריה יכולים לשער, ובזה יבופר לו כל עוון, וניצול משאול תחתית... והעיקר לזכות לעולם הבא – בשמירת פיו, וזהו יותר מכל התורה והמעשים, כי הפה קודש קדשים" עכ"ל.

השאלה העומדת בפני האדם היא: במה להתחיל? אדם החולה בכל נפשו צריך להתחיל ברפואה רוחנית אשר ביכולתה לרפא את כל נפשו מתחלואיו הרוחניים, ואין לנו רפואה בטוחה יותר לכל מהותיו הרוחניים של האדם כמו שני דברים: א. לאחוז בפלך השתיקה, לא רק מדברים אסורים אלא גם מדברים בטלים ומכל דיבורים שאינם של תורה ויראה ואינם נצרכים לו. ב. לאחוז בפלך שקידת התורה. דברים אלו חוץ מאשר שכרם עצום למאוד, ואי הוזהרות בהם גורם לעונשים חמורים ח"ו ל"ע, בנוסף לכך דברים אלו משנים את כל מהותו הרוחנית של האדם מכל וכל עד שבזמן קצר יכול להגיע למדרגת צדיק גמור, רפואות אלו הם כלליות לכל הגוף ומרפאות גם את כל האיברים כולם, ובנוסף לכך הנהגות אלו מייצבות את האדם ומעמדו בעולם הזה, משא"כ מי שפיו פתוח לכל דברי בטלה, מה מאוד מגונה הנהגתו מלבד עונשו הרב. נחזיק איפוא מאוד שהקבלות הראשונות שמקבל האדם על עצמו בימים אלו יהיו בענינים אלו (הגר"ש דבליצקי זצ"ל – ספר 'אני לדודי' עמ' י"ב).

ישנם גדולים שהיו מתענים באלול תענית דיבור. הגר"ש וולבה זצ"ל היה מתענה באופן שהוא מצידו לא היה פותח לדבר, אך אם אחרים פנו אליו השיב להם. לנו אולי קשה לקבל תענית דיבור מושלמת אך בכל זאת כדאי להקפיד שהדיבורים יהיו רק בדברים חשובים, ולהימנע מכל האפשר מדיבורים מיותרים, וגם זה שייך למעלה הגדולה של תענית דיבור. ועל כל פנים האיסור להפסיק באמצע הלימוד לדברים בטלים שהוא עוון מאוד חמור, הוא בכוחו של כל אחד מאתנו ולכל הפחות ראוי באלול שנשתדל להקפיד בזה מאוד (הגה"צ רבי דב יפה זצ"ל – 'עבודת הימים הנוראים' עמ' ד').

מתוך פנקסי הקבלות של הגר"ש דבליצקי זצ"ל בין השנים תשי"ג – תשט"ז: א. תיכף אחרי ברכת התורה (הפסוקים והלימוד) לומר: אני מקבל עלי בלי נדר היום ובכל יום עול תורה הקדושה בלב שלם, ואני מקבל עלי כל שמירת לשון, ובפרט: שלא לדבר משום איש כי אם לצורך גדול מאד וגם אז בישוב גדול. ב. שלא לישב ושלל לעמוד בשום חבורת מדברים. וליזהר בפרט בתכלית מאונאת דברים וליצנות. ג. באם ישאלוני אודות מי, ללמוד לשונו לומר איני יודע ולא יותר. ד. אולם היבא ששמע ח"ו לה"ר על אחד אזי תכף לחפש עליו זכות בכל כוחו. ובשנה אחרת: ה. להשתדל מאוד בענין שמירת הלשון, ובפרט לעמוד כחומה שלא לשוח באנשים (אפי' ברשעים גדולים) אלא לצורך גדול. ובפרט בענין ליצנות ואונאת דברים שהוא לא גמור כאכילת דבר אחר ממש. ו. בשבת ויו"ט שלא לדבר כלל. ז. לחשוב לפני הדיבור אם אין שום איסור בדיבור זה שאדבר, שלא לבטל הזמן, ולשמור הרגעים ולהקפיד על עבירה של ביטול תורה. ח. תיכף לאחר ברכת התורה (הפסוקים והלימוד): לומר כל בוקר אני מקבל עלי בלי נדר להזהר היום מאד מאד מכל חלקי הדיבור האסור ומכל שיחה בטילה וחשש של שיחה בטילה ודברים בטלים.

הגאון רבי משה מרדכי שוליצנגר זצ"ל היה עומד ומעורר בדרשותיו בחודש אלול, שהנה מתקרב וכא יום הדין, ובשמים יש מאזנים, על הכף האחת מונחים המצוות. ועל הכף האחרת מונחים העבירות והרי לב יודע מרת נפשו, שיתכן מאד מאד שהעבירות הם אלו שמכריעים את הכף, אם כן מה עושים? והיה אומר הגרמ"מ זצ"ל, העצה הטובה ביותר, להוסיף עוד ועוד שקידה בלימוד התורה, כל דקה של לימוד התורה מתווספים לו בשמים מאתיים מצוות, שכל אחת מהן שוקלת כנגד כל המצוות, החיים והמות ביד הלשון, תגיד דף גמרא, ועוד דף ועוד דף, ועוד דף. והיה מספר, שאחד בא פעם לפני החפץ חיים זיע"א וסיפר שרכש אתרוג בחמש מאות דולר, אמר לו הח"ח זיע"א: 'אתרוג זה מצוה אחת, ואילו בדקה של לימוד התורה רכשת לנפשך מאתיים מצוות שכל אחת מהן שקולה כנגד כל התורה' (פניני המשמר עמ' ב').

"אין דבר יקר בזמן, כי בזמן הקצוב שנתן הקב"ה לאדם בחסדו יכול להנחיל לעצמו נצח. ובעינינו אנו רואים, כי מי שאינו שומר את כח הדיבור שלו, בלה אצלו בכל יום מדעתו ורצונו זמן רב, לפעמים כמה שעות, ולכל הפחות שעה אחת ביום הולכת אצלו לטמיון, שדיבר עם אנשים אפילו דברים שאינו נוגע לו לעסקו, רק פטפוטי דברים בעלמא. וידעתי גם ידעתי, שמי שירצה להתעקש ואמר שלא כן הדבר, אבל כשיתבונן האדם בעצמו לצרף כל הדברים שדיבר ביום, שלא היה מוכרח לדיבורים האלו, ימצא שכילה על זה שעה או שתיים מהיום, ובחשבון חודש הוא שלושים שעות ובחשבון שנה אפי' אם לא נחשוב רק שעה אחת ביום, יצטרפו יותר מ-350 שעות שהלכו אצלו לטמיון!!! ובודאי לא ישתכר בזה לא עולם הבא ואף לא עוה"ז, ורק זה הרווח שיחסר לו על ידי זה חלק גדול בתורה, כי ה' יתברך נתן לו לאדם, חלק החיים כפי צורכו לתורתו ועולמו, כמו שכתב החובת הלכות", והוא הסב את החלק לדברים בטלים, ולכך מה שמוביל בהם בודאי לשח"ר ורכילות ואונאת דברים ושאר דיבורים אסורים. – אכן להיפך מי שנדבה רוחו לשמור כח הדיבור שלו, ואיש כזה בודאי לא ילך לשום חבורת אנשים, כי שם אי אפשר שלא יכשל בדיבורים אסורים שידבר בעצמו, או עכ"פ בשמיעת לשח"ר ורכילות וליצנות ושאר דיבורים אסורים, או כשמזדמן עם אדם אחד שלא לדבר על אודות שום אדם, איש כזה בודאי יתווספו לו כמה עשרות שעות בשבוע, שיחיו פנויות לו ללימוד התורה ולקיום המצוות. וזהו שאמר הכתוב: "ראה חיים עם אשה אשר אהבת כל ימי חייו הבלך וגו'", כי הוא חלקך בחיים; ואשה אשר אהבת הוא רמז על התורה (ומה שאמר: אשר אהבת, שאין אדם לומד תורה אלא במקום שליבו חפץ), והזהיר לנו הכתוב, שלא יחסר יום אחד מן התורה, כי הוא חלקך בחיים. ואמר 'הבלך' לרמזו, מי שמתבונן בעצמו לשמור כל הימים אשר הוא חי על האדמה, שלא ילך ממנו יום אחד לריק, מי שמבין בדעתו ושכלו שהעולם הוא עולם של חבל, ולא נשלח לפה רק לעשות שליחותיה דמריה עלמא לחשיג חלקו בתורה וקיום המצוות, כדי לאור באור החיים לעתיד לבוא, ע"ז האיש נובל לקנות בו שישמור ימיו, שלא ילך ממנו יום אחד לאיבוד. כלל הדברים: כמו העשירים הגדולים, שיש להם השטרות הגדולים על כמה אלפים (הנקרא סקריעס), שומרים בתכלית השמירה על כל שטר ושטר שלא יאבד ממנו, כי כל אחד ממנו הוא חלק מעושרו, כן צריך ממש האיש הנלבב לשמור את ימיו ושעותיו, כי כל יום הוא חלקו בחיים. והנה ידוע מאמר החכם: אין אבידה כאבידת הזמן, כי כשיאבד לאדם דינר מכיסו, יכול לקנות שימצאנו, או שיזמין לו ה' יתברך דינר אחר תחתיו אבל אם תעלה לו שעה בתורה, לא ימצאנה עד עולמי עד, וירגיש דבר זה כשיבוא לחשבון לעתיד לבוא, ויעריכו לפניו כמה הוציא את ימיו ושעותיו, כמו שכתוב: 'אוכיחך ואערכה לפניך'; ואמר חז"ל: שמאירין לו כל מעשיו בפניו, אז ינחם בעצמו על הנהגתו, אבל מי יוכל להועיל לו אז. ואשרי מי שיתבונן בכל זה בעודו בחייו (החפץ חיים זיע"א – 'שמירת הלשון' חלק שני פרק ו').

◇ **בן אדם אם תתן גם לימים אלו להתכבזו ולברוח ממך, מה יהיה באחריתך?** – אל תתן לימים אלו לברוח!!! אחוז בהם ועשה כל מה שבכוונתך ואף יותר מכך, שב פעם בפעם בימים אלו בהתבודדות ותעלה על ליבך ורעיונך כל אשר עשית מנעורריך ועד יום זה, הלא תדע כי הכל חרוט על הספר ולא נאבד אפי' פרט אחד, ואם בעל נפש אתה, הלא פלגי מים ירדו עיניך. – אכן ידוע תדע כי אתה עומד בהזדמנות נפלאה שכל אלו החטאים והעוונות לא יזכרו ולא יפקדו עוד לעולם ואדרבה יהפכו לזכויות, ומי יודע אם תזכה עוד פעם לימים נפלאים אלו!!! לפיכך, כל אשר בכחך עשה, ההפך לאיש אחר וניצלת (הגר"ש דבליצקי זצ"ל – ספר 'אני לדודי' עמ' צ"א).

◇ אחת מהנהגות עבודת האלול, לעשות ולחטוף מצוות ומעשים טובים ככל שביכולתו, ולא לזלזל אף בדברים הנראים קלים, כי אין כלל דברים קלים, כי הירא והחרד אינו מזלזל במאומה, ומנסה להציל עצמו במה שיוכל. גם אינו יודע ומכיר את משקל המעשים, ואינו יודע איזה מעשה יצדק לפני בוראו, לכן חייב לעשות הכל. גם יסוד ההכנה לר"ה היא קבלת מלכות, והזוהרות וההקפדה במצוות קלות מיסודי מלכות (אור יהוסף עמ' ק"א, ע"ה, ר"ב). אין דבר קטן, כל השתדלות, כל התחזקות בתורה ומצוות משנה את כל האדם, ובכוחה לקבוע לדורי דורות (מפקודיך אתבונן) (קנטרס 'פתחי תשובה') (א').

◇ **"פעם אחת שאלתי למורי האר"י ז"ל, איך היה אומר לי שנפשי כ"כ מעולה והרי הקטן שבדורות הראשונים היה צדיק וחסיד שאין אני מגיע לעקבו, ואמר לי, דע לך, כי אין גדולת הנפש תלויה כפי מעשה האדם רק כפי הזמן והדור ההוא, כי מעשה קטן מאוד בדור הזה שקול ככמה מצוות גדולות שבדורות אחרים, כי בדורות אלו הקליפה גוברת מאוד מאוד לאין קץ משא"כ בדורות ראשונים"** (רבי חיים ויטאל זצ"ל שער הגלגולים דף ס"ב) – הובא בקנטרס עצות לזכות בדין בימים נוראים להגר"ה קרלנשטיין זצ"ל עמ' ע"ג).

◇ **יקורי ירושלים נהגו להתחיל מט"ו באב ללמוד סדר תיקוני זוהר עד יוה"כ** (דיעו' בהקדמת "כסא מלך" לתיקור, שהלימוד בזה בחדש אלול מטרה הגוף ומקדש הנשמה אפילו בגירסא בעלמא באין מבין פירוש אמריו, וסגולתו לקרב קץ הגאולה ב"ב. וכ"ה באור צדיקים (סי' ל"ו ס"ב) דכתב "אשרי מי שישלים ספר התיקונים בימים אלו") [נמטעי גבריא'ל בין המצרים ח"ב פצ"ה סט"ו עמ' תקס"ז]. (וכן בספר הק' 'חמדת ימים' (ח"ג פ"א אות ל"ג ל"ה הוצאת מכון חמדת ימים) כתב "האנשים הנגשים אל ד' קורין מידי יום ביום סוד התקונים האלה באידיא עד יום הכפורים ולא יעדרו דבר, ואף למי שאינו יודע ואינו מבין מה שקורא אפילו הכי הלשון של הזוהר מסוגל לנשמה ובפרט באידיא, והיא מכפרת עון ומתקן את הנפש ומכריח כל המשטנים ומקטרגים מעליו... ומתרח"ו וזה"ה היה מהלךם לארבעים חלקים אחד בכל יום מאלה הארבעים יום מראש חדש עד יום הכפורים וכן נוהגין פה ארץ ישראל תוב"ב רבים מאנשי מעשה אנשי חיל יראי אלקים". וכן בכף החיים תקפ"א סק"ז הביא "יש נוהגין ללמוד התיקונים של הזוהר בימים אלו דהיינו להתחיל בר"ה אלול ולסיים ביוה"כ פ"ה).

◇ **בימים אלו ירבה בחסד, פוק חזי מה שכתב באור הישר** (עמוד גמילות חסדים פרק א') כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים, ואין מדרקקין עמו בתפילתו, ומקבלין אותו בפנים מאירות, והרבה מליצי יושר עליו בבי"ד של מעלה בעת משפטו בא לנגדו. ע"כ. על כן בימים אלו יש להשתדל ביותר במידה זו בכל האפיקים שניתן לעשות (הגר"ש דבליצקי זצ"ל 'אני לדודי' עמ' ע"ה).

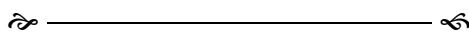
◇ **"ויש במצוות עשה מן החמורות שאין המון העם נזהרים בהן, כגון ... גמילות חסדים שהיא מצות עשה, ... וגמילות חסדים בין בגופו בין בממונו, כי חייב אדם לטרוח בדרישת טוב לעמו ולשקוד בעמל נפשו על תקנת חברו אם דל ואם עשיר, וזאת מן החמורות ומן העקרים הנדרשים מן האדם, שנאמר (מכ"ה ג' ח) 'הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד'"** (שערי תשובה ג' ג').

◇ כלומזא היה וועד של רבי אליהו דושניצר זצ"ל, הוא בחר את המוכחרים והדריך אותם בקביעות. באחד הוועדים, הוא דיבר על חסד. הוא זצ"ל ביאר שאדם מוכרח לעשות חסד כל יום, איזה חסד שיהיה: לעזור לאיש זקן ברחוב, לסייע לבחור בשיבה למצוא את הספר שמבקש וכו' ע"כ, וכך עשו, הקפידו לקיים מצות גמ"ח כל יום. היה וועד אחר שעורר מאוד על הכוונה של ברכה ראשונה ב'שמונה עשרה', רבי אליהו זצ"ל ביקש בוועד אחר שלא נצא לרחוב ריקנים: כשיוצאים לרחוב של עיר שיהא מונח בראש כמה משניות בעל פה או כל דבר דומה לחזור עליהם ולהיות שקוע בהם, לא לאבד את הזמן ברחוב, ולהיות מרוכז בעניני תורה ויראה (קול הוצ' עמ' 509).

◇ היודע על בני אדם הזקוקים לישועה בכל ענין שיהא, ומרחם עליהם ומתפלל עליהם מעומק ליבו הרי הוא ככלל "מרחם על הבריות" ו"כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים" (שבת קנא:) ובכלל זה אף המרחם על בעלי חיים (יעו' ב"מ פה. דרבי הק' אמר לשפחתו להניח מלסלף חולדות, ומשום דריחם על הבריות, ריחמו עליו מן השמים וסילקו ממנו היסורים) (גליון "יד ביד" ראש השנה).

◇ כולם שואלים מה הגר"ש אלישיב זצ"ל היה אומר בתקופה זו, אין איש יודע וכמו שאמר החכם: אילו ידעתי, הייתי. אמנם עלינו לנסות וללמוד ממה שזכינו לראות בקודש פנימה בחיי חיות. לפני כעשור באחת הקהילות בירושלים נפטרו כמה מבני הקהילה, אברכים מופלגים, בזה אחר זה, מהמחלה הנוראה ר"ל, רבני ופרנסים הקהילה באו להתתם את הגר"ש זצ"ל על קול קורא לחיזוק בענייני צניעות. השיב להם הרב: אם אתם סבורים שזהו החיזוק הנדרש – אחת, אבל אני סבור שחז"ל אמרו מפורש שהעצה למחלה הנוראה הוא ביזוי תלמידי חכמים. וציטט את הגמ' (שבת ק"ט:) "כל המבזה ת"ת, אין רפואה למכתו", בדברי הנביא (דברי הימים ב' לו, טו) "ויהיו מלעיבים במלאכי האלוקים ובזוים את דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת ד' בעמו עד לאין מרפא". גילו לנו חז"ל: מחלה חשוכת מרפא באה מחמת שמלעיבים במלאכי האלוקים – מבזים תלמידי חכמים. הגר"ש זצ"ל אף נקט בשמו של תלמיד חכם שבזו באותה תקופה. הדברים נכונים ביתר שאת לתקופתנו. כולנו סובלים מאימתו של נגיד קטלני שלעת עתה אין לו מרפא רחמנא ליצלן. הרפואה בזמננו, למרות שהיא מתקדמת מאוד, לא מוצאת מרפא לנגיף. עלינו לחיזק בכבוד תלמידי חכמים. זו העצה. ומידה טובה מרובה לנזחר בכבוד תלמידי חכמים שמשפיע על עצמו זכות להיות מוגן שהנגיף לא יפגע בו או במשפחתו. ובזכות זה תחזינה עינינו בבניין ירושלים (מתוך דרשת הגר"צ קוק שליט"א בעצרת הויתרון להגר"ש אלישיב זצ"ל – 'שואלין ודורשין' גליון 129 ה'תש"פ).

(יא) ובספר 'חמדת ימים' (ח"ג פ"א אות ס"ה הוצאת מכון חמדת ימים) כתב "ישתדל כל אדם בימים האלה לרדוף אחר בתי מדרשות לשמוע דברי אגדה, ולענות קדיש אמן יהא שמיה רבא אחריה, אף אם אין דרכו בכך בשאר הימים... וכן נהגו חסידים הראשונים ע"ה מטעם המדרש שכשעונים אמן יהא שמיה רבא על דברי האגדה, אפילו נחתם גזר דינם אני מוחל להם ומכפר עונותיהם של ישראל, ואותה אנו מבקשים בימים האלה כי זמן כפרה לכל היא ועת שערי רצון להפתח".

◊ יעסוק בתשובה בכל החדש הזה ותשובתו תהיה בשלשה אופנים בד בבד: א. יקבל על עצמו בהסכמה חזקה לפרוש מדבר אחד שהוא בגדר עבירה שעד היום לא היה נזהר בזה, וכל אדם יודע מרת נפשו, ויהיה זה בין בעוונות שבין אדם למקום ובין אדם לחברו, ועיקר תשובתו הרמה יהיה בפרט הזה, ובפרט שלא ישוב לחטוא ולהכשל בזה בשום אופן כלל וכלל, וישים אל לבו דברי הוזה"ק בלק דף קפ"ה ע"א כי צריך תיובתא ובעותא ועובדין טבין ודמעין סגיאין. ב. יקבל על עצמו בלי נדר איזה תוספת עבודה או הנחגה בקום ועשה בדבר שלא נהג בזה עד הנה וישמור על קיום הדבר כיתד לא ימוט. ג. יחזור בתשובה כללית על הכל באופן כללי, ובכדי להמחיש תשובה כללית זאת ישתדל בכל פעולה ופעולה ובכל עבודה ועבודה שעושה להעלות אותה למדרגות יותר גבוהות ולעשותה בתוספת כל שהיא מאשר בכל השנה ותהיה תוספת זו בין במחשבות קדושות ותוספת כוונה וטהרה ובין במעשים בפועל, דהיינו להוסיף דקדוקים במעשה ממש בדבר שהוא עושה כעת ... וכן בכל דבר ודבר ישתדל למצוא איזה תוספת. ובחלק שלישי זה של תשובתו הרמה די אם יחזיק עד אחר יוהכ"פ אם יקשה לו להחזיק בזה כל השנה, ונבנתאי שאחר יוהכ"פ יחזור עכ"פ לקיום המצוה כבראשונה על הצד היותר נעלה ואף שיהיה זה כפי הבחינה הקודמת, וכפי המדרגות שבהם קיים קודם) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל – ספר 'אני לדודי' עמ' קמ"ב – קמ"ג).

◊ **העוסק בבדיקת דרכיו, בהתעוררות בשינוי מעשה וכיוצא ב, הרי הוא מקיים מצות עשה דאורייתא של 'תשובה' (ועי' בס' בית אלוקים למבי"ט, דיש ג' מצוות שמעלתם שהם כוללים את כל התורה: תורה, ע"י, ותשובה, ועל כן מצות 'תשובה' מעלתה על כל המצוות עיי"ש). ומצוות צריכות כוונה, ועל כן בשפותה אדם ספר מוסר או כשעוסק בחשבון הנפש יכוון לקיים בזה מצות תשובה, וכמו"כ בכל חיזוק בתורה ותפילה, ובכל מעשיו כשמשתדל להשתנות, יכוון לקיים בזה מצות תשובה. ואמרו חז"ל: "יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים, מכל חיי עוה"ב". – וכמה שעות של עסק בתשובה יש בכל ימים אלו, והמנצל ימים אלו, ומכוון בהם למצות תשובה, יוצא עם שקים מלאים של מצות עשה של תשובה, היפים מכל חיי עוה"ב. וכמו"כ יכול להוסיף מצוות רבות, במצות 'יראה' (שנכפלה נ"ב פעמים בתורה – עי' ספר 'מעלות התורה') שמקיים כשעושה חשבון הנפש, ובשלומד מוסר, ובכל הפעולות שעושה ומשתדל להיטיב דרכו (דרשו ה' בהמצאו' עמ' ס"ז).**

◊ בתפילות בחדש אלול בברכת "השיבנו אבינו" וכו' יאמר ה'יהי רצון שתחתור התירה וכו' להשיב בתשובה שלימה לכל פושעי עמך' וכו' ויכתב החמדת הימים בפרק ו' מר"ה. – וכשיאמר 'וצדקנו במשפט' בברכת "השיבה שופטנינו", יכוין להתפלל במחשבתו שהקב"ה יצדיק כל עמו ישראל כל אחד ואחד ביום המשפט הנורא הבעל"ט בר"ה, וגם יכול לפעמים לפרש שיחתו ביתר פירוש, ואח"כ יחזור ויאמר התיבות 'וצדקנו במשפט' כדי שיהיה מעין החתימה סמוך לחתימה. – וכמו"כ ישתדל לומר כל יום לפחות בתפילה אחת יה"ר מחודש בשומע תפילה שבו יתפלל על כללות השנה הבאה שתהיה טובה בכל המובנים לכל אחד ואחד מישראל (הגר"ש דבליצקי זצ"ל – 'אני לדודי' עמ' קמ"ג).

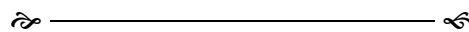
◊ בכתבי הסבא מקלם (עמ' ט') הובאה ההערה אשר היתה תלויה על דלת בית התלמוד תורה דקלם כל חדש אלול: "הנה מהידוע אמרו ז"ל (ר"ה לד, ב) "אמרו לפני וכו' מלכיות כדי שתמליכוני עליכם" וכאשר נתבונן על תוקף קיום המלכות של בשר ודם הוא רק כשעבדיו כולם כאיש אחד לעבודת המלך, זהו קיום המלכות, ואם ח"ו יפול פירוד בעבדי המלך ניתק קשר המלכות וח"ו העולם הרב, כאמרו ז"ל (אבות פ"ג מ"ב) "אלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו" וא"כ אחדות העבדים הוא קיום המלכות. – וכבר כתב ר"ת ז"ל בס' הישר כי מעבודת מלך בשר ודם ניקח דרך עבודת מלך מלכי המלכים הקב"ה. וממילא נבין כי עיקר "שתמליכוני עליכם" היינו אחדות עבדיו ית', ובענין שנאמר (דברים לג, ה): "ויחי בישרון מלך – אימתי – בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל" (ילקוט שם) ולפניו ית' הסתר כבגדיו. על כן הובה עלינו קודם יום הדין הבא עלינו לטובה לקבל על עצמינו לעסוק בכל השנה במצות עשה ד"ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט, יח) ובה יהיה אחדות בין עבדי ה' ית', ויעלה יפה ביריני מלכויות, שנכוון עיקר קיום תקפו של מלכויות, ובה יבוא זכרוננו לפניו לטובה, ואם ח"ו עוון ביריני של שנאת הבריות, איך לא נבוש ולא נכלם להיות דובר שקרים ח"ו נגדו ית' לבקש: "מלך על כל העולם כולו בכבודך" ואנחנו לעצמנו לא חבנו עיקר קיום של מלכות שמים עלינו בתקפו, הרחמן יצילנו, ונקבל על עצמנו עסק אהבת הבריות ואחדות. ובה לאט לאט יוטב דרכו, וכבר שב בתשובה מעט לכה"פ, ומי יוכל לשער גודל הזכות לנו ולכל העולם כולו כשנזכר שיהיה לנו ציבור עוסקים בזה בכל השנה הבא עלינו לטובה. ואל יאמר האדם דבר קשה הוא מאוד, מלבד שגזרת המלך היא, אמנם נקוה כי כשיעסוק בזה ברעיונות מסוגלים לזה, יקל לאט לאט וישמח בזה מאוד, ובפרט על דרך תומר דבורה כמבואר ב"קול קורא". – ההערה הנ"ל אל תזוז מנגד עינינו כל השנה בל"ג. ונזכה כולנו לכתיבה וחתימה טובה בתוך כל ישראל אכ"ר" (פנקס הקבלות – שער ראשון אות ד' עמ' ט').

◊ יש אנשי מעשה נוהגים שבחדש הזה מפשפשים בדקדוקי מצוה להיות בודק ובוהן תפילין ומזוזות שלהם, וכל אשר ימצא שם בדק בשאר מצוות, והוא מנהג טוב (מטה אפרים' תקפ"א י' ויעי' הערה (י)).

אמירת תהילים בימים אלו

ג. נוהגין בכל יום של ימי החול מר"ח אלול ואילך אחר התפילה לומר בציבור עשרה מזמורי תהילים, ומתכוונים לגמור כל התהילים שני פעמים קודם ראש השנה (והוא עולה כמנין כפ"ה). (וביהי רצון שלפני אמירת תהילים יש להדגל תיבות "בהם שבעים שנה"), וב"יהי רצון" שאומרים אחר התהילים כיוון שאין אומרים ספר שלם, יש לומר "בזכות מזמורי תהילים שקראנו לפניך בזכות פסוקיהם ותיבותיהם" וכו' (ואחרי ה'יהי רצון' אומרים קדיש יתום (י)).

(יב) מבואר דאנשי מעשה יש להם לבדוק המזוזה והתפילין כל שנה בזמן זה, אכן הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר דמסתבר שכונת המטה אפרים דווקא כשיש איזה רעותא (שנפסלו), אבל אם אין שום רעותא, מספיק לבדוק המזוזה פעם בשלש וחצי שנים (כמבואר בי"ד רצ"א ס"א דצריך לבדוק המזוזה רק פעמיים בשמיטה) ותפילין כל זמן שמניחם אין צריך בדיקה כלל (כדיעו' שו"ע ל"ט - י') (ספר 'מי הרחמים' להגר"ד ספטמוס שליט"א ע' ד', וציינ שם לערוך השלחן [י"ד רצ"א א'] דכתב ד"מקום המיועד לריקבון כגון שיש שם לחלוחית כמו שהרבה מצוי במדינתנו יש לבדוק תדיר לכה"פ פעם בשנה וכן אני נוהג" עכ"ל).

(יג) ואם אין עשרה בשעת אמירת תהילים וממתינים עד שיבוא אחד להשלים עשרה לומר קדיש, יש לשייר מזמור אחד ויאמרוהו אחר שישלימו עשרה, ויאמרו קדיש (משנ"ב שם).

ובימי התשובה שבין ר"ה ליוהכ"פ אומרים יותר מעשרה מזמורים בכל יום בכדי לגמור כל התהילים פעם שלישית קודם יוהכ"פ (מטה אפרים) תקפ"א ח' והר"ד במשנ"ב שם סק"ג).

ד. "באמירת תהילים האריך החסיד השל"ה בתוקף יקר גדולתו שבחו ותהילתו, ודללו איתנהו ביה, ודינא להיזהר מאוד לאמרו בקול נעים ובנחת וכוונה שלימה, לא כמנהג הפוך בעו"ה שאומרים אותו פסוק חליפי פסוק בחטיפה ובמרוצה רבה וברדיפה זה את זה, לא הרי זה כהרי זה, ואינם משיגים זה את זה, בסירוגין ובדילוגין, הייטב בעיני ה', ואם קשה על איש אריכת הזמן, על זה נאמר טוב מעט בכוונה" (מקור חיים) לבעל החו"י סי' א'.

✧ כתב הלבוש (פי' א' דין ט') "עיקר המנהג באמירת המזמורים של תהילים (בכל השנה), הוא ממה שכתב בעל שערי אורה בתחילתו שהוא להכריח המקטרגים קודם התפילה, כדי שתעלה התפילה אח"כ בשל"ו בלי שום מקטרג. ושלכך קראם דוד מזמורים, על שם שהיו מחתכים להם דרך לעלות התפילה" עכ"ל (והביאו המשנ"ב בקיצור כסי' ו' סק"ח דעל כן טוב לאומרים קודם התפילה). וב"אלף המגן" כתב: "הרגיל בתהילים, דוחה כל מיני פורעניות ופגעים רעים מעליו ומעל בני ביתו ומשפחתו וכל בני דורו, ומגלגל עליו ועליהם כל מיני שפע ברכות טובות והצלחות ורחמים וחסדים, ואין לך דבר להגין מפני המזיקין באמירת קריש על התהילים" (אלף המגן תקפ"א סקט"ז). (י) וצריך לומר התהילים במתון, ולא לחטוף הפסוקים (אלף המגן שם).

✧ "לפני יום בא ראש השנה כי אז באים בני האלקים להתיצב על ד' כמו שכתוב בזוהר שבאים לקטרג על בני אדם ראוי להקדים בקריאת המזמורים בימים האלה להכרית כל המקטרגים ולהשמדם עדי עד ומבטלים בהם כל מיני גזרות צרות ורעות רבות... ראוי להחזיק בהם לקרותם בנעימה קדושה מידי יום ביום מימים האלה ויהיה לו למגן וצינה בפני הפורענות ויצא בדימוס וזכאי בדין" (חמדת ימים) ח"ג פ"א אות ל"ט מ' הוצאת מכון חמדת ימים).

♦ ♦ ♦ ♦

✧ "כל המוסיף לבקש רחמים מר"ה אלול ואילך, זכות הוא לו" (רב האי גאון הו"ד ברא"ש מס' ר"ה סוס"י י"ד, ובמור ריש סי' תקפ"א).

תקיעת שופר

✧ "תניא בפרקי רבי אליעזר ... התקינו חכמים ז"ל שיהיו תוקעין בר"ה אלול בכל שנה ושנה, וכל החדש, כדי להזהיר ישראל שיעשו תשובה שנאמר אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו" (מור תקפ"א).

✧ "עיקר התקיעות הוא לעורר לב העם ולהחריד ליבותם שיעוררו ליבם לתשובה, כי כן טבע קול השופר להחריד כמו שכתוב (עמוס ג' ו') 'אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו'" (חיי אדם קל"ה א').

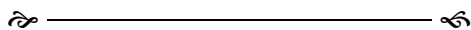
ה. מיום שני דר"ה אלול ואילך (וי"א מיום ראשון דר"ה) מתחילים לתקוע תשר"ת לאחר תפילת שחרית (יט) (רמ"א תקפ"א א', מטה אפרים' שם ד', ומשנ"ב ס"ק ג'). (דבסידור דרך החיים [הובא במשנ"ב שם] כתב דמתחילים לתקוע ביום שני דר"ה, ובאגרי"מ אור"ח ח"ד סי' כ"א אות ה' כתב שכ"ה מנהגנו, אבל מקום שנהגו להתחיל מיום א', אין להם לשנות).

ו. אם אירע ששכחו לתקוע בשחרית יש להם לתקוע במנחה, (יט) אבל לא בערבית בלילה (אגרות משה אור"ח ח"ד סי' כ"א אות ה', וכ"ה בערוך השלחן תקפ"א י"ב דבלילה לא יתקעו בכל חודש אלול אפי' להתלמד, דאין לעשות התעוררות בלילה, דהתקיעות מעוררות המידות העליונות).

ז. המתפלל ביחידות אינו חייב לילך לשמוע תקיעת שופר בביהכ"ס (דתקנת התקיעה היתה רק בציבור ולא ביחיד (יט) (הגרי"ש אלישיב זצ"ל - באר ישראל' לנכדו הגרא"צ ישראלזון שליט"א עמ' י"ח, וציץ אליעזר ח"י"ב סי' מ"ח). ויש האומר דנכון לילך לשמוע (הגר"ח קניבסקי שליט"א - דולה ומשקה עמ' רי"ד).

✧ כתב השל"ה הק' (מסכת ראש השנה, פרק תורה אור, אות נה ד"ה וכל אדם יתעורר): "וכל אדם יתעורר מאוד בתקיעות של ראש חודש אלול, ... גם האדם יתעורר ויזכור בחטאיו ועוונותיו ופשעיו, ויעשה מוסכם חזק נאמן וקיים שלא יטעה עוד ולא ישוב לכסלה, ומורה ועוזב ירוחם. אחר כך בתקיעות בכל יום ויום, יקיים 'אם יתקע שופר בעיר, ויהיה חרד לעורר בתשובה ויתקן כל המעוות לעשות תשובה על כל ענין וענין, כי השופר מעורר על התשובה כענין שכתב הרמב"ם בשופר של ראש השנה (פרק ג' מהלכות תשובה ח"ד) ז"ל: אף על פי שתקיעות שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו, כלומר, עורר ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה" עכ"ל.

✧ כתב השל"ה הק' (מסכת ראש השנה, פרק תורה אור, אות נה ד"ה עוד יתעורר): "עוד יתעורר ברמז הקולות מה שמרמזים. ומתחלה, אקדים לך מה שכתבו הקדמונים (רמב"ם הל' דעות פ"ב הל' א' ב'; שמונה פרקים פ' ג' ד'; חובות הלכות, שער חשבון הנפש פ"ג) כשם שיש להגוף בריאות, וחולי ומיתה,

(יד) ובקיצור השל"ה (מס' חולין הנהגת תהילים עמ' קמ"ג) הביא בשם ספר "עמק המלך": "מצאתי כתוב בשם מהר"ר אביגדור קרא שמביא מעשה רב וגדול כח תהלים האומרו בכל יום: שמעתי מפי אבא מורי הק' הי"ד, כי בשנת קי"ב שנתיים אחר הגזירות, נשאר כפר אחד סמוך לערפורט שלא שלטו בו האויבים, והיה מיושב בו איש מסכן וחסיד לא כל כך יודע לבד פשוטי המקרא, והיה זקן ונפטר בשיבה טובה. ותוך ל' יום לפטירתו בא בחלום לחכם אחד מופלג וחסיד, ונדמה לו שהיה עומד לפניו בתכריכין וספר קטן בזרועו, א"ל החסיד: וכי אינך האיש אשר קברנו ביום פלוני פה, א"ל: כן דברת, אני הוא. א"ל: ומה הספר הזה אשר לך? א"ל: ספר תהלים, ובאתי להזהירך שתזהיר את בני הישוב שהייתי דר בו, שיבריחו עצמם מן העיר וימלטו את נפשם, כי כלתה אליהם הרעה, וימלטו אל הקהילות, כי כל עוד שהייתי חי ששלמתי וגמרת ספר תהלים בכל שבוע כמה שנים, בזכות זה האריכו בשלווה וניצולו עד הנה, ומעתה אין מי שיגן עליהם. ויהי בבוקר ותפעם רוח החסיד, ושלח שליח מיוחד לשם בכותבו והזהירם, והנה מקצת היראים (מ)דברי החסיד נמלטו וניצולו, ומקצתם שנתיאשו מהפורענות ונשארו שם ולא השגיחו בד' החסיד עד שפגעה בהם יד ה' ומידת דינו. ומהיום ההוא ששמע אבי מורי הק' ז"ל הדבר זה, לא היה נמנע מלומר ספר תהלים כל שבוע ע"פ ז' חלקים. על כן אל תרפה ירך מזה, כי מי שהוא רגיל ודש בו בספר תהלים - דוחה כל מיני פורעניות וכמה פגעים רעים מעליו ומעל בני ביתו ומעל משפחתו ומעל כל בני דורו, ומגלגל עליו ועליהם כל מיני שפע ברכות וטובות והצלחות" עכ"ל (ומעשה זה הובא אף בספר 'חמדת ימים' הנמ"ח ח"ג פ"א אות מ' עמ' י"ב).

(טו) ובטור תקפ"א כתב דבאשכנז נוהגים לתקוע בכל בוקר וערב אחר התפילה והוזכר ברמ"א שם, אכן במטה אפרים שם ז' כתב "לא שמעתי נוהגים כן במדינתנו", וכ"ה בערוך השלחן (שם א') דאנו תוקעין רק בבוקר.

(טז) יעו"ר טור ריש סי' תקפ"א בשם פרקי דרבי אליעזר דמבואר דמנהג תקיעות חדש אלול הוא 'תקנת חכמים' (הו"ד לעיל) וכ"ה בלבוש תקפ"א א', דכתב דמה שאין תוקעין בערב ר"ה הוא 'כדי להפסיק ולהבדיל בין זה השופר שהוא מתקנת חכמים לשופר של ר"ה שהוא מן התורה".

(יז) דכל דתקינו מעין המאורע תקינו, ותקנת התקיעה הרי היתה מפני שכך התנהגו בשעה שעלה משה להר בר"ח אלול. ושם איתא להדיא שהעבירו שופר במחנה "משה עלה להר" ו"במחנה" פירושו ב "ציבור" ולא ביחיד. וגם לטעמא דפרקי דר"א פמ"ו ורוקח סי' ר"ז ובטור דהמשכת התקיעה בכל החדש הוא כדי להזהיר על התשובה - הרי למדים זה ממש"כ "אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו" ו"בעיר" פירושו: בציבור. ויתכן דאף סברא איכא בהו: שהתעוררות מקול שופר מקבלים רק ששומעים קול השופר בציבור ולא כשתוקע ביחיד בינו לבין עצמו (ציץ אליעזר שם).

כן יש בנפש. ובריאות הנפש הוא קיום התורה והמצוות והנהגת המדות הישירות. והחולאים הוא בחסר מאלו הדרכים או בחלוקן. והרפואות להם הוא התשובה הנמורה. וכמו שאם יכבד החולי במאוד מאוד בנוף, אזי מת, כן אם הרשיע הרבה אז הכרת תכרת הנפש בר מינן, ועל זה אמרו רבותינו ז"ל (ברכות יח, ב) רשעים בחייהם קרובים מותם. לכך תוקעין תשר"ת. ופירשו רבותינו ז"ל (ראש השנה לג, ב), שברים הוא גנוחי גנה, כדרך החולים, ותרועה הוא יליל ובכיה, כדרך שבוכים על המתים. והנה עשה אלהים את האדם ישר, רק שהאדם מקלקל את עצמו, והוא עקש ופתלתל, על זה מורה תקיעה ראשונה, שהוא קול פשוט וישר. ואחר כך שהוא גנוחי גנה, רומז על חולי הנפש. ואחר כך יליל, רומז על הטאים גדולים, שהם מיתת נפש. על זה צריך האדם להיות גנוחי גנה וילל בבכיה רבה, פלגי מים ירדו עיניו ויחזור, כי השם יתברך מקבל השבים. וכשעושה תשובה שלמה, אז שב הוא לדרכו הראשונה כאשר עשה אותו השם יתברך ישר. וזהו תקיעה אחרונה, שהוא גם כן קול פשוט וישר, כי טוב וישר ה', על כן הוא יורה הטאים בדרך. ... אמנם השם יתברך ברוך הוא ברחמיו וברוב חסדיו אומר, יעשה תשובה, ומביא זה הפסוק (תהלים כה, ה) 'טוב וישר ה' על כן יורה הטאים בדרך'. [וזהו שאמר הכתוב (הושע יד, י) 'כי ישרים דרכי ה''. 'ישרים' – לשון רבים, כלומר, שתי פעמים ישר, דהיינו שעשה אותו ישר, וכשחטא ושב, מחזירו להיות ישר]. כל אלה המחשבות יחשוב בכל אלול בעת התקיעות, ויעמוד באימה ובריאה ורתת וזיע בשעת התקיעות, ויתודה וישוב אל ה' אלקינו" עכ"ל.

מזמור לדוד ד' אורי וישעי

ח. נוהגים מר"ח אלול עד שמיני עצרת [ועד בכלל] לומר בכל יום בוקר וערב אחר גמר התפילה מזמור 'לדוד ד' אורי וישעי' (תהלים כ"ז) ('מטה אפרים' תקפ"א ו' ומשנ"ב ס"ק ב' ע"פ המדרש ש"אורי" זהו בראש השנה "וישעי" זהו ביוהכ"פ ו"כי יצפני בסוכו" הוא רומז לסוכות), ואומרים אחריו קדיש [יתום] (משנ"ב שם). ומנהג אשכנז וליטא בארץ ישראל שבשמיני עצרת עצמו אין אומרים מזמור זה [וכן נהג החזו"א זצ"ל וכ"ה בשבט הלוי ח"י סי' פ"ז (י"ח) וכ"ד הגרי"י פישר זצ"ל – שו"ת 'אבן ישראל' ח"ט עמ' קי"ד וכ"ד הגר"ש דבליצקי זצ"ל – 'שו"ע ומוסיף' עמ' ד'), אכן קהילות החסידים בארץ ישראל נהגו לומר המזמור אף בשמיני עצרת (יעו"ל לקוטי מהרי"ח בשם סידור ר' שבתי שאומרים אותו אף בשמחת תורה) (הלכות חג בחג עמ' ר' בהערה) ולדעת הגר"א זיע"א (מעשה רב אות נ"ג) אין אומרים מזמור זה כלל.

ט. יש נוהגים לאומרו לאחר שחרית ומנחה ('מטה אפרים' תקפ"א ו' ומשנ"ב ס"ק ב', וכן מנהג המתפללים בנוסח ספרד), ויש נוהגים לאומרו לאחר שחרית ומעריב ('אלף המגן' שם ס"ק י' ולוח ארץ ישראל, וכן מנהג המתפללים בנוסח אשכנז).

י. המתפלל תפילת מנחה במנין נוסח ספרד ואמר עמהם מזמור זה, אינו צריך לחזור ולומר שוב בערבית, אפילו אם מתפלל כעת עם ציבור שאומרים (הגרי"ש אלישיב זצ"ל – 'באר ישראל' עמ' י"ח). וי"א דיאמר עמהם שנית (הגר"ש אויערבאך זצ"ל – 'הליכות שלמה' ר"ה עמ' א' הערה 3).

◊ "הא לך סוד גדול כל האומר מזמור זה מר"ח אלול עד אחר שמחת תורה, אפי' גזירה רעה כתובה על האדם מן השמים, יכול לבטלה, ומבטל מעליו כל גזירות רעות וקשות, ויוצא בדימוס זכאי בדיון. וצריך לחזור מאוד ומאוד שיאמר המזמור ערב ובוקר דבר יום ביומו מר"ח אלול עד אחר שמחת תורה, אזי הוא מובטח שיוציא שנותיו וימיו בטוב, ויערב לו, ויכניע עיניו כל מיני מקטרגים... ובמזמור זה יש י"ג שמות וכו'" (ספר שם טוב קטן עמ' י"א ו"ב).

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

יא. יהיה זהיר ביותר בחדש אלול בקידוש הלכנה ('מטה אפרים' תקפ"א י').

יב. נוהגים כשכותב אדם לחבירו אגרת שלומים מר"ח אלול עד יוהכ"פ, רומז לו בתחילתו או בסופו שהוא מעתיר עליו שיזכה בימי הדין הבאים לטובה להיות נכתב ונחתם בספר חיים טובים ('מטה אפרים' תקפ"א ט', ומקור הדין הוא במהרי"ל הל' ימים הנוראים. והובא גם באליה רבא ריש ס' תקפ"א).

◊ "...חדש אלול אז מתגברות הטירדות והדאגות הגשמיות יותר מכל הקיץ, ולמעשה יותר מכל השנה כולה, וזה מעשה בעל דבר המשתדל ומתנכל לאדם העובד לבטל אותו עד כמה שביכולתו מתורה ועבודה בימים יקרים אלו, שהן המה הימים המובחרים מכל השנה כולה ותמצית כל השנה. ודבר זה רואים בחוש ממש איך שהתגברות באופן משונה דווקא בחדש זה, ועל פי רוב בעוה"ר בשנה שעברה ובשנה זאת קרו טירדות משונות כאלו, אשר אם מתבוננים בהם רואים שיש כאן יד מכוונת לבטל מתורה ועבודה בימים אלו, ולפי"ז צריך לחשוב ולתכנן מה העיצה ומה יש לעשות נגד זה לימים הבאים ולשנים הבאות, כי קרוב הדבר להיאמר שעיקר הצלחת האדם בתורה ועבודה בכל ימי חייו, וכן לעתיד לבוא, תלוי בימי רצון אלו, ימים שאפשר להתעדין על הקב"ה, ימי דודי לי ואני לדודי, ואספון גדול הוא אם מפסידים אותם ע"י ריבוי הטרדות, וקרוב הדבר שצריך כל השנה לתכנן איך לא להפסיד אותם ומה יש לעשות, וצריך לתכנן עיצות ומערכות איך להצליח בהם, ואע"ן ואומר כי עבודת הסרת ומניעת הטרדות מתחלקת לכמה פריטים. החלק הראשון: טרדות צפויות. – כשיודעים מקודם שיש דברים אשר מוכרחים לעשות בתקופה זאת כגון סיוד בית, תיקוני גג, הוספות בנייה וכו', לעשות כל המאמצים להקדימם לפני הימים הקדושים הללו, או לאחרם לאחר תקופת החגים. – כמו"כ מועדי תשלומים כגון פרעון חובות, התחייבות בתשלומים וכו' או הדפסת ספרים, קביעת זמנים ובידור דין תורה וכו' לתכנן מראש שלא יהיו בימים אלו אפי' אם עי"ז יצטרך לשלם יותר, וכן כל מה שאפשר לתכנן להקדים או לאחר. – החלק השני: טרדות בלתי צפויות, כגון קלקולים פתאומיים הדורשים תיקון וטיפול מיידי וכיוצ"ב, לזה אין שום עיצה (ואי"כ להתעלם מהם, דבר שלא ניתן תמיד לעשות) כ"א רק עיצה אחת: לאחזו בכל עוז בד' התנא חק' (אבות ג' – ו) שהבטחנו "כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ", ובמידה שיתגבר יותר לאחזו בעול תורה, באותה מידה יסורו ממנו כל הטרדות בס"ה. (וכן כתב מהר"ח מוואלין בכתר ראש אות ע"א שבמידה שאדם בקומו בבוקר יקבל ע"ע עול תורה חזק, באותה מידה יסורו ממנו עול דרך ארץ ושאר טרדות). – החלק השלישי: הטרדות דכבר עדו עליה לפני שעשה העיצה של קבלת עול תורה, ובהם מוכרח בעל כורחו לטפל. – יבקש רחמים מאת בעל הרחמים שיוכל מהר לגומרם לטובה, וישתדל מאוד בכל עשייתם להעלותם למדרגות קדושה, היינו לכוון בהם כוונת "בכל דרכיך דעה" ואז ישתבצו במערכת הימים הללו ג"כ בתור פריטים מקודשים שלא יפגמו כ"ז בכל המשך מערכת הקדושה, (ואין להשתמש בזה כ"א רק גבי טרדות דכבר עדו עליה, אבל לא להביא עליו טרדות בידיו ע"מ לשבצם במערכת הקדושה ע"י העלאתם לבחינת ככל דרכיך דעה) ועכ"פ אם רבו הטרדות אל יפול ואל יתייאש, כי הדבר ידוע ומפורסם ככו"כ ספרים כי עיקר מלחמת הבעל דבר הוא בימים קדושים אלו, וגם זה חצי נחמה

שבו בחר הבעל דבר ולא לאיש החמוני שאצלו הכל הולך למישרים כמו תמיד, ויתחזק מאוד בד' אלוהיו לשמור על כל רגע פנוי לנצלו לתורה ועבודה ותשובה (הגר"ש דבליצקי זצ"ל – ספר 'אני לדודי' עמ' ל"ט – מ"א).

שופטים ושוטרים תתן לך בכל שערך כו' ושפטו את העם משפט צדק (טו, יח). דהנה הקדוש ברוך הוא שופט את כנסת ישראל בבוא יום המשפט בגדל רחמיו וחסדיו, אך צריכין אתערותא דלתתא לעורר את המדה של רחמנות למעלה, ועל ידי מה נתעורר אותו המדה של חסד, כשאנו למטה מתנהגים בחסד ומלמדים זכות על כל איש מישראל לדונן לכף זכות, ואז על ידי זה גם מלמעלה נתעורר אותו המדה, ומלמדיו גם עליו וגם על כל זרע ישראל חסדים, ואם כן האדם מעורר בעובדא שלמטה השער העליון לפתוח שערי חסד להריק ברכה על כל זרע ישראל. וזה שכתוב 'שופטים ושוטרים תתן לך בכל שערך', רצה לומר שאתה בעצמך תתקן ותכין המשפט של מעלה על ידי 'שעריך', והוא השערים שלך שאתה עושה ומעורר במעשיך. וזהו 'ושפטו את העם משפט צדק', רצה לומר כל איש ילמד את עצמו להתנהג לשפוט את העם משפט צדק, ללמד צדקה וזכות על כל זרע ישראל, ואז האדם מעורר השער של מעלה, ועל ידי זה יוצא בדין וזכאי במשפט של מעלה, כי במדה שאדם מוריד מודדין לו (סוטה ה, ב) (קדושת לוי דברים פרשת שופטים).

"יקבל על עצמו בל"ג שבמשך מ' יום אלו יהיה אצלו בבחינת 'לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל' ולא ידבר על אף אחד אפילו על הגרועים שבגרועים, אלא שאין צורך לשבח אותם, רק ישתוק לגמרי מלדבר מהם. וכתב בספר מוסר הרבים פרק כ"ד דהוא הדין במפלגות עובדי ד' שבישראל שאצל זה לא מוצא חן ההנהגה של מי שהוא מכיתה אחרת, כגון פרושים על חסידים וכדומה, שיחשוב שאם הוא בעצמו היה במקום ומסביבה שלהם הלא היה גם כן ככה וכדומה בלימוד זבותים כאלה עיי"ש. וזהו עבודה השייכת גם כן לימים הקדושים האלה שלא לדבר ושלא לדון לכף חובה אף אחד מישראל, והיא סגולה גדולה לצאת זכאי ביום הדין, כי ע"י זה ימליצו גם עליו ועל משפחתו רק זכויות ויצא זכאי ביום הדין ומי האיש החפץ חיים אהב ימים לראות טוב בשני העולמות יקבל בל"ג זה על עצמו ויצא זכאי ביום הדין" (הגר"ש דבליצקי זצ"ל 'אני לדודי' עמ' ק"ט).

שתי שבתות אחרונות של השנה

נמצאים אנו שבועיים לפני ראש השנה ומזכירים אנו תמיד מאמר חז"ל (שבת קיח): "אלמלא משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאליים", וא"כ שתי שבתות אחרונות של השנה, לו נשמרים כראוי היינו זוכים לאזולה העתידה, ומשום הכי מחובתינו להזהר במיוחד בשתי שבתות אלו בשמירת שבת. זכורני בשנה הראשונה בהיותי בקעלם היתה הקבלה ראשית לקראת ראש השנה להזהר בשמירת שבת (אור יחזקאל אלול – עמ' ש"ב ש"ל).

שבוע ושבת האחרונה של השנה

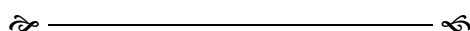
איתא בגמ' שבת קי"ח: "אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל המשמר שבת כהלכתו, אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש – מוחלין לו, שנאמר 'אשרי אנוש יעשה זאת וגו' מחללו, אל תקרי 'מחללו' אלא 'מחול לו'". ויעו"ו ט"ז ס' רמ"ב דכ' להק' "איכא למידק אי לא עשה תשובה, שבת מאי מהני, ואי עשה תשובה, שבת למה לי". ותי' שם ד"נראה דמירי שעשה תשובה אלא דתשובה לא מהני שיהא מוחלין לו [בלא יסורין] כדאיתא בפרק יום הכיפורים (יומא פו). עבר על כריתות ומיתות ב"ד, תשובה תולה ומיתה ממרקת, קמ"ל כאן דאם בעשותו תשובה שומר שבת כהלכתו, מהני תשובה שיהא נמחל לו [בלא יסורין]" עכ"ד.

בספר "לב אליהו" (להנה"צ רבי אליהו לאפיאן זצ"ל סוף ח"ב מערכות התשובה ס' ו') הביא דבכל יום ויום מהשבוע האחרון של השנה יש בהם סגולה לתקן כל יום בימי השבוע שבכל השנה, "ולכן צריך להפריד מוחלים האחרונים של השנה בהנהגה אחרת ממה שנהגנו עד עכשיו כדי לתקן כל ימי השנה, והיינו להתפלל בתשומת לב יתירה, לשמור את המחשבה, ולכוון בתפילה ובחזרת הש"ץ ועי"ז נתקן פגם כל הימים".

ועל כן כתבו הספח"ק מן הראוי להזדרז בשבוע יקר ערך זה להתחזק בכל כוחו בכל חלקי עבודת ד' כשבראשם השקידה בתורה וזהירות מופלגת מביטול, ושמירת מבואות פיו ולשונו מדברים בטלים וק"ו דיבורים אסורים, שלא יחמיץ ההזדמנות הנפלאה לכפר על כל השנה בעבודה של ימים ספורים.

עוד כתבו חס' להזהר וזהירות יתירה בשמירת השבת האחרונה של השנה כדי לכפר בזה על כל שבתות השנה, "ותחילה עלינו לקבל על עצמינו, לקבל את השבת בזמן הראוי, ובוודאי מחובתינו להקדים בכניסת השבת לפחות חצי שעה קודם" (אור יחזקאל, אלול עמ' ש"ג) (וביטול"ע שער ח' סוף פ"א כתב ז"ל "וכתוב בספר התנין: אם נשמנו של אדם בגיהנום, בכל יום שישי מוציאים אותה מגיהנום בעת שהיה רגיל בעולם הזה לשבות, וכן בתוספת מקדש על החול במוצאי שבת, המאחר – מאחרין אותו שלא להכניסו לגיהנום, והממחר – ממחרין אותו להכניסו, ועל כן צריך ליהדר בזה מאוד, ומוטל על כל אדם להזהיר את בני ביתו על תוספת שבת, וביחוד בימים הקצרים של ימות החורף שרוב נשים מאחרין בהדלקת נרות עד קרוב לחשיכה, רח"ל, וראוי להזהיר אותם בנחת ובתוכחה". עכ"ל. ובפרי מגדים (א"א סוס"י רנ"ו) כתב "והמוסיף מחול על הקדש – מוסיפין לו חיים" (י"ט) (י"ז) ויזהר לקבל השבת בנחת ובשמחה (דקבלת פני השבת בשמחה הוא דינא דגמ' שנפסק בשו"ע (ס' רס"ב ג') "וישמח בכיאת שבת, כיוצא לקראת המלך וכיוצא לקראת חתן וכלה").

אף בשנותיו האחרונות היה הגרמ"ש שפירא זצ"ל יושב בבגדי השבת כשעתיים לפני השבת לקיים מש"כ הרמב"ם (שבת ל' ל') "וישב בכבוד ראש מייחל להקבלת פני השבת כמו שהוא יוצא לקראת המלך". ולומד פרשת השבוע בעיון, תוך הקפדתו על הדלקת הנרות כחצי שעה לפני הזמן. לקבל שבת בישוב הדעת ובמנוחת הנפש. כשהוא פונה לסובביו ושואלם אם אכן מחכים ומצפים המה לכניסת השבת כפי שמצפים לאורה רם מעלה, והביא הנהגת הרב זלל"ה מבריסק שהיה יוצא למרפסת ביתו כממתין ומצפה לקראת אורה גדול. ואף לאנשים שבאו לשפוך לפניו את לבם על צרתם ל"ע, ובקשו לברכתו ועצתו, אמר: על ידי קבלת שבת מוקדם זוכים למקור הברכה, כנאמר

(יש) וכן ב'השלחן הטהור' להגה"ק מקורנא (הל' שבת ס' רס"א א') כתב "ותוספת שבת מן התורה... יחמיר הרבה, וימהר להדליק... ובזה יאריך ימים ושנים".

(כ) ובחפץ חיים (שם עולם ח"א פ"ד) כתב "שמעתי בשם גדול אחד שאמר לפי מה שידוע מחז"ל דמי ששומר שבת בעוה"ז, אז גם שם (בעוה"ב) אפילו אם נתחייב ח"ו עונש גיהנום עבור עוונותיו אינו נענש ביום השבת, דנחשב לאיש ההוא זמן שבת מעת שהתחיל בערב שבת להתעסק בצרכי שבת, ומגינה עליו זכות השבת, ועל כן מאוד צריך להשתדל בענין צרכי שבת, וייתב לו בזה ובבא".

"לקראת שבת לכו ונלכה - כי היא מקור הברכה", - דבכדי לזכות ל'מקור הברכה' העצה לכך "לקראת שבת לכו ונלכה"... (כא) (השיבני שבת מלכתא עמ' 33).

כששהה הגר"א ל' שטיינמן זצ"ל בארה"ב, תינו אנשי ליקווד לפניו את מר ליבס, שבכל יום יש צרות חדשות ומשונות ואסונות רבים פוקדים אותם רח"ל. בסוף שיחתו בהיכל הישיבה אמר הגר"א ל': **שבת היא מקור הברכה, חז"ל הבטיחו ששבת קודש מביאה ברכה לעולם, תתחילו לקבל שבת חצי שעה קודם, תכניסו את שבת המלכה הביתה, יחד איתה תבוא גם הברכה, והאסונות יסתלקו.** ההבטחה היתה ברורה. וראה זה פלא, במוצאי שבת צלצל ראש ישיבת ליקווד שליט"א ואמר: בכל שבת יש שלשים ארבעים קריאות הצלה וידי המתנדבים עמוסות. אולם בשבת זו כמעט שלא היו קריאות. שבת שקטה עברה על ליקווד ב"ה, שיחו בכל נפלאותיו. וכמו"כ הגר"א זצ"ל כ' במכתבו: בס"ד י' כסלו תשס"ז לפ"ק לכ' עדת ישראל אשר ב... ה' עליהם יהי שמעתי על האסונות שפקדו במקומכם ר"ל ואתם חושבים לנכון שיש בודאי צורך להתחזק יותר ביראת שמים כמובן אין איתנו יודע עד מה ועלינו להתחזק בכל העניינים, אבל מה שיש להניח מאוד ליוזר בדברים שבין אדם לחבירו שזה מאוד חמור ויש להתחזק בענין שבת שכבר יפסיקו מלעשות דברי חול חצי שעה לפני השקיעה, וכל מה שמפסיקים מלעשות דבר שאסור לעשות בשבת זה מאד חשוב, וידוע מאמר חז"ל בשבת (ק"י ב"ז) כל השומר שבת כדון אפילו עובד ע"ז כדור אנוש מוחלין לו, וכן כל עניני כיבוד בלבוש ובכל הדברים, הכל לעשות לכבוד שבת ומאוד לחזור מלדבר דברי חול בבהכנ"ס ובפרט בשבת (כאל תערוג) גליון 229.

יָקָבֵל עַל עֲצָמוֹ לַלְמוּד הַלְכוֹת שַׁבָּת, כִּי כָל שְׁאִינוֹ לִזְמַד הַלְכוֹת שַׁבָּת וְדָאֵי נִכְשֵׁל בַּחֲטָא, וּלְפָחוֹת בְּאִיסוּרֵי דְרַבְנָן (אור יחזקאל עמ' ש"ג) כְּמִש"כ הַחֲפִיץ חַיִּים (בְּהַקְדַּמְתּוֹ לְמִשְׁנֵיב ח"ג) בְּשֵׁם הַיְעָרוֹת דְּבִשׁ "כִּי אֵי אִפְשָׁר כָּלֵל בְּמִצִּיאוֹת שִׁנְצֵל מְאִיסוֹר שַׁבָּת אִם לֹא יִלְמַד כָּל הַדִּינִים עַל בּוֹרִיִּים הַיֵּטֵב הַיֵּטֵב" - וְהֵינּוּ שְׂאֵרִם שְׂאֵרִם לֹא לְמַד הַלְכוֹת שַׁבָּת כְּרָאוּי מַחֲלֵל שַׁבָּת בּוֹדְאוֹת כָּל שַׁבָּת וְשַׁבָּת ר"ל!!!!. אֲמַנָּם מִי שְׁעִדִּיין לֹא זָכָה לַלְמוּד וְלִידֵעַ הַל' שַׁבָּת, יָקָבֵל עַל עֲצָמוֹ בְּל"נ בְּהַחֲלָטָה חֻזָּק, לִיתֵן שִׁימָת לֵב הַיֵּטֵב לִפְנֵי כָּל תְּנוּעָה שֶׁל יָדָיו שְׁאִין בָּה חִילוּל שַׁבָּת ח"ו, לַחֲיוֹת עִירָנִי שְׂאֵל לַחֲזִיז יָדָיו בִּשְׁבַת לְשׁוֹם מַעֲשֵׂה טָרֵם יִחְשׁוּב בְּמַתִּינִיּוֹת וּבִנְהַת שְׁאִין בְּמַעֲשֵׂה זֶה מִשׁוֹם חִילוּל שַׁבָּת (וּבִפְרָט צָרִיךְ זְהִירוֹת מוֹפְלָגָת מִלְּהַכְשֵׁל בְּאִיסוֹר בְּרִירָה וּמוֹקָצָה דְּבָהֶם קָרֹב וְקָל לְהַכְשֵׁל יוֹתֵר כְּשִׁאִין עִירָנוֹת מִסְּפָקָת לַתְּנוּעוֹת הַיָּדִים), וְכִמִּש"כ הַמְרַגְנִיטָא טַבָּא לְקַדוּשׁ ד' רַבִּי יְהוֹנָתָן מִשֶּׁה דּוֹבֶעַר הַלּוֹי זִיע"א (אוֹת ל' - הוֹבָא בְּסוֹף סֵפֶר "אַהֲבַת חֶסֶד" לַחֲפִיץ חַיִּים זִיע"א) בּוֹדָה"ל "שְׂאֵל לַחֲזִיז יָדָיו בִּשְׁבַת וּבִיר"ט וּבְמוֹעֵד לְשׁוֹם פְּעוּלָה אִם לֹא יִחְקוֹר מִתְחִילָה וְיִשִּׁים אֵל לִיבּוֹ אִם אֵין כּוֹ חֲשֵׁשׁ אִיסוֹר שַׁבָּת וְיִיר"ט וּמוֹעֵד ח"ו". ע"כ. וְיָקָבֵל עַל עֲצָמוֹ מַעֲתָה לַלְמוּד הַלְכוֹת שַׁבָּת כְּסֹדֶר בִּזְמָן קְבוּעַ וְשִׁמּוּר. וּמִרְגְּלָא בְּפוֹמִיָּה דִּהַגְרָש"ז אוֹיְעֵרְבֵאךְ זצ"ל דִּהֲאִיד יִתְכַּן שְׂאֵל יְקִדִּישׁ אָדָם מִזְמָנוֹ לִלְמוּד הַלְכוֹת שַׁבָּת, הָרִי כָּל שַׁבְעָה יָמִים יֵשׁ יוֹם שַׁבָּת, וְלֹא לִלְמוּד יִסוּדִי הָרִי אֵינְנוּ יְכוּלִים לְמַצּוֹא יָדֵינוֹ וּרְגִלָּנוֹ עַל כָּל צַעַד וְשַׁעַל בְּיוֹם הַשַּׁבָּת (הַלְכוֹת שְׁלֵמָה פֶּסַח עמ' ל' בְּהַעֲרָה) (צ"י). וּבְחַת"ס זִיע"א (תּוֹרַת מִשֶּׁה בְּשֵׁלַח דָּף כ"ח ע"א ד"ה הוּא) הִבִּיא "אִיתָא בְּסִפְרִים כְּשֵׁם שֶׁהַכֹּהֵן לִשְׁבַת מִבִּיא בְּרַכָּה וְהַשְׁפַּעָה, כִּךְ הַלְמוּד בְּעִנְיַי שַׁבָּת וּבְמִסְכַּת שַׁבָּת מִבִּיא הַשְׁפַּעָה יִתִּירָה". - וְכַתֵּב בְּאַגְלֵי טָל (בְּהַקְדָּמָה) "וּבְחִרְתִּי לְהַרְפִּים תְּחִילָה בְּהַלְכוֹת שַׁבָּת יַעֲן שֶׁבִשְׁשׁ סוּטָה שְׂכָל מִצְוָה וּמִצְוָה נִכְרַתּוּ עָלֶיהָ אַרְבַּעַת בְּרִיתוֹת לַלְמוּד וּלְלִמּוֹד לְשִׁמּוּר וּלְעֲשׂוֹת. וּמִבּוֹאֵר שֶׁלְלִמּוֹד וּלְלִמּוֹד הוּא מַחֲלָקִי מִצְוָה, וּמוֹכֵן שֶׁכְּשֵׁם שֶׁשְּׁמִירַת שַׁבָּת שְׁקוּל כָּלֵל מִצְוֹת, כֵּן לַלְמוּד וּלְלִמּוֹד בְּהַלְכוֹת שַׁבָּת שְׁקוּל כָּלֵל לַלְמוּד בְּכָל מִצְוֹת".

בְּשַׁפְתִּי אֲמַת (מַגִּילָה ד.) כַּתֵּב "דּוֹדָאֵי נִרְאָה דִּתְקַנַּת מִשֶּׁה רַבִּינוֹ ע"ה לְדְרוּשׁ בְּעִנְיָנוֹ שֶׁל יוֹם (שְׁתִּיקָן שִׁיחֵיו שׁוֹאֲלִין וְדוֹרְשִׁין בְּעִנְיָנוֹ שֶׁל יוֹם הַל' פֶּסַח בְּפֶסַח, הַל' עֲצֵרַת בְּעֵצֵרַת הַל' חֹג בְּחָג כְּדִאיָא בְּמַגִּילָה ל"ב וּבְדִיעוּי' שׁו"ע תכ"ט וּמִשְׁנֵיב סָקָא ב') הִיָּה גַם עַל שַׁבָּת שֶׁהָרִי גַם שַׁבָּת כְּתוּב כְּכָלֵל הַמוֹעֲדִים, וְאַח"כּ כְּתוּב וְיִדְבֵּר מִשֶּׁה כּוֹ וְקָאֵי גַם עַל שַׁבָּת וְלִמָּה לֹא הִיָּה חַיּוּב בִּשְׁבַת... א"כ פְּשִׁיטָא דְּבִשְׁבַת נִמִּי דוֹרְשִׁין בְּעִנְיָנוֹ שֶׁל יוֹם ע"כ"ל. וְכִבֵּר כַּתֵּב כֵּן בְּסִפֶּר חֲסִידִים (ס' קנ"ד) וְל' "כְּשֵׁם שֶׁאֲמָרוּ שׁוֹאֲלִין וְדוֹרְשִׁין בְּהַלְכוֹת הַפֶּסַח כִּךְ חַיּוּבָא רַמִּיא לְדְרוּשׁ וְלַתּוֹרָה לְדַעַת הַלְכוֹת שַׁבָּת וּלְעַבּוֹר עָלֵיהֶם לְפָחוֹת פַּעַם אַחַת בְּשַׁנָּה". ע"כ"ל (הוֹבָא בְּפֶלֶא יוֹעֵץ עֵרֶךְ "שַׁבָּת").

מִרְגְּלָא בְּפוֹמִיָּה דִּהַגְרִי"ש אֵלִישִׁיב זצ"ל דִּהֲבֵא לְעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה, רִאשׁוֹן לְכָל דְּבַר הוּא לַלְמוּד הַלְכוֹת שַׁבָּת מְרִישָׁא וְעַד גְּמִירָא (מִפִּי נִכְדוֹ הַגְרָא"צ יִשְׂרָאֵלוֹן שְׁלִיט"א). וְיַעֲוִי עוֹד בְּכִי הַגְרָא יִשְׁעִי א' - י"ג דִּה"מִשְׁמֵרִים אֵת הַשַּׁבָּת כְּדַת זֻכִּיין לְקַדוּשָׁה וּלְטַהֲרָה".

הַחֲזוּ"א זצ"ל כַּתֵּב בְּאַגְרַת לֹאחַד שֶׁנִּכְשֵׁל בְּחִילוּל שַׁבָּת כְּשׁוֹגֵג "וְדִקְדוּק בְּשְׁמִירַת הַשַּׁבָּת בְּכָל ל"ט מִלְּאֲכוֹת הוּא הַטוֹב שַׁבְתִּיקוֹנִים" (קוֹבִץ אֲגָרוֹת ח"ג קמ"ט הוֹבָא בְּמַעֲשֵׂה אִישׁ עמ' קל"ד).

"נִצְיִיר בְּעֲצָמָנוּ אֵילּוֹ הִיָּה בְּרֹר בְּרִירוֹר גְּמוֹר שְׂכָל מַחֲלֵל שַׁבָּת בְּדִאוֹרִיָּתָא אוֹ דְּרַבְנָן מִצְמִיָּה לוֹ מִיד אֵת מַחֲלָה הַנּוֹרָאָה ר"ל בְּגוֹפּוֹ, כְּמָה הִיָּה חָרֵד עַל חֲשֵׁשׁ חִילוּל שַׁבָּת וְלֹא הִיָּה סוֹמֵךְ כָּלֵל וְכָלֵל עַל כָּל מֵאָן דְּהוּ אִשְׁר מִקְלּוֹ יִגִּיד לוֹ לִזְמַר מוֹתֵר לָהּ, וְאִם בְּשִׁבִּיל סִכְנָה שֶׁל חַיִּי הַעוֹה"ז הַחוּלָף הִיָּה חָרֵד כ"כ עַל אַחַת כְּמָה וְכְמָה שִׁיחָרֵד הָאָדָם עַל מַחֲלָה הַנּוֹרָאָה שֶׁל חַיִּיבֵי בְּרִיתוֹת וּסְקִילָה, עַל מַחֲלָה הַנּוֹרָאָה שֶׁל "דִּינוֹ כְּעוֹבֵד ע"ז", עַל מַחֲלָה הַנּוֹרָאָה שֶׁל הַרְהוּרִי כְּפִירָה ר"ל, אִשְׁר כָּל זֶה קִשּׁוֹר בְּחִילוּל שַׁבָּת קִדֵּשׁ שֶׁהַשַּׁבָּת הִיא הָאוֹת הַמְקַשֶּׁרֶת אוֹתָנוּ בְּקִשְׁר יִדִּירוֹת לְאַבִּינוֹ שֶׁבִשְׁמִיִּם כְּמִשְׁכ"כ כִּי אוֹת הִיא וְכוּ'" (הַקְהִילוֹת יַעֲקֹב זצ"ל - חַיִּי עוֹלָם סוֹף פֶּרֶק ח' בְּהַעֲרָה).

♦ ♦ ♦ ♦

"מוֹטֵל עָלֵינוּ לִתְקַן בְּיוֹם שִׁישִׁי זֶה אֵת כָּל יְמֵי הַשִּׁישִׁי שֶׁבְּכָל הַשָּׁנָה כּוֹלָה, וְיוֹם זֶה - עֶרֶב שַׁבָּת צָרִיךְ בְּמִיּוֹחַד תִּיקוֹן גָּדוֹל ... הַלְמוּד הוּא חֵלֶשׁ יוֹתֵר בְּעֶרֶב שַׁבָּת מִכָּל יְמֵי הַשָּׁבוּעַ ... יוֹם הוּא מִצִּיאוֹת וְהוּא בְּעֲצָמוֹ יִתְבַּע אֵת הָאָדָם, א"כ יֵשׁ לָנוּ לְהַתְכוּנָן וּלְפָחוֹד שְׂכָל יְמֵי הַשִּׁישִׁי יִצְטָרְפוּ וְיִזְעָקוּ עָלֵינוּ בְּדִין לְמָה הִזְנַחְתָּם אוֹתָנוּ יוֹתֵר מִכָּל יְמֵי הַשָּׁבוּעַ ... הָאֵם זֶה כְּבוֹד שַׁבָּת לִיכַנֵּם לְיוֹם הַשַּׁבָּת כְּבִטְלָה וְשַׁעֲמוּם ח"ו?!" לָכֵן עָלֵינוּ לִידַע כִּי יוֹם הַשִּׁישִׁי בְּשָׁבוּעַ הוּא בְּחִינַת "מַת מִצְוָה" וְחַיִּיבִים לְהַצִּיל יוֹם זֶה מִבִּזְיוֹן .... וְכִשְׁנֵתִּחַזֵּק בְּלִמּוּד הַתּוֹרָה בְּיוֹם שִׁישִׁי זֶה נִתָּן בְּעִזָּה"י כָּל יְמֵי הַשִּׁישִׁי שֶׁבְּכָל הַשָּׁנָה כּוֹלָה" (הַגְה"צ רַבִּי אֱלִיהוּ לֹאֲפִיאָן זצ"ל - לֵב אֱלִיהוּ סוֹף ח"ב מְעַרְכוֹת הַתְּשׁוּבָה ס' ז').

(כא) יִשׁוּעוֹת גְּדוּלוֹת אִירְעוּ בְּזָכוֹת קִבְּלַת שַׁבָּת מוֹקֵדִם, וְדוּגְמָא לָךְ - יְהוּדִי חָלָה בְּמַחֲלָה קִשָּׁה ל"ע, וְבֹא לְשִׁפּוֹךְ צִרְתּוֹ לִפְנֵי הַגְרַמ"ש זצ"ל וּלְבַקֵּשׁ בְּרַכָּתוֹ, אֲמַר לוֹ הַגְרַמ"ש לְהַכְנִיס שַׁבָּת מוֹקֵדִם. וְקִיבֵל עַל עֲצָמוֹ כֵּן, וְלֹאֲחֵר זְמַן מוֹעֵט נִרְפָּא. וְכִךְ הִיָּה בְּבֵת יִשְׂרָאֵל מִבּוֹגֶרֶת שְׁמִזְלָה לֹא הָאִיר לָהּ פָּנִים, וְבֹא אֲבִיה לִפְנֵי הַגְרַמ"ש בְּחוּדוֹשׁ טִבֵּת וּבִיכָה לִפְנֵי מִצַּב בֵּיתוֹ, הַגְרַמ"ש הִרְגִּיעוֹ וּנִיחָמוֹ כִּי עַד פֶּסַח הַקְּרֹב תִּמְצָא זִיוּגָה, הִלָּה הַמְשִׁיךְ וְהַפְּצִיר כִּי הוּא רּוֹצֵה כְּבֹר בְּפוֹרִים לְרֹאוֹת אֵת בֵּיתוֹ מֵאוֹרֶסֶת, אֲמַר לוֹ הַגְרַמ"ש: אִם תִּקְבַּל אֵת הַשַּׁבָּת מוֹקֵדִם - הִיא מִקּוֹר הַבְּרַכָּה, וְכִךְ הוּא. וְכִן הִיָּה בְּאֶחָד שְׁעִסְקִיו לֹא צִלְחוּ, וּבִיקֵשׁ אֵת בְּרַכַּת הַגְרַמ"ש זצ"ל וְנַעֲנָה כֵּן"ל, וְסִפֵּר שֶׁמֶאֱזַ שִׁמְעַל לְדַבְּרֵיו וְקִיבֵל עָלָיו הַכִּנְסַת הַשַּׁבָּת מוֹקֵדִם רּוֹאֵה בְּרַכַּת ד' בְּעִסְקִיו. וְעוֹד רַבּוֹ הַסִּיפּוּרִים עַל זֶה הַדְּרָךְ וְאֲכַמ"ל (הַשִּׁיבֵנִי שַׁבָּת מִלְּכַתָּא שֵׁם).

(כב) וְבִין קִבְּלוֹתָיו שֶׁל רַבִּי יִצְחָק בְּלֶאזֶר זצ"ל הִיָּה "לְלִמּוּד בְּל"ג בְּכָל יוֹם שׁו"ע אוֹר"ח, וּבִיּוֹתֵר הַלְכוֹת שַׁבָּת" (הוֹבָא בְּכַתְבֵּי הַסָּבָא מִקְלָם, פֶּנֶקֶס הַקְּבִילוֹת ע' קע"ט).

◊ "לענין השבת קדש האחרון של שנה זו ... עלינו לידע ולהתבונן האיך ליכנס בקדושה וטהרה ליום השבת, ובפרט שבת זו האחרון של השנה – לתקן כל שבתות השנה ... אמרנו בשם ספר קדוש אחד ... שכל עבירה ח"ו הנעשית בשבת קדש, היא חמורה יותר ממה שנעשית בחול, ביטול תורה של שבת חמורה יותר מביטול תורה של ימות החול... וכן בצד הטוב כל מצוה הנעשית בשבת שכרה מרובה מאותה מצוה הנעשית בימות החול כי כשם שמצוות שבת שקולה כנגד כל המצוות כך המצוות הנעשות בשבת שכרן מרובה יותר! – לכן ניקח את השבת הזה שיהיה לנו למליץ טוב, לשמור את המחשבה שלא לחקיד ח"ו על אף אחד, אפי' חקפדה בלב, כ"ש חקפדה במעשה ח"ו, לשמור את עצמנו שלא יפול בנו הרהור גאוה, כמור"ב שלא לחשוב משהו על חבירו, כלומר: יש אדם שאינו מדבר לשון הרע, אבל במחשבה אינו משים על ליבו וחושב כל מיני מחשבות רע על חבירו וכן דיברנו בענין אהבת הבריות" (הגה"צ רבי אליהו לאפיאן זצ"ל – לב אליהו סוף ח"ב מערכות התשובה סי' ז').

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

◊ "לפעמים רק מחמת אי התבוננות נמצאים אנחנו במצב שהנהגתנו לא מתאימה את המצב שאנחנו נמצאים בו, או את הדיבורים והבקשות שלנו, והיות וצריך להיות כל אדם בר לבב תוכו כבדו, לכן צריך פשוט רק לשים מעט תשומת לב שמעשינו יתאימו לכל מצב שהננו נמצאים בו אז. ולמשל: חז"ל אמרו במסכת שבת שכליל שבת כשאדם יוצא מבית כנסת שני מלאכי השרת מלווים אותו לביתו, וכשמוצאים שבבית הכל מתוקן לכבוד שבת אז הם אומרים יח"ר שיהיה כן לשבת הבאה, ומטעם זה אנו אומרים 'שלו' עליכם מלאכי השרת, כשבאים הביתה כליל שבת. – ולפי זה היה צריך להיות שמיר שיוצאים מביהכ"נ והולכים הביתה, היינו צריכים ללכת בהדרת קודש ביראה וכבוד, כיאות ליודעים ומאמינים שיש לנו מלווים יקרים כאלה שמלווים אותנו הביתה כדי לברך אותנו בבית. ולמעשה אנחנו רואים שהדרך הזאת הביתה אינה תואמת בדיוק את ההליכה עם המלווים היקרים האלה. אנחנו עפ"י רוב שוכחים מהם ומתעכבים בדרך ולפעמים עומדים זמן רב לספר איזה סיפורים שאין בהם תורה ויראה, והלואי שלא יהיה בהם לשון הרע ורכילות ושאר איסורי הדיבור, וגם עצם הסיפורים כשאין בהם לה"ר ורכילות הלא אסור להרבות בשיחת חולין בשבת, ובפרט במעמד האורחים היקרים האלה שצריכים ג"כ להתעכב אתנו ולשמור כל המעשיות האלה, וזה מאוד מכאיב להם כי הם לא יורדים מהשמים מגבהי מרומים בכדי לשמוע כאן דברי חבלים וכדומה, ולכן בכדי להתאים את עצמנו למצב שאנחנו עומדים בו, אז הנני לבקש מכל אחד ואחד להתחיל כבר כליל שבת זאת האחרונה בשנה לפני יום הדין [ששקולה שבת כנגד כל התורה ואפילו עבד עבודה זרה כדורו של אנוש אם שומר שבת כהלכתו מוחלין לו על הכל]. ואם כבר כליל שבת זה בל"נ כשנצא מביהכ"נ נזהר לא להסיח דעתנו כל הדרך מהמלאכים המלווים אותנו ונלך בכבוד ראש וביראה, ונדבר בדרך רק מעניני שבת או פרשת השבוע או שאר דברי תורה ויראה, ועי"ז נקיים ג"כ מצות עשה של ובלכתך בדרך, עי"ז לא ינתק הקשר האמין והקדוש המתחיל מקבלת שבת עד אחר כל הסעודה, ותהיה הנהגתנו תואמת את המצב שבו אנחנו נמצאים, אז נהיה בבחינת בר לבב". (הגר"ש דבליצקי זצ"ל – 'לנפש תדרשנו' עמ' ל"ה).

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

◊ ראוי בשבתות של חודש אלול וימים נוראים, להוסיף בלימוד התורה יותר ויותר, מפני שריבוי הזכויות בשבת קדש הוא גדול פי כמה וכמה... והגר"א לאפיאן זצ"ל שמע מהחפץ חיים זיע"א שאמר: מכיוון שאמרנו חז"ל ששקולה שבת כנגד כל התורה כולה, לכן כל מצוה שעושים בשבת ג"כ נחשבת כמו תרי"ג [לב אליהו ח"ב, ל"ח] – ולפי"ד הגר"א זיע"א שכל תיבה מת"ת היא מצוה בפני עצמה, נמצא שבשבת קדש מכפילים כל תיבה כפול תרי"ג, ונמצא שאין לשער גודל אוצר המצוות שיתווסף לחשבוננו ע"י לימוד התורה בשבת קדש. – וכידוע בס' בן איש חי פ' שמות בשם המקובלים: שגדול פועל הנפעל ע"י עסק התורה בשבת, "אלף פעמים" יותר מהנעשה בחול (קונטרס להגר"ח קרלינשטיין זצ"ל עמ' ז"א).

◊ "יש לעורר על החיזוק בלימוד התורה ובפרט בזמנים שחל בהם רפיון, הם עש"ק ויום שבת קדש, שכל מי שיתחזק להכנס לשב"ק מתוך הכנה של לימוד התורה וכ"ש ביום השבת הרי יזכה עי"ז לקבל את ההשפעה הגדולה של יום השבת שניתן לנו מהשי"ת באהבה. ומי שח"ו מתרשל בזמנים אלו הרי מאבד ומבזבז שליש מימי חייו. ועי"ז נאמר בירושלמי סוף ברכות אם ראית את הבריות שנתייאשו ידיהם מן התורה מאוד, עמוד והתחזק בה ואתה מקבל שכר כולם" (מתוך מכתבו של הגרמ"ל ליפקוביץ זצ"ל סיון תשס"ט – 'השיבני שבת מלכתא' עמ' 12).

◊ "רבותינו הקדושים תקנו לנו סדר מטבע הברכות ויסדו כשפר נוסח ברכת המצוות לאמר בהן 'אשר קדשנו במצוותיו וציוונו', להורות כי בעוז הדר מעשה המצוות תתקדש הנשמה ותתלבש באור חדש אשר באותו המלבוש תתלבש בגן עדן התחתון, וזה היה תכלית ירידת הנשמה בעולם השפל להלביש השנים עם עדנים ולהאירה לפנות בוקר ... וזה ביתר הימים לכבוד הימים, לכבוד הוד הדר הנפש העיקרית שבו, וגם הוא יגדל ויוסיף תת כחה לה ככה סגולת מעשה המצוות, ואולם הנשמה יתירה של שבת אין לה חלק בה, כי לא הייתה באמנה איתו במעשה המצוות ביתר הימים והיא על כל פנים מעונה מלבושים ותכשיטים כחברתה, כי למה תגרע לתת הצעירה לפני הבכירה, אטו לא תהא כהנת כפונדקית. – כי על כן יאותה לכל אחד מאישי ישראל להתחזק במעוזה ביותר במעשה המצוות בעצם יום השבת מהבא לידו מנחה לנשמה יתירה צפירת צבי תפארה, ושימח את נשמתו אשר לקח להיות צהלה ושמחה בגווניו שלה תכשיטין תן לה ... ותוסיף תת כחה להשביע בצחצחות חצרות בית אביה את נפשותם ולרומם קרנם בשמים ממעל" (חמדת ימים' ח"א שבת פי"ב עמ' רמ"ז).

◊ ישנם הרבה בני תורה, בחורי ישיבות ואברכים, שמשקיעים כ"ב הרבה שעות, כ"כ הרבה השתדלות עם עמל ויגיעה, והכל מתוך שאיפה ורצון אמיתי להתגדל ולהתקדם בעבודת ה' יתברך. ועם כל זאת למרבה הפלא ההתקדמות איננה ביחס להשקעה. זו היא פשוט תעלומה ממה נובע חוסר ההצלחה? – לדעתי, אחת הסיבות העיקריות לכך היא, שאיננו מחוברים מספיק לאותו מקור יסודי שממנו אמורים אנו לקבל את ההצלחה – 'שבת קדש!' כי הקב"ה ברא את ששת ימי בראשית באופן שאת עיקר מקור הקדושה, את הכח שלנו ביום ראשון שני ושלישי וכו' להתפלל ללמוד תורה ולהתקדם – את כל זה מקבלים מהשבת, ו'מעייף' זה, לרבים הוא כמעט חתום וסתום. – ודאי שכולנו שומרים שבת, אבל עם קצת השתדלות וקצת גדלות, ניתן היה לגרום שכל השבת שלנו תראה אחרת לגמרי. – הפלא הגדול הנגלה לעינינו הוא שאצל היהודי בכלל ואצל בני תורה בפרט, היום השפל ביותר בעבודת ה' הוא יום השבת. בימות החול יש 4 שעות לימוד בבוקר, 4 שעות אחה"צ, ושעתיים בלילה, אלו שעות שבהם כל בחור ואברך יושבים ולומדים, ובסך הכל היום מלא עם תורה. – והנה מגיעה שבת קדש ודווקא ביום זה כל הסדרים אינם. כליל שבת אדם הולך לישון מוקדם ומתעורר לפעמים לאחר כשתים עשרה שעות שינה... הוא רץ לביהכ"נ ובסיום התפילה מתיישב לאכול את הצידלנט, אח"כ ישן עוד שלוש או ארבע שעות, שבסיומן הוא קם סחרורי ורץ לתפלת מנחה... באופן טבעי שבת הוא יום ריק מתוכן גם במשפחות הטובות ביותר. מה החסר של כל זה? – יתירה מזו

בספח"ק מבואר, שקדושת השבת מתחילה בחצות של ערב שבת. והנה למרבה הפלא, החורבן הגדול מתחיל בדיוק אז. באותו רגע שפעמוני הקדושה הראשונים מתחילים להשמע – הכל מתחיל להתפרק, זהו ממש דבר פלא, ערב שבת עם חצות רק מגיעה השעה 12:30, השעה שבה מתחילות כביכול ה'דפיקות' של הקדושה, 'קול דודי דופק פתחי לי אחותי יונתי תמתי' ומתחילה הקדושה של שבת קדש – דווקא אז כל הגמרות נסגרות, הכל מתחיל להתפרק. – אם נערוך לעצמנו את השבוע נפשנו, כמה זמן כבר נצרך לנו לעשיית ההכנות שאנו מחוייבים בהם ממצות עשה דאורייתא של 'והיה ביום השישי וחכינו את אשר יביאו', הרי כל אחד יודע שבחורף הימים קצרים ובקיץ הימים ארוכים, ובכל זאת עושים את אותן ההכנות ולומדים את אותן שעות לימוד... לדעתי, זוהי אחת מהנקודות היסודיות ביותר שבהן מונח כל החורבן של האדם. אילו בן תורה היה תופס את שבת קדש, מתחילתה ועד סופה והיה ממלא אותה עם תוכן, הוא לא היה מרויח רק עוד יום אחד, אלא היה פותח לעצמו מעיין של קדושה. כמו שרובנו עוד מרגישים שימים נוראים אינה סוגיא של עשרה ימים בלבד, אלא הם פותחים לנו עולמות לכל השנה, כך אם היינו יודעים לנצל את שבת קדש, כל צורת החיים שלנו היתה משתנה שינוי מהותי. – שבת היא המעיין שממנו מקבל האדם את כל מציאותו למשך כל השבוע, הרי שמי שהשבת שלו ריקה, אז כל ימות השבוע שלו לא יהיו עם העוצמה שיכול להגיע אליה. ואם בכל אופן אנחנו לומדים במשך השבוע, אין זה אלא כי הרי סוף כל סוף אנחנו שומרים שבת. אבל המחלל שבת רח"ל, מי שסותם את המעיין של שבת, את הווריד של החיים הנקרא 'שבת' – הפסיד בכך את הכל, שוב אין לו שייכות ליהדות, והוא נכרת לגמרי. – אם הימים שלנו שפלים, אם הם אינם נראים כפי שהם צריכים להיראות – אחת הסיבות היסודיות ביותר לכך היא משום שאיננו יודעים לתפוס את הגדלות של שבת. מוכרחים להשקיע עמל ויגיעה מיוחדים בשבת. וזו שעושה כך, פותח לעצמו מעיין עצום לתמיד, אבל מי שלא עובד על עצמו וחי את היום בצורה סתמית מפסיד את כל היופי ואת העוצמה של היום הזה.

[ישנה גם סוגיא מיוחדת של "ערב שבת", ו"מוצאי שבת", כי הם אלו שמקשרים את השבת לשאר ימות השבוע, הם הגשר בין ימי החולין לקדושת שבת. רובנו מרגישים צער גדול על זמנים אלו שהם כ"כ לא מנוצלים, אבל עלינו לדעת כי ההפסד הרבה יותר גרוע ממה שנראה, שכן בזמנים אלו מונחת כל העליה שלנו. – מה לעשות בשבת? כיצד לנצל את השבת? יש להאריך בזה הרבה, רק נזכיר שני דברים: צריכים לשמור את השבת, לא לחללה, ובעיקר לזכור שהיום שבת. – כשיש אה"צ ארוך או ערב ארוך, ויושבים ומפספסים זהו חילול שבת. על אחת כמה וכמה מי שקורא ספר כל שהוא, פשוט להעביר את הזמן – זהו מעשה שנועד כולו לשכוח שכעת שבת, הוא לא חי את השבת וגם זה בכלל חילול שבת. – 24 שעות הללו יש להשתדל כמה שאפשר להיות עם השבת, להיות שאבע"דיק, למלאות את הזמן עם לימוד, עם קדושה. לא לקפוץ למדרגות גבוהות, אין שום צורך בזה, המדרגות באות מר' יתברך ומהשבת עצמה. עלינו מוטל ללמוד, להתפלל, לומר פרקי תהילים, רק לא לעסוק בהבליים. ויש לשים לב באופן מיוחד על השעות מערב שבת אחר חצות. צריך למלא את הזמנים הללו עם תוכן, להיות כל הזמן בבחימת"ד שקוע בעסק התורה. והעושה כן, אין לי ספק שיצא גדול בישראל! – קיבלתי זאת מאחד מרבותי על אחד הגדולים, שבכל ערב שבת ישב ולמד, וכל השבת הוא ישב ולמד, וכך הוא גדל. ודאי שישנם אנשים שגדלים בצורה אחרת, אבל זהו אחד מהדרכים הטובות להצליח – הערב שבת, השבת והמוצ"ש. – מי שעושה את ההשתדלות הזו, נפתחים לפניו עולמות, הוא זוכה לסייעתא דשמיא עצומה מכל הבחינות, כי הוא מתברך מהשבת שהיא המעיין של הברכות 'לקראת שבת לכו ונלכה', כי היא מקור הברכה. שבת קדש, היא 'מעין הברכות', המעיין של כל הברכות (הגרש"ד פינקוס זצ"ל – 'נפש שמשון' שבת קדש, עמ' ס"ח – ע', ע"ה-ע"ז).

◇ הגרא"מ שך זצ"ל הסביר פעם מרוע לדעתו הוא הפך להיות ראש ישיבת פוניבז' ואחרים לא: "אני למדתי שבועים שנה, כשאחרים למדו רק חמישים שנה"... כשכוונתו היא, שבמהלך שבועים שנה הוא למד את כל השבועים השנים, בעוד שהאחרים למדו בתקופה זו רק חמישים שנה, הם לא למדו בימי שישי ושבת והוא ניצל את הזמן, והספיק א"כ עוד עשרים שנות לימוד. (מתוך מאמר לדמותו – 'משל האבות' ח"א עמ' י"ב).

◇ ... "בשלומו ביום חול הוא כנגד רצון נפשו, וצריך התגברות נגד יצרו, אבל בשבת מי שזוכה לנשמה יתירה, לימודו בלא טורח והתגברות, כי אדרבה נפשו מתענגת ושמחה מלימודה, ועצמותיה כדשא תפרחנה, כי היא מודבקת ומחוברת בכוראה כדכתיב "בני וביניכם" יחד נתאמים בדאמר בגמ' (ברכות נז:) שבת מעין עולם הבא" (ספר 'מנוחה וקדושה' לתלמיד הגר"ח מוואלווין זיע"א שער התפילה ראשון סי' ג').

... ♦ ...

◇ כתב החיד"א זיע"א ('מורה באצבע' אות ק"מ) "בהעלות המנחה בערב שבת קדש הוא עת מסוכן למחלוקת בין איש לאשתו, ובין המשרתים והרבה טורח הסטרא"א לחרור ריב⁽²⁾, והאיש הירא יכוף יצרו ולא יעורר שום מחלוקת והקפדה, ואדרבה יבקש שלו". עכ"ל.

◇ "אני הגבר ראה עיני דבכל בית שהיה מחלוקת בערב שבת לעת ערב או בליל שבת, היה בדוק ומנוסה כי רעה נגד פניהם ולא יצאו נקיים באותו שבוץ באיזה מקרה רע, דוק ותשכח" (הגר"ח פאלג'י זיע"א בספרו 'כף החיים' סי' ל"ה).

◇ "ודע, כי הנה כל אדם העושה קטטה ומריבה עם אשתו או בנו, ודאי נראה לו שהדין עימו וראוי לריב על המכשלה שיצאה מתחת ידם בעניני הבית. אך באמת, מי שיש לו מח בקדקדו, בין יבין שאם יצא איזה מכשול מתחת ידם, איננו נעשה מאתם, ואי"ז מעשה ידיהם, אלא הוא מעשה שטן כדי לחרור ריב בעת החי... על כן כל איש מבין שיראה איזה מכשול וחסרון בענינים של הבית, לא ישים אשמה על אשתו ומשרתיו לריב איתם אלא יתן אל ליבו התנצלות הזאת שכתבנו, כי אמת היא, ואז ישתוק ולא יריב איתם ולא יתבעם, וטוב לו בעוה"ז ובעולם הבא" (בן איש חי שנה שני' פ' וירא את א').

◇ כתב המשנ"ב (סי' רס"ב סק"ט) "בזוהר ובמקובלים הזהירו מאד שלא יהיה שום מחלוקת בשבת ח"ו, ובפרט בין איש לאשתו".

◇ "יום השבת צריך להיות כולו בחן ובחסד ובשלו, ובאהבה רבה, כי בו שובתים אפי' רשעים שבגיהנום. – ועל כן עבירה כפולה היא מי שמראה כעס בשבת. וכבר נתנו סימנים "לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת" והוא אש המחלוקת והיזום הכעס. ויהי' נזהר בזה בזחירות גדולה מחצות ערב שבת ואילך שהוא ל"א שעות, וזהו "לא תבערו אש" וגו' (ש"ה חק' שבת פ' נר מצוה מהראשית חכמה שער ענוה פ"ב בשם תיקוני זוהר).

◇ "מצוה רבה להיות כל איש שש ושמה על שלחנו ולהשליך חבור עצבים אשר בקרבנו, ויגיל וישמח בזה אשר בידו לתקן וליישר הכל, וינהג עם בני ביתו בשמחה ובטוב לבב, וירחק ממנו מצות' שוא ומדוחים כמו שאמרו בזוהר, 'בהאי יומא אתנשי כל רוגזא וכל צערא וכל דוחקא מכל עלמין, בגין דאיהו יומא דהלולא מלכא דנשמתי' אתוספן כגוונא דעלמא דאתי', וכן בפרשת ויקהל 'ובהוא נשמה יתירה נשיין

(כג) יעו"ל גיטין נ"ב. "הנהו בי תרי דאיגרי בהו שטן דכל בי שמשי (של ערב שבת - רש"י) הוו קא מינצו בהדי הדדי. איקלע רבי מאיר להתם, עכבינהו תלתא בי שמשי עד דעבד להו שלמא, שמעיה (לשטן - רש"י) דקאמר ווי דאפק' ר' מאיר לההוא גברא (היינו לשטן) מביתיה".

כל עיצבא וחימתא ולא אשתכח בר חדווא לעילא ותתא''' ('חמדת ימים' הנדפמ"ח ח"א שבת פ"ח עמ' קפ"א).

◇ "ביותר צריך כל איש ישראל להרחיק ממנו הכעס כל הימים, והרבה יותר מאוד בשבת רב הקדש, כי יגדל הכאב מאד. וכמו שאמרו ב[זוה"ק] תקון מ"ח ז"ל, 'זכאה איהו מאן דנטיר דירה לשבת דלא אתקרב תמן עציבו דטחול וכעס דמרה דאיהו נורא דגיהנם דעלה אתמר לא תבערו אש בכל מושבותיכם והכי איהו ודאי דכל מאן דכעיס כאילו אוקיד לנורא דגיהנם' ע"כ ^(כד) ... כל תפלותינו ותורתנו ומצוותינו הכל להמשיך השכינה שתדור עמנו במקומינו, כמו שנאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, והנה משכן המלך הוא בלב נשבר ונדכה והכועס מגרש קדושת השכינה שהיתה דרה בקרבו ... כל שכן בשבת שהאם ... תבא לפרוס סוכת שלו' עלינו ... שיגדל הכאב מאד בפוגמו בכעס ואין שכינה חשובה כנגדו. ובתקון כ"ד אמרו ... ז"ל, ובשבת ... צריך דלא יתער עציבו וקטטה מסטרא דטחול אלא דתהא לב נטיר מכלהו ... ומושל ברוחו ישית אל לבו ... ויהא ארך אפים רב תבונות, ולהיות מעביר על מדותיו, וענות צדק בתכלית, וילמוד ממדותיו יתברך שהוא מאריך אפו לפושעים והטאים שבגיהנם, שאשו שובת ובטל בשבת, ובכן סרו מהר המצה ומריבה מקרב ביתו, וגם ירווח לו זה שבמדת הענוה שיקנה ביום השבת שהוא שורש לכל הקדושות ימשיך לכל חששה ימים. ('חמדת ימים' הנדפמ"ח ח"א שבת פ"ח עמ' קפ"א, קפ"ב).

◇ "דע שיש שדים ממונים על זה כשרואים מחלוקת בין איש לאשתו, אז הם מעוררים המחלוקת ביתר שאת עד שתהא שלהבת עולה מאיליה, ואמרו באגדה שהיה מעשה בר' מאיר שנתארח אצל בעל הבית אחד והיו בני ביתו והאיש והאשה מתקוטטים תמיד בכל ליל שבת, ושהה שם ר' מאיר שלשה שבתות זה אחר זה, ועשה כל ליל שבת שלו' ביניהם, ואחר כך שמע ר' מאיר לאותו שד בוכה ומתאונן לאמר ווי דאפיקתיה ר' מאיר מהאי ביתא, ויסתכל האיש המשכיל בסוד איש ואשתו במקום רמיותם למעלה שהמה רמוז סוד הכרובים העליונים, ובהיות ביניהם שלו' הם מרכבה למקום העליון שמדת שלו' הוא המייחד אותם, ואם אין ביניהם שלו' אויה להם אהא עליהם שמראים פירוד, ואם רע ומר הרבה הזה ביתר הימים גם הוא יגדל בעונשו בשבת שלו' שבו עיקר ייחודם ומקשה לבו יפול ברעה חס ושלום''' ('חמדת ימים' הנדפמ"ח ח"א שבת פ"ח עמ' קפ"ב).

◇ "בעת אשר יתור האדם לחשוב בלבו מהשבה אשר לא מהורה בניאוף ר"ל. הרי הוא מכנים זונה סמל קנאה בבית קדש הקדשים העליון נורא בעולמות העליונים הקדושים ח"ו. ומגביר ר"ל כחות הטומאה והס"א בבית קדש הקדשים העליון. הרבה יותר ויותר ממה שנגרם התגברות כח הטומאה ע"י טיטוס בהציעו זונה בבית קדש הקדשים במקדש מטה. וכן כל חטא ועון אשר כל איש ישראל מכנים בלבו ח"ו אש זרה, בכעס או שארי תאוות רעות ר"ל, הלא הוא ממש כענין הכתוב (ישעיה סד) בית קדשנו ותפארתנו אשר וגו' היה לשריפת אש. הרחמן ית"ש יצילנו" (נפש החיים שער א פרק ד).

◇ "איש תבונות יישר ללכת לקדש עצמו ביותר להיות כאיש אשר לא שומע ואין בפיו תוכחות ..., ואם בעל נפש הוא בהגיעו לידי עמל וכעס וקטטה, תיכף ומיד יסתכל כי דוב אורב בצידו לעורר הדברים ההם לקלקל השורה דרך הקדש, ולהפילו מאגרא רמא לכירא עמיקתא בהצית כאש קנאתו בו, אז השמר פן מנסה ד' אותך הישך עומד בקדושתך ולא תפרוק עולו מעל צוארך" ^(כה) ... וכן יעשו, לזוהר כל אחד משלו אצל חברו כל הימים, וביותר ביום השבת, שצריך האדם להאריך אפו בו ביום, ולהיות עניו בתכלית, ולהעביר על כל פשע לכבוד קדושת היום, שלא לבא חס ושלום לידי עמל וכעס, דאוקיד אשא דגיהנם ומאבד את הנפש והרוח והנשמה השורים בתוספת עליו. ועל כן תקנו לומר פסוקי 'שמרו בני ישראל את השבת', שהוא אזהרה לשמירת הנשמה היתירה כמו שאמרו בזוהר ... שהזוהרנו להיות ארך אפים לשמור את הנשמה יתירה שלא תסתלק מאיתנו בעווננו, כי כאשר יכנס החיצוני, תסתלק ממנו הקדושה חס ושלום, על כן תיקנו אחר י"שמה משה' שבו ביארנו גודל ענוותנותו והיותו מעביר על פשעי ישראל, כך ינהגו כל אישי ישראל ושמרו בני ישראל את השבת, וממנו יראו וכן יעשו, להתנהג בתכלית הענוה והחנינה איש ברעהו, כי על כן לא נתנו ד' אלקינו לגויי הארצות ולא הנחילו מלכנו לעובדי ע"א שעברתם שמורה נצח ואין להם חנינה" (ספר 'חמדת ימים' הנדפמ"ח ח"א עמ' קפ"ג רמ"ד רמ"ה).

◇ כתב החיד"א זיע"א: "בקש שלו' ורדפהו, וזו מידת אהרן הכהן אוהב שלו' ורודף שלו' והוא סמא דחיי. ואם כך אמרו לבקש שלו' אחרים, הד' ק"ו לבקש שלו' אנשי ביתו וקרוביו. ודע שבמקום שיש מחלוקת, השכינה מסתלקת ח"ו כי היא אימ"א שלו", ובית שיש בו מחלוקת הוא מושכן סט"א ח"ו. – וביותר יחי' לו שלו' עם אשתו, ויזהר לכבדה, ויכוין בכל פרט לכבוד השכינה, והד' עתיקים" (מורה באצבע סי' א' אות ד' – ח').

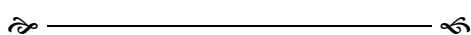
◇ "יזהר מהכעס קטון וגדול שמחליף נפשו הקדושה בנפש סט"א, ונעשה הוא עצמו ע"ז מור"ף נפשו. ^(כז) וכל מה שטרה כל ימיו, הנה בהסתלק נפשו חלף חלף. וכה דיבר האיש קדוש רבינו האר"י זצ"ל כי בעל הכעס אין לו תיקון עד אשר ישתדל מאוד שלא יכעוס כלל ואז יתחיל לתקן" (החיד"א זיע"א מורה באצבע סי' א' אות י').

♦ ♦ ♦

◇ "יתפלל מנחת ערב שבת קדש כהוגן בשוב ובחזרה כי הוא זמן גילוי אורות שבת קדש בשמים ממועל" (החיד"א זיע"א מורה באצבע סי' ד' אות ק"מ).

◇ "כתבו הספרים ירהר בתשובה ויפשפש במעשיו בכל ערב שבת, כי שבת מקרי 'כלא מלכתא' וכאילו מקבל פני המלך יתברך שמו, ואין נאה לקבלו כשהוא לבוש בבלויי הסחכות של חלאת העוונות" (משנ"ב סי' ר"ג סק"ג).

◇ כתב הכף החיים (סי' ר"ג סק"א בשם הא"ל רבא שם סק"ו): כתבו ספרי מוסר, ירהר בתשובה ויפשפש במעשיו בכל ערב שבת. ונראה לי הטעם משום דהשבת מכפר אם משמירין אותו כהלכתו כמ"ש רז"ל אפי' עובד ע"ז כדור אנוש מוחלין לו והוא ע"י התשובה (כמ"ש ה"ז ר"ס רמ"ב), ועל

^(כד) וממשיך שם: "ואזהרה זו שמענו אחר מאמר וביום השביעי יהיה לכם קדש וסמך ליה לא תבערו אש, והכוונה על הנשמה היתירה הבאה מן הקדש, והזהיר על המלאכה ואמר כל העושה ב"ו מלאכה, כלומר עודנו עמו הקדש ההוא יומת, ואחר כך הזהיר על הכעס לא תבערו אש כדי שלא יסתלק מאיתנו התוספת משבת ממולח טהור קדש, ואף שעל ידי איזה חטא שיהיה יסתלק ממנו הנשמה יתרה, לא ראי זה כראי זה, שעל ידי הכעס מסתלק ממנו הכל, נפש רוח נשמה ונשמה יתירה, ומבית ומחוץ אורו יחושך וכמו שאמרו בזוהר תצוה. עכ"ל.

^(כה) וממשיך שם: "ורוב הכעס והקטט הוא נמשך מרוב דברים, וברוב דברים לא יחדל פשע ועבירה ומצה ומריבה כנהוג בדורות אלו ברבת מבני עמינו, אשר אמרו ללשונו נגביר בשבתות ד' בסרח העודף על יתר הימים, ונשתכחה תורת 'ודבר דבר' אשר משם למדו חכמים שלא יאח דבורך של שבת כדבורך של חול, וכרובם כן פשעו לערב קדש בחול וחול בקדש".

^(כז) ויעוי' רבינו יונה בשערי תשובה א' ט"ז דכתב "בעל הכעס עלול לפשעים - ומופקר לנזקים, שנאמר ובעל חמה רב פשע". ושם באות נ"ב מנה רבינו יונה "בעל חמה" כאחד מ-24 דברים המעכבים את התשובה. יעוי' ש.

כן צריך לפשפש במעשיו ולחזור בתשובה בכל ערב שבת כדי שיתכפר ע"י שמירת השבת, ועוד י"ל הטעם כדי שיוכל לקבל בחינת נשמה יתירה ממקום גבוה".

- ◊ "מה שנהגו לומר ג' פעמים ויכולו, בשוחר טוב יליף לה. דג' 'אשר' כתיבי בפרשת ויכולו, וג' 'אשר' כתיבי בתחילת פרשת פרה, מלמד שכל האומר ג' פעמים 'ויכולו' כפרה לכל עוונותיו, וכאילו קיים כל התורה" (ראבי"ה מס' שבת סי' קצ"ו, וכ"ה באל"י רבא סי' רס"ח סק"ב).
- ◊ "כיוון מאוד בקידוש, ויהרהר בתשובה, כי אמירת "ויכולו" להעיד כי ד' ברא שמים וארץ ונה בשבת, ורשע פסול לעדות, על כן יהרהר בתשובה שיהי' ראוי לעדות" (החיד"א זיע"א "מורה באצבע" סי' ד' אות קמ"ג ויעו"י עוד אל"י רבא סי' רס"ח סק"ב).
- ◊ כתב ה"שומר אמונים" כי בכל ליל שבת בעת הקידוש, יורדים כל המקטרגים שברא האדם על ידי עוונותיו בצעירותו, ונכנסים בתוך ילדיו המנסים להפריע לו בקידוש על מנת שיכעס ויזעם בזמן קידוש בו מעיד האדם על כך שד' ברא את העולם בששה ימים ונעשה שותף לד' במעשה בראשית, ועל כן אין לו לכעוס על ילדיו דאי"ז בגרמתם כ"א מכה אלו המזיקים (גליון י"ד ב"ד שבת).

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

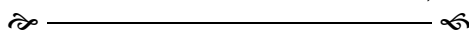
- ◊ ראוי לכל אדם לתת לב קודם ראש השנה לסדר לעצמו התפילות והפיוטים, וילמד פירוש הדברים שיהיו שגורים בפיו בראש השנה (מטה אפרים' תקפ"א נ"ח).
- יג. כתב החיי אדם (כלל קמ"ג) "בימים האלו וכ"ש מתחילת ימי הסליחות שהם נגד ביקור של קרבן, וכ"ש בעשרת ימי תשובה ימי הדין והמשפט, מחויב כל אדם ליתן לנפשו ולשים הדברים אל ליבו ולמעט בעסקיו, ולקבוע ביום ובלילה שעות מיוחדות להתבודד בחדריו במשכיות ליבו, ולקדם באשמורות ולהתעסק בדרכי התשובה וכשרון המעשה, ולשפוך שיחה לפני בוראו, ולהתוודות על עוונותיו, ויוסיף לעשות מצוות ומעשים טובים ולעסוק בתורה יותר ממה שעושה בשאר הימים וירבה בצדקה יותר מכל השנה, כי העת עת רצון והתפילה נשמעת בו". עכ"ל (ומקור ד' הוא ב'שערי תשובה' לרבנו יונה ב' י"ד).

סליחות

- יד. יש נוהגים לומר סליחות מר"ח אלול ואילך עד יוה"כ פ' (שו"ע תקפ"א א' וכן מנהג בני ספרד וכן נהג האריז"ל – כף החיים תקפ"א ט"ז), ומנהג בני אשכנז להתחיל באמירת הסליחות ביום ראשון של השבוע שחל בו ר"ה (רמ"א שם). וכשחל ר"ה ביום שני או שלישי, מתחילים לומר סליחות ביום ראשון של השבוע שלפני השבוע שחל בו ר"ה (רמ"א שם).
- ◊ אחד מהטעמים שנתקן לומר סליחות לכה"פ ארבע ימים קודם ר"ה הוא: שבכל הקרבנות בפרשת פנחס כתוב "והקרבנתם עולה", ובראש השנה כתוב "ועשיתם עולה", ללמד שבראש השנה יעשה אדם עצמו כאילו מקריב את עצמו, וכמו שמצינו בקרבנות שטעונים ביקור ממום ארבעה ימים קודם ההקרבה על כן קבעו ג"כ ארבעה ימים לבקר כל מומי הטאות ולשוב עליהם (משנב"ב תקפ"א סק"ו).
- ◊ הגרש"ז אויערבאך זצ"ל היה מחזיר לומר סליחות אחר בית הכנסת שאומרים שם הסליחות בהתעוררות ובמתינות הראויים, והיה רגיל לומר שבאמירתו במהירות, קשה ביותר לבחון באמירתו, ובפרט אם אין מסדרין אותו קודם לכן (הליכות שלמה עמ' ב' הערה 6).
- טו. אין לפרוש מהציבור בעת אמירת הסליחות אפילו מי שחשקה נפשו בתורה והוא מתמיד בלימודו מאוד, מ"מ בעת הזאת ישתתף עם הציבור השופכים לב כמים לפני אבינו שבשמים מלך חפץ חיים (מטה אפרים' תקפ"א י"א וכע"ז במשנ"ב תרי"ט סקט"ז). (וכן בברכי יוסף תקפ"א סק"ו הביא שכתב בטור ברקת שיותר טוב בימים אלו להרבות סליחות ותחנונים עם הציבור מלמוד. וכתב שם הברכ"י שכן ראה לקצת רבנים שתמיד היו עסוקים בגופי הלכה ובחיבורים, ובחדש אלול היו מניחים קצת מסדרם ללמוד גירסא, לעסוק בתפילה ובתחנונים - הו"ד באלף למטה תקפ"א ס"ק ט"ו ובשערי תשובה ריש סי' תקפ"א ובכף החיים שם סק"ז (כו)).
- ◊ בתנא דבי אליהו זוטא (פכ"ב) איתא דההתקבצות יחד לומר סליחות גורמת ישועה מהצרות, ז"ל "בשעה שהצרות באות על ישראל בעוונותיהם, יעמדו לפני יחד באגודה אחת ויתוודו על עוונותיהם לפני ויאמרו לפני סדר סליחה, ואני אענה אותם וכו' שנאמר ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו".

זמן אמירת הסליחות

- טז. הזמן המובחר לאמירת הסליחות הוא באשמורת הבוקר (סוף הלילה, מתחילת האשמורת השלישית עד עלות השחר ^(כח)) (דאיתא בע"ז ג: דהקב"ה שט בשמונה עשר אלף עולמות ובג' שעות אחרונות הוא שט בעוה"ז ועל כן הוא עת רצון) (שו"ע ורמ"א תקפ"א א', פרישה שם סק"ה ומג"א שם סק"א, מטה אפרים' שם י"א, ומשנ"ב בהקדמתו לסימן, ואלף המגן' ס"ק כ"ד).
- יז. יש הנוהגים לומר סליחות בחצות הלילה שהוא ג"כ עת רצון ^(כט), וכן נהגו עוד מדורות הקודמים שאמרו בחצות (אגרות משה אר"ח ח"ב סי' ק"ה, ויעו"ש דמ"מ עדיף לומר סליחות בזמן אשמורת הבוקר שהוא עת רצון ביותר), ו-מ"מ קודם חצות הלילה אין לומר שום סליחות ולא י"ג מידות בשום פנים לעולם חוץ מביהכ"פ (מג"א תקס"ה סק"ה בשם שער הכוונות והו"ד במשנ"ב שם סק"ב). ומי שנודמן למקום שאומרים סליחות קודם חצות – בשעה שהם אומרים י"ג מידות – לא יענה עמהם אלא ישב וידום או יאמר מזמורים. ורק את הוידוי יכול לומר (מלבד במוצאי שבת דאסור עד אחר חצות משום קדושת שבת) (ברכי יוסף תקפ"א סק"א – ב' בשם מהר"ם זכות ז"ל הו"ד בשערי תשובה ריש סי' תקפ"א). - יש הסוברים דדווקא אמירת י"ג מידות יש להקפיד שלא לאומרה קודם חצות, אבל "אשר"י וכו' ופסוקי "לך ה' הצדקה" ו"שומע תפילה" וכו' מותר לאומרה לכתחילה קודם חצות (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - הליכות

(כז) ובאלף למגן תקפ"א ס"ק כ"ד כתב "והנה רבים מבעלי תורה הורו היתר לעצמן למנוע מלומר בכל ימי הסליחות, ואין אומרים רק יום ראשון של סליחות וערב ראש השנה ... ראוי ונכון להם ביותר להיות המה ראשונים לכל דבר שבקדושה ולהשתתף עם הציבור בעת אמירת הסליחות או תהילים, ומהם יראו שארית ישראל וכן יעשו ליתן לב לשוב, באמרם אם בארזים החיוב לומר סליחות ותהילים ותחנונים אשר קטנם עבה ממתנינו, כל שכן אנו אזובי הקיר, ומה טוב חלקם של אלו המזכים הרבים".

(כח) גבי הזמן שמעלות השחר עד הנץ החמה, יעו"י ספר זמנים כהלכתם (י' כ) דכתב שלדעת הגר"א זיע"א דמחשבים את היום מהנץ החמה עד השקיעה, ה"ה ג' משמרות של הלילה מחשבים מהשקיעה עד הנץ החמה, ולפי"ז זמן משמרת שלישית לכתחילה הוא עד הנץ החמה (תורת מועדים' שעל 'שונה הלכות' ע' רל"א), ויעו"י עוד שערי תשובה סי' א' סק"ו דהביא אגרת הרמ"ז (לרבנו משה זכותא זיע"א מגורי האריז"ל) גבי אמירת תיקון חצות ש"בשעת הדחק אף שעלה עמוד השחר יש קצת מציאות לתיקון", ויעו"י עוד במש"כ באלף למטה תקפ"א ס"ק י"ד.

(כט) יעו"י יבמות ע"ב. וברש"י שם ובמג"א סי' א' ס"ק ד' ע"פ הזה"ק, ובמחצית השקל שם.

שלמה עמ' ג' בדבר הלכה' אות ד'. [ואע"פ דהמג"א כתב "אין לומר שום סליחות קודם חצות" נראה דדעת הגרש"ז זצ"ל דהפתיחה לבדה אינה בכלל זה – יעו"ש בארחות הלכה הערה 10]. וכ"ד הגר"א י"ל שטיינמן זצ"ל^(ב).

יח. מי שקשה לו לומר סליחות בזמנים הנ"ל, יכול לומר אף במשך היום (עד השקיעה) לפי שהימים הללו הם ימי רצון ('אלף המגן' תקפ"א סק"ד) וכן נהגו בשיבות משום ביטול תורה (הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' כ').

יט. אף מי שאינו מקפיד לומר סליחות בלילה, מ"מ ביום הראשון של סליחות יש להשכים לומר סליחות בלילה מפני שאומרים בסליחות 'בזעקתם בעוד ליל' ו'רצה עתירתם בעומדם בלילות' (שלא יהא מחזי כשיקרא) ('מטה אפרים' תקפ"א י"א). אכן אם התחילו אמירת הסליחות קודם עלות השחר, אפי' אם כשאומרים הפזמון הוא כבר יום, אין זה מחזי כשיקרא (כיון דעכ"פ זעקו והעתיירו בעוד לילה, ורק בהתחילו לאחר שהאיר היום מחזי כשיקרא) (אלף למטה שם ס"ק י"ג). אכן הגר"ש דבליצקי זצ"ל הורה במניינו (מנין סליחות המתחיל באשמורת השלישית קודם עמוד השחר) שאפשר לומר "בעומדם בלילות" עד זמן עלות השחר, ולאחר מכן יש לומר "בעומדם באשמורת" עכ"ד. ולכו"ע המתחילים לומר סליחות במשך היום, ידלגו תיבות אלו (ערוך השלחן תקפ"א ד').

ברכת התורה וברכת ענט"י ודין נט"י בעלות השחר למשכימים לסליחות

כ. יש לברך ברכת "על נטילת ידיים" בבית מיד בקומו לאחר שנטל ידיו (ואין מברך בביהכ"נ שוב ברכה זו),^(א) ולכתחילה יותר טוב שבעת קומו לא יברך "על נטילת ידיים", ולאחר גמר הסליחות יבדוק עצמו לנקביו או יטיל מים וישפשף ויברך על נטילת ידיים ואשר יצר ויתפלל (ודרך אחרונה זו כ"ה דעת החי אדם ז' - ו', וכן הי' נוהג הגר"א זיע"א – 'מעשה רב' אות ג') (משנ"ב סי' ו' ס"ק ט', י"א ובסי' ד' סק"ד).

כא. יש לברך ברכת התורה קודם סליחות (רמ"א סי' מ"ו - ט' כפי ביאור המשנ"ב שם סק"ז)^(ב).

כב. מי שנפנה לנקביו קודם סליחות, יברך 'אשר יצר' תיכף לאחר מכן^(א). ואם אינו רגיל ליפנות שוב לאחר סליחות, נכון להזהר לכתחילה שמיד לאחר שבירך 'אשר יצר' יברך ג"כ ברכת 'אלוקי נשמה' (כדי שתהא 'אלוקי נשמה' ברכה הסמוכה לחברתה'^(ב)) (ואם רגיל ליפנות שוב אחר סליחות, יכול להסמיק 'אלוקי נשמה' ל'אשר יצר' שלאחר הסליחות).

כג. אם קם לפני עמוד השחר, יחזור ויטול ידיו שנית ג' פעמים לאחר שעלה השחר בלא ברכה (די"א דבעמוד השחר חוזר רעה לשרות פעם שנית) (שו"ע ורמ"א סי' ד' סעי' י"ד ומשנ"ב שם ס"ק ל"א ומטה אפרים תקפ"א – י"ב^(א)). אך אין צריך להפסיק באמצע אמירת הסליחות עבור זה אלא גומרים הסליחות ואח"כ נוטלים ידיים (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' תפילה עמ' רי"א ו'שלמי מועד' עמ' כ"א, הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' כ"ב^(ב), הגר"ש דבליצקי זצ"ל), וכמו"כ מותר ללכת אז יותר מארבע אמות, ואף אין צריך לדקדק שלא לגעת בעיניים ובמלבושים וכו' (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' שם).

סדר ההנהגה בסליחות

כד. טוב לעמוד בעת אמירת הסליחות. ומי שקשה לו - יעמוד עכ"פ בשעת אמירת קל מלך יושב וי"ג מידות ובעת הוידוי ('מטה אפרים' תקפ"א י"ח).

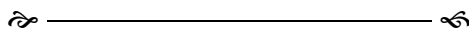
כה. סליחות ותחנונים צריך לאומרם בנחת ובמתון ובכוונה, ואסור להזכיר י"ג מידות שלא בכוונה (ברכי יוסף תקפ"א סק"ד בשם מהר"ש שער אריה והובא בשערי תשובה שם ס"ק א' ובכף החיים שם סק"ה).

כו. טוב לומר מעט פיוט וסליחות בנחת ובכוונה מהרבות בהם במרוצה ושלא בכוונה, כי ע"ז נאמר 'תכין לבם תקשיב אזניך' פי' כשתכין לבם והיינו כשמכוונים את לבם אז תקשיב אזניך. וצריך להבין עכ"פ פירוש המילות שמוציא מפיו שאם לא כן הוי כעוף המצפצף ההומה ובל ידע מה ('אלף המגן' תר"כ סק"א ושו"ע הגר"ז תר"כ ב').

כז. האומר סליחות באיטיות, בכל פעם שהציבור מגיע ל'קל מלך יושב על כסא רחמים' יפסיק במקום שאוחז, ויאמר עם הציבור מ'קל מלך' וכו' עד אחרי י"ג מידות ויחזור למקום שאוחז, וכך ימשיך עד כמה שיספיק (הגר"א צ' ישראלון שליט"א בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל - שכן היה מנהגו, והשלים את כל שאר הסליחות לאחר התפילה. וכ"ה מהגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'שלמי מועד' עמ' ב', כ"ד).

✧ כתב ביסוד ושורש העבודה (ח"ב שער י' פ"ה) "מה טוב אם יכול להוריד דמעות בעת אמירת הסליחות, כי שערי דמעה לא ננעלו, והביבין הן דמעות של אדם לפני הבורא ית"ש יותר מכל התפילות כנזכר בגמ' הק' גמ' בזוה"ק ובתיקונים בהרבה מקומות... שראוי לאדם לרחוץ פניו בדמעותיו... וביחוד בסליחה שנוכח שפיכות דמם של צדיקים, כגון בסליחה דער"ה המתחלת "אלה אזכרה ונפשי עלי אשפכה וכו'" וכיוצא, יעורר לבו מאוד אל הבכי... ובכיה זו יחיה כפרה על עוונותיו כדאיתא בגמ' הק' (שבת קה:) כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן וגונזן ומוחל לו על כל עוונותיו".

✧ "באלו הימים שאנו תלויין בדין צריך כוונה גדולה" (בסליחות ובתפילות ימים נוראים) (לבוש תקפ"א - א').

(ל) ע"י הגרמ"ב זילברברג שליט"א (דיני ומנהגי חדש אלול).

(לא) וכתב המשנ"ב סי' מ"ו סקי"א דאלו שאין מברכין עד לאחר הסליחות 'צ"ע ליישב' שמפסיקים בהפסקה כזאת ואין לעשות כן.

(לב) ואלו שמתפללים סליחות ומזכירים כמה פסוקים ואח"כ מברכים ברכת התורה כתב המשנ"ב סי' ו' סקי"א ד"ש ליישב קצת" מנהגם, דאותם הפסוקים אין אומרים אותם אלא דרך תפילה, ולא נתחייבו בהם בברכת התורה לפי דעת איזה פוסקים כמתבאר בסי' מ"ו סעיף ט' ברמ"א (אע"פ שלמעשה יש לנהוג כהנ"ל).

(לג) ולא ימתין לברך ברכה זו עד לאחר סליחות דשמא יצטרך לנקביו שוב לאחר סליחות, ויכנס ב"ספק ברכות", דלדעת השו"ע סי' ז' סעיף ג' וסיעתי' במקרה זה צריך לברך ב' פעמים "אשר יצר", ואע"פ דלמעשה מקלינן כדעת הרבה אחרונים דמברך רק פעם אחת משום "ספק ברכות להקל" - מ"מ לכתחילה נכון להזהר שלא יגיע למצב זה (משנ"ב סי' ז' סק"ו).

(לד) דאע"פ שהשו"ע (סי' ו' סעיף ג') פסק דברכת אלוקי נשמה אינה פותחת בברוך משום שהיא ברכת הודאה (וברכות ההודאות אינם פותחות בברוך) ולא משום שהיא ברכה הסמוכה לחברתה - ולפי"ז מותר לומר לאחר סליחות ברכת 'אלוקי נשמה' בלא שמסמיכה לברכה אחרת, מ"מ הביא המשנ"ב שם סקי"ב מהב"ח והלבוש דיש לעשות על צד היותר טוב ולהסמיק 'אלוקי נשמה' לברכת 'אשר יצר'. וכמו"כ הגר"א זיע"א ס"ל דברכת 'אלוקי נשמה' סמוכה לברכת 'אשר יצר'. ועל כן סיים שם המשנ"ב דנכון להזהר בזה לכתחילה.

(לה) ושם באלף למטה סקט"ז הביא השל"ה דיש להזכיר בימים אלה דין זה להמון העם.

(לו) וכן נהג הגר"ש זצ"ל בכל יום, שלא הפסיק מלימודו מיד ב'עלות השחר' ליטול ידיו, אלא כשהוצרך לקום ממקומו בשביל סיבה אחרת, נוטל אז ידיו שוב (הליכות האיש ע' ב').

◊ "הבעל נפש היפה המליאה לה דעת ויראת ד' ... מורא יעלה על ראשו בעומדו לומר הרחמים והסליחות לאומרו לאט לאט שפה לפיו סביב אות באות תיבה בתיבה, ובשפל קול התחינה כעני שואל על פתח בבקשה ובתחנונים הלך ילך ובכה ומבכה אחרים עמו, וילבש אימה ויראה בהתחילו מזמורי התשובה כי כל דבריהם כגחלי אש למי שנגע אליהם בלב, ויאמר בנפש מרה כי פשעי אני אדע וכו' לך לבדך חטאתי וכו' כי כח סגולת המזמורים האלו לעורר מאד לבות בני אדם לשוב אל ד', וכן כישאמר לך ד' הצדקה ולנו בושת הפנים ישית את לבו להבחין חסדו וצדקתו יתברך את האדם לקבלו בתשובה אחר שהרבה עון אשמה וימנו פשוטה לקבל שבים עם היותו מחוייב לעונשים קשים ומרים מצד הדין מצד עונותיו" (חמדת ימים ח"ג פ"ג אות כ"ח עמ' מ"א במהדורה הנ"מ).

סדר הסליחות

- כת. מתחיל החזן 'אשרי' שבו מתחיל לעולם, מפני שהיא תהילה ושבח גדול להשם יתברך (לבוש תקפ"א א').
- כט. באמירת 'ויקרא בשם ד' יש להפסיק מעט בין 'בשם' ובין 'ד' (משנ"ב תקפ"א סק"ד בשם אבודרהם). וכן יפסיק באמירת 'ד' קל' וכו', בין שם לשם (יכ"פ החיים קל"א כ').
- ◊ לדעת האריז"ל, הי"ג מידות נחלקים כדלהלן: מידה א': א-ל. מידה ב': רחום. מידה ג': וחנן. מידה ד' - ה': ארך אפים (חשוב לב' מידות דהוא 'אריך אפים' לרשעים ולצדיקים). מידה ו': ורב חסד. מידה ז': ואמת. מידה ח': נוצר חסד. מידה ט': לאלפים. מידה י': נושא עון. מידה יא': ופשע. מידה יב': וחטאה. מידה יג': ונקמה. (י"ב) (כ"ח בפ' הגר"א זיע"א לשיר השירים ד' י"ד, וכ"ח בשער חכונות ה"ד ב'כ"פ החיים קל"א כ"א).
- ◊ בראשית חכמה (שער הענוה פרק א' אות י"ד) כתב "ושמעתי משם הגאונים כי על כוונה זו אמרו במסכת ראש השנה על פסוק 'ויעבור ד' על פניו ויקרא' אמר רבי יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו, מלמד שנתעטף הקב"ה כש"ץ והראהו למשה ואמר לו כל זמן שישראל יעשו לפני כסדר הזה אני מוחל להם", והדבר קשה, שהרי אנו רואים כמה פעמים אנו מזכירים י"ג מידות ואינם נענים, אלא אומרים הגאונים, כי כוונת יעשו לפני כסדר הזה, אין הכוונה לבד על עטיפת טלית, אלא שיעשו סדר המדות שלמד הקדוש ברוך הוא למשה, שהוא קל רחום וחנן, דהיינו מה הוא רחום אף אתה היה רחום וכו' וכן לכל הי"ג מידות". עכ"ל. ועל כן יש שנהגו בימים אלו ללמוד בספר תומר דבורה (קובץ יד ב"ד אלו).
- ◊ כתב רבינו בחיי ז"ל (כד הקמה כפורים כ') "...י"ג מידות שאנו נעזרים בהם בעתות התפילות וזמני הצרות, והם מורשה לקהילת יעקב, ואע"פ שלא ידענו לרצותו שאין הדורות יודעים כח המדות ואינן מרגישים האין הן אדוקות במידת רחמים, מכל מקום מידות רחמים יליצו בעדנו כי כן הבטיח הקב"ה למשה בסיני: כל זמן שישראל חוטאים יעשו לפני כסדר הזה ואני אמהול להם. ודרשו רז"ל ברית כרותה לי"ג מידות שאינן חוזרות ריקם, שנאמר הנה אנוכי כורת ברית. והנה הם מפתח גדול לבקש [ב]הם שערי רחמים בכל דור ודור, הן ליחידים הן לרבים, ובזמן הזה בהיותנו בגלות ושיעבוד בין האומות ואין לנו כהן גדול לכפר על חטאתינו ולא מזבח לחקריב קרבן ולא בית המקדש להתפלל שם ולא נשאר לנו לפני ד' בלתי אם תפילותנו וי"ג מידות אלו. עכ"ל. (ויעו' עוד במדרש שוחר טוב תהילים סוף מזמור ק"ב).
- ◊ "משכימים בימים הללו, קודם ר"ה ובין ראש השנה ליום הכיפורים בעמוד השחר ומתפללין תחנונים ולסליחות, ומזכירין שלש עשרה מידות שאינם חוזרות ריקם למי שמזכירן בכוונה ובתשובה שלימה" (ספר התדיר לרבינו משה בן רבי יקותיאל ז"ל הוצאת הרב בלוי זצ"ל ס' ל"ו עמ' רמ"ה).
- ל. הפסוקים שלפני הפיוטים (הכתובים לאחר י"ג מידות) לקוחים מהתנ"ך ונאמרו ברוח הקודש ועליהם מיוסדים הפיוטים (מחצית השקל ס' ס"ח ע"פ ספר חסידים רנ"ו) ועל כן יש לומר קודם כל סליחה את הפסוקים הכתובים אחר י"ג מידות של הסליחה שקדמה לה (הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' כ"ד). ויזהר לאמרם במתינות (מחצה"ש שם).
- לא. לדעת הגר"א זיע"א (תוספת מעשה רב הנפמ"ח אות ר"ב הוצאת הרב זלושינסקי שליט"א) אין אומרים הפסוקים 'כרחם אב על בנים' וכו' כי אם לפני סליחה הראשונה.
- ◊ כתב בקב הישר (פרק פ"ו) "וגדולי הדור תיקנו הפיוטים ולכן טוב לכוון שם המחבר הפיוט או המחבר את הסליחה, ויכוון שיעמוד זכותו, שיעלה לרצון אמירת שבה המחבר, כי יש נחת רוח לאותו המחבר כשאומרים פיוטו או סליחה שלו בכוונה" עכ"ל.
- לב. כשמתחילים סליחות אומרים 'אלוקינו ואלוקי אבותינו' חוץ מסליחה המתחלת בשם משמותיו של הקב"ה (משנ"ב תקפ"א סק"ד).
- לג. יש להזהר בסליחות (י"ב) בשני דברים: האחת, כשבפיוט של הסליחות מוזכר לשון 'תענית' או 'צום', אלו שאינם מתענים לא יאמרו זה (ולא להוי כדובר שקרים) אלא יאמרו לשון 'תפילה' במקום 'תענית'. והשנית: במקומות שאומרים סליחות בעוד שכבר היום גדול, בכל מקום בהסליחות שנוצר שאמירתנו היא בלילה וקודם עלות השחר (כמו 'בזעם בעוד ליל' או 'באשמורת הבוקר' וכיוצ"ב) ידלגו תיבות אלו (שלא יהא דובר שקרים) (ערוך השלחן תקפ"א ד').
- לד. כתב הספר חסידים (אות ר"ג) דבפיוט של י"ג מידות אין לומר 'תמכתי יתדותי בשלוש עשרה וכו' יהי רצון מלפניך שומע קול בכיות' וכו' אא"כ בכה המתפלל או שבוכים העם, כדי שלא יהא 'דובר שקרים לא יכון לנגד עיני'. ויש שהורו לאומרו אף אם אינו בוכה, ויכוון לדמעות כלל ישראל (הגר"ש אויערבאך זצ"ל - שלמי מועד עמ' כ"ג וכן אמר הגר"ח קניבסקי שליט"א שהמנהג שמקילין בזה ומכוננים על הדמעות של כלל ישראל - 'הלכות חג בחג' עמ' כ"ג הערה 44).
- לה. בשמע קולנו בפסוק 'אל תעזבנו ד' אלוקינו', יש להפסיק אחר תיבת ד' ואח"כ לומר ביחד 'אלוקינו אל תרחק ממנו' (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' עמ' ד').
- לו. אומרים וידוי ג' פ' (מלבד ערב יו"כ דאומרים רק פעם אחת (י"ב) (רמ"א ס' תר"ב). וי"א דאין אומרים כ"א פעם אחת, ולא ג' פעמים (האריז"ל הובא בבאר היטב תר"ב סק"ב וכ"ה הגר"א זיע"א 'מעשה רב' אות קצ"ו).

(לז) ביומא ל': איתא דבעינן להזכיר חטא (שוגג) קודם עון (מודד) ופשע (מודד) "אלא מהו שאמר משה נושא עון ופשע וחטאה (והזכיר מזיד ומרד קודם שוגג), אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם בשעה שישראל חוטאין לפניך ועושינן תשובה עשה להם זדונות כשגגות" וברש"י שם (ובעין יעקב) "והכי קאמר נושא עון ופשע כחטאה של שוגג".

(לח) בסליחות אלו וה"ה בסליחות של בה"ב (ערוך השלחן שם).

(לט) משנ"ב תר"ב סק"ו.

- ◊ כשמתוודה צ"ל הוידוי בנחת ובשלחה, ובלבד נשבר ונרכה, וישהה בין תיבה לתיבה לידע לפני מי הוא מתוודה, דאם יאמר אותו במרוצה ובלתי הבנה הר"ז בא לתקן ונמצא מקלקל, כי הוא בא להתוודות ולבקש כפרה, מלפני מלך רם ונשא ואיך אליו פניו ישא, אם לא יאמר אותו כמו עני ורכא וברוח נמוכה (כף החיים סי' קל"א ס"ק י"ז).
- ◊ הפיוט "מי שענה לאברהם אבינו בהר המוריה הוא יעננו וכו'" מוזכר במשנה (תענית דף ט"ז). והפיוט "עננו" מוזכר ברש"י (שם י"ד ע"א ד"ה רב יהודה אומר) ז"ל "מתריעין עננו בקול רם, היו צועקים עננו אבינו עננו, עננו אלקי אברהם עננו, אלוקי יצחק עננו וכו' הכל כפי שאומרים בסוף הסליחות" עכ"ל. ויש להתחזק לאומרים במתינות וכוונה שלמה (קובץ יד ב"ד' אלול).
- ◊ "מה שנהגו קצת לומר 'עננו אבינו וכו' עשה למען שמך וכו' במהירות גדול – יש לבטל מנהגם" (ברכי יוסף תקפ"א סק"ה בשם הרב מהר"ם זכות ומהר"ר ישראל שלמה לינגו והו"ד בכף החיים שם סק"ז).

- לז. בסוף הסליחות אומרים תחנון ואפילו בערב ראש השנה אע"פ שכבר עלה עמוד השחר (משנ"ב תקפ"א סקכ"ג).
- לח. אם באמירת סליחות יש חתן, אין לומר תחנון אף בסליחות ^(ט). אמנם כשסנדק או בעל ברית נמצאים, לא אומרים תחנון רק אם התחילו הסליחות ביום, אכן אם אומרים הסליחות בלילה, אע"פ שגומרים ביום, אומרים תחנון (כיון דאיכא שייכות ללילה, וסנדק ובעל ברית שמחתם רק ביום, וחתן שאני דשמחתו כל ז') (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'חיכו ממתקים' עמ' רצ"ה ^(טא) ועמ' רצ"ו הערה ד' ^(טב)). וי"א דאומרים תחנון בסליחות בכל ענין גם כאשר אומרים ויש שם בעל ברית או חתן (כיון שהוא חלק מנוסח הסליחות) (הגר"ש זאנזר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' עמ' ע' משבט הלוי ח"ד או"ח סי' נ"ה אות ה') (ויעו' עוד אלף המגן תקפ"א סקל"ח בהערה שהביא מחלוקת לענין מילה וי"א דאע"פ שהתחילו הסליחות בלילה אין אומרים תחנון).
- לט. ציבור שרוצים לומר סליחות, ואין להם ש"ץ רק מי שכבר אמר סליחות, מותר לו לעבור לפני התיבה עבורם (ספר 'מבית לוי' עמ' ה' ^(טג)) (דאע"פ שיצא, מוציא, ובפרט דבזה"ז אין מוציא הש"ץ כמעט בשום דבר, ומה שכופל הסליחות אין בזה חשש, שהוא תוספת שבח להקב"ה) (שם).
- מ. אם איחר לסליחות יכול להתחיל מהמקום שהציבור אוחד (כן נהג הקהילות יעקב זצ"ל - 'ארחות רבינו' ח"ב עמ' קס"ז).

- ◊ יש לעשות הפסקה קטנה לאחר הסליחות לפני התפילה בכדי ליתן שהות להתכוון לתפילה ('קיצור הלכות מועדים' להגר"ש דבליצקי זצ"ל).
- מא. מי שאמר סליחות בביהכנ"ס ללא טלית ותפילין, טוב שלאחר סליחות יצא מבית הכנסת לחצר ושם יתעטף בטלית ויניח תפילין ואח"כ יכנס לבית הכנסת (משנ"ב סי' כ"ה סק"ח).

תיקון חצות – סליחות

- מב. מי שנהג לעשות תיקון חצות בכל השנה יאמר תיקון חצות כמנהגו, ואח"כ יאמר סליחות עם הציבור (מטה אפרים תקפ"א י"א). ואם אירע שכשקם ממטתו כבר הגיע עת אמירת סליחות בציבור (באשמורת הבוקר), ואם יאמר סליחות עם הציבור, יהי צריך לבטל תיקון חצות – טוב שיאמר תיקון חצות כסדר האר"י ז"ל ^(מז) (שהוא עיקר גדול יותר מהסליחות) (ברכי יוסף תקפ"א סק"ג בשם מהר"ם זכות ז"ל והו"ד בשערי תשובה ריש סי' תקפ"א ובכף החיים שם סק"ד. וכ"ה במטה אפרים שם) ויאמר הסליחות אח"כ ביחידות (מטה אפרים שם). - ובמקומות שנהגים לומר סליחות לאחר חצות הלילה, וכשבא לביהכנ"ס הגיע זמן אמירת הסליחות, ויודע שגם אם יאמר סליחות בציבור ישאר עוד זמן בלילה שיוכל לומר בו תיקון חצות, - אל יפרוש מן הציבור ויאמר עמהם סליחות, ויעשה אח"כ סדר תיקון חצות (אלף המגן שם סקכ"ה).

יחיד האומר סליחות

- מג. יחיד יכול לומר סליחות (משנ"ב תקס"ה סקי"ג ^(מח)). אך אינו רשאי לומר י"ג מידות בדרך תפילה ובקשה (דהוי דבר שבקדושה שאין אומרים אותו בפחות מעשרה ^(מט)). אכן מותר לו לאמרם דרך קריאה בתורה בניגון ובטעמים (שו"ע תקס"ה - ה' ומשנ"ב שם י"א, י"ב ו'מטה אפרים' תקפ"א - כ"א). וכשמגיע לאותה הסליחה שזכר בה הי"ג מידות, יכול לאומרה, אך ידלג על אותן תיבות (משנ"ב תקפ"א סק"ד) [אכן שאר הסליחות גם כשמוזכר בהם מענין י"ג מידות וכגון 'זכור לנו היום ברית שלש עשרה' וכיוצ"ב יכול היחיד לאמרם ^(מט) (יעו' משנ"ב תקס"ה סקי"ג ושע"צ שם אות י' ^(מח))]. וכמו"כ לא יאמר הבקשות שהן בלשון תרגום כגון מחי ומסי וכו' ומרן די בשמיא כו' (מטה אפרים' תקפ"א כ"א ומשנ"ב תקפ"א סק"ד).

- (מ) ואינו דומה לערב ר"ה אע"פ שבתפילה לא אומרים תחנון ומ"מ בסליחות אומרים, משום דבערב ר"ה מצד היום' אין לומר תחנון, אבל הסליחות שביסודם שייכות הן ללילה שפיר נופלים אפיים בהם (אף כשאומרים אותם ביום), משא"כ כשחתן נמצא, יש "שמחה" גם כלפי הלילה (ביאור הגרש"ז זצ"ל שם).
- (מא) מרשימות הרה"ג ר"י בן שמעון שליט"א.
- (מב) מנכדו רא"ל ברודיאנסקי שליט"א.
- (מג) מ'שבט הלוי' ח"ה סי' ס"ו א'.

- (מד) יש לידע דאמנם האריז"ל סידר תיקון חצות, אכן כתב הגר"ח זוננפלד זצ"ל (שלמת חיים או"ח סי' א') דסדר תיקון חצות אין לו שיעור ובאמירת מזמור 'על נהרות בבל' ו'מזמור לאסף' יוצא יד"ח. וכע"ז במקור חיים (לחות יאיר סי' א' סק"ג) זל"ש "...בדורותינו שירדה חולשה לעולם (שאחד מ)עיר ושנים ממשפחה עומדים בחצות הלילה להתחנן, כאשר מן הראוי לקיים מ"ש חצות לילה אקום וכו', ראוי לכל אשר נגע יראת אלוקים בלבו כשיגיעור משנתו בחצי הלילה או אח"כ, ליטול ידיו ויאנח בשברון לב מתנים ויאמר 'על נהרות בבל' ולפחות יתאונן בלבו ויתן אל לבו חורבן בית קדשנו ותפארתנו וגלות השכינה כביכול, ואלוקים יראה ללבב ושפיר מיקרי 'מיצר ודואג' אע"פ שלא קיים קומי רוני" עכ"ל.

- (מה) כ"ה הסכמת האחרונים - משום שהוא תחנונים בעלמא, ודלא כדעת הרמ"א דאין ליחיד לומר סליחות (כלל) (משנ"ב שם).
- (מו) אכן יעו' 'ספר התדיר' סי' ל"ו ע' רמ"ז הוצאת הרב בלוי זצ"ל.
- (מז) ומש"כ המשנ"ב תקפ"א סק"ד 'ובסליחה שנזכר י"ג מידות ידלג אותן תיבות' אין כוונתו לסליחות שמוזכר בהם ענין זכות של י"ג מידות כ"א רק לאותה הסליחה המסויימת שמוזכר בה י"ג המידות עצמם, דע"ז קאמר המשנ"ב דידלג התיבות של הי"ג המידות ויוכל לומר הסליחה עצמה (ונראה דבתיבת "ובסליחה" שכתב המשנ"ב שם יש לנקד בפת"ח תחת ה' ולא בחזיק).
- (מח) אכן במטה אפרים (תקפ"א כ"א) פסק כדעת הט"ז (תקס"ה סק"ה) דגם בסליחות שמוזכר בהן ענין שלש עשרה מידות כגון 'זכור לנו היום ברית שלש עשרה' וכיוצ"ב, יש לו לדלג תיבות אלו.

- מד. המתחיל לומר י"ג מידות עם הציבור, והם ממהרים לגמור והוא עדיין לא סיים יכול להמשיך לאומרם (וחשיב קוראם עם הציבור כיון שהתחיל בהם עם הציבור) (כ"ד מהבן איש חי - פ' כי תשא אר' ד').
- מה. המתפלל סליחות בציבור, ולא הספיק לומר עמהם 'מחי ומסי', יכול לאומרו ביחידות אע"פ שאין הציבור אומר עמו (ובלבד שעדיין יש מניין עימו). הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' להגרא"צ ישראל זצ"ל שליט"א עמ' כ"א, והגר"ח קניבסקי שליט"א - 'אשי ישראל' עמ' תקל"ג הערה נ"ח. וי"א דאם הציבור עדיין אוחז בסוף הסליחות, יכול לאומרו ביחידות, אך אם הציבור כבר גמרו, אע"פ שהתחיל עמהם, אינו יכול לאומרו (הגרש"ז אוערבאך זצ"ל - 'חכו ממתקים' עמ' רצ"ו^(ט)) (אמנם כשאומר סליחות עם הציבור מותר לו למחר לפניהם ולומר 'מחי ומסי' עוד קודם שהציבור הגיע לשם ואי"ז כשמונה עשרה שחייבים לאמרו ממש ביחד) (הגרש"ז זצ"ל - שם).

העוסק בתורה או אומר פסוקי דזמרה ושומע שהציבור אומרים י"ג מידות

- מו. העוסק בתורה ושומע שהציבור אומרים י"ג מידות, מצד הדין אין צריך להפסיק ולומר עימם, אכן מנהג העולם הוא להפסיק ולענות עימם (ובכך מיטיב עם ציבור המתפללים, דאף שיש להם עשר האומרים, מ"מ כשיש יותר אנשים שאומרים עימם הי"ג מידות, מתעוררים הרחמים מהשי"ת על הציבור המתפללים ביותר). וכשלומדים תורה ברבים מסתבר שאין להפסיק (אגר"מ אר"ח ח"ג סי' פ"ט).
- מז. באמצע פסוקי דזמרה, לא יענה י"ג מידות עם הש"ץ (שבת הלוי ח"ט - סי' א' אות א').

תענית ביום א' דסליחות

- מח. ביום ראשון של סליחות נהגו רוב הקהל להתענות (מטה אפרים' תקפ"א ל"ו ומשנ"ב שם ס"ק ט"ו^(ב)), ויחיד המתענה אומר 'עננו' במנחה בשומע תפילה, אבל הש"ץ אינו אומר 'עננו' בחזרת התפילה (משנ"ב שם).
- מט. דיני תענית זו, יעוי' להלן בדיני התענית בערב ראש השנה דינים נא, נב, נג, נה, נו, נז, נח, נט, סא, וה"ה הכא. - אכן משנ"ב בדין נא שם שיאמר בקבלת התענית "הריני בתענית יחיד מחר, יהי רצון וכו'", בקבלת תענית זו אין לומר "יהי רצון" כיון דשבת הוא (שערי תשובה תקס"ב סק"ח).

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

- ◇ מיום א' דסליחות עד אחר יוהכ"פ התפלל החת"ם זי"ע"א בבית הכנסת הגדול והאריך שם הרבה אחר התפילה, ואמרו שסיים אז ששה סדרי משנה עם פי' עץ החיים למחר"י חגיו ז"ל, וחזר על כולי תלמודא בכלי וירושלמי ספרא ספרי ותוספתא בדרך קצרה בעיון נמרץ (מנהגי החת"ם עמ' ל').

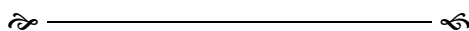
♦ ♦ ♦ ♦ ♦

- ◇ אמר הגה"צ ר' אלי' לאפיאן זצ"ל שאל יאמר האדם שמעשיו בשנה זו לא היו גרועים יותר משנה שעברה, וכשם ששנה שעברה עברה עליו בשל"ו מסתמא גם השנה ידונוהו לחיים טובים ויכול להיות רגוע, דיתכן שמעונו חמורה בידו, דהנה בהשגת הראב"ד על הרמב"ם (פ"ג מתשובה ה"ב) כתב שאמרו חז"ל שבר"ה רשעים נהתמים לאלתר למיתה, אין הכרח שיחתמו את דינם שימותו מיד בשנה זו, אלא יתכן שיחתמו את דינם לאלתר שימותו קודם הזמן שהיה קצוב להם לחיות כגון מי שהיה קצוב זמנו לשבעים שנה, אם בר"ה ימצא שהיה רשע, חותמים לאלתר דינו שימות בשינוע לגיל המישים ר"ל!!! והדברים נוראים (לעבדך באמת) - להגה"צ רבי דב יפה שליט"א עמ' כ"ב). וכעו"ז מפורש ברבינו יונה בשע"ת שער ג' אות קכ"ד. יעו"ש. ויעו"ש עוד משנ"ב תקצ"א סק"ד. ובזמנינו לרגל ריבוי האסונות ר"ל, לב מי לא יחרד על נפשו ועל נפש בני ביתו להתעורר לשוב בתשובה שלימה ולשפוך נפשו בתפילה וזעקה פני שוכן מרומים לזכות להיכתב ולהיחתם לחיים טובים ארוכים ולשל"ו, לו ולכל בני ביתו (גליון יד ב"ד, אלול).

- ◇ כתב המבי"ט (בית אלוקים שער התשובה פ"ב) "ואחר שנתבאר ענין התשובה כי היא החרטה ועזיבת החטא, נאמר כי אינם כשאר המצוות שהעושה חלק המצוה אין לו חלק שכר המצוה, כמו שתאמר מצות ציצית הוא בד' הכנפות והעושה ציצית בג' כנפות לבד, אינו מקיים ג' חלקי המצוה שהרי ד' ציציות מעכבין זה את זה והרי הוא כאילו לא עשה שום דבר, ואולם התשובה גם כי אינה שלימה עד שתהיה בחרטה לשעבר ועזיבת החטא לעתיד, עם כל זה החרטה לבד בלי עזיבת החטא מועיל קצת, וכן עזיבת החטא בלי חרטה^(ט)... ואפילו בהשבתו אל לבו לשוב בלי קיום שום חלק מב' חלקי התשובה ההכרחיים מיכל האדם מעונשו, וכמו שלמד הר"ן ז"ל דבר זה בסוף דרש ועתה ישראל". דו"ל הר"ן (בדרשותיו סוף דרוש י') "ומי שמשלים חק תשובתו, הרי זה משובח, ומי שאינו משלים בה אלא שהתחיל בה ולא גמרה, הרי חקל מחטאתו, שאפילו מי שמשים אל לבו דעת לשוב בתשובה, מיכל ענישו".

- ◇ כתב בספר זכרון לבני ישראל לרבי יעקב חגיו זצ"ל אות ה' "לעשות כמו שיש עושים חשבון ימיהם בכל יום ויש בכל שעה לומר, למה החייני בוראי שעה זו, ומה תועלת היה לו היום ממני, ואין כאן ספק שאם החייני אינו אלא כדי לעשות רצונו, ומי שיחשוב בזה ודאי לא יאבד אפי' רגע לבטלה מימיו" ולכה"פ בימים קדושים אלו בודאי ראוי לנהוג כן (אני לדודי' להגר"ש דבליצקי זצ"ל עמ' ס').

- ◇ הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל סיפר מעשה מאחד מרבותיו: לרבו זה היה חבר נאמן, והחליטו ביניהם שמי שיסתלק ראשון לעולמו יבוא לחבירו בחלום ויגיד לו מה דינו, - החבר נפטר ראשונה, ובא לרבו של רבי משה בחלום ואמר לו: בדין סור מרע ועשה טוב, יצאתי נקי

(מט) מרשימות הרב ארנטריו שליט"א.

- (נ) ובבית הגרי"י פישר זצ"ל נהגו שהגדולים מי"ג שנה ואילך מתענים עד חצי היום, והגרי"י זצ"ל נהג להתענות עד אחר תפילת מנחה גדולה. - אכן הנשים לא נהגו בתענית זו (הליכות אבן ישראל ח"ב ע' ב').

- (נא) וכמו שמצינו באחאב שנכנע מלפני ה' במה שקרע בגדיו וצם ושכב בשק, שנראה כמתחרט על מה שעשה, ולא עזב כל חטאיו, ועם כל זה הועיל לו, כדכתיב (מלכים א' כ"א) יען כי נכנע מפני לא אביא הרעה בימיו וגו', וכן מצינו באנשי יינוה ששבו לעתיד שעזבו החטא, ולא נתחרטו על העבר, כי אפילו באזהרת המלך לעם אמר (יונה ג') וישבו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם, אשר כפי הנראה כי החמס אשר עודנו בכפם לא בלעוהו הוא שהיו מחזירים ולא הגזל הנאכל שקשה להשיבו, ויותר מזה א"ר יוחנן (בירושלמי תענית פ"ב) מה שהיה בכך ידיהם החזירו, בשידה תיבה ומגדל לא החזירו. - ולזה אמר הכתוב וירא אלהים וגו' כי שבו מדרכם הרעה שהוא עזיבת החטא לעתיד לבד, ועם כל זה הועיל להם שנחם האלהים על הרעה אשר דבר לעשות ולא, עשה ומפני כי תשובתם זו לא היתה שלימה כנזכר, אמר הכתוב על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה, כלומר על מה שדבר עוד מ' יום וינוהו נהפכת הוא שנחם ולא עשה בסוף הארבעים, אלא האריך להם עד שתהיה תשובתם שלימה (המבי"ט שם).

לגמרי, – אבל בגן עדן אינו טוב לי כמו שחשבתי בחיותי בחיים... כי כאן עיקר הזכות והמעלה היא לאלו שקיימו בנפשם: "לעשות רצונך בלבב שלם!" ולמרות שהוא היה רב ברוסיה, ולמד ולימד תורה מתוך עוני ודחק במסירות נפש, מ"מ היה חסר בשלימות הלב (הגר"נ ואבטמפלג זצ"ל קובץ שיעורי ח"א עמ' ל"ג (נב) (ג)).

◇ ידע האדם ויתן אל ליבו כי כל המקודש מחבירו הרוב יותר מחבירו (לשון הרמב"ן באגרת לבנו על העזובה בארץ הקדש) וביאר הגר"י סלנטר זיע"א דוהו קאי אף גבי ימים קדושים, ולפיכך ככל שמתקרב ר"ה ועשיית שיש תקוה גדולה לזכות בימים אלו, היצאה"ר מנגדיל את כוחו ומכשלותיו. אשר על כן רואים דככל שמתקרב ר"ה ועשיית כן מתרבה הרפיון בתורה ובתפילה ובשאר עבודת ד', ובפרט בר"ה עצמו משתדל היצאה"ר להכניס בלב מחשבות שונות ומשונות הטורדות ומבלבלות את האדם מעבודתו הרוחנית (יעו"י אור יחזקאל עמ' קס"ד), לפיכך החלש יאמר חזק אני לקדש מלחמה שערה בחרב ובחנית להזהר ולהשמר בגבורת נפש בשמירת ימים קדושים ויקרים אלו בריבוי תורה בשקדנות רבה, בכוונת התפילה ושמירה חזקה על קדושת הדיבור ושאר עניני עבודת ד' ובכך יצליח בעזרה"ת להשלים הכנתו ליום הדין כראוי ולזכות בכתובה וחתימה טובה. וכל הבא ליטהר מסייעים בידו (גליון יד ביד' אלול).

◇ בכתבי הסבא מקלם (פנקס הקבלות עמ' צ') "בן קודם ראש השנה, שהחוב יותר גדול להכין לבבו ליום הדין, ממטמם אז היצר יותר ליבו ודעתו כדי שיחיה להיצר רווח יותר, על כן חובה מוטל על האדם קודם ראש השנה לייגע את עצמו, ולעמול על פחד יום הדין, כדי שיוזכה לשנה טובה ומתוקה בזה ובכא. – והנה פחד יום הדין והדאגה לאחרית אי אפשר בלי מוסר ... בלי עמל היראה, להכין לבבו לירא מפחד יום הדין הזה והבא".

◇ במאירי בחיבור התשובה (מאמר ב' פרק א') כתב ז"ל "ראוי להשתדל קודם ראש השנה בהפצרת תפילות ובתשובות כדי שיכנס בר"ה בטהרה חלב".

ערב ראש השנה

תענית בערב ראש השנה

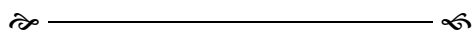
◇ "צריך האדם להתענות ערב ראש השנה, ירא וזוחל בכבוד ראש והכנעה מן היום האיום הבא עלינו אשר כל יושבי תבל עוברים לפניו בבני מרון ואינו יודע איך יוצא דינו" ("סדר היום" – סדר ערב ראש השנה).

נ. נוהגים להתענות בערב ראש השנה (לצעורי, משום תשובה שיתכפרו עוונותיו) ⁽¹⁾ (טור ושו"ע תקפ"א ומשנ"ב תקס"ב ס"ק ט'). אכן בזמנינו שהדורות חלושים לא נהגו כולם להתענות ערב ר"ה (הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' כ"ה, וכ"ה בהל' חג בחג עמ' ל"ג).

◇ כתב הטור (תקפ"א): "נוהגין באשכנז להתענות כולם בערב ראש השנה וסמך לזה ממדרש רבי תנחומא: 'ולקחתם לכם ביום הראשון' וכי 'ראשון' הוא? אלא 'ראשון' לחשבון עוונות, משל למדינה שהיכת מם למלך ולא נתנו לו, בא עליה בחיל לגבותו, כשנתקרב אליה בעשר פרסאות יצאו גדולי המדינה לקראתו ואמרו לו: אין לנו מה ליתן לך. הניח להם שליש. כיון שנתקרב יותר, יצאו בינוני העיר לקראתו, הניח להם שליש השני. כשנתקרב יותר, יצאו כל בני העיר לקראתו והניח להם הכל. כך המלך זה הקדוש ברוך הוא, בני המדינה אלו ישראל שמסגלים עוונות כל השנה, ערב ראש השנה הגדולים מתעניין ומוותר להם שליש עוונותיהם, בעשרה ימים, בינונים מתעניין, ומוותר להם שני שלישים. ביום הכיפורים הכל מתעניין ומוותר להם הכל, כמוצאי יום הכפורים עוסקים במצות סוכה ולולב ואין עושין עוונות, לכך קורא יו"ט ראשון (של סוכות) 'ראשון' – ראשון לחשבון עוונות" עכ"ל.

נא. הרגיל להתענות בכל שנה, אי"צ לקבל על עצמו התענית (שמקובל הוא כבר מכת מנחה) (משנ"ב תקפ"א סקט"ז ותקס"ב סק"ט), ומי שאינו רגיל בזה, עליו לקבל על עצמו התענית במנחה של יום קודם (הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' כ"ה כ"ו, ואשי ישראל עמ' תקל"ג). [ויאמר 'הריני בתענית יחיד' ⁽²⁾ מחר יהי רצון שתהא תפילתי ביום תעניתי מקובלת], (ולכתחילה יותר טוב לקבל על עצמו בתפילת מנחה קטנה, ובדיעבד מהני אפי' בתפילת מנחה גדולה, ואם לא קיבל על עצמו בתפילת המנחה, בדיעבד יכול לקבלה אח"כ כל זמן שהוא יום) (שו"ע ורמ"א תקס"ב סעי' ו', ומשנ"ב שם סק"ט ט', כ"ז, ל"ג, ו'מטה אפרים' סי' תקפ"א ל"ו). ואם מתפלל מנחה סמוך לשקיעה באופן שגמר תפילתו בלחש תהיה לאחר השקיעה, טוב שיקבל עליו התענית קודם מנחה, ויחזור ויקבל גם בתפילתו (לצאת ידי כו"ע) (ביאה"ל תקס"ב ו' ד"ה והוא).

נב. אי"צ להתענות עד צאת הכוכבים, כי אם רק עד פלג המנחה [יעו"י שו"ע תקס"ב ב' ומשנ"ב סק"ט י') (כדי שלא יכנס ליו"ט כשהוא מעונה - 'מטה אפרים' תקפ"א ל"ח)], ובלבד שיתפלל מנחה תחילה ⁽³⁾, ועיין 'מחצית השקל' (תקפ"א סק"י י') וכ"ה בפרמ"ג שרבים נוהגים להתענות רק עד זמן מנחה גדולה, ומתפללים מנחה ואומרים עננו (ואי"צ לדלג תיבות 'ביום צום תעניתנו' ⁽⁴⁾). ואוכלים, ועכ"פ אדם חלוש בוודאי יכול לסמוך להקל כן (משנ"ב שם סק"ט י').

(נב) הובא בס' 'דרשו' ה' בהמצאו' ע' ק"ס.

⁽²⁾ ומקור לזה יעו"י סנהדרין קו: דרבא אמר דאע"פ שדורו יותר גדול בתורה מדורו של רב יהודה, מ"מ כשהי' עצירת גשמים בדורו של רב יהודה - ה' הוא חולץ נעל אחת ומיד ירדו גשמים ואילו בדורו של רבא צועקים בתפילה לגשם כל היום ואין משגיחים עליהם בשמים, ועל כרחק הוא משום ש"הקב"ה ליבא בעי דכתיב וד' יראה ללבב" ובהו היו דורו של רב יהודה גדולים יותר. ומבואר דבשמים מחשיבים שלמות לב לשמים יותר מאשר גדלות בתורה יעו"י ש.

(נד) והגרש"ז אורבך ע"ז ל' היה מזדזז לקיים מנהג זה ולהתענות עד צאת היום או עד אחר תפילת מנחה גדולה, והיה תמה על אלה שביכולתם להתענות ואינם מתענים שהרי הלכה מפורשת היא בשו"ע (הליכות שלמה' עמ' ו' ארחות הלכה 35).

(נה) ומה שצריך לומר "בתענית יחיד" כתב המשנ"ב תקס"ב סק"כ ט' דא"ל דא"ל לאפוקי דלא נטעי שהוא מקבל עליו להתענות כחומרא של תענית ציבור, - ומ"מ בדיעבד אפי' אמר בסתמא "הריני בתענית מחר" ג"כ דינו כתענית יחיד. עכ"ד.

(נו) יעו"י שו"ע תקס"ב ב', ומשנ"ב סק"ט י'. ואע"פ שהמג"א שם סק"ד והמטה אפרים תקפ"א סעי' ל"ו כתבו שהמנהג להשלים תענית זו, מ"מ כתב השע"ה צ' (תקס"ב אות ח') דבזמננו אין המנהג להשלים.

(נז) יעו"י משנ"ב תקס"ב סק"ז, וכ"ה ב' שונוה הלכות' (שם דין ב') דזהו הכרעת המשנ"ב.

נג. **אם קיבל על עצמו התענית** (יעוי' לעיל דין נ"א דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל) ואינו רוצה להשלימה צריך לפרש כן בשעה שמקבל על עצמו התענית (רמ"א תקס"ב א' משנ"ב ס"ק ו' וביאה"ל ד"ה עד) ^(נ). ואם קיבל סתם ולא פירש כן, צריך להשלים התענית עד צאת הכוכבים (משנ"ב תקס"ב ס"ק ו' וביאה"ל שם סעי' ב' ד"ה כיון) ואם לא משלים אין מתפלל עננו (משנ"ב שם ס"ק ו' ושעה"צ אות ה').

נד. **המתענים נוהגים** לשתות קפה או תה קודם עלות השחר לפני הליכה לביהכ"נ (שלא יהא כחוקות העכו"ם שהיו נוהגים להתענות בערב חגיהם) (אכן לאחר שעלה השחר מיד אסור באכילה ושתיה) ואי"צ לזה תנאי לפני השינה (רמ"א תקפ"א - ב' ומשנ"ב סקכ"א).

נה. **האוכל או השותה קודם** שהתפלל מנחה, אינו יכול לומר תפילת 'עננו' בתפילתו (רמ"א תקס"ב ב' ומשנ"ב שם ס"ק י"ב וסק"ו), ואפשר שאם מדלג התיבות 'ביום' צום תעניתנו יכול לאומרו (פמ"ג הובא בשעה"צ שם אות ו').

נו. **המתענה ושכח** לומר עננו וכבר חתם ברכת שומע תפילה, אינו חוזר (אע"פ שעדיין לא פתח בברכה שלאחריה) ויאמרו ב'אלוקי נצור' קודם 'יהיו לרצון' (בלא חתימה). ובדיעבד יכול לומר אף לאחר 'יהיו לרצון' כל זמן שלא עקר רגליו. ואם גם שם לא אמר אינו חוזר (שו"ע ורמ"א תקס"ה ב' ומשנ"ב ס"ק ו' ושעה"צ אות ו').

נז. **כל השרוי בתענית** (בין שהיה מתענה על צרתו או על חלומו, בין שהיה מתענה עם הציבור על צרתם) הרי זה לא ינהג עידונים בעצמו, ולא יקל ראשו ולא יהיה שמח וטוב לב אלא דואג ואונן כענין שנאמר "מה יתאונן אדם וחי" (שו"ע תקס"ח י"ב). וישמור עצמו מן הכעס (משנ"ב שם ס"ק נ').

נח. **מי שאין לו מנין** לתפילת מנחה גדולה, או שאין לו כח להתפלל בזמן מנחה גדולה בציבור, עדיף שיאכל בחצות ויתפלל מנחה בציבור מאוחר יותר ולא יאמר 'עננו', מאשר שיתפלל מנחה גדולה ביחידות ויאמר 'עננו' (הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' כ"ו, וכעיי"ז ב'אלף המגן' תקפ"א ס"ק ע"ג).

נט. **במקום שיש מקצת חולי אי"צ** להתענות, ואפי' אם כבר התענה בערב ראש השנה כמה פעמים, אי"צ התרה (דהתענה רק מצד מנהג הציבור, וא"כ קיבל עליו מתחילה רק על דרך המנהג) (מטה אפרים 'תקפ"א ל"ח, ומשנ"ב שם ס"ק י"ט בשם המג"א ^(נ)) וי"א שצריך התרה (ש"ך יו"ד רי"ד הובא במשנ"ב שם).

ס. **אם הוא במקום שהעולם מתענים** והוא אינו יכול להתענות מפני שהוא חלש, לא יאכל בפרהסיא בפני המון עם אלא בצנעה (משנ"ב תקס"ה סקי"ד).
סא. **הרוצה להתחיל להתענות בערב ראש השנה** או בעשרת ימי תשובה, טוב שיאמר או יגמור בליבו שיהא 'בלי נדר', ושם בשנה אחרת לא ירצה להתענות, הרשות בידו (דאם התענה אפי' פעם אחת והיה בדעתו לנהוג כן תמיד, ובשנה השניה אינו רוצה להתענות, צריך התרה. ואם התענה סתם, אם התענה ג' פעמים צריך התרה) (ערוך השלחן תקפ"א י').

◊ **"כבר נודע מה שכתב הוזהר שהעידים המעידים על חטאות בני אדם הוא ביום ראש השנה, כמו שנאמר עיני ד' דלית לון חושבנא קאזלי ומשטמי בכל עלמא, וחמואן כל עובדי דבני נשא וביומא דראש השנה סהדי קמי מלכא וכו', ולכן אם מודה ועוזב בחדש אלול קודם ראש השנה הוה ליה מודה בקנס בודיוו ואחר כך באו עדים בראש השנה, ופטור לכולי עלמא. לא כן המאחרים תשובתם עד אחר ראש השנה בעשרת ימי תשובה כמנהג רוב העולם כי לא יועילו אם לא שבו והודו ועזבו צד מה קודם ראש השנה, דהוה ליה באו עדים ואחר כך הודה בקנס שלא נפטור בכך, ומוזה נתפשט המנהג ברוב ישראל כי אף מי שלא שת לבו אל דבר ד' כל החדש הוה להבין ולהתענות, יתענה בערב ראש השנה לפחות לפני בא בני האלקים להתיצב על ד' "** (המדות ימים' ח"ג פ"א אות י"ג הוצאת מכון חמדת ימים).

◊ **"בערב ראש השנה, מקדימין פני השכינה בהרבה סליחות ותחנונים, אולי ירחם ולא יבוא במשפט עמנו ביום הדין הזה"** (לבוש תקפ"א ב' ויעוי' עוד רמ"א שם סעיף א' שמרכים בסליחות).

נפילת אפים בערב ר"ה

סב. **באמירת סליחות שבערב ראש השנה נופלים על פניהם אפי' אם כבר עלה עמוד השחר** ^(ס) ^(סא) אכן בתפילה אין נופלים על פניהם (כמו בשאר ערב יו"ט) (שו"ע תקפ"א ג' ומשנ"ב ס"ק כ"ג).

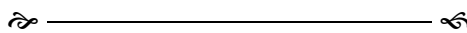
תקיעות בערב ראש השנה

סג. **אין תוקעים בערב ראש השנה** (והטעם כדי להפסיק בין תקיעות דרשות לתקיעות דחובה. ובספר המנהגים כתב דהטעם הוא כדי לערבב השטן שלא ידע מתי יהי ראש השנה ויקטרג ^(סב)) ואף בשנה זו שחל יום ראשון של ר"ה בשבת, ג"כ אין תוקעין בער"ש (דכיון שאומרים "זכרון תרועה" הוי כמו תקיעה) (משנ"ב שם ושעה"צ שם אות ל"ה). (רמ"א תקפ"א - ג' ומשנ"ב שם סקכ"ד).

סד. **התוקע להתלמד: לטעם הנ"ל** דאין תוקעין בערב ר"ה הוא כדי להפסיק בין תקיעות רשות לתקיעות חובה — די כשמפסיק בבית הכנסת, ועל כן מותר לתקוע להתלמד. אכן לטעם השני הנ"ל דהוא כדי לערבב השטן — אין לתקוע בערב ר"ה כלל, אף להתלמד. אכן באל"י רבא (תקפ"א סק"ד) כ' בשם ספר אמרכל דמותר לתקוע כדי ללמוד בחדר סגור ^(סג) (משנ"ב תקפ"א ס"ק כ"ד).

התרת נדרים

◊ **בשעה שאדם נודר פותחים בשמים פנקס זכויותיו, וממשמשיין במעשיו שנאמר "ואחר נדרים לבקר"** (אחר שנדר אדם מבקרין מעשיו) (נדרים כ"ב. יעוי' ר"ן ורא"ש שם ובמור יו"ד ס' ר"ג).

(נח) ואפשר דה"ה אם התנה קודם שקיבל על עצמו התענית, ואחר זמן מה קיבל ע"ע התענית בסתם - אמרינן דקבלה שקיבל ע"ע אדעתא דתנאה קמא הוי (יעוי' משנ"ב תקס"ב סקט"ז).

(נט) ויעוי"ש דין מי שמתענה יותר ממה שנהגו הציבור.

(ס) מפני דרוב פעמים רגילים לסיים קודם עלות השחר, תקנו לנפול אף אם אירע פעם אחד שממשיך על היום (משנ"ב שם).

(סא) ומש"כ המשנ"ב ס' קל"א סקי"ט דבערב ר"ה דאין אומרים תחנון, יש לסיים את הסליחות בלילה ולא להאריך עד נכון היום, י"ל דהיינו לכתחילה, וכאן כ' המשנ"ב שאם אירע שממשיך גם ביום מ"מ יש ליפול על פניו.

(סב) ובמטה משה ומהרי"ל כתבו דאז יהי סבור השטן שיום הדין כבר עבר (אלי רבא תקפ"א סק"ד).

(סג) ויעוי"ש באל"י רבא דביאר דאף לטעם השני הנ"ל, מותר לתקוע להתלמד דמ"מ כיון שאין תוקעין בבית הכנסת, סבור השטן שיום הדין עבר.

סה. אל תהי רגיל בנדרים, כל הנודר אע"פ שמקימו נקרא רשע ונקרא חוטא (שו"ע יו"ד ר"ג - א').

סו. נוהגים לעשות התרת נדרים בערב ראש השנה, כדי להנצל מעונש נדרים (חיי אדם קל"ח ח'), והנוסח כמובא בסידורים.

✧ כתב ה'ברכי יוסף' סי' תקפ"א ס"ק כ"א (בשם השפתי כהן עה"ת פ' ממוט) "יש נוהגים לעשות התרת נדרים באלול והרמז 'לא יחל דברו ככל' סופי תיבות 'אלול' (והו"ד בשערי תשובה תקפ"א - א').

סז. צריך כל אדם שיהיה נזהר שיבין הנוסח של התרת נדרים, ולא כמו שחושבים עמי ארצות שהוא איזה תחינה. ומי שאינו מבין בלשון הק', יאמר ה'התרת נדרים' ומסירת המודעה בלשון שמבין (חיי אדם קל"ח ח' וקיצשו"ע קכ"ח ט"ז).

סח. הגאון האדר"ת זצ"ל בסידורו השמיט מנוסח ההתרה 'דיינים מומחים' ^(טז), ו'בשם הוי' ברוך הוא', ו'אפי' נזירות שמשוין' (לוח ארץ ישראל).

סט. אפשר לעשות התרת נדרים אפי' בלילה (שו"ע יו"ד סי' רכ"ח סעי' ג').

ע. לענין אם צריך להתיר במעומד או מיושב יעוי' הערה ^(סז).

עא. ראוי לכל אדם שילמד הלכות נדרים, כי יש הרבה נדרים שאי אפשר להתיר אותם ונכשלים בהם (חיי-אדם קל"ח ח').

✧ "כל ירא שמים יהיה שגור בפיו להתנות על כל דבר (מצוה) "כלי נדר" בכדי שלא ישאר עליו כנדר. ואם נדר איזהו דבר לצדקה לא יאחר לשלמו כי נפש המלאך הנברא מאותו נדר הוא חובל, שתלוי ועומד עד שלמו את נדרו. וצריך לידע כשנודר בביהכ"נ והגבאי תובע אותו שצריך למערת ואינו נותן, עובר תיכף ב"בל תאחר" (כמבואר ביו"ד סי' ר"ג רנ"ז ע"ש). ויזהר הש"ץ בביהכ"נ שלא יאמר ב"מי שבירך" בעבור שנודר פכ"פ לצדקה, רק שיאמר בעבור שנותן ונהג"ש דבליצקי זצ"ל נהג להקפיד ולומר בנוסח ה"מי שבירך" "בעבור שבלי נדר יתן מתנה", וכמו"כ הקפיד להקדים לומר תיבות 'בלי נדר' לפני תיבת 'שיתן', ולא לומר 'שיתן בלי נדר'. יעוי' בספרו 'זוהר השמש' עמ' כ"ג במעם הדבר, ונז"מ גם בזה דין פוסק צדקה ברבים יש לו, ומוצא שפתיו לא ישנה דאל"כ גונב דעת העליון והבריות כמש"כ ב"ז בספח"ק" (אלף המגן' תקפ"א ס"ק ק"ב).

עב. נער האומר לחבירו 'אני אוסר עליך לנגוע בחפצי' (כמצוי בין נערים), והם חפצים שקיבל מאביו, נעשה חבירו מודר הנאה מכל נכסיו, עד שישאל על נדרו (וקשה להתיר בלי שאלה ולסמוך רק על האומדנא דאדעתא דהכי לא יהיב ליה אביו) ^(סח) (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - שו"ת 'מנחת שלמה' ח"ב סי' צ"ז אות ז' והליכות שלמה' ע' שצ"ז בהערה).

בפני מי מתירים

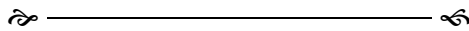
עג. צריך להתיר בפני שלשה אנשים שנתמלאו זקניהם (דאז ודאי הם גדולים) (פתחי תשובה יו"ד סי' רכ"ח ס"ק ב' - יעוי' שבט הלוי ח"ד סי' נ"ד אות ד') ^(טז). ואי"צ שיתמלא הזקן לגמרי אלא כל שיש ריבוי שער בזקנו סגי (יעוי' שעה"צ רע"א סק"ה). ופשוט דלא בעינן שיהיו מגודלי זקן ממש, אלא העיקר שיגדל להם זקן ואע"פ שגילח זקנו אינו מפריע לענין זה (כמבואר מד' שו"ע או"ח סי' נ"ג סעי' ו' ומג"א שם סק"ט דכ' דלענין תענית בעינן זקן ממש, ומבואר דלגבי דברים אחרים נתמלא זקנו' הוא במה שגודל להם זקן אע"פ שמגלחים אותו) (שו"ת בצל החכמה ח"ד סימן כ"ג).

עד. שלושת המתירים יכולים להיות קרובים בינם לבין עצמם וגם קרובים לשואל ההתרה (שו"ע יו"ד סימן רכ"ח ס"ג) מלבד בעל כלפי אשתו שאינו יכול להצטרף עם שנים אחרים להתיר נדרי אשתו (כדלהלן דין פ').

עה. מתירין בפני שלשה אפי' הדיוטות ובלבד שהם מבינים מה שלומדים עמהם, וגם יודעים לפתוח לו פתח (שו"ע יו"ד רכ"ח א' וש"ך שם ס"ק ב') (והגר"ח קניבסקי שליט"א סיפר, שאביו היה מחפש בהתרת נדרים שלשה לומדים שהם קצת ת"ח שאז מסתמא יודעים דיני פתח וחרטה - 'ימי הרחמים' עמ' ל"ז בהערה), וכתבו כמה אחרונים דאי"צ ששלשתם יודעים להתיר ע"י פתח אלא די באחד מהם שיודע דיני נדרים (שידע איזה נדר יכולים להתיר ואיזה אינם יכולים להתיר, ואיך מתירים) (קיצשו"ע סי' ס"ז - ח', ערוך השלחן יו"ד שם סעי' ד', וכ"ד הגר"ש ואזנר זצ"ל - ספר 'מבית לוי' [ה'תשע"ג] עמ' ח' הערה ו'). ודעת הגר"נ קרליץ זצ"ל דמהני שלשה בחורי ישיבה שלמדו מסכת נדרים, ואע"פ שאינם יודעים (או אינם זוכרים) כל דיני פתח וחרטה וכו' (דמ"מ מסתמא יודעים אימתי יש להסתפק ויודעים לשאול ולברר) ('ימי הרחמים' עמ' ל"ז בהערה).

מתי מועיל התרת נדרים

עו. י"א דהתרת הנדרים בערב ראש השנה מועילה רק לנדרים שנשכחו ממנו, אך נדרים שזוכרם, צריך לפרטם בהתרה. ואם לאו אין מתירין לו (ודי לפרט הנדר בפני אחד מהמתירים) ('דרך החיים' הלי' התרת נדרים בער"ה וכ"ה ב'אלף המגן' תקפ"א ס"ק ק"א וכע"ז ב'שיירי כנה"ג' סי' רכ"ח בהגהות הטור אות י"ט), וי"א

(סד) וכן נהג הגרי"ש אלישיב זצ"ל להשמיט תיבות 'רבותי דיינים מומחים' אלא התחיל 'שמעו נא, כל נדר' וכו'. וכמו"כ בסוף הנוסח 'אך דעו נא רבותי כי א"א לפרוטם' השמיט תיבת 'רבותי' (איש על העדה ע' קפ"ט בשם הרה"ג ר' אברהם הלל ווינבערגער שליט"א).

(סה) מדינא יכולים המתירים להתיר הנדר אפילו בעמידה, והיינו דווקא כשמתירין על ידי חרטה, בלא פתח. אכן מי שאינו מתחרט מעיקרו, וצריך למצוא לו פתח, הד' צריך ישוב דעת, ועל כן צריך להתיר דווקא בישיבה. (שו"ע יו"ד סי' רכ"ח סעי' ג' ד') ועכשיו נוהגים שהמתירין יושבים (ש"ך שם ס"ק ט'). [ויעוי' ב'עצי לבונה' שם דביאר ד' הש"ך דהוא משום דעתה נוהגים בכל התרה להתיר ע"י פתח, וכמש"כ הרמ"א רכ"ח סעיף ז' דאף כשבא להתיר בחרטה, נהגו להחמיר ולעשות מן החרטה פתח, שלאחר שאומר שמתחרט מעיקרא, אומרים לו: אילו ידעת שתתחרט, כלום נדרת, והוא אומר: לא. ואז מתירין לו. ומשמע דאם בכ"ז יתירו בחרטה בלבד ליתא להאי מנהג לישב בשעת ההתרה. אכן מאידך בחכמת אדם כלל ק' סעיף ג' הביא להש"ך בסתמא ד"נוהגין שהמתירין יושבים". - וקצת משמע דלא מחלק אם מתירין ע"י חרטה אם ע"י פתח]. והמודר עצמו מדינא יכול או לישב או לעמוד. אלא שעתה נוהגים שהמודר עומד (ש"ך שם). ויעוי' עוד שו"ת רדב"ז (מכתב יד - יורה דעה חלק ח) סימן קנו דכתב שראוי וצריך לכתחילה שיהיה המודר עומד ביראה כעומד לפני השכינה, מתרי טעמי: א. כיון שבא להתחרט על מה שנשבע או נדר ראוי שיעמוד כדי שיתבייש ולהוי כעין עונש, דהכי אמרינן [נדרים ז' ע"ב] גבי נדווה בפניו אין מתירין לו אלא בפניו, ויהיבנן טעמא כדי שיתבייש אף הכא נמי צריך שיתבייש שנשבע או נדר ואינו מקיים ב. דהוי כעין וידוי שמודה שחטא שנשבע או נדר וכל שכן אם הוציא שם שמים, וקיל' [יומא פ"ז ע"ב] דאין וידוי אלא מעומד אבל אם התירוהו מיושב לית לן בה. וסיים שם "וכן אנו נוהגים שהנשאל עומד ומתירין לו". ויעוי' עוד בהג' רעק"א יור"ד רכ"ח ד' דהביא להרדב"ז בקיצור זל"ש "הנשאל צריך שיהיה עומד ובדיעבד אפילו יושב". (ויעוי' עוד במש"כ הרדב"ז חלק א' סימן ל"א דהכא דליכא למיחש למחלוקת ולקפידא מעמידין את המודר, אבל אם המודר ת"ח מושיבין אותו ואצ"ל שאין מעמידין אותו מפני כבוד תורתו. יעוי"ש).

(סו) וה"ה שיש לאב להזהר מלומר לבנו אני 'אוסר' עליך לנגוע בחפץ זה וכיוצ"ב דבכה"ג הבן נעשה מודר הנאה מאותו החפץ עד שאביו ישאל על נדרו.

(סז) ודעת המג"א ריש סי' ט"ל דאם מלאו להם י"ח שנה, יכולים להתיר אף אם לא נתמלא זקנם. ובמשנ"ב שם לא הביאו, ויעוי' שם בבאיא"ל ד"ה 'או קטן' דזהו משום שכל האחרונים השיגו עליו. אכן הגר"ש דבליצקי זצ"ל (קיצור הל' מועדים ע' ט' ובהערה שם) הורה להלכה כשיטת המג"א, דאע"פ שהביאה"ל פליג עליו מ"מ המציאות מוכיחה דאפשר להורות כהמג"א. עכ"ד.

שאינ צורך כלל לפרט את הנדר בהתרת נדרים דערב ר"ה (הגר"ש קלוגר זיע"א - 'נדרים זריזין' [הנדמ"ח] ח"ג בשו"ת לשו"ע סי' רכח אות י"ד, 'שפת אמת' (יו"ד רכ"ח י"ד) וכע"ז הביאו משמיה דהגר"ח מבריסק זיע"א - ס' 'עובדות והנהגות לבית בריסק' ח"ב עמ' נ"ו בשם הגרמ"ד סאלאוויציק שליט"א^(סח)).

התרת נדרים לכמה אנשים

עז. מדינא אפשר לעשות התרת נדרים לכמה אנשים יחד (שו"ע יו"ד סי' רכ"ח מ"ו. וכן העתיק החכמת אדם כלל ק' סעיף ג' דמתירין לשנים או לשלושה אנשים ביחד ויוכלו לומר 'מותר לכם'). והשואלים אומרים את נוסח בקשת ההתרה יחד בפני שלשה, והשלשה משיבים להם 'הכל מותרים לכם וכו'' (וכן נהגו בבביהמ"ד של הגריי"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' כ"ז בהערה), וי"א דאין לעשות כן כ"א בשעה דחוקה (מטה אפרים' תקפ"א - מ"ט).

התרה ע"י שליח

עח. הנודר צריך לבוא בעצמו לפני המתירין, ואינו יכול לעשות שליח לשאול על נדרו (שו"ע יו"ד סי' רכ"ח סעי' ט"ז), מלבד אשה שיכולה לעשות את בעלה שליח להישאל על נדריה (דאשתו כגופו) (שו"ע יו"ד סי' רל"ד נ"ו וש"ך שם ס"ק ע') ויעוי' להלן בסמוך פרטי דין נוספים בזה.

התרת נדרים לנשים

עט. לא נהגו לעשות בער"ה התרת נדרים לנשים (וסומכות על אמירת כל נדרי של יוהכ"פ) (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' עמ' ז' והגר"ש ואונר זצ"ל^(סט) - ספר מבית לוי עמ' ט' הערה י"א). וי"א דראוי שגם נשים יעשו התרת נדרים (ולכתחילה לא יסמכו על שמיעת כל נדרי בליל יוהכ"פ) (הגריי"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' כ"ח, וכ"כ בתשובות והנהגות ח"א סי' של"ח).

פ. יכולה אשה להתיר בפני שלשה מקרוביה (שו"ע יו"ד רכ"ח ג', ורל"ד נ"ז). אבל בעל אינו יכול להצטרף עם עוד שנים להתיר נדרי אשתו (דאשתו כגופו) (שו"ע יו"ד סי' רל"ד סעי' נ"ז וש"ך ס"ק ע').

פא. יכולה אשה לעשות את בעלה שליח להתיר נדריה (אכן שאר בנות אינן יכולות לעשות שליח, ואם רוצות להתיר צריכות לבוא בעצמן לפני המתירים כהנ"ל דין ע"ח). אבל אין לבעל לקבץ ג' אנשים בשביל התרת נדריה, אלא אם מצא ג' אנשים שנתקבצו כבר, יתיר בפניהם נדרי אשתו (שו"ע יו"ד סי' רל"ד נ"ו). ועל כן יש נוהגים שלפני שהבעל הולך להתיר נדרי עצמו בער"ה, אשתו ממנה אותו לשליח להתיר גם את נדריה, וככל הנוסח הכתוב בסידורים, ואח"כ לאחר שמתיר נדרי עצמו בפני שלשה, בעוד שלשת המתירים יושבים, אומר להם שמבקש להתיר גם בעבור אשתו שמינתה אותו לשליח ומבקשת התרה כמו שכתוב בנוסח שבסידורים, ויאמרו המתירים 'מותר לה' ג"פ (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים', והגריי"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' כ"ח). וכמו"כ אפשר שלאחר אמירת הנוסח הרגיל יוסיף מיד שהריני מבקש להתיר גם עבור אשתי שמינתה אותי שליח ומבקשת היתר כמוני, והמתירים יאמרו 'הכל מותרים לכם' ג"פ^(ט) (י"א^(סא) וכלפי מסירת המודעה די שהאשה תאמר הביטול בפנ"ע ואי"צ בפני שלשה, כדלהלן דין פה).

נדרי קטן בן י"ב וקטנה בת י"א

פב. קטן בן י"ב שנה (ויום א') וקטנה בת י"א שנה (ויום א') (מופלא הסמוך לאיש), נדריהם נדר ושבועתם שבועה (אם יודעים לשם מי נדרו ונשבעו), וגוערים בהם ומכים אותם שלא ילמדו לשונם בנדרים ושבועות (שו"ע ורמ"א יו"ד רל"ג א').

פג. דנו הפוסקים אם קטן בן י"ב וקטנה בת י"א יכולים להישאל על נדרם כשם שיכולים לנדור (יעוי' ספר 'כל נדרי' עמ' קע"ח). ומ"מ יכולים למסור מודעה לבטל נדריהם מכאן ולהבא (דכיון דחשיבי בני דעת לנדור ה"ה דבני דעת הם לבטל נדריהם) אכן ראוי שימסרו מודעה שוב לאחר שיגדלו^(טב) (תשובות והנהגות ח"ג סי' ק"ס).

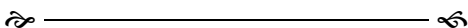
◊ בבית הגרש"ז אויערבאך זצ"ל לא נהגו לעשות התרת נדרים ל"מופלא הסמוך לאיש", אך עם מלאות להם י"ב שנה ולבנות י"א שנה, הזחירם הגרש"ז זצ"ל להתרגל באמירת "בלי נדר" ובתקופה הסמוכה לה, לימדם עיקרי הל' נדרים (וכן הל' תרו"מ) שלא יכשלו ח"ו בהם. ואמר פעם לנכד במלאות לו י"ב שנים, מעתה ועד הגיעך למצוות יש חובה אחת המוטלת עליך, והיא: שמירת לשונך מנדרים, ועי"ז תלמוד לייקר את כח הדיבור כל ימי חיך (הליכות שלמה' עמ' ז' הערה 38).

מסירת מודעה

פד. לאחר התרת הנדרים, נוהגים שהמתיר מוסר מודעה לבטל הנדרים שידור בשנה הבאה.

פה. מסירת המודעה אי"צ למוסרה בפני שלשה אלא אפי' אומר לעצמו הרי זה מועיל (כיון דזהו ענין שבינו לבין המקום ואי"צ שאחרים ישמעו זאת) (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל 'שלמי מועד' - עמ' כ"א^(טז), והגריי"ש אלישיב זצ"ל - 'תורת מועדים' שעל 'שונה הלכות' עמ' רמ"ד, והגר"מ שטרנבוך שליט"א - 'תשובות והנהגות' ח"ג סי' ק"ס).

פו. יש הסובר דבמסירת המודעה צריך לומר זמן קצוב כגון מכאן ועד עשר שנים (כתחילה ובסוף) (יעוי' בספר עובדות והנהגות לבית בריסק ח"ב עמ' נ"ז דהגרמ"ד הלוי שליט"א אמר כן בשם אביו הגריי"ז זצ"ל^(טז)).

(סח) דין זה ומקורותיו מספר 'כל נדרי' להגריי"י שטסמן שליט"א פע"ט א', עמ' תשל"א.

(סט) דאמר על המנהג להכליל נשים בהתרת נדרים, שלא שמענו אצלנו מי שנוהג כן.

(ע) כדיעוי' שו"ע יו"ד רכ"ח מ"ו דאפשר להתיר לכמה ביחד.

(עא) והגר"ש דבליצקי זצ"ל הוסיף שיאמר ג"כ: "אם עשיתי אי פעם היקם נדר או שבועה לאשתי אני מתחרט על זה ומבקש להתיר לי, ואם הייתי יודע שאתחרט לא הייתי מקים", והם ישיבו לו ג' פעמים מותר לך וכו', ואז ימשיך ויאמר "כל הנדרים והשבועות שאני יכול כעת להפר מופרים לה.

(עב) דאפשר שביטול שלהם מהני רק לנדרים שנדר בזמן שהוא 'מופלא', אבל לנדרים שידור לאחר שיגדל לא יהני, ובפרט אם מופלא הסמוך לאיש הוא רק מדרבנן וכדעת הראב"ד פ"ב דנזירות, על כן ראוי למסור המודעה גם לאחר שהגדילו דווקא (תשובות והנהגות שם).

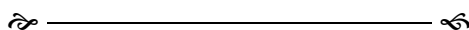
(עג) מקובץ 'מבקשי תורה'.

(עד) וכנראה מקורם מהא דכשהרמב"ם הביא להאי דינא דמודעה (נדרים ב' ד') כתב בהאי לישנא "מי שהתנה קודם שידור ואמר כל נדר שאדור מכאן ועד עשר שנים הריני חוזר בהם או הרי הם בטיילים" וכו' ומשמע מד' דלא מהני תנאי לעולם כ"א רק ע"י קיצבה ויל"ע. אכן לע"ע לא נמצא הזכרת דבר זה בפוסקים.

- פז. 'מסירת המודעה' (וה"ה אמירת 'כל נדרי' בליל יוה"כ) מועילה רק כלפי נדרים שבשעה שנדרם לא זכר את מסירת המודעה, אכן אם בשעה שנדר זוכר הוא את מסירת המודעה, הנדר קיים (שהרי בשעה שנדר מבטל הוא את המודעה) (וצריך התרה בפני שלשה בפירוט הנדר וחרטה) (שו"ע יו"ד רי"א ב.).
- פח. למעשה אין לסמוך על מסירת המודעה (או אמירת כל נדרי בליל יוה"כ) לגבי ביטול נדרים (מלבד צורך גדול), ואם נדר (אפי' שלא זכר המודעה בשעת נדרו) ילך להתיר בפני שלשה או בפני חכם בפירוט הנדר וחרטה (רמ"א יו"ד סי' רי"א סעי' א').
- פט. י"א שמסירת המודעה מועילה לבטל נדר רק אם יזכור את מסירת המודעה לאחר הנדר תוך כדי דיבור לנדר ויאמר בליבו שהוא סומך על המודעה (שו"ע שם סעיף ב' בשם י"א) וכתב השו"ע (שם) דיש לחוש לדבריהם, והיינו דבכל גווני שלא זכר את המודעה לאחר הנדר בתוך כדי דיבור לנדר, ילך להתירו ע"י שלשה בפירוט הנדר וחרטה.
- צ. י"א דלענין מנהגי מצוה (שנהג ג' פעמים בסתמא ולא היתה דעתו בשעה שנהג לנהוג כן לעולם) או שקיבל על עצמו דבר מצוה ולא אמר בלשון נדר (ולא אמר 'בלי נדר') יכול לסמוך על מסירת המודעה שאמר בערב ר"ה (מהרש"ם מברעזאן זיע"א - 'דעת תורה' יו"ד רי"א ב', שלמת חיים ח"ב יו"ד תשובה ל"ח (ט"ז), הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'הלכות חג בחג' ע' ל"ו ו'באר ישראל' ע' כ"ח, הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'מנחת שלמה' סי' צ"א אות כ' ובספר 'הליכות שלמה' ע' ו' ויעו"י הערה (ט"ז), וכ"ד החזו"א זצ"ל לגבי מנהגי מצוה (הגרא"ל שטיינמן זצ"ל - 'אעלה בתמר' מתורת החזו"א ע' כ"ד דין מ"ז, והוסיף שם הגר"ח קניבסקי שליט"א שגם להבחיל"ח אביו הקה"י זצ"ל אמר כן)). וי"א דאף לאלו יש לעשות 'התרת נדרים' בפני שלשה בפירוט וחרטה (הל' חג בחג ע' ל"ה (ט"ז)).

- ◇ כתב החיי אדם (קל"ח ה') "ערב ר"ה הוא היום האחרון מן השנה, וקבלו חז"ל שכל העושה תשובה יום אחד בשנה חשוב כאילו שב כל השנה, וכל היום יעסוק בתורה ובמצוות ולא יסיח דעתו כל היום מתשובה".
- ◇ יעשה תשובה ביום זה מכל אשר עיוות במשך כל ימות השנה (יעו"י משנ"ב תי"ז סוסק"ד).
- ◇ הרבה שעות מיום ערב ראש השנה, וכן בימי ראש השנה עצמם עסק הגרש"ז אויערבאך זצ"ל באמירת תהילים בהתעוררות רבה, וגם לבני הבית הצעירים כשהבחין בערב ר"ה שמתעסקים בדברים של מה בכך, היה אומר בתוכחה איך יתכן לבטל הזמן בשעות הללו, כשעומדים לפני יום הדין והמשפט על כל מעשי השנה שחלפה, ובו נגזרים על כל אחד גזירות ומאורעות השנה הבאה, ואיך לא יחוש האדם להתחנן בשעות אלו ולרצות פני המלך בתפילה, ולהתכוון למשפטו בעריכת חשבון נפש על כל מעשיו ודרכיו במשך השנה שחלפה (הליכות שלמה' עמ' ו' הערה 35).
- ◇ שאני תשובת ימי ראש השנה מתשובת שאר עשיות ויוהכ"פ, דתשובה דיוהכ"פ היא תשובה מחטאים, כדכתיב כי ביום הזה יכפר עליכם למהר אתכם מכל חטאתיכם, ויוה"כ הוא יום כפרה על חטאים ועוונות ופשעים. אבל תשובה דיום ראש השנה לא על חטא הוא, כי אם כמוש"כ בר"מ בדקדוק לשונו (הל' תשובה ה"ד) "אע"פ שתקיעת שופר בר"ה גזירת הכתוב, רמז יש בו כלומר עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם, וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם, אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושונים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל, הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם ויעזוב כל אחד מהם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה, וכו'". ומבואר באר היטב דה"חזרו בתשובה" הוא "זכרו בוראכם והביטו לנפשותיכם", כי כל השנה אנו שונים בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל, וכ"א טרוד ראשו ורובו בסידור כל ענייניו הגשמיים וכל המחשבות תפוסות בהבלי הזמן, ושוכחים את מטרת חיינו לזכות להתענג על השכינה בדבקות. וזה אשר מעורר השופר עורו ישנים משנתכם והקיצו מתרדמתכם הביטו לנפשותיכם, חיו חיי נפש, חיו נשמות ולא חיו גוף ... ואתי שפיר בזה דלא נהג כל דרכי התשובה בימי ר"ה, דדרכי התשובה בוידי וכו' הוא רק לתשובה מחטא, ולא לתשובה דהביטו לנפשותיכם. וזו התשובה המוטלת עלינו בימי ר"ה לעזוב דרך הרעה אשר לא טובה ולהתרומם מחיי הגוף, דעות ומדות רעות, ולחיות חיי נשמות להתענג על ה', ובזה נחתם לחיים באור פני מלך (הגרמ"ש שפירא זצ"ל - 'זהב משבא' עה"ת עמ' ר"ב).
- ואיך היא הדרך לשוב, כבר כתב הר"מ, זכרו בוראכם והביטו לנפשותיכם הוי אומר, זכירת הבורא לבד כבר בכוחה להביא לידי תשובה ממדות ודעות רעות, כמוש"כ רבנו יונה בתחילת השער השני, כי תזכור את בוראך והיה לך זכרו למשיב נפש מדרכי תולדות גוש עפר וכו' ובזכרה יוצרה תעדה עדי' ותכלול יפי', ומבואר בזה, שיש כבר בנשמה כל מידה טובה ומועילה יפה, אלא שאנו שוכחים לחיות חיי נשמות וחיים חיי גוף ומשום כך נשארים כל קישומי הנשמה חבויים ונסתרים אבל אם אך נזכור את הבורא, כבר יהיה לנו למשיב נפש מתולדות גוש עפר והנשמה תעדה עדי' ותכלול יפי' (הגרמ"ש שפירא זצ"ל - 'זהב משבא' עה"ת עמ' ר"ג).
- ◇ בספר 'נפש יוסף' (בחיבורו 'מועדי נגל' דף ג' ע"ב המופיע בסוף הספר) הביא דברי המקובל החסיד רבינו דוד שירירי זיע"א (בעל ספר 'מוכת דוד' וספר 'משנה יוסף') שכתב שבערב ראש השנה יקרא בפרשת כי תבוא מתחילת הפרשה עד 'והגר אשר בקרבך' (דברים כו א'-י"א). וכל הקורא פסוקים אלו "מעביר חקב"ה כרוז ואומר גביתי מאדם זה כל החובות ומוחל על חטאתיו. וידוע דאית ז' מרומי, ונוטל חקב"ה נשמת זה האדם ממש ומקריבה על גבי זה ואומר 'חרי הוא טהור וקבלתי כל חובותיו כפלים בכל חטאתיו'" (ויעו"י עוד בסידור 'בית דין' למהר"א חמיי זיע"א דיני ערב ראש השנה אות כ', וב'מועד לכל חי' להגר"ח פלאגי זיע"א י"ב ב' דצינו לזה בקצרה).

- (עה) דאף לדעת ה"ש אומרים' בשו"ע רי"א (הובא לעיל) דס"ל דאם נדר ולא זכר תוך כדי דיבור את מסירת המודעה הוי נדר, זהו דווקא כשנדר בפירוש, אבל במנהגי מצוה שעשה את המצוה בסתם, אדעתו הראשונה הוא עושה דלא יהיה ע"ז שום חשש נדר - 'שלמת חיים' שם. וכע"ז כתב מהרש"ם זיע"א (שם) דאם התנה שכל מה שיאמר יהיה בלי נדר ואח"כ שכח ואמר סתם איזו זהירות, גם למחמירים (דעת ה"א הג"ל) יש להקל, דדווקא בנדרו סותר לתנאו אמרינן דבשעת נדרו עקר לתנאו דאל"כ למה הוא נודר, אבל הכא אין נדרו סותר לתנאו, משום ד"ל דתנאו רק 'מפרש' שמה שיאמר אח"כ ב'סתם' שיעשה כך וכך כוונתו בלי נדר, וכמו"כ אם נוהג איזה מנהג של מצוה מהני מסירת המודעה שבתחילה שיחשב כאומר בפירוש 'בלי נדר' עכ"ד.
- (עו) אמנם ב'הליכות שלמה' ע' ז' הע' 37 הביאו דבתשו' בכת"י בענין זה סיים הגרש"ז אויערבאך זצ"ל "אך אעפ"כ למעשה נוהגים גם בזה שלא להתיר אלא ע"י שאלה" - וכך היה מורה בע"פ דעדיף טפי להחמיר, וכמה פעמים יעץ לשואלים בעניני ההנהגה במעות מעשר כספים וכדו' שיאמרו בפירוש בעת מסירת המודעה בערב ר"ה, שכל הנהגותיהם בזה יהיו בלא נדר, אבל מעיקר הדין היתה דעתו להקל דאפשר לסמוך על המודעה גם בלא פירוש, ואמר שכבר הרצה דבר זה לפני הגר"א קוטלר זצ"ל ועוד גדולי ישראל וקילסוהו. עכ"ד.
- (עז) וכדחזי' דהמשנ"ב ועוד פוסקים בכמה מקומות הצריכו התרת נדרים על מנהג מצוה, ולא הזכירו שסומכים על ה'מסירת מודעה' שבער"ה, אע"פ שנהגו כן כבר מזמן השל"ה, חיי אדם והדה"ח, וכפי הנראה היינו משום האי דינא דהרמ"א הנ"ל דאין סומכים על מסירת המודעה כ"א במקום צורך גדול. עכ"ד.

- צא. יש הנוהגין לילך על הקברות ולהרבות שם בתחינות (דבית הקברות מקום מנוחת הצדיקים ומתוך כך הוא מקום קדוש וטהור והתפילה נתקבלה שם יותר ^(יח)) (רמ"א ס"ס תקפ"א באר היטב שם, ומשנ"ב שם סקכ"ז).
- צב. יקיף הקברות ויתן צדקה קודם שיאמר התחינות (משנ"ב שם סקכ"ז).
- צג. יהיה נזהר מאד שלא ישים מגמתו נגד המתים (שקרב הדבר שיהיה בכלל 'דורש אל המתים') אלא יבקש מד' יתברך שיתן עליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר (חיי אדם קל"ח - ה' ומשנ"ב שם סקכ"ז) ^(עט).
- צד. אין לילך על קבר אחד שתי פעמים ביום אחד (משנ"ב שם סקכ"ז).
- צה. ההולך לבית הקברות ורואה קברי ישראל (ולא ראה קברים שלשים יום) ^(פ) מברך "אשר יצר אתכם" וכו' ^(פא) (שו"ע רכ"ד י"ב) ^(פב).
- צו. הרואה קברי ישראל מרחוק י"א דיכול לברך "אשר יצר אתכם". וי"א דאינו יכול לברך אלא אם יהא קרוב אליהם ממש. ויש הסוברים דאינו יכול לברך אא"כ יהיה בתוך בית הקברות ממש. ועל כן למעשה יש הנוהגים שמספק לא מברכים ברכה זו בשם ומלכות אא"כ ראייתם היתה סמוך לבית הקברות שרואים הקברים מקרוב ממש (דאזי ירחיק ד' אמות מהקברים ויברך - יעו"י פירוש דין זה להלן), ומאידך אם ראה בית הקברות אפי' מרחוק ולא עבר ל' יום ושוב נמצא סמוך לבית הקברות לא יברך מחשש שהראי' הראשונה חשיבא ראייה, ולא עבר ל' יום מראי' ראשונה ^(פג). ועל כן

(עח) אכן בדרכי משה תקפ"א - ד' הביא ממנהיג"ל ד"נוהגים בער"ה וערב יוה"כ"פ לילך על הקברות למען **עצמו ליום הדין**, והמנהג בזמן הזה לומר על הקברות תחינות ובקשות **כי בעוד לבו נכנע תפילות רצויה**, ודעת המתים מהני כמו שמצינו בכלב שנשתטח על קברי אבות".

(עט) ומניח ידו השמאלית על הקבר (ולא ידו הימנית) ויאמר הפסוק (ישעיהו נ"ח י"א) "ונחך ד' תמיד והשביע בצחצחות נפשיך ועצמותיך יחליץ והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יזכבו מימיו". ואח"כ יאמר הפסוק "תשכב בשל' ותישן בשל' עד בא מנחם משמיע של'ו" (ברכי יוסף רכ"ד סק"ז בשם זקנו מהר"א אזולאי זיע"א, והו"ד בבאר היטב סי' רכ"ד סק"ח ושערי תשובה שם סק"ח. ושם כתב ש"יכוון בפסוק ונחך שיש בו ט"ו תיבות כמנין קשרי היד". וצ"ב דהא איכא בו י"ז תיבות. ובכף החיים רכ"ד סקמ"ב כתב דכך הק' הרב קמח סולת. ויעו"ש מש"כ לתרץ בזה. - אכן הביא ד"היפה ללב' כתב דיותר נראה דט"ס נפל, וצ"ל הפסוק (ישעיהו כ"ז י"ט) "יחיו מתוך גבלתי יקומו, הקיצו ורגנו שכני עפר כי טל אורות טליך וארץ רפאים תפיל"). וכתב בדרשות מהר"ש, כשהי' הולך על הקבר הי' אומר: יהי רצון שתהא מנוחתו של פלוני פה בכבוד וזכותו יעמוד לי. ע"כ. ואח"כ תולש עשב או לוקח אבן ומניח על המציבה (משום כבוד המת, להראות שהוא היה על קברו) (באר היטב שם). ויעו"י עוד אשל אברהם (בוטשאטש) סימן רכ"ד דהזכיר נוסח בקשה כשבאים לביה"ק: "שיתעוררו זכיות דורות עם בני ישראל הקודמים לטובה".

(פ) ואף הנמצאים בכלי תחבורה וכיוצ"ב ורואים דרך חלון זכוכית יכולים לברך - דראי' דרך חלון זכוכית חשיבא ראייה לענין ברכות הראי' יעו"י חסד לאלפים לבעל הפלא יועץ סי' רכ"ד סקי"ד. ויעו"י עוד שעה"צ תכ"ו סק"ד וס"ק כ"ה. אכן יעו"י להלן אם צריך להיות בתוך בית הקברות או סמוך או אפי' מרחוק.

(פא) נוסח הברכה המלא הוא (מועקת מסידור רבי שבתי סופר מפרעמישלא זיע"א תלמיד הלבוש וסידורו מעוטר בהסכמת הסמ"ע מהרש"א ושל"ה הבי"ח המגלה עמוקות והכלי יקר ועוד) "ברוך אתה ד' אלוקינו מלך העולם אשר יצר אתכם בדין, וזן אתכם בדין, וכלכל אתכם בדין, (והמת אתכם בדין), ואסף אתכם בדין, ויודע מספר כולכם בדין, והוא עתיד להחיותכם ולהקימכם ולקיים אתכם, ברוך אתה ד' מחיה המתים". (יעו"ש דאע"פ שבגירסת הגמ' (ברכות נח): איתא **ואסף אתכם בדין** ובגירסת הרמב"ם והטור ורוב הפוסקים כתוב **"והמית אתכם בדין"** ס"ל שם דאפשר לומר שניהם ע"פ הפסוק הנאמר באברהם ויצחק ו'יגוע' ו'ימת' ו'ואסף', כי 'מיתה' היא הפרד הנפש מן הגוף. ו'אסיפה' היא הכנסת הנפש למקום גניזה כד' רש"י בראשית מ"ט כ"ט יעו"ש. אכן בערוך השלחן רכ"ד ח' כתב דהמנהג לומר כגירסת הרמב"ם והטור **"והמית אתכם"** ולא **"ואסף אתכם"**.

(פב) ואם רואה קברי עכו"ם אומר "בושה אמכם מאוד חפרה יולדתכם הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה" (ירמיה נ' - י"ב) (שו"ע שם).

(פג) הנה בתוספתא ברכות ו' - ו' איתא **"ה' מהלך בדרך בין הקברות אומר"** וכו' - הרי להדיא דחיוב ברכה הוא רק כשהוא נמצא בתוך בית הקברות ממש. וכע"ז בירושלמי ברכות ט' ב' **"העובר בין הקברות"** - הרי דבכדי דיוכל לברך צריך להיות בתוך הבית קברות עצמו. **אמנם** בבבלי ברכות נח: איתא **"הרואה קברי ישראל אומר ברוך אשר יצר"** וכו', וחזינן דלבבלי ב'ראיה' גרידא תליא מילתא, וכ' בלשון הרמב"ם ברכות י' - י' וטוש"ע רכ"ד י' - ובפשטות כל שרואה היטב אפי' מרחוק שפיר שמי' 'ראיה' ומברך. וכמו"כ הרי איתא בברכות שם הרואה את חבירו לאחר ל' יום דמברך שהחינו והרואה את הכושי וכו' ולא מצינו דאיכא 'הגבלה' דדווקא כשרואה מקרוב ממש, וכמו"כ הרואה את הים הגדול, נהרות וכו' וכו', וכי צריך שיהא בתוכם או סמוך ממש בכדי שיוכל לברך, דוודאי כל ראייה אף אם הוי ממרחק שפיר יכול לברך אם עכ"פ רואה היטב, ולכאורה ה"ה ב'הרואה את בית הקברות'. **והנה** בברכי יוסף סי' כ"ד סק"ד הביא דעת בעל הפרי הארץ (ח"א סי' ז') דמי שראה מחלון ביתו הקברים ובתוך ל' יום הלך לבית הקברות עצמו יברך (ובלבד שלא הי' בבית הקברות עצמו ל' יום קודם לכן). והביא ראי' מתשובת מהריט"ץ סי' פ"ז יעו"ש. - ומבואר דס"ל דא"ל לברך על ראי' מחוץ לבית הקברות כ"א רק כשנמצא בבית הקברות עצמו. - מאידך הביא שם הברכ"י דכבר השיגו בספר צרור הכסף סי' א' דאין הנידון דומה לראי'. (ובשערי תשובה רכ"ד סק"ט הזכיר פלוגתתם בקיצור) - והיינו דס"ל לבעל צרור הכסף דאפשר לברך על ראי' מחוץ לבית הקברות. ובפשטות היינו אפי' ראי' מרחוק ובלבד שרואה היטב ד"ראיה מחלון ביתו" משמע אע"פ שאינו קרוב ממש ומשמע שם דכ"פ הברכ"י להלכה. וביותר בברכ"י סי' רי"ח סק"ג שכתב על ד' צרור הכסף ד'דבריו ברורים ופשוטים. וכ"פ בכף החיים רכ"ד סקל"ז. וכן בערוך השלחן רכ"ד - ח' אע"פ שפסק ד"יברך כשהוא סמוך להקברים תוך ד' אמות" - זהו רק לכתחילה, דבהמשך דבריו כתב ד"כהן שא"ל לו לקרב עצמו להקברים נראה שיוכל לברך מרחוק כיון שרואה אותם, וכן ההולך לדרכו או נוסע בעגלה כיון שרואה הקברים נראה שמברך".

ומאידך בעל הפלא יועץ' מחד פשוט לו דאי"צ להיות בתוך בית הקברות בכדי שיוכל לברך דכן פסק בספרו 'חסד לאלפים' רכ"ד י"ד ד"אם בעד חלון ביתו רואה הקברות בכל יום, אינו מברך כשהולך לשם כיון שלא עברו ל' יום שלא ראה, שכל ברכות הראי' אם חזר וראה אותו דבר בתוך ל' יום אינו חוזר ומברך" - והיינו שגם ראי' מחוץ לבית הקברות חשיבא ראי' לברך עליה. מ"מ בספרו שו"ת פלא יועץ סי' י"ז אכתי' מסתפק אם אפשר לברך **בראי' מרחוק**, ויעו"ש בארוכה, ובתו"ד כתב דשמא מאחר שמזכיר בתוך הברכה לשון נוסח **"אשר יצר אתכם"** וכו' וכלכל **אתכם** ... ואסף **אתכם** וכו' אזי יצטרך לעמוד בתוך בית הקברות, וכמו המברך שעשה לי נס **במקום הזה** דצריך לעמוד עכ"פ סמוך ממש למקום הנס כיון שמייחד 'מקום' בברכתו. וסיים שם דעל כן נראה דלא אריך לברך ממקום רחוק שרואה, ואפי' את"ל דאי"צ שיראה מתוך הקברות עצמם מ"מ עכ"פ בעינן שיראה הקברות **סמוך ממש** לבית הקברות. עכ"ד. וכסברא זו הביא קצות השלחן סי' ס"ו בבדי שלחן סק"א דברכת הקברות שמדבר לנוכח המתים צריך להיות סמוך להקברות (משא"כ שאר ברכת הראיה כגון שעשה את הים הגדול וכיוצ"ב מסתבר דכל שרואה אותם אפי' מרחוק יכול לברך כמו שמברך על הקשת ועל המלך אע"פ שאינו יכול להתקרב להם). וכ"כ הגר"מ שטרנבוך שליט"א תשובות והנהגות חלק סי' פ' שדבר פשוט שנוסח הברכה **"אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין"** - כמדבר אל המתים, וזהו שייך דוקא בבית הקברות ואין לברך בראי' ממרחק. וכן באשל אברהם בוטשאטש סי' רכ"ד נסתפק אם אפשר לברך על ראי' מרחוק. ויעו"ש דמכח ספק זה ועוד ספיקות כתב להרהר הברכה בשלמותה בלב. יעו"ש. וכן בספר 'ברכת הבית' אור"ח שער כ"ט ב'שערי בינה' אות ח' פסק דברואה בית הקברות מרחוק אינו מברך. - ומאחר דנחלקו בזה הפוסקים כתב בספר גשר החיים פכ"ט סקי"ז דמברך ברכה זו רק כשבא תוך ד' אמות לביה"ק. אכן אם רואה את הקברים מרחוק [מספק] לא יברך, וה"ה להיפך, אם ראה את הקברים מרחוק ואח"כ תוך ל' יום בא לבית הקברות - לא יברך (שראי' מרחוק שמי' ראייה), וראוי לברך על ראי' זו בלא הזכרת שם ומלכות. עכ"ד. (ושו"ר בשו"ת ציצ' אליעזר ח"א סי' מ"ט, פרק ט' אות ה' דכתב "וכך ראייתו לא פעם לגדולים וטובים שמדקדקים לברך את הברכה רק לאחר הכנסם בשטח בית הקברות גופא").

הרואה את בית הקברות מרחוק וחושש לדעה הנ"ל שאינו יכול לברך בהזכרת שם שמים, יברך הברכה כולה בלא הזכרת שם שמים (פד) וכשמגיע לתיבות של הזכרת שם שמים יכול להרהר אותם בליבו (פג) או לומר 'השם אלוקינו' (פז).

צז. הבא לברך ברכת אשר יצר אתכם וכו', יש לו להזהר שלא לברכה בתוך ד' אמות לקבר (יעו' רמב"ם אבל י"ד י"ג ושו"ע יור"ד אבילות שס"ז – ג' דאסור להתפלל שם או לקרות שם משום לועג לרש. ובשו"ע יור"ד שם ס' שע"ו – ד' כתב "ומרחיקין מעט מבית הקברות ואומרים קדיש" (ויעו' עוד שו"ע אור"ח מ"ה – א') וכן אסור לומר ברכה זו. וכ"ד הגר"ש דבליצקי זצ"ל בספר 'מנוחת הנפש השלם' – יקרא דחיי' סוף הספר עמ' קי"ז). וי"א דאם נמצא בתוך מחיצות בית הקברות נה"ה שטח שהוקצה לקברות אע"פ שאין שם מחיצות אסור אפי' מחוץ לד' אמות לקברים (פז) (מג"א ס' מ"ה סק"א לפי' המחצית השקל שם). וי"א דאפי' בתוך מחיצות בית הקברות סגי בהרחקת ד' אמות בלבד (הב"ח ס' מ"ה ובעולת תמיד שם סק"א, וכ"ד הט"ז שם סק"א דעיקר האיסור הוא רק בתוך ד' אמות ו(לדעת הטור) רק משום גדר לא יכנס לבית הקברות כשתפילין בראשו שמא יתקרב לתוך ד' אמות של קבר ולא אדעתיה). ולמעשה הכרעת המשנ"ב (ס' מ"ה סק"א) דבאמצע בית הקברות שיש קברים מסביבו יש להחמיר אפי' רחוק ד' אמות מהקבר, אכן בסוף בית הקברות דאין שם קברים ורק שהוקצה הקרקע לקברים אין להחמיר מדינא וסגי בריחוק ד' אמות מן הקבר.

וי"א דאף ששאר ברכות אין מברכין תוך ד' אמות מ"מ ברכה זו שהיא נוגעת למתים מברכה תוך ד' אמות (פח).

צח. נוהגים לתת צדקות גדולות בערב ראש השנה (כל בו הובא בדרכי משה תקפ"א – ד' וברמ"א שם).

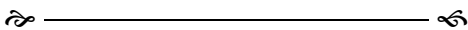
- ◊ כל היום יעסוק בתורה ובמצוות ובתשובה ומכל שכן בעבירות שבין אדם לחבירו ולא ימתין עד ערב יוחב"פ אלא יקדים את עצמו היום לבקש מחבירו מחילה (קיצוש"ע ס' קב"ה, י"ד והיי אדם קל"ה ה'). ויש להרחבות בזכויות בערב ר"ה (ערוך השולחן תקפ"א י"ג).
- ◊ חסידים הראשונים היו נוהגים לעשות פיוס איש ברעהו קודם ראש השנה ולא ימתינו עד יום הכיפורים, וזמנחם נכון הוא לחועיל להם ביום ר"ה, כי על ידי הרהור תשובה יהיו צדיקים גמורים, ויכתבו ויחתמו לחיים (סידור 'בית דין' למהר"א חמוי זיע"א דיני ערב ראש השנה אות כ"א מהדמת ימים דף מ"ה ע"ג).

מנחה בערב ראש השנה

- ◊ יש להזהר להתפלל מנחה דער"ה בביהכ"נ בעוד היום גדול כדי שיוכל להתפלל תפילה זו בכוונה הרבה, ולהאריך בה קצת, מאחר שהיא התפילה האחרונה של השנה, והקדמת תפילה לפני בא היום הגדול, ואליהו הנביא לא נענה אלא בתפילת המנחה, כל שכן במנחה זו שבעי הכנה ביתר שאת ויתר עוז כמבואר במקובלים (מטא אפרים' תקפ"א נ"ז ואלף המגן' שם קל"ד).

הכנה מעיו"ט

- צט. ישכים בבוקר ערב ראש השנה כדי להכין צרכי יו"ט, ואפילו אם יש לו מי שמכין צרכי יו"ט מ"מ ישתדל להכין בעצמו דבר מה לצורך יו"ט כדי לכבדו. וצריך לעשות את ההכנה מיד בבוקר לאחר התפילה (שו"ע ר"נ א' ומשנ"ב שם סק"א, ומשנ"ב תקכ"ט סק"ג). ואע"פ שהכין בבוקר, מצוה לכתחילה שיוסיף להכין גם בערב סמוך לפני כניסת יו"ט (משנ"ב ר"נ סק"ב ותקכ"ט סק"ג).
- ק. מכבסין ומסתפרין בערב ראש השנה (להראות שאנו בטוחים בחסדו יתברך שיוציא לצדק משפטינו) (שו"ע תקפ"א ד' ומשנ"ב שם סק"ה).

(פד) יעו"י תשובת הריב"ש ס' פ"ב וס' ת"ח דהביא עיצה זו כשיש ספק, לברך בלא הזכרת שם שמים בלשון זו "ברוך אתה השם מלך העולם וכו'" והביא שכן נהגו בברצלונה ע"פ רבינו ניסים ז"ל, והו"ד בב"י אבהע"ז ס' ל"ד (ויש לציין דבס"י פ"ב שם הביא הריב"ש ש"מורי הרב רבי פרץ הכהן ז"ל ה' מלעיג ע"ז, מה תועלת לברך אחר שא"ל להזכיר בה שם שמים", אכן בס"י ת"ח הביא שוב הריב"ש עצה זו מנפשי" וסיים זה "וכן ראיתי עושין בברצלונה בפני ברות" ושם כבר לא הזכיר כלל דעת רבי פרץ ז"ל הנ"ל – ומשמע דנקט להלכה דכן ראוי לעשות). [ויעו"י עוד ביאה"ל רס"י רט"ו ד"ה ואם דילג]. וכן מצינו בשו"ע בכ"ז מקומות וכדוגמת ס"ו ר"ח וס' ר"ט – ג' ושם סעיף ט', וברמ"א רכ"ה – ב', ובמשנ"ב בכ"ז מקומות כדוגמת ס' רכ"א ביאה"ל סוד"ה אם היו בצער, ס' רכ"ה סק"ל וסקל"ב, וביאה"ל ס' תכ"ו – ג' ד"ה "ולא ט"ז בכלל" וס' רע"א סק"ל ל"ט (והוארן בדבר זה משום דיש הנמנעים מקיום עצה זו בחושבם מה מועיל להזכיר הברכה באופן זה). "אכן יל"ע דהשו"ע רמ"א ומשנ"ב בכל המקומות הנ"ל כתבו דיזכיר בלא שם ומלכות וצ"ב דמה בכך שיזכיר 'מלכות' הא י"ז הזכרת שם ד'. וכבר בריב"ש שם ס' ת"ח כתב ע"ז (גבי ספק ברכת אירוסין שכתב לו שם השואל שהיו כאלו שפסקו "שיזהרו שלא לברך לא במלכות ולא בשם המיוחד"), ז"ל ש"מ מה שמונעין מלהזכיר מלכות בזה אינו טעמם שאין המלכות שם שמים, ואפשר לברך בלשון זה "ברוך אתה השם מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצונו על העריות וכו'" עכ"ל. ויעו"י חלקת מחוקק אבהע"ז ס' ל"ד סק"ו. ויעו"י שלמת חיים ס' ר"א שכתב הטעם דאין מזכירין מלכות כדי שלא יחשבו שיוציאין בדיעבד (גם כשיש חובה בדורה). שו"ר באגר"מ יור"ד ח"ג ס' קכ"ט דכ' (גבי ברכת 'דיין האמת' על ראיית מקום המקדש) דאין לברך בלא הזכרת השם, אבל יכול להזכיר מלכות דליכא איסור מלהזכיר על השי"ת בכל עת שרוצה 'מלך העולם', ולכן מה שאיתא במ"ב סימן תקס"א סק"ו דצריך להזכיר בלי שם ומלכות נראה אגב רהיטא, אבל כוונתו לאסור רק בהזכרת השם, ויאמר "ברוך אתה מלך העולם" וכו' עכ"ד.

(פה) כן כתב בשו"ת מהר"ם שיק אור"ח ס' צ"ג דבספק ברכה יכול לאומרה בלא שם ומלכות, ואת השם ומלכות ירהר בליבו (ודלעת מקצת פוסקים יוצאים בהרהור בספק ברכה – יעו"י רמב"ם ברכות א' ד'. וסמ"ג עשין כ"ז דף קיא ע"א דס"ל דאם בירך כל הברכות בליבו יוצא והו"ד בבית יוסף ס' קפ"ה) וסיים שם "ואני נוהג כן". וכן בבן איש חי' שנה ראשונה פרשת בלק אות ז' הביא עיצה זו במקום ספק חיוב ברכה "יברך בלי שם ומלכות, ורק ירהר שם ומלכות בלבו". ובספר גן המלך (בעל שו"ת גינת ורדים) ס' כ"ג כתב "יש ללמוד לאדם שנסתפק אם בירך ברכה אם לאו שיברכנה בלבו (עפ"י הרמב"ם ברכות א' ז' והמבשר בלבו יצא). וממנו נפשו שפיר דמי שאם לא בירך הרי הוא יוצא יד"ח בברכה זו שמברך בלבו, ואם בירך כבר – הא לא היו ברכה לבטלה דעבר משום לא תשא את שם ד' אלקיך שוא, כיון שמברך בלבו בלבד ואינו מבטא בשפתיו ובכולהו שבועות חשבינן שבועה רק בביטוי שפתיים" עכ"ל. ואמנם יעו"י ברכי יוסף ס' ס"ב דהביא משם ספר 'פרח שושן' (אור"ח כלל א' סוס"י י"ד) דס"ל דאיכא לא תשא אף במהרהר בלבו, וסמוכות שלו מד' השל"ה ה' דף קפ"ח שכ' דאפי' על המחשבה אמרו במכילתא לא תשא וכו', מ"מ סיים שם הברכ"י "ולבי מהסס בדבריהם". – וכמו"כ בספרו 'פתח עינים' ברכות כ: דחה להדיא ראיותיו של בעל הפ"ח שושן' הן מהמכילתא והן מד' השל"ה שם וסיים שם "והדבר ברור דבספק ברכה ירהר".

(פו) שכ"ה בתשובת הריב"ש שם ס' ת"ח שיאמר "ברוך אתה השם מלך העולם". וה"ה יכול לומר "אלקינו" ב"קוף", דבהזכרת שם שמים אחת יצא יד"ח כדיעו"י משנ"ב ר"ד סק"ד.

(פז) אכן אם תחילת הקברים נמצאים במרחק ד' אמות מתחילת השטח המוקצה לבית הקברות מותר מחוץ לבית הקברות אפי' בתוך אמה אחת לשטח המוקצה לבית הקברות (ביאה"ל ריש ס' מ"ה בדעת המג"א).

(פח) כ"ה בגשר החיים פכ"ט סק"ז, וכ"פ בערוך השולחן רכ"ד ח' ד"ב בך כשהוא סמוך להקברים תוך ד' אמות. ויש שהביא סימוכין לשיטתם מסתימת לשון התוספתא בברכות ו' ו' ה"ה מהלך בדרך בין הקברות אומר ברוך וכו', ומשמע שנמצא בתוך בית הקברות ממש ושם מקו' ברכתו. וכע"ז בלשון הירושלמי ברכות ט' ב' "העובר בין הקברות מהו אומר בא"י מחיה המתים" וכו' ומשמע דמברך בתוך בית הקברות עצמו. ושמא אכתי יש להשיב דהוא רחוק מד' אמות מכל קבר ומ"מ הוא 'בין הקברות', או"ד אף אי נימא דלשון 'בית הקברות' היינו סמוך להם ממש, אכתי יתכן דאף דראיתו היתה כשנמצא 'בין הקברות' מ"מ בשעת הברכה לעולם מרחיק מהם ד' אמות. – ומ"מ יל"ע בביאור טעם הגשר החיים דכתב דברכה זו "שהיא נוגעת למתים" מותר לברכה בתוך ד' אמות והוסיף שם ד"מהאי טעמא נוהגים לומר תהילים וקדיש גם בתוך ד' אמות". – ודבר זה צ"ב, דהא בשו"ע יור"ד שד"מ י"ז כתב ד"מותר לומר פסוקים ודרשה לכבוד המת בתוך ארבע אמותיו או בבית הקברות" ובברכי יוסף שם סק"ז הוסיף דנהוג ברוב תפוצות ישראל אף "ללמוד על הקבר למנוחתו" והביא לתשובת הרדב"ז ס' רכ"ד דכתב "ולענין מי שדורש על המת לפניו נראה דליכא למיחש משום לועג לרש כיון דלכבודו קעביד". – הרי דכל ההיתר הוא רק בדבר שהוא "כבוד המת" ורק משום כך ליכא לועג לרש. – אמנם האי ברכה ד"אשר יצר אתכם" וכו' נהי דעוסקת במתים, מ"מ מאי שיאט"ל "לכבודם" ואמאי ליכא לועג לרש. ודוחק לומר דכיון שנתקן מטבע ברכה מיוחדת כלפיהם זהו חשיבותם וכבודם. ושו"ר בשו"ת בצל החכמה ח"ג ס' מ' סק"ה דדעתו ג"כ דמותר לברכה בין הקברות, וביאר שם: דמה דמזכירים אותם לתחיה בתוך מטבע הברכה זהו ג"כ כבוד המתים יעו"י ט. (ויש לציין עוד בדגשר החיים שם פכ"ט סק"ה הביא מנהג המקילין ויתר אף לומר ע"י הקבר מזמורי תהילים אף כשאינו לעילוי נשמתו אלא לשם תפילה, וביאר שם טעם מנהג זה דכל שנושא זאת משום חשיבות המת שמחשיבו למקום קדוש לערוך שם תפילות אף זה 'כבוד המת' וליכא לועג לרש. עכ"ל שם).

◊ "רוחצין ומסתפרין ע"פ המדרש: א"ר סימון כתיב כי מי גוי גדול וגו', ר' חנינא ור' יהושע אומרי: איזו אומה כאומה זו שיודעת אופיה של אלוקיה, פי' מנהגיו ודיניו, שמנהגו של עולם אדם שיש לו דין, לרבש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו, ואין חותך צפרניו לפי שאינו יודע איך יצא דינו, אבל ישראל אינם כן, לובשים לבנים ומתעטפים לבנים, ומגלחים זקנם, ומחתכין ציפורניהם ואוכלין ושותין ושמהים בראש השנה לפי שיודעין שהקב"ה יעשה להם נס, ^(פס) לפיכך נוהגין לספר ולכבס בערב ראש השנה" (ירושלמי ראש השנה פ"א ה"ג והובא בטור סוף סי' תקפ"א).

קא. יש לזכור לקנות ולהכין פרי חדש שלא אכל עדיין בקיץ הזה, לצורך ברכת שהחיינו של קידוש בליל שני דראש השנה (מטה אפרים' תקפ"א נ"ב).
קב. יכין מערב יו"ט מאכלים שמנים חשובים ופירות טובים ומתוקים (מטה אפרים' תקפ"א נ"ב).

◊ מי שנועל דלתי חצירו ביו"ט ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כריסו ושמחה כזו קלון הוא להם (רמב"ם) וגם בזוה"ק מפליג מאוד בעונש מי שאינו נותן לעני מסעודתו ביו"ט ר"ל, ונתפרסם גודל החיוב בכל ישראל (משנ"ב תקכ"ט סק"י) ולפיכך יש לעזור לעניים במצרכי החג או בנתינת ממון קודם החג. וכתב הפר"ח "אני נוהג לשלוח מנות לעניים בערב ראש השנה כדכתיב ושלחו מנות לאין נכון לו", ונוהגין בהרבה תפוצות ישראל שבכל ערב יו"ט שולחין לעניים המכובדים לביתם כל הצטרבות על יו"ט (אלף המגן' סי' תקפ"א ק"כ).

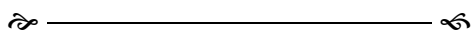
קג. לדעת כו"כ גאונים וראשונים בימי ראש השנה נוהגת מצות "ושמחת בחגיך" כמו בכל שאר המועדים (וכ"פ השו"ע תקצ"ז א' ע"פ המשנ"ב שם סק"א). ולדעתם מסתבר דחייב ג"כ לשמח בהם אשתו ובניו ביתו כבשאר ימים טובים (הקטנים בקליות ואגוזים ומגדנות, הנשים לקנות להם בגד או תכשיט, והאנשים לשמוח בבשר ויין - כדעיו' רמב"ם שבינת יו"ט ו' י"ז-י"ח ושו"ע תקכ"ט ב') יעוי' ההערה ^(ב).

קד. טוב להכין מערב יו"ט את הפתיל צף ולחבר הפתיל לפקק הצף לכל הפתילות שיזדקק להדלקת ליל א' דר"ה וליל ב' (וליל שבת - כשחל ר"ה בימי חמישי ושישי) (יעוי' להלן דין קמ"א בד' הגר"ש ואזנר זצ"ל שם), וכמו"כ המדליקים בנרות ונוהגים לדבקם למקומם, יזהרו להדביק בערב יו"ט את כל הנרות הנצרכים להדלקות הנ"ל, כיון שאסור לחמם נר שעוה ולדבקו במנורה ביו"ט (גזירה שמא ימרח דהיינו שישפשפנו להחליקו והוא תולדה דממחק) (משנ"ב תקי"ד סק"ח).

קה. בשנה זו שליל יו"ט שני דר"ה חל במוצש"ק, יש המכניסים מערב יו"ט נר אבוקה קטן בפמוט אשר יברכו עליו ברכת מאורי האש בסדר יקנה"ז (ובזה מקיימים הבדלה באבוקה שהיא מצוה מן המוכחר ומפקי נפשי' מפלוגתא הפוסקים המובאת להלן דיני 'קידוש ליל ב' דר"ה' אם מותר לחבר שני נרות לאחד לברכת מאורי האש).

◊ לא יסיה דעתו כל היום מהתשובה (היי אדם קל"ה ה').

◊ כתב מהר"ח ויטאל זיע"א (שער רוח הקדש דף ט' ע"א) זל"ש "הנה מורי ז"ל היה מקפיד בענין הכעס יותר מכל שאר העבירות אפי' כשהוא כועס בשביל מצוה... והיה נותן טעם לזה ואומר כי הלא כל שאר העבירות אינם פוגמים אלא כל עבירה ועבירה פוגמת אבר אחד, אבל מדת הכעס פוגמת כל הנשמה כולה, ומחליף אותה לגמרי, והענין הוא כי כאשר יתכעס האדם, הנה הנשמה הקדושה מסתלקת ממנו לגמרי ונכנסת במקומה נפש מצד הקליפה, וזה סוד 'מש"ה טורף נפשו באפו' וגו' כי ממש טורף נפשו הקדושה ועושה אותה טריפה וממית אותה בעת אפו וכעסו וכמבואר בזוהר בפרשת תצוה דף קפ"ב ע"ב, וע"ש כמה מגזים ענין הכעס עד שאומר כי מאן דמשתעי עם הכועס כאלו משתעי עם ע"ז עצמה וע"ש. ואע"פ שעושה האדם תקונים לנפשו ותשובה מעולה על כל עונותיו, ומצוות רבות וגדולות הכל נאבדים ממנו לגמרי, לפי שהרי אותה הנשמה הקדושה שעשתה כל המעשים הטובים נתחלפה בטמאה והלכה לה ונשארה שפחה טמאה במקומה וירשה את גבירתה, וצריך שיחזור פעם אחרת לחזור ולתקן כל התקונים הראשונים שעשה בתחלה, וכן הוא בכל פעם ופעם שהוא כועס. נמצא כי בעל הכעס אין לו תקנה כלל כי תמיד הוא ככלב שב על קיאו". ^(צא)...ולא די זה אלא אפי' כשהייתי מלמד את אחי יצ"ו ולא היה יודע כפי רצוני, והייתי מתכעס עמו על הדבר הזה, גם על הדבר הזה הזהירני והוכיחני מורי ז"ל במאד מאד" עכ"ל.

(פס) ברא"ש סוף מס' ר"ה הוסיף 'ומטה את דינם לכף זכות וקורע להם גזר דינם', וכ"ה בשבלי הלקט סי' רפ"ד.
(צ) כ"ה ברבינו סעדי' גאון (הו"ד באוצר הגאונים מסכת יו"ט סי' מ') זל"ש "מדברי תורה מנין ששוה (ראש השנה) לכל המועדות שנאמר בו 'מקרא קדש' כמו שנאמר בכולם, וקריו 'חג' ככל החגים שנאמר 'תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגנו', איזה חג שהחדש מתכסה בו הוי אומר זהו ראש השנה, וקרי ל' 'חג', וכתוב ב' בחג ושמחת. ועוד אמר ר' יונה (ר"ה ד:) הוקשו כל המועדות זה לזה, הא למדת ששוה ראש השנה לכל ימים טובים" עכ"ל. והו"ד בתניא רבתי (הל' ראש השנה סדר מנהגיו במעמדות' עמ' רצ"ו בהוצאת מוסד הרב קוק) יעוי"ש. וכע"ז ברבינו נחשון גאון הו"ד במרדכי ראש השנה רמז תש"ח. וכ"מ בלשון הרמב"ם יו"ט ו' י"ז דכ' "שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג עם שאר ימים טובים כולם אסורים בהספד ובתענית, וחייב אדם להיות בהן שמח וטוב לב הוא ובניו ואשתו וב"ב שנאמר 'ושמחת בחגך'. עכ"ל. ומהא דנקט "עם שאר ימים טובים" על כרחך כוונתו אף לימי ראש השנה, דאי כוונתו רק לשבועות הול"ל בלשון יחיד (כן דייק הגר"ב זולטי זצ"ל - משנת יעבץ הל' חול המועד סי' מ"ה). [ויעוי' עוד ברמב"ם חנוכה ג' ו' ד'ראש השנה ויוהכ"פ אין בהן הלל לפי שהן ימי תשובה ויראה ופחד לא ימי שמחה יתירה" ומבואר דהם ימי שמחה, אך לא שמחה יתירה]. וכ"ה במהרי"ל בשו"ת סי' קכ"ח דכ' בתו"ד "וכל קולי דשמחת יו"ט של ראש השנה כמו שאר יו"ט ומקרא קדש הוא אלא שאין בו הלל". וכ"מ בלשון רש"י ע"ז ה: ד"ה 'וכן דכ' "ראש השנה יו"ט הוא ואוכלין בשר". ומשמע קצת דאכילת הבשר הוא מדין שמחת יו"ט שבו. (ויעוי' עוד רש"י חולין פג. ד"ה 'דזכות דכ' גבי ד' פרקים בשנה ובכללם ראש השנה "דהא לא סגי ליה בלא בשר") וכ"ה ביראים רכ"ז. וכן הביא במשנ"ב תקצ"ז סק"א, ובדעת השו"ע שם. וכן הסיק בשאגת אריה סי' ק"ב זל"ש "הרי זכינו לדין דלא מבעיא דאסור להתענות בראש השנה, אלא דשמחתו מצוה היא כשאר יו"ט אלא שאין בו קרבן שלמי שמחה" עכ"ל. - מאידך בכוכ"מ מרביתנו הראשונים הובא המנהג שה' בזמנם להתענות בשני ימים של ראש השנה, ואת דעת הסוברים כן, יעוי' שבלי הלקט סי' רפ"ד, ובתניא רבתי סי' ע"ב, ובתשב"ץ סי' קי"ג ובספר הבתים - שערי תשובה שער שני, ובתרומת הדשן סי' רע"ח (הו"ד בבית יוסף תקצ"א, ובקצרה ברמ"א שם סעיף ג, יעוי"ש משנ"ב סק"ב). ובאגודה ראש השנה פ"ד. ואותם רבותינו הגאונים והראשונים הסוברים דצריך להתענות בב' ימי ר"ה ודאי לא ס"ל דבר"ה איכא לדין ד"ושמחת בחגך". ויעוי' עוד טור סי' תקצ"ט דראש השנה "אינו לא חג ולא רגל" וכ"ה בלבוש שם סעיף א', (אכן בט"ז שם סק"א ובמשנ"ב שם סק"ב השמיטו לתיבות 'אינו לא חג', והיינו כמש"כ המשנ"ב בסי' תקצ"ז סק"א דגם בר"ה איכא למצות 'ושמחת בחגך' יעוי"ש. ויעוי' עוד ערוך השלחן שם א' וב'). ויעוי' עוד מג"א בהקדמתו לס' תקצ"ז דהביא בשם המגיד מישרים שאמר לבית יוסף שלא לאכול בשר ולשתות יין בראש השנה יעוי"ש. (וכבר ה' ע"ז מהמשנה בחולין פג. אכמ"ל) ואף לדעה זו ודאי דליכא בר"ה לדין ד"ושמחת בחגך". (מאידך יעוי' ד' המשנ"ב תקצ"ז סק"א הנ"ל בדעת השו"ע לא כן, ויל"ע). ויעוי' עוד שו"ע הגר"ז תקכ"ט ו' דכתב דבראש השנה ליכא חיוב שמחה יעוי"ש. (ויעוי' עוד שם סי' תקצ"ט כע"ז שהעתיק ללשון הטור דראש השנה "אינו לא חג ולא רגל"). וכ"ה בטורי אבן חגיגה ח: ד"ה 'מנין'. ולהני גאונים וראשונים דס"ל דאיכא שמחה כבכל שאר המועדים, מסתבר דה"ה שיש בהם חיוב שמחה לאשתו וב"ב כשאר מועדות וכמש"כ הרמב"ם בשביתת יו"ט שם, ושו"ע תקכ"ט - ב' גבי שאר המועדות, וזהו מחייבו לקנות להם בגד או תכשיט וכו'. (ושמא יש להשיב קצת, דהאי חיוב נתינת בגדים או תכשיט וקליות ואגוזים מקורו מכח חיוב ב'שמחה יתירה' בשאר מועדים, משא"כ בראש השנה דאין הם ימי 'שמחה יתירה' כלשון הרמב"ם בהל' חנוכה שם, שוב אף נמי לא יצטרכו לנתינת בגדים וקליות). ויעוי' 'תשובות אביגדור הלוי' להגר"א נבנצל שליט"א (אור"ח עמ' סס"ט). דהורה דבר"ה חייב אדם לשמח את אשתו בקניית בגד או תכשיט כבשאר מועדי ישראל.

(צא) ושם כתב עוד זל"ש "וגם גורם היזק גדול אחר לעצמו, והוא כי הנה אם עשה איזו מצוה גדולה אשר בסיבתה היתה איזו נשמה קדושה של איזה צדיק ראשון מתעבר בו בסוד העיבור לסייעו כנווע, ועתה ע"י הכעס מסתלקת גם היא וזהו ג"כ ענין טורף נפשו באפו, באופן כי מי שהוא בעל כעס אי אפשר לו כל ימי היותו בעל מדה זו להשיג שום השגה אפי' אם יהיה צדיק בכל שאר דרכיו לפי שהוא בונה וסותר כל מה שבנה בכל עת שכועס, אמנם שאר עבירות אינם טורפים ועוקרים הנפש ממש, אמנם נשארת

- ◊ "ערב ראש השנה רגילין כל ישראל לחתוך צפרניהם ולהסתפר ולכבס בגדיהם ולרחוץ ולטהר עצמו מבחוץ ונפשם מבפנים, שיהא תוכו ככרו" (ספר התדיר סי' ל"ז ע' רמ"ז הוצאת הרב בלוי זצ"ל).
- קו. נוהגין לטבול בערב ר"ה משום קרי ומשום טהרה ופרישות (רמ"א תקפ"א – ד' ו'מטה אפרים' שם - נ"ג), ולא יקדים לטבול עד שעה קודם חצות היום (היי אדם קל"ח – ה' ומשנ"ב שם סק"ו) [דאז מתחיל להתנוצץ קדושת היום ('אלף המגן' תקפ"א ס"ק קכ"א)]. וי"א דבשעת הצורך יכול להקדים הטבילה קודם לכן אף לכתחילה (הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' ע' ל' וכו"ה ב'אלף המגן' תרכ"ה סק"ז). ויטבול ג' פעמים (מטה משה סי' תשפ"ח שכן נהג המהרי"ל ושכן איתא ברוקח (משום שכתוב ג' פעמים "מקוה ישראל"), ושכ"ה בספר חסידים [והטעם דכתיב ג' פעמים טהרה, "וזרקתי עליכם מים טהורים", "וטהרתם מכל טומאתיכם", "אטהר אתכם"] וכו"כ ב'מטה אפרים' תקפ"א נ"ג).
- קז. חציצה שאינה ברוב הגוף אינה פוסלת בטבילה זו (ביאה"ל סי' פ"ח ובשע"ת שם סק"א) ורק בטבילת ערב יו"כ מחמירים בזה ('מטה אפרים' סי' תר"ו סעי' ח').
- קח. אם אינו יכול לטבול משום צינה, יראה לשפוך על גופו ט' קבין מים (משנ"ב תקפ"א ס"ק כ"ו).
- ◊ גם מי שאינו נוהג לטבול בכל ערב שבת, מכל מקום בערב ראש השנה יחדר לטבול את עצמו, **דבראש השנה צריך להפש אחר טהרה וקדושה, וטהרת הגוף במקוה כשרה הוא סגולה נפלאה לטהרת הנפש כמבואר בספח"ק** ("אלף המגן תקפ"א ס"ק קכ"א).
- ◊ בטבילה זו **"יתקדש בקדושה יתירה, ותהיה מוגמת פניו לרחוץ ולהיטהר לכבוד היום, ולהשליך מעליו כל זוהמתו ומחשבותיו אשר לא טובים** ("אלף המגן' תקפ"א ס"ק קכ"א).

בגדי ראש השנה

- קט. לא ילבש בראש השנה בגדים כבשאר יו"ט (דיהא מורא הדין עליו) אלא ילבש בגדים לבנים נאים (ט"ז תקפ"א ס"ק ה' ושכ"כ המהרש"ל, ומשנ"ב שם סק"ה), ובמקום שאין נוהגים ללבוש לבנים, עכ"פ לא ילבש חשובים כ"כ (מג"א בהקדמתו לסי' תקצ"ז ומשנ"ב שם). וי"א דבזמנינו הלובשים פראק בכל יו"ט, יכולים ללבושו גם בר"ה (כי אי"ז בגד מפואר כ"כ) (הגר"נ קרליץ זצ"ל - 'מי הרחמים' ע' מ"ט. וכתב שם דכן מטו משמיה דהגרי"ש אלישיב זצ"ל דכיון שהרבה לובשים אותו אף בימי החול אין בזה חשש). וי"א דבזמננו המנהג דמי שיש לו בגדים מיוחדים ליו"ט, לובש אותם (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' וכו"ה בשערי תשובה שם סק"ו. וכן סיפר הגר"א"ל שטינמן זצ"ל שבר"ה בתפילת מנחה ראה את הגרי"ז מבריסק זצ"ל לובש את כובע הצילינדר המיוחד שלו ליו"ט - 'אעלה בתמר' ע' פ"ט).
- קי. צריך להוסיף מחול על הקדש בראש השנה כמו בשאר ימים טובים (מג"א תקפ"א סק"י).
- קיא. מצוה למשמש בבגדיו ובכיסיו (ובכל מקום שדרכו להשתמש בו) בערב ר"ה קודם חשיכה שמא יש שם דבר מוקצה ויטלטלנו ביו"ט (שו"ע רנ"ב ז' ומשנ"ב סקנ"ה ר'אלף המגן' ר"ס תקפ"ב).

"דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב" (ישעיה נה,ו)

אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים (ר"ה יח).

ראש השנה

- קיב. יזהר להכנס ליום הדין בכבוד ראש ובתשובה גמורה ויזכור דברי הרמב"ם שכתב שהן ימי תשובה ויראה ופחד לא ימי שמחה יתירה. וצריך להיות ירא וחרד מאימת הדין ועל ידי כך יזכר לזכות (משנ"ב תקפ"ד א').
- ◊ "אע"פ שאמרו חז"ל יטול צפרניו ויגלח וילבש לבנים ויתעטף לבנים להראות שיצא בדימום ... אין הענין הזה שישמח האדם ויגיל וישליך את רוע מעשיו אחרי גזו, ויבטח במקום שיוציא לאור משפטו – חלילה למאמין כן, אלא ודאי יהי' עצב וסר וזעף על חטאותיו, ויתענה עליהם מקודם לכן, ויבקש עליהם מלפני אלוקינו שהוא מקבל שבים ומוחל וסולח, ואחר שיעשה מעשה הראוי לו – יעשה מעשה כמו שמוכחח לו, – שיצא משפטו לאור, וילבש לבנים ויעשה כל מעשה המראה לבני אדם שמחה וששון (וכפרט לעיני האומות שיכירו וידעו אהבתו של אלוקינו עמנו מכל אומה ולשון), אבל סוף סוף צריך שליבו יהי' נכנע נשבר ונרכה בתשובתו הגדולה, מחכה ומקוה רחמי שמים כי רבים הם" ('סדר היום' – סדר ערב ראש השנה).
- ◊ "כשם ששוקלין עוונות אדם וזכויותיו בשעת מיתתו, כך בכל שנה ושנה שוקלין עוונות כל אחד ואחד מבאי העולם עם זכויותיו ביו"ט של ראש השנה, מי שנמצא צדיק נחתם לחיים, ומי שנמצא רשע נחתם למיתה, והבינוני תולין לו עד יום הכיפורים, אם עשה תשובה נחתם לחיים ואם לאו נחתם למיתה" (רמב"ם תשובה ג' ב' ^(בב)).
- ◊ טוב לקבל על עצמו איזה חידור נוסף או זחירות נוספת בדבר שלא נזהר בו כדבעי, לפני כל ראש השנה (הגר"ש דבליצקי זצ"ל – 'אני לדודי').
- ◊ ואלו הן הדברים שכתבו הספרים הק' להזהר בהם בכל המעט לעת של ימי ר"ה הקדושים:
1. שכל רגע בר"ה יעבור עליו בעסק התורה, אמירת תהילים או לימוד המוסר.
  2. להשמר מאוד מכל דיבור שאינו לצורך (ועי' בפ' על ארחות חיים להרא"ש מהגר"מ שטרנבוך שליט"א ע' ל"ט אות ס"א שכתב דיש בידו 'קבלה' שאמו של הגר"א זיע"א נראתה אליו בחלום וגילתה לו שעומק הדין נורא מאוד על כל דיבור ומחשבה ח"ו, והגר"א זיע"א נתע מרוב פחד. עכ"ד. ובדואי ביום הדין עצמו יש להזהר בזה ביותר).

דבוקה בו אלא שהיא פגומה בבחינת אותה העבירה שעושה בלבד, וכאשר יתקן הפגם ההוא לבדו יתקן לגמרי, אבל הכעס צריך תקונים רבים והכנות רבות לחזור להביא את נשמתו הנטרפת ממנו וכולי האי ואולי כנז' בזוהר בפ' תצוה" עכ"ל.

(צב) ויעוי' עוד להלן הערה קכ"ג.

3. משנה זהירות לפקח היטב שלא יעבור שום איסור ח"ו בר"ה ואפילו בשל 'אי שימת לב' כי הלב ניתן ע"י הקב"ה על מנת להשתמש בו לפקח על כל מעשיו שיהיו ע"פ התורה ואין אנחנו בני חורין להפטר מזה. וחבא להמחר מסייעין בידו.
4. זהירות לא להתרפה בעבודת ד' ביום השני דר"ה (שהוא דינא רפא ויתכן דווקא ביום זה לזכות דא"צ כ"כ הרבה זכויות כביום הראשון).
5. עוד בשם האריז"ל, יזהר האדם שלא יקפיד בביתו על שום דבר שאינו נוגע ליראת שמים בין קטן בין גדול. וכמו"כ הלילה לא ליתן לעצמו להקפיד על אף אחד מישראל, ומיד כשעולה לו איזה אבק מחשבת תרעומת על מישהו, ימחל לו בפיו ובלב שלם, וידונו מיד לכף זכות.

◇ "...לחתום בכל החתימות בענין מלכות, ר"ל מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון, מצד אמרם תמיד המליכוני עליכם בראש השנה, וכן אמרם תמיד, מלכויות כדי שתמליכוני עליכם, כי הראות המלוכה הוא בשבת המלך על כסא המשפט אשר כל אפני תפילותנו בזה היום הם על צד זה הציו"ר" (חיבור התשובה למאירי – משיב נפש מאמר ב' פרק ב').

◇ "תמצית נוראות ראש השנה" – "ההויה צריכה להגיע לשלימותה הניצחית, הקרובה לה' ומאוחדת בו כמו בר"ה הראשון לפני החטא, כולה טוב ללא שום שמץ רע, כולל שלמות כללית ופרטית של התקרבות לקב"ה של כל אחד ואחד מבאי עולם במידה הכי גדולה ומעולה בבחי' יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע וכו', וכל אחד ואחד בבחינת ישראל ואו"ה ובכלל זה הזכיה בדין לכל אחד לכל מדרגות הטוב האפשרי וקיום כל היעודים כביאת מ"צ ובנין ב"מ ותפארתו ותחיית המתים. כל זה נקבע בר"ה וכל יחיד רק הוא יכול ומסוגל לחולל את כל התמורה העולמית הזאת. ויתבע על זה. ואיך? ע"י תשובה שלמה כמאמרם אפי' יחיד השב בתשובה מוחלין לו ולכל העולם כולו, וכל' הרמב"ם, לעולם יראה אדם עצמו וכו' עשה מצוה אחת הכריע כל העולם לזכות וכו' ועליו נאמר וצדיק יסוד עולם. ולשון הר"י"ף, לעולם יראה אדם כאילו כל העולם תלוי עליו, תפקיד נורא זה מחייב להיות האדם דבוק במחשבתו בהקב"ה ובתפקידים ומשימות הנ"ל במשך כל מ"ה השעות דר"ה בהשתוקקות ובחי' בריחה ומנום אליו להיות נחבא בצל ידו תחת כנפי השכינה, והמלכת הקב"ה בקרי"ש דר"ה צריכה כבר להתבטא בהמלכה נצחית גם על המצב הנכסף הלו חוץ מאשר על המצב העכשוי.

א. את השלש שעות הראשונות בר"ה צריך לנצל ביותר שאז אפשר להגיע לעליה נוראה מאד מה שאי אפשר כל השנה, במהירות נורא ונפלא עד אין חקר, וכל זה ע"י הקדמת התשובה.

ב. בל"ג להכין עצמנו להמליך אלקינו באהבה עזה ובכל לב ונפש בשני ימי ר"ה ועי"ז יוסיף אומץ ליחד אלקינו בעת אומרו שמע ישראל כל השנה שיוכל לקבל עליו עול מל"ש בקדושה ע"י המשכת הקדושה שהוא מושך עליו בר"ה. ואשרי מי שהוא זוכה לקדש ולטהר עצמו ומחשבותיו ולחבין עצמו לקראת אלקינו בכל המ"ה שעות שבר"ה, שבזה ימשיך קדושה ודביקות השם על כל השנה שיוכל להיות דבוק בנועם השם כל היום. בכל חלק מחלקי השעות שבר"ה יתנו עזר וסעד לכל היום מימי כל השנה להמליך הכורא ית"ש" (מאור ושמש רמזי ר"ה) (מודברי הגר"ש דבליצקי זצ"ל ספר 'אני לדודי' הנמ"ח עמ' קמ"א).

הדלקת נרות ליל א' דר"ה החל בשנה זו בשבת

קיג. בשנה זו שיום א' דראש השנה חל בשבת מברכים "להדליק נר של שבת ושל יו"ט". (שו"ע רס"ג ה' ומשנ"ב שם סק"ד ושו"ע תקי"ד י"א ומשנ"ב שם סקמ"ח). ומדליקים ואח"כ מברכים כבכל שבת (כמבואר ברמ"א רס"ג ה').

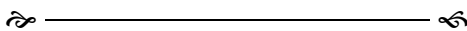
קיד. יש להזהר לזכור ולהזכיר לנשים שהשנה חל יו"ט ראשון בשבת ויש להדליק הנרות מבעוד יום כבכל ערב שבת.

קטו. אין האשה צריכה לברך שהחיינו בשעת הדלקת הנרות אלא תשמע שהחיינו בשעת הקידוש מבעלה (כדעיו' בשע"ת רס"ג ססק"י בשם השאלת יעב"ץ סי' ק"ז דמה שנוהגים לברך שהחיינו בשעת הדלקת נר יו"ט אין לזה יסוד), ומיהו אין למחות בידי הנוהגות לברך בשעת הדלקת הנרות ^(צא) ^(צב) (הובא במשנ"ב שם סק"ג. ועי' עוד ב'מטה אפרים' תקפ"א נ"ד דכתב דכן נוהגים, וכ"כ ב'כף החיים' תקי"ד קי"ב ^(צא)).

שימוש בנרות יו"ט שלא לצורך מצוה

קטז. אין להדליק נר מנרות יו"ט לשום שימוש שאינו של מצוה (משום ביזוי מצוה. יעו"י משנ"ב רס"ג סק"ד לענין שבת (ועי' עוד שו"ע תרע"ד - ב' דהביא בשם י"א דנר של בית הכנסת ושל שבת ושל חנוכה מותר להדליק זה מזה משום שכולם של מצוה הם, ומבואר דפשיטא דאם ההדלקה היא בעבור שימוש שאינו של מצוה יהא אסור), ופשיטא דה"ה גבי יו"ט. וכ"כ הגר"ש דבליצקי זצ"ל 'שומע ומוסיף' סוכות התשע"ח עמ' צ"ה. ועי' עוד משנ"ב שם דאפי' להדליק נר בעבור להדליק על ידו נרות יו"ט נוספים ג"כ נהגו להחמיר יעו"ש גבי שבת וה"ה ביו"ט, וכ"ש לשימוש שאינו של מצוה).

אמנם הרוצה להשתמש בנרות יו"ט לצורך מצוה כגון להדליק על ידו נר בית הכנסת או נר ללמוד לאורה, לדעה ב' המובאת בשו"ע (תרע"ג א') ^(צא) מותר (וכ"פ בשו"ע תרע"ד ב' בשם "יש מי שאומר"). אכן לדעה א' המובאת בשו"ע (תרע"ג שם) ^(צב) אסור (משום שמצוה זו היא מצוה אחרת, ונראה שהמצוה השני' מבטלת את הראשונה והוי 'ביזוי מצוה' למצות נרות יו"ט, יעו"י משנ"ב תרע"ד סק"ט, וכן הביא שם משמ' דהחמד משה יעו"ש).

(צג) ו"הנח להן מנהגן שהוא ירושה להן מאבותיהן ועשו כן בפני גדולי עולם ז"ל" - מלשון ה'שאלת יעב"ץ' שם.
(צד) ובעיקר השלחן (רס"ג - י"ב) ביאר מנהג זה "דע"פ רוב בערב יו"ט מדליקות לעת ערב ממש וקאי שהחיינו על יו"ט" עכ"ד. (ובשנה זו שחל יום א' דראש השנה בשבת לא שייך האי טעמא). אכן אכתי צריך ליישב מנהג המדליקות מוקדם מבעו"י אמאי מברכות שהחיינו. ובה"ל חג בחג' שבועות (התשס"ו) עמ' קי"ג בהערה ביאר דהנה איתא בשו"ע רס"ג - ד' לא יקדים למהר להדליק בעוד היום גדול שאז אינו ניכר שמדליקו לכבוד שבת וגם לא יאחר" והיינו שצריך להדליק ממש סמוך לשקיעה. ושם בשו"ע כתב עוד דאם מדליק מוקדם ומקבל על עצמו שבת מיד "אין זו הקדמה" (ובלבד שיהא מפלג המנחה ולמעלה). ולפי"ז י"ל דגם הנוהגות להדליק מוקדם מבעו"י צריכות מיד לקבל על עצמן את היו"ט כדי שההדלקה תחשב 'בזמן' ולא תחשב כ'הדלקה מוקדמת' וכיון שמקבלות על עצמן את היו"ט גם מברכות עליו 'שהחיינו'. (וזהו הטעם שבשבת מדליקות ואח"כ מברכות, משום שהקבלת שבת היא בשעת הברכה שאחרי ההדלקה כיון דמקבלות שבת סמוך להדלקה (יעו"י ערוך השלחן רס"ג - י"ד, י"ח) אבל ביו"ט שדעת הפוסקים שמברכים ואח"כ מדליקים (כדכ' המשנ"ב רס"ג סק"ז) ואין בברכה הוראה שמקבלות על עצמן יו"ט, שהרי מדליקין אש גם ביו"ט, נהגו לברך שהחיינו מיד עם ההדלקה כדי להורות שמקבלת את היום מיד אחר ההדלקה דבכה"ג מותר להדליק מבעו"י). (- ובזה ביאר ליישב מנהג המברכות ביו"ט לפני ההדלקה (ברכת ההדלקה וסמוך לזה) ברכת שהחיינו ולא תחשב ברכת שהחיינו הפסק בין ברכת ההדלקה להדלקה עצמה (אע"פ שברכת 'שהחיינו' אינה על 'הדלקת הנרות' אלא על 'היום') דמאחר שנתבאר דאם מדליקות מבעו"י מדינא צריך לקבל היום סמוך להדלקה, נמצא דקבלה זו בברכת שהחיינו היא צורך ההדלקה ואשר על כן אינה הפסק בין הברכה להדלקה, ומ"מ סיים שם דלכתחילה נכון יותר לברך שהחיינו אחרי ההדלקה דבזה עדיף טפי גם מטעם שמקבלת היום סמוך להדלקה והיינו מיד לאחר ההדלקה וכמו"כ ניכר שאין הברכה על ההדלקה אלא על היום). עכ"ד.
(צה) וכמו"כ ב'ארחות רבינו' (ח"ב ע' ק) הביא דהקה"י זצ"ל הורה לבתו ולנכדתיו לברך שהחיינו בשעת הדלקת הנרות [אכן לאחר שהקה"י זצ"ל התאלמן ובירך על הנרות בעצמו, לא בירך שהחיינו אלא רק בשעת הקידוש, ורק לנשים הורה לברך ברכה זו בשעת הדלקת נרות].
(צו) הסוברת שמותר להשתמש בנר חנוכה תשמיש של קדושה כגון ללמוד לאורה וה"ה הכא.
(צז) הסוברת דאסור להשתמש בנר חנוכה אפי' תשמיש של קדושה, ה"ה יהא אסור הכא.

◇ "בליל ראש השנה יכנס לביהכ"נ ביראה ורעה, כי כבר הגיע העת להכין כסאות למשפט בשמים ממעל" (חיי אדם ק"ט א').

◇ באור יחזקאל (אלול ע"י ל"א) "העיצה הראשונה לזה הוא דאיתא בחז"ל כל שנה שרשה בתחילתה מתעשרת בסופה וכו' לידע שאין לו כל תקנה במעשיו לזכות ליום הדין, ואף לחיים ובריאות צריך הוא רק רחמי שמים, ורק רחמים ותחנונים מבקש הוא מאת השי"ת. והוסף (ע"י ק"ה) כאשר האדם בא לר"ה מתוך שברון לב, בהכרה שאין בו מאומה ואין לו כל סיכוי לזכות בדין אזי אלוקים לא יבזה וכו' וזוהי התקנה הגדולה שיש לאדם לזכות ביום הדין". עכ"ל.

◇ במשנ"ב (קפ"ד ק"א) הביא ד"אע"ג שאנו בטוחים שנצא זכאים בדין מ"מ צריך להיות ירא וחרד מאימת הדין וע"י כך נזכר לזכות" (מבואר בדבריו דמחז' צריך להיות בטוח שיצא זכאי ומאידך לפחד מהדין ואי"ו סתירה זה לזה). וכע"ז כתב הט"ז דע"י שאנו מתייראין מיום הדין אנו זוכים שנצא בדימוס (הובא ב'דרושי הצ"ח' דרוש י"ב ליום א' וסליחות אות ט). ובאמת בקצת התבוננות במאורעות השנה החולפת אפשר להכנים פחד גדול בליבו מיום הדין, דיכיש האדם כמה חולי, יסורים, סבל, צער ועגמת נפש, ראה או שמע שיש אצל אנשים שהוא בעצמו מכיר, קרובים, שכנים ידידים או סתם מכרים או הוא בעצמו ר"ל, וחבל נגזר בראש השנה אשתקד (גליון יד ב"ד, אלול).

◇ "ומה יחרד לב האדם האוהב את עצמו ואת בני ביתו התלויים עליו להיטיב דרכו, ולכח"פ לשבור רוחו בשברון לבב, אשר הוא יסוד הראשי להיות מוגן על הסכנה הגדולה המרחפת כמאמר חז"ל 'כל שנה שרשה בתחילתה' – הוא שברון חלבב" (הגר"י סלנטר זיע"א 'אור ישראל' מכתב ז').

◇ "בתחילה ישבור לבבו מאימת דין הגופני כי נורא הוא, וחיייו וחיי ביתו וצרכיו תלויים בזה, ומזה יבוא לתקן דרכיו והיה להועיל ליום הכיפורים" (הגר"י סלנטר זיע"א 'אור ישראל' מכתב ז').

◇ יסוד גדול בעבודתנו בראש השנה היא המלכת השי"ת עלינו ועל כל הבריאה, המלכת ד' עלינו באה לידי ביטוי בדרכים שונות, הפחד מהדין הוא ביטוי עיקרי לכך, כי לפי מידת ההכרה בגדלות ד' ומלכותו כן יגדל הפחד מדינו, וכדרגת הפחד כך היא דרגת המלכתו ית' עלינו בפועל (שפתי חיים ע"י ס"ו).

◇ נאמר במס' ר"ה (ט"ז): "אמר ר' יצחק, כל שנה שרשה בתחילתה מתעשרת בסופה שנאמר 'מראשית השנה' – מרשית כתיב, 'ועד אחרית' – סופה שיש לה אחרית, ופרש"י שם: 'שרשה בתחילתה' – 'שישראל עושין עצמן רשין בר"ה לדבר תחנונים ותפילה, כענין שנאמר תחנונים ידבר רש' עכ"ל. – ר' יצחק נותן לנו עצה ע"פ הפסוק לזכות בגזר דין של שפע ברכה: לעשות את עצמו כרש, לדבר תחנונים ותפילה. מהו הגדר של 'עושין עצמן רשין' ואיך אדם 'עושה' את עצמו כרש? ודאי אין הכוונה שעושה את עצמו 'כאילו' אלא שר' יצחק נותן לנו דרך בעבודת ר"ה. ביאור הדבר, שהאדם יבין ויבחר לעצמו בראש השנה, שכל צרכיו בשנה החדשה, מידי יום ביומו, נגזרים עליו ביום זה. כלומר – כרגע אין לו כלום, וצריך לקבל את הכל מחדש. ואם תאמר – יהודי זה יש לו ב"ה פרנסה קבועה, ויש לו גם הון ששם במקום בטוח. יש לו כשרונות וקשרים טובים וידידים טובים, יש לו משפחה ובית וכו' איך יוכל יהודי זה לעמוד בר"ה לפני הקב"ה כרש שאין לו כלום, כעני בפתח? אלא על האדם לדעת, שכל מה שיש לו, הוא רק ברצון הבורא ית'. ועד כמה שהבורא רוצה – יש לו. ואם ח"ו אין זה רצון השי"ת, יכול לאבד את הכל בן רגע ח"ו, או שכל מה שיש לו לא יעזור לו במצב של אסון ושל מחלה ח"ו. בראש השנה נגזר עליו, על כל יום ויום של השנה הבאה, מה יהיה לו, ועד כמה יוכל לנצל את מה שיש לו ועד כמה יועיל לו. אם כן, הוא צריך לקבל עכשיו את הכל מחדש, ועכשיו עומד לפני כסא הדין בעני ורש שאין לו כלום, וכולו תלוי בחסדי השי"ת הוא וכל אשר לו. אם כן ודאי ידבר תחנונים בעני בפתח שאינו דורש שיתנו לו אלא רק מתחנן, כי למסכן הזה אין סיבה לדרוש. ההיפך מזה הוא העשיר, שנאמר עליו בסוף פסוק זה 'ועשיר יענה ענות' (שם י"ה, כ"ג) העשיר מעיז בדרישותיו מחמת הרגשת ה"יש" הגדולה של עצמו, היפך התבטלות הרש. גם עלינו לדעת שאין לנו זכויות שעליהן נוכל לסמוך, אין לנו מעשים שיכולים לעמוד בביקורת הדין. לעומתם העבירות הן רבות. לכן אנו עומדים לפני כסא הדין אין אונים ומבווישים בעני בפתח, ומדברים רק תחנונים ותפילה – בקשת חן מאוצר חינם. אם האדם מבין כך את הראשית של ראש השנה, שהיא ממש התחלה חדשה, לכן מרגיש את עצמו באמת בבחינת רש, כי צריך לקבל את הכל מחדש, עבור כל יום ויום של השנה החדשה – אז הוא זוכה לאחרית טובה גזר דין של חן וחסד. לאדם שיש לו ב"ה בריאות ופרנסה וכל טוב, לא קל לו להרגיש שבנינו אין לו כלום מעצמו, לולא חסדי השי"ת התמידים, ועכשיו ראש השנה עומד בהתחלה ממש, אולם אדם שעומד במצב של אין אונים – איבד את פרנסתו ח"ו, או חלה במחלה מסוכנת, קל לו יותר להרגיש שאין לו כלום ושהוא תלוי רק בחסדי השי"ת. היתה לי ההזדמנות להרגיש את חנינת השי"ת שמציל ממוות ונותן חיים חדשים. זהו ציור חי – שיתכן שאדם חושב שהוא בריא וחבל שפיר וחלק, ואינו מודע לזה שאין לו בריאות וחיי תלויים על בלימה וכך כל בריא צריך בעצם להרגיש שבראותו כל רגע ניתנת לו מהשי"ת, כאמרו רז"ל (ב"ר י"ה, ט) כל הנשמה תהלל י-ה – על כל נשימה ונשימה תהלל י-ה, וכך אנו אומרים, כאשר הגוף פועל באופן תקין: רופא כל בשר ומפליא לעשות, לאמור – להיות בריא זהו מפלאי הבורא. עד כמה שנרגיש ונבין, ובמיוחד בראש השנה שחיינו מסורים בידי השי"ת, ונודה לו על נפלאותיו שבכל עת – באותה מידה נזכה שנגזור עלינו גזירות טובות בראש השנה, ויהיה "חותך חיים לכל חי" – יוסף לתת לנו לשנה הבאה חתיכה חדשה של חיים טובים. נזכה לקבל מחדש את מלכותו יתב, וניזכר לפנינו לטובה, ונתעורר לקול השופר לתשובה שלימה, ויתקבלו לפנינו ית' תחנונינו ותפילותינו, ויפתח לנו את אוצרו הטוב – אוצר חינם של חן וחסד ורחמים (שפתי חיים' מועדים א' ע"י ק"י, מכתב שנשלח ממוטת חוליו לתלמידי ישיבות פוניב' ונתיבות הנגב).

◇ "...ונראה שאפילו יהיה בידו של האדם חטא מהחטאים המעכבים את התשובה, כגון שהיה סיבה להחטיא את חבריו, בזה התעוררות התשובה היום גורם לפתוח לו שערי התשובה כי שערי תשובה פתוחים, כי התעוררות תשובה מעט היום הוא כנגד טורח גדול בזמן אחר, ולכן עת להננה ושעת רצון להתחרט חרטה גמורה על כל אשר נואלנו ואשר חטאנו בכלל ובפרט. ולקבל כל אחד ממנו לשוב מאיזה עון שבידו, ואל יפחות כל אחד לשוב מאיזה חטא קל או חמור, כי בזה זוכה להיות צדיק בעל תשובה, ומכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות. וכן כתבו הראשונים שמי שלא שב בתשובה באותם הימים שקודם ר"ה ונכתב ונחתם בר"ה בין הרשעים, שאם הרחר בתשובה באותו היום (ראש השנה) בצבור, יקרע רוע גזר דינו ויכתב בספר החיים, יען שערי תשובה פתוחים..." (הרש"ש חק' זיע"א 'נחר שלו' דף ל"ט ע"א).

◇ "וכל איש הירא את דבר ד', לבו יחיל בקרבו מפחד ד' ומהדר גאונו, ויתן אל לבו כי היום יביאו את דינו למשפט לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שופט כל הארץ, מגופו ומבניו וממונו, מעשה איש ופקודתו ועלילותיו, מחשבותיו ותחבולותיו, שהוא יודע כל תעלומות לב ואין צריך

לפניו לא עדים ולא ראיה, כי הוא הדיין הוא עד והוא בעל דין, ויראה ופחד יבא בו לאמר מה אעשה כי יקום קל וכי יפקוד מה אשיבנו. ובכן בעיניו יראה ולבבו יבין ויפשפש במעשיו וברגע קטן עיניו יחזו למצוא עונו מצידו אלף ורובה מימינו, ובפרט כמעט שעבר על כמה לאוין, ובפרט התלוים בלב כגון לא תשנא את אחיך בלבבך, לא תקום ולא תטור ולא תאמץ ולא תקפוץ, ועשין, ליראה את ד' לאהבה אותו וללכת בדרכיו, ועשה דואהבת לרעך כמוך שהוא כלל גדול בתורה, והיא היא שהחריבה את בתינו, ועדיין לא נטהרנו מנגע צרעת עון שנאת חנם ולשון הרע הקשה מע"ז וג"ע ושפיכות דמים, וכיצא מעבירות קלות וחמורות כביר מצאה ידינו. על זה ידו כל הדווים, האם לכך נוצר האדם לעבור על רצון יוצרו ח"ו, או שמה החיים והשלו' דשמיא מיהב יחבי לאבד הזמן להבל וריק, והלא האדם נידון ע"כ הרגעים, ותובעים ממנו במה הוציא כל רגע לא ירפנו, ובפרט עון ביטול תורה העולה על כולנה. על מה אבדה הארץ עליונה ותחתונה, ותחלת דינו של האדם הוא על דברי תורה, וכל שעה וכל רגע שאינו עוסק בדברי תורה נקרא וחסרון לא יוכל וגו' וכל שאינו עוסק בדברי תורה נקרא נזוף כי דבר ד' בזה, ובכל יום בת קול יוצאת ואומרת אוי וכו' כ"ש השעה שיחה במילה שהוא בעשה ומגיד לאדם מה שיהיו... וכ"ש הנכשל בעון ד' כיתות הפוגמים בכל ד' העולמות אבי"ע דהיינו לצים חנפים שקרנים לשון הרע ובפרט בשכינה שכל הטא הוא קוץ מכאיב ומזיק בית אסורין דיליה ומוסיף מכאוב על מכאובים... לכן עתה עת רצון היא, חזק ונתחזק להכניע לבנו ולשוב בתשובה שלימה, כי שערי תשובה היום הם פתוחים, כי אותה אנחנו מבקשים כחיים הזה, כי כל עיקר השופר תלוי בתשובה כמש"כ בזהר כנודע... ועתה בהתעוררות לבו אל התשובה מתעוררים אברי הנפש רוח נשמה ד' יחידה (שנחלשו או נסתלקו ממנו מכה החטא) כי החפץ והתשוקה אל התשובה שהיא נשמה הוא גורם להמשיך חיות הנרנח"י אל האברים ומחיי אותם" (הרש"ש הק' זיע"א נהר שלו עמ' ל"ח ע"ב).

◊ **במקום שעושים הפסקה לפני מעריב יזהרו מאוד שלא להתעסק בדברים בטלים ובפרט בזמן כניסת השנה הכאה וכניסת יום הדין, אלא כל אחד יעסוק בדברי תורה וקדושה בדבר הרצוי לו** (הגר"ש דבליצקי זצ"ל – קיצור הלכות מועדים).

ק"ו. נוהגים לבכות ולהוריד דמעות בתפילות ראש השנה אף כשחל בשבת (כן נהג האריז"ל - 'מטה אפרים' תקפ"ב כ"ח, באר היטב תקפ"ד סק"ג ו'כף החיים' תקפ"ג ס'), ומי שאין בכיה נופלת עליו בימים אלה הוא הוראה שאין נשמתו הגונה ושלומה (האריז"ל הק' - הובא ב'מטה אפרים' ובאר היטב שם). אכן דעת הגר"א זיע"א דאין לבכות בראש השנה (מעשה רב את ר"ז), ויש שביארו בדעת הגר"א דזהו דווקא מי שמביא עצמו לידי בכיה, אבל מי שבוכה מעצמו מרוב דבקותו בד' ודאי שזו מידה טובה (ביאור 'אור חדש', ובשם הגר"י מסאלאנט הובא ב'מעשה רב' השלם) (ויעו' ט"ז רפ"ח סק"ב דאם מחמת רוב דבקותו בהקב"ה זולגין עיניו דמעות וכן הוא מצוי במתפללים בכוונה מותר. והו"ד במשנ"ב שם סק"ד).

◊ אמרו ראשונים ז"ל דאף מי שנכתב ונחתם ביום ראש השנה בין הרשעים ח"ו, מ"מ אם יבכה ויעשה תשובה באותו יום, יקרע גזר דינו ויכתב בספר חיים טובים בין הצדיקים, ואשרי הגבר השב אל ד' בכל ליבו ועושה חסד עם נפשו וגופו שלא יכרת ח"ו במיטב ימיו, כי בהכרת הגוף בקצרות הימים ר"ל יצטרך להתגלגל בכמה גלגולים לתקן את אשר פגם בעוה"ז, וידוע כי הגלגול הוא רע ומר מאוד לנשמה הקדושה, ולכן ככה יגבר בימים האדירים האלה בתפילתו לבכות ולהתחנן בתפלתו שלא יכרת במיטב ימיו למען יתקן את כל אשר פגם. ובזה"ק איתא והנה הנער בוכה מיד ותחמול עליו כי הורדת דמעות היא סגולה גדולה שיתקבל תפילתו ויכתב בספר חיים טובים. ובהגהות אלפסי (סביב המרדכי פ"ד דברכות) כתב: דכל מי שבוכה בתפילתו, כוכבים ומזלות בוכים עימו ותפילתו נשמעת (אלף המגן' תקפ"ב ס"ק מ"ד מ"ה). – וטוב להעביר צרעת עוונותיו הנרשמים במצחו ע"י הדמעות, לכן ירחץ בדמעות עיניו את מצחו וזכה יעביר הצרעת, וכן טוב שירחיץ ידיו בדמעות שנאמר וביד כל אדם יחתם (סידור האריז"ל וראשית חכמה פ"ט שער היראה הובאו ב'אלף המגן' שם מ"ו ו'כף החיים' תקפ"ג ס'). וב'שער העבודה' לרבינו יונה (אות י"א) כתב שדמעות הם כמו ניסוך המים שעל גבי המזבה, שמצטרפים לקבלת התפילה שהיא כקרבן. – ומ"מ אף מי שאינו בוכה, טוב לעשות קול בכי כאילו הוא בוכה דכתיב כי שמע ד' קול בכי – 'קול' דייקא, אע"פ שלא בכה ממשי, ורחמנא ליבא בעי – לב נשבר, והכל לפי מה שהוא אדם, וכל לבבות דורש ד', ובלבד שיכוון ליבו לשמים (זו העמודים והחיד"א ב'שו"ר ברכה' יור"ד שצ"ב אות ג' הובאו ב'אלף המגן' שם מ"ה). וכשיש לאדם איזה מניעה שאינו יכול לבכות יוכל לסמוך על דעת הגר"א הנ"ל דאין לבכות בראש השנה (אלף המגן' שם בהערה).

◊ כתב ב'שערי הקדוש' (להג"ר יהושע הכהן מוואליץ זצ"ל) (על עבודת הקדוש להחיד"א 'מורה באצבע' סי' ט' סק"ב) "הנה מזה מאוד נכון לעורר את עצמו להתפלל בבכיה ברה"ה, שעי"ז מקרע גזר דין של אדם, כמבואר בזה"ק (פ' ויחי דף רכ"ג) וז"ל **כל בר נש דאושיר דמעין קמו קוב"ה ואע"ג דיתגזר עליה עונשא יתקרע ולא יכול ההוא עונשא לשלמא ביה**" עכ"ל.

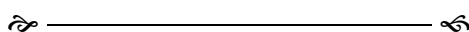
◊ "אע"פ ששערי תפילה ננעלו, שערי דמעה לא ננעלו שנאמר 'שמעה תפילתי ד' ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש' (כ"ט נט.). ובתוס' שם: "ואל דמעתי אל תחרש – אינו אומר 'שמע אל בכי' או 'ראה דמעתי' (לשון תפילה), אלא 'אל תחרש' כלומר 'בטוח אני שלא תחרש דשערי דמעות לא ננעלו' (ובעיי' ברש"י שם) (נצ"ב).

◊ יש בני אדם שנידונין ברה"ה ביום הראשון שהוא דינא קשיא, ויש שהקב"ה מרחם עליהם ונידונים ביום שני שהוא דינא רפיא. והאדם שנופל עליו בכיה רבה מאליו באלו הימים בתפילתו הוא הוראה שגדון באותה שעה למעלה אם זהו ביום הראשון אם זהו ביום שני (ומיד ימחר לשוב בתשובה שלמה) (שער הכוונות בשם האריז"ל הובא ב'מטה אפרים' תקפ"ב כ"ח, באר היטב שם ס"ק ג' ו'כף החיים' שם ס"ק ס').

◊ **"בזהר (פנחס דף רל"א) אמר, שהנידון בראש השנה תחילה, הוא מי שאינו זחיר בכבוד ה'"** (קיצור ראשית חכמה' שער היראה עמ' קצ"ד הוצאת 'בלומניק').

קבלת שבת – ליל יום א' דר"ה שחל בשבת

ק"ח. בשנה זו שחל יום א' דראש השנה בשבת, ב'קבלת שבת' אין אומרים 'לכו נרננה' וכו' (פמ"ג א"א ריש סי' תפ"ה. ומשם בשעה"צ שם אות א' ומטה אפרים תקפ"ב ב'), וכמו"כ נוהגים שלא לומר 'לכה דודי' וכו' (נצ"ב) ואומרים רק 'מזמור שיר ליום השבת' וכו' וד' מלך וכו' (יעו"ז פמ"ג שם ושעה"צ שם אות א' תקפ"ב ב').

(צח) אכן יעו"ז תוס' ברכות ל"ב: ד"ה "א-ל" דפי' ל' תפילה.
(טז) יעו"ז שע"ת סי' ע"ר סק"ב דהביא מהשלמי חגיגה בשם בית דוד שכתב: שמעתי שאין אומרים 'לכה דודי' ביו"ט שחל בשבת משום שנראה כביוש ליו"ט שאומרים 'פני שבת נקבלה' דמשמע ולא פני יו"ט ויעו"ז שם מש"כ בזה.

ומטא אפרים תרכ"ה מ"א. ולוח ארץ ישראל שכן נהגו, וכ"ה מנהג המתפללים נוסח אשכנז. ויעו' במטא אפרים שם ושם, ובקיצור שו"ע קכ"ז' למנהגים נוספים). כמו"כ אין אומרים פרק 'במה מדליקין' ^(ט) (רמ"א סי' ע"ר ב' ומשנ"ב תרמ"ב סק"א).

תפילות ראש השנה

✧ כתב החיד"א (מורה באצבע' סי' ט' אות ר"ג), "יתפלל ערבית של ראש השנה בבכיה ובכוונה גדולה מאוד, דואג ובוטח". וכתב היסושה"ע "בודאי מי שיעיין בכתבי האריז"ל בכוונת תפילת ראש השנה תיסמר שערות ראשו מגודל התקונים בעולמות העליונים הקדושים בתפילות ההם, לכן צריך האדם לכוון היטב בפירוש המילות בהתעוררות ליבו הטהור".

ק"ט. אומר הש"ץ 'ברכו' ומאריך בו קצת בנעימה קדושה, ועונים הקהל אחריו בקול רם ובכוונה עצומה 'ברוך ד' וכו'. וקורין ק"ש בברכותיה (מטה אפרים תקפ"ב א'). וזוהי המצווה החיובית הראשונה מן התורה בשנה זו, וגם כראשית וסימן לכל השנה כולה ההולכת אחר תחילתה שתהיה כולה בקבלת עול מלכותו ית', לפיכך יש להתאמץ בכל כוחו לאומרה בכוונה עצומה ובדקדוק המילות כראוי (הגרמ"מ קארפ שליט"א - 'הלכות חג בחג' עמ' מ"ד).

קכ. יותר טוב להתפלל באיברים זקופים ובלב כפוף ובדמעות (קיצו"ש סי' קכ"ט סעי' ב').

✧ "מפני שאנו תלויין עכשיו בדין, לפיכך נכון להתפלל באימה ויראה יותר מבשאר ימות השנה" (לבוש תקפ"ד ד').

✧ "אם יתפלל בכוונה שלימה יזכה ותתקבל תפילתו" (לבוש תקפ"ד א').

קכא. אע"פ שבכל ימות השנה מתפללין בלחש מ"מ בראש השנה נוהגים לומר בקול רם שעי"ז יוכלו להתפלל יותר בכוונה ומ"מ לא יגביה קולו יותר מדי (שו"ע תקפ"ב ט' ומשנ"ב סק"ד). אמנם בחיי אדם (כלל קל"ט ב') כתב: "אע"ג שכתבו הפוסקים דבר"ה ויוהכ"פ מותר להתפלל בקול מעט, מ"מ כל ירא לדבר ד' יתפלל בלחש כמו בכל השנה, כי איתא בזוהר שאם מגביה קולו כ"כ עד שחבירו יכול לשמוע תפילתו אזי אין תפילתו נשמעת למעלה, ולכן כל אחד יזהר בזה". עכ"ל (וכ"ה ב'מעשה רב' אות ר"ג דאין להרים קול יותר מתפילות כל השנה, וכע"ז ב'מטה אפרים' תקפ"ב כ"ז ושם כתב דמי שאי אפשר לו לכוון כשיאמר בלחש כ"כ, עכ"פ יתפלל בלחש שלא ישמע לחבירו).

קכב. באמירת מי כמון וכו' וכתוב וכו' בספר וכו' ובברכת השכיבנו (בימים אלו שהם ימי דין), יאמר 'לחיים' בשב"א תחת הלמ"ד ולא בפתח דלא ישתמע ח"ו לא חיים. ובימים האלו שהם ימי דין צריך לדקדק ולפרט היטב תפילתו ^(ק) (משנ"ב תקפ"ב סקט"ז).

הזכרת יום השבת בתפילות שמו"ע ביום א' דראש השנה בשנה זו שחל בשבת

קכג. בשנה זו שיום א' דראש השנה חל בשבת מזכירים את יום השבת בתפילות שמו"ע בברכת "אתה בחרתנו" הן באמצע הברכה (כנוסח המופיע במחזורים) והן בחתימה שחותמים "מקדש השבת וישראל ויום הזכרון" (מטה אפרים תקפ"ב - כ').

לא הזכיר שבת כלל

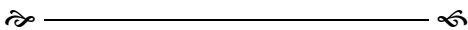
קכד. אם טעה ולא הזכיר את יום השבת כלל, לא בתוך הברכה ולא בחתימתה, אם נזכר קודם שעקר רגליו חוזר לתחילת ברכת "אתה בחרתנו", ואם עקר רגליו חוזר לראש התפילה (יעו' רמ"א תפ"ז סעי' ג' ומשנ"ב סק"ג ומטה אפרים תקפ"ב - כ"א).

הזכיר את השבת רק פעם אחת בתוך הברכה ולא אמר שאר ההזכרות, וחתם כראוי

קכה. הטועה ושכח מלהזכיר בתוך ברכת "אתה בחרתנו" את כל ההזכרות הנאמרות בשבת, אם זכר להזכיר את ה"שבת" פעם אחת בתוך הברכה (שאמר "ותתן לנו וכו' את יום השבת, או שאמר והנחילנו וכו' ברצון שבת קדשך" ^(ק) וחתם הברכה כראוי (שאמר "מקדש השבת וישראל ויום הזכרון") אי"צ לחזור (יעו' רמ"א תפ"ז ג' ומשנ"ב שם ס"ק י"ג, ט"ז).

הזכיר את השבת בברכה, וטעה ולא הזכיר את השבת בחתימה

קכו. אם הזכיר את השבת בתוך הברכה, ובחתימה חתם "מקדש ישראל ויום הזכרון" ולא הזכיר שבת, אם נזכר תוך כדי דיבור וחזר ואמר "מקדש השבת וישראל ויום הזכרון" יצא יד"ח לכו"ע (מטה אפרים תקפ"ב כ'). ואם לא נזכר תוך כדי דיבור, נחלקו בזה הפוסקים (לדעת הכנסת הגדולה בהג' טור תפ"ז, חק יעקב שם סק"ד, אליהו רבה שם סק"ז, פרי מגדים שם א"א סק"א, ערך השלחן שם סק"ב וחי אדם כ"ח - י' יצא יד"ח ואי"צ לחזור. מאידך לדעת מהר"ם גאלאנטי, מהר"י אלפנדרי והפרי חדש שם (הו"ד בבאר היטב תפ"ז סק"ה), וכ"ד החיד"א זיע"א בספריו ברכי יוסף שם סק"ד ובמחזיק ברכה שם סק"ה דצריך לחזור. וכן מצדד המטה אפרים תקפ"ב כ' שצריך לחזור ולחתום כהוגן. ויעו' עוד ביאה"ל תפ"ז ד"ה "מקדש השבת"). ועל כן יש להזהר בזה שלא לשכוח מלהזכיר החתימה כדין (מטה אפרים שם). ולמעשה הוראת כו"כ מהפוסקים דספק ברכות להקל ואינו חוזר (כ"ה בשולחן גבוה תפ"ז סק"ז, וכ"פ בשו"ע הגר"ז לחשוש לסוברים דאי"צ לחזור ולא להכניס עצמו לידי ספק ברכה לבטלה. ויעו' עוד כף החיים תפ"ז סק"כ, וכן הוא הוראת הגר"ש דבליצקי זצ"ל - קיצור הלי' מועדים עמ' כ"א) ^(ק).

(ק) גזירה משום יו"ט שחל להיות בערב שבת שאין אומרים בו 'במה מדליקין' לפי שאין אומרים בו 'עשרתם' וכו' שאין מעשרים ביו"ט, לכן אין אומרים אותו אפי' כשחל יו"ט בשבת עצמו (לבוש סו"ס תרמ"ב והו"ד בשעה"צ תרמ"ב אות ג' וכ"כ משנ"ב ע"ר סק"ג).

(קא) אכן בשאר ימות השנה אין חוששין לזה, לפי שאחר כוונת הלב הן הדברים (משנ"ב שם ס"ק י"ז).

(קב) ויעו' משנ"ב שם סק"ג דכתב דברמ"א משמע דבכה"ג שלא הזכיר שבת ב"ותתן לנו" אלא ב"והנחילנו" לבד דלא יצא. וביאר שם דאפשר דזהו משום שאינו מזכירו רק סמוך לחתימה וצריך להזכיר גם בפתיחה וצ"ע. עכ"ד המשנ"ב. ודעת הגר"ח קניבסקי שליט"א (אשי ישראל עמ' תשפ"ד) דכיון שנשאר המשנ"ב בצ"ע על כן ספק ברכות להקל, ועל כן נכתב בהג"ל שגם בזה אי"צ לחזור.

(קג) ובמקרה זה טוב שיצא יד"ח מהש"ץ אם אפשר.

בתוך הברכה לא הזכיר של שבת כלל ורק בחתימה הזכיר

קכז. אם בתוך הברכה לא הזכיר של שבת כלל ורק בחתימה הזכיר (או אפי' בחתימה לא הזכיר של שבת אבל תוך כדי דיבור לחתימה תיקן את החתימה והזכיר "מקדש השבת וישראל ויום הזכרון") יעוי' הערה (קס').

חתם רק "מקדש השבת"

קכח. אם טעה וחתם רק "מקדש השבת" (והזכיר את היו"ט ב'ותתן לנו' או ב'יעלה ויבוא'), והתחיל רצה אי"צ לחזור (חיי אדם כ"ח - י' וכ"פ המשנ"ב תפ"ז סק"ז ובביאה"ל שם ד"ה "מקדש השבת").

עוד בנוסח התפילה

קכט. בשנה זו שחל ר"ה בשבת אומרים 'אלוקינו ואלוקי אבותינו רצה במנוחתינו קדשנו' וכו' (משנ"ב תקפ"ב סק"כ).

קל. באמירת ותתן לנו ד' אלוקינו וכו' אומרים "זכרון תרועה" (במקום "יום תרועה" שאומרים כשחל בחול). טעה ואמר "יום תרועה" אינו חוזר (שו"ע תקפ"ב ז' ומשנ"ב שם ס"ק י"ט).

...♦...

הנקלע למקום שאין שם סידור

קלא. מי שנקלע בראש השנה למקום שאין שם סידור תפילה לימים נוראים, ואינו יודע את התפילות בעל פה, י"א דבתפילות ערבית שחרית ומנחה, יתפלל תפילות של חול ויאמר 'המלך הקדוש' ו'המלך המשפט' ויאמר 'יעלה ויבוא' - 'ביום הזכרון הזה', (קה) ותפילת מוסף לא יתפלל כלל (קס) (הגר"צ אבא שאול זצ"ל - 'אור לציון' ח"ד עמ' מ"א עפ"ד השו"ע תקצ"ג - א'). וי"א דאם הוא יודע ברכת קדושת היום ופסוק א' של מוספין, יתפלל אף 'מוסף' ע"י שיאמר ג' ברכות ראשונות של שמו"ע וג' אחרונות וברכת קדושת היום באמצע ויכלול פסוק ראשון של מוסף בתוך ברכת קדושת היום. (קי)

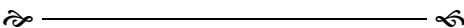
דינים נוספים בתפילה

קלב. מותר לבקש בר"ה בתפילה כל הבקשות שרוצים (דכל היום הוקבע לבקשות) (החזו"א זצ"ל ע"י הגרא"צ טורצין זצ"ל וע"י יבלחט"א הגר"ח קניבסקי שליט"א - ימי הרחמים' עמ' א' וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דגם בר"ה ויוהכ"פ שחלים בשבת מותר להוסיף בקשות בתפילת לחש ב'אלוקי נצור' - 'הליכות שלמה' עמ' י'. ויעוי' עוד מטה אפרים תקפ"ד כ"ה).

◊ בהנהגותיו של בעל מחבר הס' חק' קב הישר' כתב, ז"ל: **"להיות נחשב אצלי כל תיבה ותיבה בפסוקי דזמרה וק"ש ותפילת י"ח ממש כאבן טוב היקר מאור, למען שבאם יצא מפי איזה תיבה במחשבה זרה ח"ו, אחא מצטער ביותר מאשר אבדתי אבן טוב שהוא פסידא דלא חדר. וכבר יש קבלה מקדמונים שעל כל אות ואות ממונה מלאך אחד"** עכ"ל (הובא בהקדמת ס' קב הישר' מהדורת הרב שיינברגר שליט"א וברשותו שנת תשנ"ג עמ' 69).

קלג. כל זמן שלא אמר "ברוך אתה ד'" דסיום הברכה, מותר לחזור על מילים שלא כוון בהם בתפילה (הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'פניני תפילה' עמ' ל"ב, וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל ואפי' אם יש בחלק זה של הברכה הזכרת שם שמים - 'הליכות שלמה' תפילה עמ' צ"ח ויעוי' עוד משנ"ב ק"א סק"ד גבי ברכה ראשונה ומסתמא ה"ה שאר הברכות אע"פ שאין חיוב. וכ"ה ביסושה"ע שער ג' פ"ד).

קלד. העומד בשמו"ע והש"ץ הגיע לקדיש או קדושה, צריך לשתוק ולשמוע מפי החזן ויכוון למה שהוא אומר (קה) (ואו יהא כ'עונה' לענין שיצא בזה יד"ח קדיש וקדושה (קט) (ק"י) (קיא). ובקדיש צריך לשתוק ולשמוע מהש"ץ בשעת אמירת 'אמן יהא שמיה רבא' וכו' עד 'יתברך' (שו"ע ס' ק"ד ז', ומשנ"ב ס"ק כ"ו, כ"ז, כ"ח) (ק"ב) ואם אינו יכול לשמוע מהחזן י"א דישמע מהציבור (ק"ב).

(קד) יעוי' משנ"ב תפ"ז סקי"ג דמשמע להדיא דאם לא הזכיר בתוך הברכה אע"פ שהזכיר בחתימה לא יצא יד"ח. אכן דעת הגר"ש דבליצקי זצ"ל (קיצור הל' מועדים עמ' כ"א) דיצא יד"ח, משום דלא גרע מהא דאיתא בשו"ע רס"ח - ד' דמי שהתפלל תפילה של חול, אם הזכיר של שבת בתוך שמו"ע יצא יד"ח ע"כ. ולא מציינו שם חילוק בין אם היתה ההזכרה בתוך ברכה או בחתימה, וה"ה הכא. וכ"פ בספר ברכת הבית שער מ"א דין כ' (ויעוי' ביאה"ל סי' נ"ט - ב' ד"ה "ולא אמר יוצר אור").

(קה) ויעוי' ברכות טו. דמעיקרא ה' צריך להתפלל בשבת שמו"ע ברכות ולהזכיר של שבת, אלא שלא אטרחוהו משום כבוד שבת. - וא"כ כאן שאינו יודע התפילות דר"ה כלל, יוצא יד"ח בתפילות החול כשמזכיר המלך הק' והמלך המשפט ויעלה ויבוא עם ענינו של יום. ויעוי' ש עוד שכן ה' מעשה באחד שנקלע למצרים וירד שם מהמטוס בערב יוהכ"פ ולא ה' מחזור בידו אלא סידור רגיל, ולא ידע בע"פ תפילות יוהכ"פ, והתפלל תפילות של שבת, ובא להגרב"צ זצ"ל לשאול אם עשה כהוגן. - ויעוי' ש דודאי טעה במה שהתפלל תפילות שבת, שהרי אי"ז שבת ועדיף שלא ה' מתפלל כלל - והי' לו להתפלל כהנ"ל, ותפילות מוסף ונעילה לא להתפלל כלל (כדלהלן) ('אור לציון' שם בהערה).

(קו) דיעוי' שו"ע תקצ"ג - א' (ובמשנ"ב שם סק"א) דברכות של תפילת מוסף דראש השנה מלכויות וזכרונות ושופרות מעכבות זו את זו, שאם אינו יודע כולם, לא יאמר כלום.

(קז) יעוי' מטה אפרים תקצ"ג - א' ואלף המגן שם סק"א לענין מי שאינו יודע כל ברכות מלכויות וזכרונות ושופרות. וכע"ז מצדד ה'כפ החיים' שם סק"ג שיש לסמוך על דעת הרי"ץ ג'איות המובא בטור סי' תקצ"א דהציבור מתפללין רק שבע ברכות - ואע"פ שלא קי"ל הכי מ"מ כשאינו יודע יסמוך על דעה זו. יעוי' ש.

(קח) ומאחר ותרי קולי לא משתמע' ובפרט כשכל הציבור אומרים קדושה יחדיו אי אפשר לשמוע את הש"ץ, על כן כתב ה'אגרות משה' ('אור ח"ג סי' ד') דיש להנהיג שהש"ץ יאמר הקדושה בקול רם אחר שיאמרו הציבור בעצמם כדי שישמעו אלו שעומדים באמצע התפילה.

(קט) והואיל ויוצא בכך יד"ח קדושה יכוון לקיים מצות 'ונקדשתי בתוך בנ"ל' כבכל קדושה (הגרש"ז אויערבאך 'הליכות שלמה' תפילה ע' קט"ו).

(קי) ויוצא יד"ח מהש"ץ אע"פ שאין הש"ץ מתכוון להוציא ואינו יודע שצריך לצאת, דמאחר שנתקן שהש"ץ מוציא את השומעים, וסתם דעתו של הש"ץ הוא לעשות כהתקנה, ממילא הוי כנתכוון להוציא אע"פ שאינו יודע מזה ('אגרות משה' אורח ח"ג סי' ד').

(קיא) ואם כבר שמע קדושה או עתיד לשמוע במנין אחר אינו צריך להפסיק כלל (כדיעוי' משנ"ב סי' ק"ט סק"ד וסק"ה גבי מי שכבר שמע קדושה, וה"ה אם עתיד לשמוע במנין אחר) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - קיצור הל' מועדים עמ' ל"ג, 'אז נדברו' ח"ב סי' ס' אות ד' וחד"ס סי' מ"א אות ג'). אכן דעת הגר"ח קניבסקי שליט"א דאף אם כבר שמע קדושה וקדיש או שעתיד לשמוע, צריך לשתוק בשעה ששומע זאת מהש"ץ ('אשי ישראל' פרק ל"ב הערה מ"ט עמ' שט"ט) (ולדעת הגר"ח שליט"א י"ל דמש"כ המשנ"ב בסי' ק"ט סק"ד, ה' דמהני אם כבר שמע קדושה הוא דווקא לענין להתחיל להתפלל משא"כ הכא שהוא בתוך התפילה דאז לעולם צריך לשמוע - הגר"י אוסטרוב שליט"א).

(קיב) וי"א דראוי לשמוע עד דאמירן בעלמא (מתצית השקל שם אות ד').

(קיג) יעוי' 'אגרות משה' ('אור ח"ג סי' ד') דכתב דאם שמע מאחד מהציבור שאמר קדושה לא יצא יד"ח אלא א"כ יודיענו קודם התפילה שיכוון להוציא (ראסור לרמוז לו בתפילה עצמה). אכן הגר"ש דבליצקי זצ"ל בספרו 'קיצור הל' מועדים' (ע' ל"ג ובהערה י"ח שם) הביא מאירי בברכות (י"א: ד"ה ור' יהודה, דגם ע"י ששומע מהציבור יוצא יד"ח מדין שומע

קלה. מי שאוחז באמירת תחנונים שבסוף שמו"ע ושומע קדיש, יכול לענות 'אמן יהא שמיה רבא' עד 'עלמיה' (ולא יאמר 'תברך'), ו'אמן' דאחר 'דאמירן בעלמא', (אכן על 'תתקבל' יהא שלמא' עושה שלו" לא יענה ^(ק"י)). וכששומע קדושה יכול לענות 'קדוש קדוש כו' ו'ברוך כבוד' ^(ק"ט) (אבל לא 'ימלוך' וכ"ש שלא יאמר 'נקדש' ושאר דברים שמוסיפים). ול'ברכו' (וכמו"כ ל'ברכו' בברכת התורה) יענה 'ברוך ד' המבורך לעולם ועד', ול'מודים' יאמר התיבות 'מודים אנחנו לך' (אך לא כל המודים דרבנן ^(ק"י)). ודעת הרמ"א דעונה גם 'אמן' אחר ברכת 'המלך הקדוש' ^(ק"י) (שו"ע ורמ"א קכ"ב א' ומשנ"ב שם סק"א ד' ה' ושו"ע ורמ"א סי' ס"ו ג' ומשנ"ב סק"י י"ח כ'). ודעת הרמ"א (שם ושם) דכל הנ"ל אפי' אם לא אמר 'יהיו לרצון' קודם אמירת התחנונים. - אמנם דעת השו"ע (קכ"ב א') והגר"א ^(ק"י) דאם לא אמר 'יהיו לרצון' קודם אמירת התחנונים אסור לו לענות כלל. - על כן לכתחילה יודרו לומר 'יהיו לרצון' קודם שיענה (יעו' משנ"ב קכ"ב סק"ב).

קלו. י"א דהעונה לקדושה בעודו ב'אלוקי נצור' אסור להמשיך בתפילתו בין עניית הפסוקים (הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'תפילה כהלכתה' פ"ב הערה רמ"ו ^(ק"י)). וי"א דרשאי להמשיך בתפילתו בין 'קדוש' ל'ברוך' אך טוב יותר לשתוק כדי שלא יפסיק באמירת פסוקים בין 'קדוש' ל'ברוך' (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל גבי העומד בפסוקי דזמרה - 'הליכות שלמה' תפילה עמ' קט"ז).

◊ כתב בסדר היום 'יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך וכו' (שאומרים בסוף כל תפילת שמו"ע) הוא מסוגל לכמה ענינים, תחילתו יו"ד וסופו יו"ד, תיבותיו יו"ד, ועשרה יודי"ן, ויש בו מ"ב אותיות, וסודו סוד גדול, לכן צריך לאומרו בנחת ולכוון, ומועיל הרבה לקבל תפילתו ולא ישוב ריקם" (משנ"ב סי' קכ"ב ס"ק ח).

קלז. המסיים תפילת שמו"ע אסור לו לסובב פניו לציבור (היינו לצד מערב) כל זמן שלא סיים שליח ציבור תפילת הלחש שלו ^(קס). ואחר שסיים שליח הציבור תפילתו יל"ע אם מותר לו כל זמן שרוב ציבור עומדים עדיין בתפילת שמו"ע ^(קכ"א) (רמ"א קכ"ג ב' ומשנ"ב סק"י וביאה"ל ד"ה אסור).

קלח. אע"פ שאין אומרים וידוי בראש השנה (כדי לא ליתן פתחון פה למקטרג) מ"מ מותר לומר פסוקים שיש בהם הזכרת חטא כיון שאינו דרך וידוי (משנ"ב תקפ"ד ג').

◊ "אחר תפילת העמידה זו, כדי שלא יחסרו לו מזונותיו כל השנה, יאמר מזמור כ"ד "לדוד מזמור לד' הארץ ומלאה" כו' וכן יתנהג בליל שני של ר"ה ובליל יוהכ"פ (כתבי האר"ז"ל), אך יאמר מזמור זה בכוונה עצומה מאור ובמתוך גדול ובנעימה" (יבשה"ע ח"ב שער י"א פ"א).

קלט. יאמר 'עלינו לשבח' בכוונה, באימה וביראה, כי כל צבא השמים שומעים, והקדוש ברוך הוא עומד עם פמליא של מעלה, וכולם עונים ואומרים אשרי העם שככה לו, אשרי העם וכו' (רמ"א סי' קל"ב ב' ומשנ"ב שם ס"ק ח').

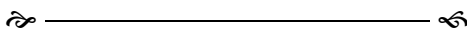

◊ אמר הג"ר לייב לאפיאן זצ"ל שאביו הגה"צ רבי אליהו לאפיאן זצ"ל היה אומר יש 'קבלה' שנשים הנמצאות בבית כימים נוראים ומטפלות בילדים הן אינן זקוקות לכל התפילות והאווירה הקיימת בבית הכנסת בכדי שתפילותיהן תעלנה מעלה, להן יש צינור ישיר עד כסא הכבוד. ובכמה מילים שיש להן אפשרות להתפלל הן מתקרבות לכסא הכבוד עם כל הציבור שעומד שעות ארוכות ומבקש ומתחנן מאת המלך הקדוש היושב על כסא רם ונשא.

◊ אמר הגר"א"ל שטיינמן זצ"ל שאם המטפלת בילדיה ובקושי מצליחה לפתוח את המחזור בימי ראש השנה אין לה מה לדאוג איזה שנה תבוא לה, דאדרבה בזכות המצוה שמטפלת בילדיה תזכה לשנה טובה (צדיק כתמר יפרח).

קמ. אחר תפילת ערבית נוהגים שכל אחד אומר לחבירו 'לשנה טובה תכתב' ^(קכ"א) (רמ"א תקפ"ב - ט') 'ותחתם' (מג"א שם סק"ח בשם 'מעגלי צדק', 'מטה אפרים' תקפ"ג - א' וחי אדם קל"ט ה'). וי"א דאין לומר 'ותחתם' ^(קכ"א) (יעו' משנ"ב תקפ"ד סק"ה). ויש נוהגים להוסיף 'לאלתר לחיים טובים ולשלום' (אלף המגן' תקפ"ב סק"מ וכע"ז בחיי אדם שם) וחבירו עונה לו 'גם אתה' (מקור חיים' לחוות יאיר סוף סימן תקפ"ב) וכיוצ"ב (ומברכים איש את רעהו בברכת יום טוב, ובשנה זו ביום א' דר"ה אף ב"שבת שלו" - הערת הגר"ש דבליצקי זצ"ל - סכותה לראשי עמ' ט' אות כ"ב).

בעונה. וכ"פ בשו"ת לבושי מרדכי או"ח סי' י"ז. - ושוב הובא ב'שומע ומוסיף' עמ' צ"ג דהעיר הרב ש.י.אברהמי שליט"א דכן משמע קצת בשו"ע סי' כ"ה סעיף י' ובסי' ק"ט סעיף ג', יעו"ש.

(קיד) כי אינו אלא מנהג (משנ"ב סי' ס"ו סק"י).

(קטו) שזהו עיקר הקדושה (משנ"ב שם).

(קטז) דהוי הפסקה גדולה (משנ"ב סי' ס"ו סק"כ).

(קיז) משום דהוא סיום ג' ברכות ראשונות (משנ"ב סי' ס"ו סק"א). וכמו"כ ביום חול אחר 'שומע תפילה' דהוי סיום ברכות אמצעיות (משנ"ב שם).

(קיח) אמרי נעם' ד' ע"ב, וכמו"כ בביאורו (קכ"ב א') כתב אדברי הרמ"א דינו מוכרח, הובא ג"כ בשעה"צ קכ"ב ה'.

(קיט) וכמו"כ בכף החיים סי' סק"ח (גבי הפסקה בברכות ק"ש) כתב "אבל נקדישך כו' לעומתם כו' ובדברי קדשך כו' לא יאמר אלא ישמע מן הש"ץ ויכוון להם בלבד, והוא יענה קדוש וברוך וכו' כמ"ש האחרונים".

(קכ) כי בזה שיסובב פניו אליהם יגרם ביטול כוונה למתפללים וגם יחשדוהו שדילג (משנ"ב שם סק"ב).

(קכא) מל' הרמ"א דכ' אסור וכו' עד שיסיים שליח ציבור, משמע דכיון שסיים מותר ואפי' אם רוב ציבור עומד עדיין. והנה להטעם הראשון הנאמר בהערה לעיל (והוא מהט"ז) נראה דיש להחמיר בזה, ולטעם השני מותר וכן משמע מהפמ"ג, ולמעשה יל"ע בזה (ביאה"ל שם).

(קכב) ולנקבה יאמר 'תכתבי ביו"ד' (משנ"ב שם סק"ה).

(קכג) כ"ד הגר"א זיע"א בביאורו, דכתב שם דגבי חיי עוה"ז כולם שווים, וכל בני אדם (אף צדיקים ורשעים) נכתבים בר"ה ונחתמים רק ביוהכ"פ (ואע"פ שכולם כבר נכתבו בראש השנה, מ"מ מבקשים בעשרת ימי תשובה "כתבונו וכו'" בבקשתנו שאם נכתב בר"ה דבר לא טוב - שיקרע הגזר דין הכתוב, ויתבנו מחדש לחיים - הגר"א שם), ומש"כ בגמ' ר"ה טז: שלשה ספרים נפתחין בר"ה... צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים, רשעים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר למיתה, היינו כלפי חיי עולם הבא, וכדעת תוס' בר"ה טז: ד"ה 'ונחתמין' ולכן אין לומר 'ותחתם' עכ"ד. וכל' דעת הרמ"ע מפאנו (עשרה מאמרות, חיבור דין ב' כ"א) [הובא במג"א תקפ"ב סוס"ק ח'] (ואף לדעה זו יל"ע אמאי א"א לברך 'ותחתם' על חיי העוה"ב. אכן ביאורו דאילו ה' אדם אומר לחבירו תכתב בעוה"ב שפיר, אך מאחר דאומרים תכתב ותחתם משמע בברכתו דאף ה'תחתם" קאי על אמירת 'לשנה טובה תכתב' והיינו עוה"ז - הגר"י אוסטרוב שליט"א). וכמו"כ הטור הרמ"א והלבוש לא הזכירו שאומר 'ותחתם'. - אכן בכף החיים' (תקפ"ב ס"ג) כתב דאפילו לדעת הסוברים דלענין חיי העוה"ז נחתמים רק ביוהכ"פ מ"מ ג"כ טוב אם מבקש עליו רחמים מעתה, ועל כן נכון לומר 'לשנה טובה תכתב ותחתם' כמש"כ מעגלי צדק הנ"ל ע"כ (ולפ"ז א"א להוסיף 'לאלתר').

קמא. כתב הלבוש (תקצ"ו א') דביום לאחר התפילה "נפטרים לבתיהם לשל", ואין צריך לומר 'לשנה טובה תכתב' שהרי הוא אחרי הכתיבה שהכתיבה היא בעת התפילה בג' שעות ראשונות "עכ"ל^(קכד) (ובסי' תקפ"ד - א' כתב "דבשלוש שעות ראשונות יושב הקב"ה ודן") אכן במג"א (תקפ"ב סק"ח, הביא הלבוש ופליג עליו) כתב דיכולים לאומרו עד חצות היום (יעו"ש בלבושי שרד) וכן הביא המשנ"ב (תקפ"ב סקכ"ה).

קמב. לא יאמר 'תכתב לשנה טובה' או 'תכתב לחיים טובים' לפי שהוא ר"ת "תל"ט" לשון קללה^(קכה) (יכף החיים' תקפ"ג - ס"א בשם החיד"א מס' 'זכרון משה') ובר"ה שמקפידין יותר בלשון התפילה יותר משאר ימות השנה נכון לזהר בזה (יכף החיים' שם).

קמג. י"א דגם בליל שני של ר"ה יאמר לחבירו 'לשנה טובה תכתב' (ט"ז תקפ"ב סק"ד) וי"א דבליל שני אין לומר לחבירו כן (אליה רבה תקצ"ו סק"ד והובאו ב' הדעות במשנ"ב תקפ"ב סקכ"ה).

◊ **בצאתו מבית הכנסת ילך לביתו וישמח לבו ויבטח בד' ית"ש בלב שלם ובנפש חפוצה וירחיק ממנו יגון ואנחה. ויזהר מאוד בדרך ובביתו ובכל זמן מהיו"ט הקדוש שלא לבוא לידי דברים בטלים וכל שכן לשח"ר ורכילות ח"ו** (הגר"ש דבליצקי וצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' עמ' כ"ד).

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

קמד. אחרי התפילה נפטרינן לבתיהן לשל' ומברכים הבנים שיזכו להכתב ולהחתם לחיים טובים (מטה אפרים תקפ"ג א').

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

◊ **כתב המאירי** (ראש השנה טז). "אע"פ שבכל יום ויום ראוי לאדם לפשפש במעשיו לשוב מדרך הרעה מ"מ בזמן הזה ר"ל ראש השנה ראוי לו להתעורר ביותר, ויתעורר לפשפש במעשיו ולחזור ממנה שהוא בידו מן העבירות והמתרשל בזמן הזה (חיינו ימי ר"ה) מן התשובה אין לו חלק בד', אלוני ישראל שכל השנה אין ההתעוררות מצוי כל כך, ואף מידת הדין מתייאשת ממנו וממתנת לו עד זמן זה". עכ"ל.

קמה. יש למעט בשיחה כל מה דאפשר, רק יהיו כל דבריו בדברי תורה ויראה וקדושה (מטה אפרים' תקצ"ו סעי' ד').

קמו. אין מתעצבין כלל בראש השנה, לפי שאנו בטוחים ברחמי השם ובחסדיו שיזכה אותנו בדינו, שנאמר 'מי גוי גדול וגו' כד' אלקינו בכל קראינו אליו' (לבוש תקפ"א - ד').

◊ **"האשה צריכה להיות זריזה לערוך השלחן, ולכסותו במפה יפה קודם שיבוא בעלה מבית הכנסת, כדי שבכואו ימצא השלחן ערוך, והוא לסימן טוב.** - אך אם נזדמן שבא ולא ראה השלחן ערוך, לא יתקוטט עם אשתו ויכעס, דהכעס הוא סימן רע ביותר, אלא יסבול ולא יקפיד אפילו בלב" (בן איש חי שנה א' פ' נצבים אות ו').

קידוש ליל ראש השנה וברכת שהחיינו

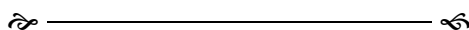
◊ פעמים רבות היה הגרש"ז אויערבאך וצ"ל משנן, שאם כי מטבע ברכת שהחיינו נתקנה על עניינים מיוחדים ומסוימים בלבד מ"מ דעת לנכון נקל שבהזדמנות זו שמורה לד' על שהחיינו והגיעה לאותו זמן, ראוי ונכון שיעלה על לבו כל הטובות והחסדים שגמלוהו ד', ויכלול בהודאה זו, הודאה גם עליהם (ובפרט על דברים שיש עליהם ספק ברכת שהחיינו) ופעם בליל א' דראש השנה בגשת אליו אחד ממודיעיו שבמהלך השנה שחלפה הבריא ממחלה מסוכנת, אחזו הגרש"ז וצ"ל בידיו ואמר ברגש רב, עומד אתה לקדש עתה על הכוס, ברך איפוא בכוונה ובהתעוררות ברכת "שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה", שיש לה לגביך היום משמעות יתירה ('הליכות שלמה' עמ' י"א בהערה).

קמז. אשה שבירכה שהחיינו בהדלקת הנרות ורוצה לשתות מכוס הקידוש, לא תענה אמן על ברכת שהחיינו שבזמן הקידוש משום דהוי הפסק בין ברכת הגפן לשתיתיה (הגר"ש דבליצקי וצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' עמ' כ"ו והגר"ש אלישיב וצ"ל - 'באר ישראל' עמ' ל"ד, 'שבט הלוי' ח"ג סי' ס"ט^(קכז)). ובדיעבד, אם ענתה אמן, יכולה לשתות מכוס הקידוש (כיון דעכ"פ ברכה זו שייכת כעת לסדר הקידוש) (הגר"ש דבליצקי וצ"ל - שם והגר"ש אלישיב וצ"ל - שם).

קמח. המכוון בברכת שהחיינו שבקידוש גם על פרי חדש המונח לפניו, יעוי' להלן בדיני קידוש בליל ב' האם צריך לטעום מהפרי מיד לאחר הקידוש.

קמט. בקידוש בליל יו"ט צריך להזכיר 'יציאת מצרים' (ככלל קידוש שבשבת) (פסחים ק"ז וברש"י שם ד"ה צריך וביאה"ל סי' רע"א א' ד"ה מיד). והיוצאים ידי חובת קידוש מאדם אחר, יש להם להקשיב היטב לכל תיבה שאומר המקדש, ובכלל זה לכוון לשמוע היטב בשעה שמזכיר יציאת מצרים (דאם לא כיוונו לשמוע הזכרת יציאת מצרים לא חשיב עכ"פ כלפיהם שהזכירו יציאת מצרים, ובכה"ג לא יצאו ידי חובת קידוש כלל כמבואר היטב בד' הביאה"ל שם דכל שלא הזכיר יצ"מ לא יצא יד"ח קידוש כלל יעו"ש). ויש להזהיר על כך את ב"ב^(קכ). ויש הסובר עוד, דלא סגי להזכיר יציאת מצרים בפיו או לשמוע מפי המברך אלא צריך שיוזכרו בליבו, ואפילו המקדש עצמו אם אינו שת ליבו בשעת הקידוש שמזכיר את יציאת מצרים אי"ז 'זכירה' ולא יצא ידי חובת קידוש (יעו"ש ביאה"ל שם). (הגר"ש אלישיב וצ"ל 'פניני תפילה' עמ' ע"ד גבי קידוש בשבת). [נאמנם יעו"ש משנ"ב קצ"ג סק"ה שכתב דנשים ועמי הארץ יוצאים ידי חובתם בקידוש ששומעים מהמברך אע"פ שאינם מבינים דברי המקדש, ומ"מ יותר טוב שיאמרו אחרי המקדש מילה במילה בלחש, ובוה יצאו יד"ח לכל הפוסקים. עכ"ד. - הרי דמבואר בד' דאף מי שאינו מבין לשה"ק יוצא ידי קידוש בשמיעה, ועכ"פ באמירה יוצא לכו"ע, ומשמע שאע"פ שאינו זוכר יצ"מ בליבו יוצא ידי חובתו].

קנ. המקדש ומוציא אחרים בקידוש יש לו להזהר מאוד לומר הקידוש בקול ובחיתוך המילים כהוגן באופן שהשומעים ישמעו היטב כל תיבה ותיבה מתחילתה ועד סופה, משום שאם א' מהשומעים לא ישמע סוף תיבה המעכבת המשמעות וכגון "ת" של "מקדש השבת" או "ן" סופית של תיבת

(קכד) והוסיף שם: "ואם הוא בינוני תלוי ועומד עד יום כפור ואינו נכתב היום. ואין להקשות א"כ למה אומרים שוב 'וכתבנו בספר החיים', וכן 'וכתוב לחיים טובים' וכו', כל עשרת ימי תשובה, דלא דמי דודאי כל אדם בעצמו הוא מחזיק עצמו לבינוני ולא לצדיק גמור, לפיכך מתפלל בכל עשרת ימי תשובה כל אחד על עצמו שיכתבה ד' יתברך לחיים טובים ביוה"כ", וכן ביום כיפור עצמו מתפלל כן, אבל לומר כן לחבירו לאחר ג' שעות על היום שכבר גמרו הכתיבה למעלה, אין זה מדרך המוסר שיאמר לחבירו תכתב לשנה טובה כי מגנהו בפניו בזה שמראה לו שאינו מחזיקו לצדיק גמור אלא לבינוני שעדין לא נגמר דינו לחיים, לפיכך שתיתקו יפה מדיבורו" עכ"ל. ויעו"ש עוד מהרש"א ראש השנה טז: דכ' דבינונים נכתבים בעשרת ימי תשובה, זל"ש 'בינונים שהם שיש להם עון מזיד, תלויים ועומדין בימים שבין ר"ה ליום הכיפורים, זכו נכתבין לחיים באותן ימים, אבל לא נחתמים עד יום הכיפורים".

(קכה) כמו שאמרו שלא לומר בסדר הטבת חלום...אכול בשמחה לחמך' שהוא ר"ת אבל (בית יוסף או"ח סי' ר"כ בשם הכל בו).

(קכו) וכתב שם שכ"ה בר"ה ושבועות משא"כ בפסח וסוכות, יכולות להתחילה לענות יעו"ש.

(קכז) ובפרט נשים שלא התפללו מעריב יש להן להיזהר בזה ביותר (דמי שהתפלל מעריב, מדאורייתא יצא יד"ח קידוש לדעת הרמב"ם שבת כ"ט א' ועוד רבים מהראשונים איכמ"ל, יעו"ש ביאה"ל ר"ס רע"א ד"ה מיד'. ואם לא כיוונה ב"זכר ליצ"מ" בקידוש לכה"פ יצאה יד"ח בהזכרת השבת שבתפילה, אכן אם לא התפללה מעריב - אם לא תכוון בזכירת יצ"מ בקידוש לא מקיימת כלל מצות קידוש).

"הגפן" לכו"כ פוסקים לא יצא השומע יד"ח (אע"פ שהמקדש אמרו) וצריך לחזור ולקדש. יעוי הערה (קכט). ואם בכל זאת חיסר השומע אותיות או תיבות המעכבים את המשמעות, ימהר להשלים בעצמו די"א דיכול לצאת יד"ח ברכה חלק ע"י 'שומע כעונה' וחלק ע"י אמירת עצמו (קכט), אכן יש לו להזהר להספיק להשלים התיבה עוד קודם שהמקדש יתחיל לשנות מהכוס בכדי שיחשב שאמר הקידוש בשלמותו על כוס שלמה (קל) (קלא).

סעודת יו"ט

✧ "איתא בזוהר פ' אמור: "בשישראל משבחין תחלה להקב"ה בתשבחות ובזמירות בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ואח"כ באים לביתם ומסדרים בתיהם ושלחן שלהם, ואומרים שהכל הוא לכבוד שבת ולכבוד יום טוב אז פותחין מלאכי השרת ואומרים 'אשרי העם שככה לו'" (הובא בקב הישר, פרק פ"ו).

קנא. צריך לאכול שתי סעודות בכל יום מימי ראש השנה אחת בלילה ואחת ביום, וחייב לאכול פת בכל אחת מן הסעודות (משנ"ב תקכ"ט סק"ג וביאה"ל קפ"ח ח' ד"ה סעודה).

קנב. נוהגים בראש השנה (קלב) לטבול פרוסת המוציא בדבש (מטה אפרים' תקפ"ג א' ויעוי הערה (קלב)), וי"א דמ"מ אין לטבול המנהג מהאריז"ל והמקובלים לנהוג ככל השנה לטבול פרוסת המוציא במלח ג"פ [למתק הגבורות ע"י החסדים, ומכ"ש בימים אלן] (קצה המטה שם סק"ד, כף החיים' שם סק"ד, וכן מנהג הגר"ש

(קכח) הנה יעוי' חיי אדם קנ"ה - ט"ז דכתב גבי קריאת המגילה דאם השמייע אפי' אות אחת בקריאת המגילה שמשנה את המשמעות וכגון שהשמיט 'מ'ם' מ'מתנות לאבינונים' לכו"ע לא יצא יד"ח וחוזר וקורא בברכה (אם הסיח דעתו מהקריאה). יעוי"ש. והביאו הביאה"ל סי' תר"צ י"ד בסד"ה 'אין מדקדקין בטעיותיה', ויעוי"ש בביאה"ל דמשמע בדבריו דה"ה אם הבעל קורא קרא הכל, אבל השומע חיסר תיבה או אות אחת שמשנה את המשמעות צריך לחזור. ומסתבר דה"ה הכא. ויל"ע. ויעוי' עוד בספר 'יש נוחלין' (לאבי השל"ה זיע"א עמ' קפ"ט הנמ"ח הוצאת הרב וולדמן זצ"ל) בהגהת בנו בעל השל"ה הק' דאם לא שמע בקריאת התורה אפי' **אות אחת** לא יצא כלל יד"ח קריאה. עכ"ד (ולכא' כנראה ס"ל דקריאת התורה הוי חובת יחיד ולא חובת ציבור). וחז"ן דבד' דהוי חובת יחיד מעכב אפי' שמיעת אות אחת (אע"פ שהבעל קורא קראה ורק השומע חסירה). וכן בהליכות שלמה ח"א עמ' ו' בארוחות הלכה מס' 30 כ' דהגרש"ז אוערבאך זצ"ל דקדק לקצר בניגון, ובפרט בסיום ברכת קידוש והבדלה וכל כיוצ"ב שהשומע צריך לצאת ידי חובתו מדין שומע כעונה, ואם אינו שומע את האות האחרונה של הברכה הרי לא שמע כלל תיבה בעלת משמעות - ועל כן דקדק לקצר אז בניגון. עכ"ד. וכן בספר אגרת הפורים להגר"ד ספטמוס שליט"א עמ' ט"ו בהערה הביא ששאל את הגר"ש אלישיב זצ"ל אודות מי שלא שמע את אחרונה כגון אות "ת" של מקדש השבת (א ו' ל' של "בין קדש לחול" שבהדלה) ואמר שלא יצא משום שהאומר "מקדש השב" אין לו משמעות, ולכן השומע צריך לחזור ולקדש עכ"ד.

מאיך בספר מעשה איש חלק ה' עמ' ט"ז הביא מהגר"ח קניבסקי שליט"א ששמע מהחזו"א זצ"ל דאם "שמע קידוש מאחר ובתיבות 'בורא פרי הגפן' לא שמע הנו"ן של הגפן אמר שיצא, כי את הענין שמע". עכ"ל - וכן בחוט שני להגר"נ קרליץ זצ"ל (שבת ח"ד מהדורה שני' עמ' ק"י) כתב דאם בהבדלה לא שמע את האות 'ל' שבתית 'לחול', אינו חוזר ומבדיל, כיון שאינו מאבד בזה את משמעות הברכה, וה"ה בכל האותיות אם אינו מאבד בזה את המשמעות. עכ"ד [ויעוי' בספר "אגרת הפורים" עמ' מ' בהערה דהביא דשאל את הגר"ח קניבסקי שליט"א על מה שאמר בשם החזו"א הנ"ל מד' הביאה"ל סי' תר"צ הנ"ל ואמר שהשמיט אות מ"ם מתיבת "לאבינונים" גרע משום שיש כאן משמעות אחרת דהיינו אביון שלי, אבל בהשמיט אות אחת באופן שאין לו משמעות אחרת בזה סגי במה ששמע הענין, כיון שמוכן בוודאי שהכונה לתיבה זו. עכ"ד. ויל"ע בדב' החיי אדם וביאה"ל שם משמע דידן זה הוא בכל אות המעכבת את המשמעות השייכת לאותה תיבה אף אם אין לה משמעות אחרת]. **ועכ"פ כדי להמנע מלהכנס בחשש גדול זה יש להזהר מאוד בחיתוך המילים כראוי - בקול רם ובאופן שכל השומעים ישמעו היטב וכנה"ל.**

(קכט) יעוי' שו"ת רעק"א מהדורא קמא סי' ז' (דקאי אד' המג"א קצ"ג סק"ב דכ' דמאחר דדעת השו"ע שם (סעיף א') דא"ל לצאת בברכהמ"ז 'שומע כעונה' כשאין מבינים הברכה אפי' אם הוי בלשון הקודש, לפיכך נשים השומעות קידוש מבעליהן ואינן מבינות לשון הקודש, טוב שתאמרנה בעצמן הקידוש מילה במילה עם המקדש, עכ"ד) וכל רעק"א שם (בתו"ד) דאין כוונת המג"א דתאמר כל הקידוש בעצמה דא"כ נמצאת שאינה מקדשת על הכוס, אלא כוונתו דרק את אמצעיית הברכה תאמר, אבל פתיחת הקידוש וחתמתו תצא מבעלה דהמעט הזה מבינה היא בלשון הק'. וכן גבי ד' המג"א רע"א סק"ב דכתב דבן י"ג שנה לא יוציא אשה בקידוש מדין 'שומע כעונה' דחיישין שמא לא הביא ב' שערות, דגבי מילי דאורייתא לא סמכין אחזקה שהביא ב' שערות עד שיתמלא זקנו ולכן תקדש האשה לעצמה עכ"ד. וכל רעק"א שם לבאר דהאשה תאמר בעצמה רק את אמצע הנוסח של הקידוש בלא פתיחת הברכה וחתמתה, דהחויב מדאורייתא הוא רק להזכיר יום השבת, ובזה לא סמכין אחזקה, אכן פתיחת הברכה וחתמתה שפיר תצא מדין שומע כעונה וחויב ה"ברכה" הוא רק מדרבנן ובזה שפיר סמכין אחזקה דהביא ב' שערות (ונמצא דיש לה ברכה על הכוס) יעוי"ש. וחז"ן דס"ל לרעק"א דשפיר מהני לצאת מקצת ברכה בשומע כעונה ומקצת מן הברכה ע"י אמירה בעצמו. וכן יעוי' רעק"א ב"דרוש וחידוש" ברכות כ: דביאר בגמ' אליבא דהג' אשר"י דנשים אע"פ שאין חייבות בהזכרת ברית ותורה בברכת המזון, יכולות להוציא אנשים אחרים בברכת המזון, ואותם אנשים יאמרו ברית ותורה בעצמם, ובשאר ברכת המזון יהיו יוצאים בשמיעה מהנשים. עכ"ד.

אמנם החזו"א אור"ח סי' כ"ח סק"ו וסי' ל' סק"ב פליג ארעק"א וס"ל דאין דין שומע כעונה אא"כ שומע ברכה שלמה יעוי"ש. ועוי' עוד קהילות יעקב ברכות סי' י"א מש"כ ליישב ד' רעק"א שם, ושם הביא להוכיח כן עוד מהא דמבואר במשנ"ב תר"צ סק"ט מהפרמ"ג גבי קריאת המגילה דבאותן תיבות שלא ישמע מהש"ץ (מפני שהנערים מכים בהמן) יאמר אותן תיבות בעצמו יעוי"ש, ומשמע דאפילו בפסוק אחד שפיר דמי לצאת חציו בשמיעה וחציו בקריאה. ועוד הוסיף הקה"י שם להביא מקונטרס 'פותר דברים' למהר"ם פרידמן זצ"ל ממזריטש (שנדפס בס"ס 'אהל משה' וורשה תרמ"ט) דבפשיטות נראה דיכולים להוציא גם חצי ברכה דהא כל דין שומע כעונה ילפינן מהלל וכמש"כ בסוכה לח: הוא אומר 'ברוך הבא' והם אומרים 'בשם ד' מלאך לשומע כעונה', והנהגה הו' לחצאין חצי פסוק בשמיעה וחצי פסוק באמירה. ויעוי"ש דהקה"י כתב דזה אפשר רק בתנאי שהמוציא את חבריו אומר דבר שלם - ברכה שלימה וכיוצ"ב, דכיון שהאדם המוציא אומר ברכה שלמה, כבר ראוי הוא להוציא אחרים אפי' להוציא רק מקצת מהברכה שאומר אבל אינו יכול לומר חצי ברכה בשביל להוציא את האחרים בחצי ברכה זו יעוי"ש. - ולפי"ז ה"ה הכא מה דמהני שישלים השומע בעצמו הוא בתנאי שהמקדש אמר את התיבות בשלמותן ורק שהשומע לא שמען דאזי שפיר יכול להשלים בעצמו, אכן אם המקדש עצמו החסיר אותיות אלו מלאומן לא מהני השלמתן ע"י השומע.

(קל) ואם בטרם הספיק לסיים להשלים התיבה החסירה כבר שתה המקדש מכוסו (ולא שתה מלא לוגמיו לאחר השלמת השומע), נמצא שלא סיים השומע את הקידוש על כוס כשיעור דלא יצא, ומ"מ אם יש לפניו בקבוק יין על השלחן ודעתו ה' לשנות הימנו אח"כ, יועיל לו לשנות יין מהבקבוק הנמצא על השלחן, וזאת משום דהנה איתא בברכות נא. דעולא אקלע לבי רב נחמן וברך ברכת המזון ולא שדר לילתא אשת רב נחמן מהכוס של הברכה וכו' ויעוי"ש דלאחר כל זאת רב נחמן אמר לעולא נשדר לה מר כסא אחרינא, ושולח לה כוס אחר של יין, ושולח רב נחמן לומר לה "כל האי, נבגא דברכתא היא" וברש"י שם "כל היין שבחבית ככוס של ברכה הוא". ובגליוני הש"ס שם ציין לד' הרוקח בהל' סעודה סי' שכ"ט זל"ש "כל היין שבשלחן ככוס של זימון הוא". ובאלי' רבה סי' קפ"ב סק"ט הביא לד' הרוקח הנ"ל וכתב ד"נראה דלמדו מפרק ג' שאכלו [ברכות נא:] בעובדא דילתא". ויתכן לפרש ולדייק דכוונת רש"י והרוקח דלא זו בלבד ד'הברכה' חלה על כל היין שבשלחן, אלא אף הכלים שבהם נמצאים היין הם נעשים ל'כוס' של ברכה, וכמדוייק בלשון רש"י "כל היין שבחבית ככוס של ברכה" וברוקח **ככוס** של זימון, וא"כ שפיר בגוונא דידן שהשומע החסיר מלשמוע תיבה המעכבת והשלימה בעצמו ובטרם סיים ההשלמה כבר שתה המקדש מהכוס המונחת לפניו - מהני שפיר במה שישתה השומע מהיין שבבקבוק שאף הוא ממש **ככוס** של ברכה, ונמצא שסיים הקידוש על כוס של ברכה כראוי. אכן במאירי ברכות נא. כתב גבי עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה, והעשירי שבהם "משגרו לאנשי ביתו" ר"ל לאשתו זל"ש "אע"פ שכל ברכה דיינו שיטעום המברך, בברכת המזון ראוי שיטעמו כולם, וראוי לבעל הבית להשקות את אשתו בכוס שבידך עליו, ואם שתה כל מה שבתוכו, נותן בו מן החבית ומשגרו, והוא שאמרו 'כולא נבגא ברכתא היא' ר"ל שהברכה חלה על הכל ולשון נבגא פירושו כלי גדול" עכ"ל. הרי שהמאירי לא הזכיר שכל היין שעל השלחן הוי **ככוס** של ברכה, אלא רק "**שהברכה חלה על הכל**". אכן בשיטת רש"י והרוקח יתכן כהנ"ל. ויל"ע בכ"ז. ושור"ר דבמשנ"ב רע"א ס"ק ע"ח דפסק כן להלכה לענין קידש על הכוס ונמצא מים יעוי"ש.

(קלא) אכן אם חיסר מלשמוע תיבות או אותיות באמצע נוסח הקידוש [שאינו בפתיחת הקידוש ובסיומו ואינו מתיבות הזכרת שם ומלכות ואינו מתיבות זכירת יציאת מצרים שאמרו חז"ל שהם מעכבים ברכת הקידוש וכמו"כ הזכיר קדושת היום] יצא יד"ח וחובתו (אם הזכיר את השבת כהגון) כדיעוי' רשב"א ברכות י"א. ד"ה 'נראה לי וכו' וד"ה 'מקום' וכו'. הו"ד בביאה"ל סי' נ"ט סעיף ד' ד"ה 'עם הש"ץ' יעוי"ש. ויעוי' עוד ביאה"ל קצ"ג א' ד"ה 'וצריך'.

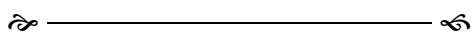
(קלב) וערב יוה"כ פ' וסוכות עד שמיני עצרת ועד בכלל (קצה המטה תר"ד תר"ה ס"ק ל"ח).

(קלג) ושם כתב דלאחר שאוכל מן הפרוסה יאמר יהי רצון שתתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה (אכן לא יפסיק בעודו לועס עד שיבלע - אלף המגן שם סק"ח), אמנם באלף המגן (שם) הביא דמנהגינו שלא לומר כלל היה"ר אחר המוציא כ"א רק לאחר התפוח המטובל בדבש.

- דבליצקי זצ"ל לטבל פרוסת המוציא במקום אחד ג"פ במלח ובמקום נוסף בדבש. אכן הגר"י פישר זצ"ל נהג לטבל רק בדבש - 'הליכות אבן ישראל' ח"ב עמ' כ', וכן הגר"ש ואזנר זצ"ל נהג בחדש תשרי בשבתות וימים טובים ובהוש"ר לטבל בדבש ולא במלח - ספר 'מבית לוי' עמ' ט"ו (קל"ז).
- ב'לקט יושר' לתלמיד התרומת הדשן (הל' ראש השנה עמ' 124 ובמהדורת מכון ירושלים ח"א ע' ר"פ) כתב "דבש חי סימן טוב לאכול ברה"ה, ודבש דבורים מן המוכחר, כי הדבורים דמי למשפט, כי עושים לפעמים נקמה כמו שמוכח מן הפסוקים, ומה שיוצא מהן הוא מתוק, וסימן לדבר שאנו יוצאים ממידת הדין למידת הרחמים. ודווקא חי - סימן לחיים, וראיה ממה שאנו מבקשים ומתפללים ברה"ה רק בשביל החיים". עכ"ל. (ובמהדורת מכון ירושלים שם העיר המג' ד"בש חי יתכן לפרשו בלי תערובות אחרות כעין יין חי המוזכר בפסחים קה: יעו"ש ברשב"ם, ויתכן לפרשו שאינו מבושל).
- יזהר להיות יושב על שולחנו בכל סעודתו וביראה כיושב לפני המלך, ואמרו הז"ל בזמן שביהמ"ק קיים מזבח מכפר עליו, ועבשיו שולחנו של אדם מכפר עליו, ולכן בכח יגבר שיהיה סעודתו על השולחן כדת למען יהיה לו מזבח כפרה כי אותה אנחנו מבקשים" (אלף המגן תקפ"ג סק"ב).
- ז"ה שנאמר 'כל השומע יצחק לי', לפי שמידתו של יצחק מתנהג ביום ראש השנה כו', כי מידתו של יצחק אינו מידת נקמה חלילה, רק הוא מידת הפחד שמפחיד על ידה את החוטאים עד שייכנעו וישבו, והשומע מוסר כבר נתן פחד ויגון בלבבו ודואג תמיד על עוונתו, על כן נעשה לו יום הדין ליום צחוק ושמחת לבב, ועל זה אנו בוטחים לעשות אותו יום טוב ושלא להתענות בו וכו', אכן הרבה בני אדם עושין אותו ימי משהתה ושמחה ואומרים שהם בטוחים בהקב"ה עפ"י המדרש שמוכא בטור אור"ח סימן תקפ"א, וקורא אני עליהם "וכסיל מתעבר ובוטח" חלילה, כי אין פחד אלוקים נגד עניניהם, ואז מידת הפחד הנוהגת ביום זה פוגעת בהם ח"ו, ולפעמים נספה ח"ו על שאינו נותן על לבו כי הוא יום משפט, שאם היה נותן על זה לבו היה חסד קל יסובבנהו" (ספר החיים' לרבי חיים אחיו של המהר"ל מפראג זצ"ל ח"ד פ"ג (קל"ח)).
- ראוי לאדם שתהיה יראת אלוקים על פניו לשבר תאותו הכהמית ויצרו ביום הדין הנורא הזה ולא יאכל כל שבעו, והיא עבודה עצומה להבורא ית"ש כדאיתא בגמ' (פנהדרין מג:) אמר רבי יהושע בן לוי: כל הזוכה את יצרו, מעלה עליו הכתוב כאילו כבדו להקב"ה בשני עולמות, בעוה"ז ובעוה"ב... וביחוד אם עדין לא התפלל תפילת המנחה, שזה ברור כי במילוי כריסא באכילה ושתיה, בלתי אפשרי לבוא אל המלך מלכי המלכים הקב"ה להתחנן לו בהכנעה וענוה, גם מילוי הכרס מביא את האדם לידי בלבול מחשבה בתפילה, ואזי לאותה בושח, שבימים נוראים אלו יתפלל במחשבות שונות וזרות לפני המלך המשפט ית"ש, היושב עתה על כסא דין לדון את כל בראיו על כל מעשיהם ועלילות מצעדי גבר ומחשבותיו ותחבולותיו" (יבשה"ע שער י"א פ"ד).
- טוב ללמוד בתוך הסעודה ד' פרקי משניות של מסכת ראש השנה, (שהן ארבעה פרקים נגד אותיות השם - סידור האר"ז,ל' מטה אפרים' תקפ"ג ד', חיי אדם קל"ט ו', קיצש"ע קכ"ט י', ויסוד ושורש העבודה שער י"א פ"א). ועכ"פ ילמד פרק אחד לכל סעודה מד' סעודות דימי ראש השנה. ולימוד מסכת ראש השנה בראש השנה היא סגולה גדולה שיוכה ליום הדין. (אלף המגן' שם סק"ג, ויעו' מלאכת שלמה על המשניות בריש ר"ה מוש"כ בזה מהר"ה ויטאל זיע"א ביאור הענין ע"פ הסוד). וראוי להרבות בלימוד על השולחן כל מה שיוכל (יבשה"ע).
- בסעודות ראש השנה היה הגרש"ז אויערבאך זצ"ל לומד עם המסובים משניות מסכת ראש השנה, פרק בכל סעודה (קל"ז), וביארם בשפה ברורה להבנת כל המסובים, ולא זימרו בשעת הסעודה כבשאר שבת ויו"ט (הליכות שלמה' עמ' כ"א הערה 109).
- "ראש השנה יו"ט הוא ואוכלין בשר" (רש"י ע"ז ה: ד"ה וכן) ו"מפני שהוא תחילת השנה מרבים בסעודה לעשות סימן יפה" [לכל השנה] (תוס' שם ה: ד"ה ערב).
- ה. יעו"י לעיל דיני 'הכנה מעיו"ט' (וההערה שם) דהובא דלדעת כו"כ גאונים וראשונים בימי ראש השנה נוהגת מצות "ושמחת בחגך" כמו בכל שאר המועדים (וכ"פ השו"ע תקצ"ז א' ע"פ משנ"ב שם סק"א), ולדעתם מסתבר דחייב ג"כ לשמח בהם אשתו ובני ביתו (ויש לזכור לשמח הקטנים בקליות אגוזים מגדנות ומיני מתיקה, והאנשים לשמח בכשר ויין יעו"ש).
- ו. אוכלים ושותים ושומחים [נדאף שהוא יום הדין, מ"מ שייך גם בו מצוה של 'ושמחת בחגך'] [שו"ע תקצ"ז א' ומשנ"ב סק"א] ואיתא בגמ' (ע"ז ה') שתיקנו להרבות בסעודה בראש השנה (יעו"י תוס' שם ד"ה 'ערב' והו"ד במשנ"ב תקכ"ט סק"א ובשעה"צ ס"ק י"ג). אמנם לא יאכלו כל שבעים למען לא יקלו ראשם ותהיה יראת ד' על פניהם (שו"ע שם וכמ"כ הרמב"ם חנוכה ג' - ו' ז"ל "ראש השנה ויום הכיפורים אין בהן הלל לפי שהן ימי תשובה ויראה ופחד לא ימי שמחה יתירה" והיינו דימי 'שמחה' הם אך לא שמחה יתירה [ומסתבר דדין זה נוהג אף ברה"ה שחל בשבת]).
- כתב ביבשה"ע (שער י"א פ"א) "ימעט אדם מתענוג אכילה ושתיה בימי ר"ה (קל"ז) ויהיה אכילתו וביראה ממש כלפני המלך, ובדאי יהיה נקרא שלחנו "זה השולחן אשר לפני ד'".
- "אין לאכול לשבעה במילוי הכרס וגם יש לו למעט בשתיה" (מטה אפרים' תקצ"ז ד').

אכילת הסימנים

- ז. אוכלים את הסימנים בסעודת ליל ר"ה אחרי אכילת פרוסת המוציא, ואין לאוכלם לפני נטילת ידיים דבעינן קידוש במקום סעודה (יעו"י 'מטה אפרים' תקפ"ג סע"א. וכ"ד הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' ל"ה. והגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' עמ' י"ב ב'דבר הלכה' אות כ"ד. אמנם יעו"י 'קצה המטה' על 'מטה אפרים' ב'תיקונים השמטות והוספות' שבסוף הספר עמ' נ"ח שהביא המנהג לאכול תפוח בדבש [ומסתמא ה"ה שאר הסימנים] אחרי הקידוש קודם נטילת ידיים לסעודה יעו"ש).
- ח. פירות חדשים שרוצה לאוכלם בליל א' דר"ה, אין נכון כלל להניחם לפניו בשעת הקידוש כדי לפוטרם בברכת שהחיינו שמברך על היו"ט (כמו שעושים בליל ב'), אלא יברך עליהם ברכת שהחיינו בפני עצמם (קל"ז) (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' עמ' י"א וכ"ד הגר"ש אלישיב זצ"ל 'באר ישראל' עמ' ל"ה וכן מנהג העולם, ויעו"י הערה (קל"ט)).

(קלד) ומ"מ צריך שיהיה מלח על השולחן אע"פ שאין מטבל בו כמ"כ הרמ"א קס"ז ה' וכן הקפיד הגר"ש ואזנר זצ"ל (שם). וכן היה נוהג בבית הגר"ש אלישיב זצ"ל ('איש על העדה' ע' קצ"ג).

(קלה) הובא בקונטרס עצות לזכות בדין בימים הנוראים להגר"ח קרלנשטיין זצ"ל ע' ל"א.

(קלי) וכ"נ הגרש"ז ברוידא זצ"ל (ספר 'סיק ממלכת התורה').

(קלז) ויעו"י מג"א ריש סימן תקצ"ז דהביא שכתב הב"ח שהמהרש"ל לא אכל דגים בראש השנה שהיו חביבים עליו משום דרצה למעט תאוותו בדבר מסויים.

ט. אם יש לפניו תמרים יברך עליהם ויכוון לפטור כל הפירות, ואם אין לו תמרים יברך על הרימון וכשאינו לו גם רימון יברך על התפוח (יעו"ש שו"ע רי"א א, ד) ויכוון לפטור אף את הליפתן שיאכל בסוף הסעודה, ויזהר לזכור שלא לברך בטעות שוב על הליפתן בסוף הסעודה (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים').

י. נחלקו הפוסקים על אותם מיני ירקות של הסימנים אם מברכים עליהם בתוך הסעודה (לדעת 'כף החיים' תקפ"ג סק"ב בשם מטה יהודה אינו מברך עליהם, מאידך ה'אלף המגן' תקפ"ג סק"ג הביא דצריך לברך עליהם בורא פרי האדמה שאינם באים מחמת הסעודה, וכן יעו"ש בשו"ת דברי יציב ח"ב סי' רנ"ב). וכדי לאפוקי נפשיה מפלוגתא ראוי לקחת מין אחר שבדאי אינו בא בתוך הסעודה כגון בננה או אבטיח וכדומ' ולברך עליהם בורא פרי האדמה ולכוון לפטור בברכתו אף את שאר הירקות (הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' ל"ו והגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים'). או שיאכל אותם ירקות עם מעט פת דבכה"ג לכו"ע אין מברכים עליהם (כדיעו"ש שעה"צ קע"ז אות י"ג) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל) (ק"ב).

יא. לוקח הפרי או הירק (וטוב לומר את שמו, יעו"ש בסמוך) ואומר יהיה רצון וכו' ואח"כ אוכל ממנו (אך לא יאמר יהיה רצון לאחר שגמר אכילתו מאותו סימן) ואם הוא פרי או ירק שמברך עליו, לא יאמר יהיה רצון קודם הברכה (קמ"א), אלא יברך על הסימן ברכתו הראויה ויאכל ממנו מעט ויאמר את יהיה רצון (משנ"ב תקפ"ג סק"ד ו'אלף המגן' תקפ"ג סק"ג וסק"ח) (ויזהר שלא לומר את יהיה רצון קודם שבלע מעט מהפרי או הירק - יעו"ש משנ"ב קס"ז סק"ד ושעה"צ שם אות ל').

יב. כאשר מברך על תפוח, יש האומר דראוי לנהוג שיברך עליו ויאכל מעט ואח"כ יטבול בדבש ויאמר 'יהי רצון' וכו' (חיי אדם קל"ט ו'), ויש האומר דטובל ואח"כ מברך (קיצור שו"ע קכ"ט ט').

יג. ב"ר"ן בסוף מסכת ר"ה הביא דמנהגו של רב האי גאון היה שכשלווקח את הירק או הפרי בידיו מקדים לומר את שמו של הירק כגון 'קרא' וכיוצא"ב ואז ממשיך לומר יהיה רצון (קמ"ב).

יד. באבודרהם (סדר תפילת ראש השנה) כתב בשם "תשובת הגאונים" ו"שכן מנהג כל החכמים" דכל דבר שאוכלים לסימנא טבא "מקריבין לפניו ... ומניחין ידיהן על כל אחד מהם, ומוציאים משמותם סימן טוב" עכ"ל [ובכל בו סי' ס"ד כתב "נהגו ליקח כל אחד בידו" ואומר וכו'].

יז. כתב אליהו רבא (תקפ"ג סק"א) בשם הש"ה שבשעה שאומר יהיה רצון באכילת הסימנים יתעורר האדם בתשובה ויתפלל על זה בלב שלם (משנ"ב שם סק"ב).

יח. כשאומר יהי רצון שיברכתו שונאינו הכוונה לעוונות שנבראים מהם מקטרגים הבאים להתייצב לפני ה' ולקטרג עליו, והמה באמת שונאי נפשו ומבקשי רעתו ולכן מתפלל עתה שלא יוכלו לעשות לו שום רעה ושלא יוכלו לקטרג עליו (פמ"ג תקפ"ג מושב"ז סק"א, ו'אלף המגן' שם ס"ק ט"ה, ויעו"ש עוד במאירי בחיבור התשובה עמ' 265 הוצאת קדם).

יט. הגר"י פישר זצ"ל אמר שיש לאכול קודם את הסילקא ואח"כ את הכרתי בכדי שיאמרו קודם היה"ר שישתלקו שונאינו, ואח"כ יוסיפו להתפלל שיברכתו לגמרי. אכן אם מקדים להתפלל שיברכתו שונאינו לגמרי, אין נכון להתפלל אח"כ שישתלקו ('הליכות אבן ישראל' ח"ב עמ' כ"ב).

כ. בבית הגר"י פישר זצ"ל לא אכלו רוביא מחמת חשש תולעים, והיו אומרים היה"ר שירבו זכויותינו על גזר (מערי"ן).

כא. באבודרהם (סדר תפילת ראש השנה) הביא ד"יש נזהגין לאכול מיני מתיקה" (וכ"ה בסידור דרך החיים).

כב. אכילת הסימנים הנ"ל אינה חובה גמורה כ"א רק הנהגה נאותה (וכלשון התלמוד והשו"ע "יהא אדם רגיל" וכו') (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' עמ' כ"ז).

כג. מי שאינו יכול לאכול סימנים, או שחושש מלאכול א' מהסימנים משום תולעים, די לו שיראה את הסימן ויאמר ה'יהי רצון' שלו (קמ"א) ('כף החיים' תקפ"ג ו'). וכמו"כ מי שחסר לו איזה מין יכול לומר ה'יהי רצון' שלו בלא אכילה ובלא ראייה (דאי"ז ברכה שנאמר דהוי ברכה לבטלה אלא בקשת רחמים ולא גרע משאר בקשות רחמים שאומרים בר"ה) ('כף החיים' שם).

כד. והנה כל אלו הענינים (הסימנים) הכל לסימן טוב, ולכן פשיטא שיזהר מאוד שלא לבעוס בימים האלו, מלבד גודל האיפור, כדי שיהיה לסימן טוב, ושלא ליתן פתחון פה למקטרג ולבל ליתרע מזליה, רק יהיה שמח ליבו ובטוח בד' עם התשובה ומעש"ט (חיי אדם קל"ט ו' ומשנ"ב תקפ"ג סק"ה ו'אלף המגן' שם סק"א).

דברי מאכל שנמנעים מלאכול בראש השנה

טז. אין לאכול בראש השנה דברים חמוצים או מרים (ועל כן אין לבשל דגים בחומץ) ('מטה אפרים' תקפ"ג ג' ומשנ"ב שם סק"ה וסי' ת"ר סק"ד), וכמו"כ יש להזהר שלא לאכול פירות חמוצים ('כף החיים' תקפ"ג י"ח). [ומסתמך לשון המשנ"ב משמע דאין אוכלים דברים חמוצים אף ביום ב' דר"ה. אכן בערוך השלח (תקפ"ג ג') הזכיר לענין זה רק את הלילה הראשון] (קמ"ד).

(קלח) מכיון דהם שני דברים מחולקים, ד'הזמן' של קידוש קאי על היום, ואילו 'הזמן' שמברך על פרי או בגד חדש לא קשור כלל עם היו"ט, אלא הוא"ל לגמרי מילתא אחרייתא, רק דין הוא שאם רוצה לכוללם יחד ולפוטרו בברכה אחת יכול לעשות כן כמו שעושים בליל ב' דר"ה, אכן אין נכון לעשות זאת ללא צורך, ולא חשיב בזה גורם ברכה שאינה צריכה, כיון דהם ב' דברים מחולקים, - הגר"ש ז"א אוערבאך זצ"ל 'דבר הלכה' שם אות כ"ג.

(קלט) אכן דעת הגר"ש דבליצקי זצ"ל דטוב יותר לפטור הפירות החדשים בברכת שהחיינו של הקידוש ולא לברך עליהם שהחיינו בפנ"ע וטעמו דיעו"ש משנ"ב תרל"ט סק"ל דאין נכון להרבות בברכות כשיכול לפטור בברכה אחת. עכ"ד. אכן יל"ע דשאני התם דמצות סוכה נחשבת כיחידה אחת עם היו"ט, דחזין דלדעה א' כשבירך על עשית הסוכה אינו מברך על היו"ט, משא"כ הכא דחובת שהחיינו על הקידוש וחובת שהחיינו על הפרי ודאי שני חיובים נפרדים הם. ועכ"פ הנהוג כדעת הגר"ש דבליצקי זצ"ל יעו"ש בדיני ליל ב' דר"ה אם צריך לברך על הפרי ולאכול ממנו מעט קודם נטילת ידים וה"ה כאן.

(קמ) אמנם יעו"ש שבט הלוי ח"ו סי' כ"א דכתב "בזמנינו גם כשלוקחים מעט פת לאכול עם הפירות מ"מ דעתו על הפירות ולא על הפת, אלא צריך לאוכלם עם פת ממש דהפת תעשה עיקר כאשר היה נהוג בימי קדם".

(קמא) יעו"ש באלף המגן תקפ"ג סק"ג שכתב הטעם דאין לומר הבקשה קודם הברכה, דאין מן הראוי להקדים צרכי עצמו לברכת המקום ברוך הוא.

(קמב) צוין ב'קיצור הלכות מועדים'.

(קמג) משום דבמס' הוריות יב. הגירסא 'יהא רגיל למחזי', וכו"ה הגירסא בערוך ערך 'קרא', וכ"כ ב"י דגירסת ספרים דידן בגמ' 'למחזי' במקום 'למיכל', וכו"ה הגירסא בכלבו סי' ס"ד ('כף החיים' שם).

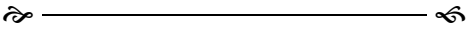
(קמד) ובלקט יושר (ע' 124 ובמהדורת מכון ירושלים ח"א ע' ר"פ) כתב דמנהג רבו התרומת הדשן "כל דבר חריף אינו אוכל כל עשרת ימי תשובה".

- יז. י"א דלתבל המאכל במעט תבלינים חמוצים או חריפים כמו פלפל שחור וכדו' כדי להטעימו ולהשביחו אין כל קפידה (כיון שהמאכל אינו חמוץ או חריף) (הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' ל"ח וכע"ז ב'ערוך השלחן' תקפ"ג ג') (קמ"ה).
- יח. אין לאכול בוסר או שאר פרי שלא נגמר פריו (דאי"ז סימן טוב. ובבוסר יש טעם נוסף משום שהוא חמוץ ואין לאכול דברים חמוצים בראש השנה) (משנ"ב ת"ר סק"ד).
- יט. יש מדקדקים שלא לאכול אגוזים בראש השנה (שאגוז בגימטריה חטא ועוד שהן מרבים כיחה וניעה ומבטלים התפילה) (קמ"ה) (רמ"א תקפ"ג ב'). ובמעשה רב (אות ר"י) כתב דאין לאכול ענבים בר"ה (ע"פ הסוד, משנ"ב ת"ר סק"ד).

השוכלה יעלה ויבוא או רצה בסעודת ראש השנה

- כ. בסעודות ראש השנה אומר 'יעלה ויבוא' ומזכיר 'ביום הזכרון'. ובשנה זו שחל ראש השנה בשבת אומר 'רצה והחליצנו' ואח"כ 'יעלה ויבוא' (משום ששבת הוא 'תדיר' וקיי"ל בכל מקום תדיר קודם) (קמ"ה) (ש"ע קפ"ח - ה' ומשנ"ב שם ס"ק י"ג).
- כא. טעה ולא אומר 'יעלה ויבוא', או 'רצה' (בשנה זו שחל יום א' דר"ה בשבת) או שהוא מסתפק אם אומר 'יעלה ויבוא' (דחלינן דמסתמא בודאי לא אמר), אם נזכר לפני שהזכיר את שם ד' של ברכת 'בונה ירושלם', חוזר לומר 'יעלה ויבוא' או 'רצה', ואח"כ ממשיך לומר 'ובנה ירושלם וכו'..'. ואם נזכר לאחר שכבר אמר 'ברוך אתה ד' - נכון שיסיים תיכף 'למדני חוקיך' (כדי שלא יהי' שם ד' לבטלה) והוי כ'לא סיים הברכה' וחוזר לומר 'יעלה ויבוא' או 'רצה'. ואם כבר סיים ברכת 'בונה ירושלם' (קמ"ה) ועדין לא התחיל ברכת 'הטוב והמטיב': אם לא אומר 'יעלה ויבוא', אומר 'ברוך אתה ד' אלקינו מלך העולם' (קמ"ה) שנתן ימים טובים לעמו ישראל (קמ"ה) את יום הזכרון הזה ברוך אתה ד' מקדש ישראל ויום הזכרון' (קמ"ה), ואם לא אומר 'רצה' (בשנה זו שחל יום א' דראש השנה בשבת) וגם לא 'יעלה ויבוא', אומר 'ברוך אתה ד' אלקינו מלך העולם שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית, וימים טובים לעמו ישראל את יום הזכרון הזה, ברוך אתה ד' מקדש השבת וישראל ויום הזכרון' (קמ"ה). ואם שכח רק 'רצה', יאמר 'ברוך אתה ד' אלקינו מלך העולם שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ברוך אתה ד' מקדש השבת' (ש"ע קפ"ח - ו' ומשנ"ב ס"ק ט"ז, י"ח, י"ט, כ', כ"א, כ"ב).
- כב. י"א דאם התחיל ואמר 'ברוך אתה ד' אלקינו מלך העולם' (של ברכת 'הטוב והמטיב'), יסיים בברכה "שנתן ימים טובים לעמו ישראל" וכו', ואח"כ יחזור ויאמר ברכת 'הטוב והמטיב'. ורק אם כבר המשיך "מלך העולם הקל" זהו מיקרי שכבר התחיל ברכת 'הטוב והמטיב', ושוב אינו יכול לומר נוסח ברכה "שנתן ימים טובים וכו'" (ויעוי' דינו להלן בסמוך) ('חיי אדם' מ"ז - י"ח, והביאו המשנ"ב בסי' קפ"ח סק"ג. אכן בביאה"ל שם ד"ה "עד" סיים ד"דינא דחיי אדם צריך עיון גדול"). וי"א דמשעה שהתחיל ברכת 'הטוב והמטיב' שוב אין תקנה באמירת ברכה זו (דכשומר 'ברוך אתה ד' וחשב על דעת להמשיך ברכת 'הטוב והמטיב', ניכר שכבר הסיח דעתו מברכה שלישית ושוב מאי מהני שיסיים 'שנתן ימים טובים') ('יעוי' ביאה"ל שם).
- כג. בסעודת היום של ראש השנה: אם שכח 'יעלה ויבוא' והתחיל כבר ברכת 'הטוב והמטיב', י"א דשוב אינו חוזר (קמ"ה) (מג"א קפ"ח סק"ז). וי"א דחוזר לראש ברכת המזון (כיון דהרבה פוסקים ס"ל דאסור להתענות בראש השנה) (קמ"ה) (אלי' רבא קפ"ח סק"ח) (הו"ד במשנ"ב שם סק"ט). (ולמעשה: הגר"ז אויערבאך זצ"ל

- (קמ"ה) אכן בבית הגרי"י פישר זצ"ל לא אכלו מיני סלטים שיש בהם חומץ וכדו' (הליכות אבן ישראל ח"ב ע' כ"ג).
- (קמ"ה) הנה יעוי' דרכי משה (שם סק"א) דמקור ד' במש"כ ברמ"א הנ"ל הוא בד' המהרי"ל, ויעוי' ש דמהרי"ל איירי גבי ראש השנה בלבד. דכתב שם רק הטעם דמוציאין כיחה וניעה ומבטלין התפילה. ולפי"ז לאחר ראש השנה אין צריך להקפיד בזה. וביותר יעוי' ב'יוסף אומץ' (לרבי יוסף יחפא ז"ל) תתקע"ז דכתב ד"עיקר הטעם [שנזהרים מאגוזים] - כדי שלא יבוא על ידם לידם כיחה וניעה בשעת התקיעות, ויתבטל הוא ואחרים משמוע התקיעות, לכן ביום ב' דראש השנה אחר התקיעות, אין לדקדק בזה" עכ"ד (וכן החת"ס לא נזהר מלאכול אגוזים לאחר ראש השנה, כעדות תלמידו בספרו 'מחולת המחנים' - הו"ד בקצה המטה' תקפ"ג ס"ק ט"ו, אכן בקצה המטה' שם הביא דהמנהג לדקדק שלא לאכול אגוזים בימי האלוף, עד אחר הושענא רבה. ויעוי' ש דכ' דאע"פ דאין למנהג זה שורש וענף בפוסקים, ובלי ספק רק ישראל קדושים נהגו בו איסור, מ"מ יש טעמים בזה. יעוי' ש).
- קמ"ז) ובדיעבד אם החליף ואמר קודם 'יעלה ויבוא' ואח"כ 'רצה' יצא (משנ"ב שם סק"ג).
- (קמ"ח) ואפי' רק התחיל תיבת 'בונה' - ממשיך ומסיים את הברכה, ויאמר הברכה 'שנתן ימים טובים' וכו' (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - קיצור הל' מועדים עמ' נ"ח).
- (קמ"ט) אע"פ שאם הי' מזכיר 'יעלה ויבוא' במקומו לא הי' זה בנוסח ברכה בשם ומלכות, היינו משום שכשהוא מזכירה ב"ברכה הסמוכה" הרי היא נכללת בברכה שיש בה שם ומלכות בפתיחתה וחתומה, דפתיחת וחתומה הראשונה כוללת כולן, אבל כיון שסיים 'בונה ירושלם' ואומרה ברכה בפנ"ע - לא הוי סמוכה לחברתה כיון שאינה אלא אקראי בעלמא (ביאה"ל קפ"ח - ו' ד"ה אומר - מהבית יוסף).
- (קנ') יעוי' 'כף החיים' קפ"ח - כ"ה דהעיר דהשו"ע (שם) גבי שבת כתב דהנוסח הוא "שנתן שבתות כו'" וגבי יו"ט כתב דהנוסח הוא "אשר נתן ימים טובים". וברמב"ם (ברכות ב' - י"ב) הגירסא בכולם "אשר נתן". - ועל כן כתב שם דמש"כ השו"ע שם לאו דווקא, ואי בעי לומר בכולהו 'שנתן' או 'אשר נתן' שפיר דמי, ושכן כתב המאמר מרדכי קפ"ח אות ט'. ובמשנ"ב קפ"ח סק"ט כ' דאומר "שנתן ימים טובים", ושם בס"ק כ' כתב דאומר "אשר נתן ימים טובים". ובסידור "אזור אליהו" (ע' צ"ה) הביא דהגירסא הוא "שנתן ימים טובים" וכ"ה הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הל' מועדים' עמ' נ"ח.
- (קנא) לדעת הגר"א זיע"א (אמרי נועם ברכות מט. ויעוי' עוד בביאורו סי' תקפ"ב ס"ק י"ב) מוסיפין כאן "לששון ולשמחה". - אכן המג"א קפ"ח סק"ז פסק דאין אומרים בראש השנה "לששון ולשמחה" וכ"פ המשנ"ב שם סק"ט.
- (קנב) אמנם במשנ"ב שם סק"ט הביא דעת המג"א (שם סק"ז) דכששכח יעלה ויבוא לבד, מברך הברכה הנ"ל ואינו חותם בה (משום ד"א דמצוה להתענות בראש השנה והוי כר"ח שאינו מחוייב באכילת פת דאז אומר ברכה זו ללא חתימה כמבואר בשו"ע קפ"ח - ז') - אכן המשנ"ב (שם) הביא דהרבה אחרונים הסכימו לדעת כנסת הגדולה דצריך לחתום. וכן פוסק שם המשנ"ב. ויעוי' עוד בשעה"צ שם אות ט"ו דהוסיף דאפי' אם נסבור כדעת המג"א (שם) בדין שכח להזכיר 'יעלה ויבוא' וכבר התחיל בברכת 'הטוב והמטיב' - דאין מחזירין אותו לראש ברכה"ז (וכמו בר"ח), מ"מ אי"ז שיאטי' להא דאם נזכר קודם תחילת 'הטוב והמטיב' ואומר נוסח ברכה הנ"ל - שצריך לחתום בה יעוי"ש. וכ"מ ב'מטה אפרים' סי' תקצ"ז ב'אלף למטה' סק"ג דשני דינים אלו אינם תלויים זה בזה יעוי"ש.
- אמנם** הגר"ש דבליצקי זצ"ל (קיצור הל' מועדים עמ' נ"ח בהערה) העיר דבמטה אפרים בסי' תקפ"ג דין ד' ובסי' תקצ"ז דין ד' מבואר להדיא דב' הדינים הנ"ל תלויים זה בזה (ודלא כמבואר באלף למטה שם). - ומאחר דחיישינן לדעת המג"א דאם שכח 'יעלה ויבוא' וכבר התחיל 'הטוב והמטיב' שאינו חוזר לראש ברכת המזון, על כן אף כשנזכר קודם תחילת ברכת הטוב והמטיב ואומר נוסח הברכה הנ"ל לא יחתום בה בשם. - והורה הגר"ש זצ"ל דבסעודת היום יסיים בחתימה ללא הזכרת שם: "ברוך מקדש ישראל ויום הזכרון". (אכן בסעודת הלילה דלכו"ע אסור להתענות כבשאר יו"ט כמבואר במשנ"ב תקצ"ז סק"ה, ואם שכח 'יעלה ויבוא' והתחיל כבר ברכת 'הטוב והמטיב' חוזר לראש ברכת המזון וכבשאר יו"ט - ה"ה אם עדין לא התחיל ברכת 'הטוב והמטיב' ואומר נוסח הברכה הנ"ל חותם בה בשם "ברוך אתה ד' מקדש ישראל ויום הזכרון". - כ"ה ב'תהילה לדוד' סי' קפ"ח סק"ה ובקיצור הל' מועדים ע' ל').
- (קנג) ויעוי' מטה אפרים תקפ"ג - ד', דאף לדעת הסוברים (מג"א קפ"ח סק"ז) דכששכח 'יעלה ויבוא' לחודי, אומר נוסח הברכה הנ"ל בלא חתימה (כיון ד"א דמצוה להתענות הוי כר"ח שאין חיוב לאכול פת ואינו חותם כמבואר בשו"ע קפ"ח - ז'). יעוי' להלן בהערה משנ"ב בדעה זו, מ"מ הכא ששכח גם 'רצה' כיון דבלא"ה חותם בברכה בשל שבת, יחתום ג"כ בשל ר"ה - אף לדעה זו. וכע"ז פסק המשנ"ב סי' קפ"ח סק"ל יעוי"ש.
- (קנד) משום ד"א דמצוה להתענות בראש השנה ואם הי' רוצה לא הי' אוכל כלל ודינו כמו בראש חדש - מג"א שם ושעה"צ שם אות ט"ו.
- (קנה) יעוי' באלף רבא שם.

אמר שכמדומה דהמנהג לחזור לראש ברכהמ"ז גם בסעודת היום (דכיון דאנו איננו מתענים בראש השנה, הו"ל לדידן ככל יו"ט דעלמא שהשוכח בו "יעלה ויבוא" בברכהמ"ז חוזר) - הליכות שלמה ע' ט"ו הערה 87. אכן הגר"ש דבליצקי זצ"ל הורה כדעת המג"א דלא יחזור לראש (קיצור הל' מועדים ע' נ"ט). והנהוג שלא לחזור לראש ברכת המזון יאמר כל נוסח "יעלה ויבוא" לאחר ברכת המזון (אלף המגן תקפ"ג סקכ"ט, והגר"ש דבליצקי זצ"ל שם).

כד. בסעודת ליל ראש השנה: אם שכח "יעלה ויבוא" והתחיל כבר ברכת 'הטוב והמטיב', לכו"ע חוזר לראש ברכת המזון (דהא בליל ראש השנה אסור להתענות לכו"ע כבשאר יו"ט כמבואר במג"א תקצ"ז סק"ג ואלי" רבא שם סק"א ומשנ"ב שם סק"ה) (תהילה לדוד' קפ"ח סק"ה, וב'סידור הגר"ז וכן הורה הגר"ז אויערבאך זצ"ל – הליכות שלמה עמ' י"ד. והגר"ש דבליצקי זצ"ל – קיצור הל' מועדים ע' ל').

כה. בשנה זו שראש השנה חל בשבת אם שכח "יעלה ויבוא" וגם "רצה" וכבר התחיל ברכת 'הטוב והמטיב', לכו"ע חוזר לראש ברכת המזון אף בסעודת היום (מלבד בסעודה שלישית שאינו חוזר) (ויזכירם במקומם) (מטה אפרים תקפ"ג ד'). ואם שכח בסעודה שלישית 'רצה' ו"יעלה ויבוא", והתחיל כבר ברכת 'הטוב והמטיב', אינו חוזר אף לא על של שבת (שו"ע קפ"ח ח' ומטה אפרים תקצ"ז ד'). ואם נזכר קודם שהתחיל ברכת הטוב והמטיב אומר "ברוך אתה ד' אלוקינו מלך העולם שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית, וימים טובים לעמו ישראל את יום הזכרון הזה, ברוך אתה ד' מקדש השבת וישראל ויום הזכרון". ואם שכח רק 'רצה', יאמר "ברוך אתה ד' אלוקינו מלך העולם שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ברוך אתה ד' מקדש השבת". ואם שכח רק יעלה ויבוא אומר "ברוך אתה ד' אלוקינו מלך העולם שנתן ימים טובים לעמו ישראל את יום הזכרון הזה ברוך אתה ד' מקדש ישראל ויום הזכרון" (משנ"ב שם סקל"ה).

- ◊ **"כל מי שמברך ברכת המזון כראוי, בשמחה, בכוונה חלב – כשעולה מהעולם הזה, מקום נתקן לו בתוך סודות עליונים בהיכלות הקדושים"** (תרגום זוהר פרשת ויקהל דף ר"ח ע"ב, הובא ב'קב הישר' פרק פ"ז מהדורת תשנ"ט הוצאת הרב שיינברגר שליט"א וברשותו).
- ◊ כתב הקב הישר (פרק פ"ז) **"כל מי שמברך [ברכת המזון] בכוונה יזכה לשמוע ברכת המזון לעתיד לבוא מפי דוד המלך ע"ה כשיעשה הקב"ה אריסטון (סעודה) לצדיקים לעתיד לבוא"** (הו"ד ב'כף החיים' קפ"ג ל"א).
- ◊ **"כל כמה שמברך בעין טובה ושמחה יתירה כך נותנין לו מזונותיו בשמחה ובעין טובה"** (כף החיים' קפ"ג ל"א בשם שעה"מ).
- ◊ כתב הב"ח (סי' קפ"ה) **"למה אין 'ף' בברכת המזון – לפי שכל מי שמברך ברכת המזון בכוונה אין שולט בו לא אף ולא שצף ולא קצף"** עכ"ל.
- ◊ כתב החינוך (פ' עקב) **"כך מקובלני מרבתי י"א שכל הזהיר בברכת המזון, מזונותיו מצויין לו בכבוד כל ימיו"**.
- ◊ כתב האשכול: **"מאן דמברך ברכה צריך לברך מלוא פומיה ולא לגמגם"** (הו"ד במשנ"ב סי' קע"ב ס"ק ז').

...♦...

השלמת מאה ברכות

- כו. "טוב לו למנות ברכותיו אחד לאחד כדי להשלים ק' ברכות כראוי. ובפרט בימים נוראים האלה – מיוחדים מזמן לזמן, ימנה אותם וישתדל לכוון בהם"** (סדר היום' – סדר ערב ראש השנה).
- כז. בראש השנה ע"י הברכות בערבית (12) ובשחרית (35 כולל שופר ושהחינו) ובמוסף (9) ובמנחה (7) ובשני הסעודות (לילה ויום 16, לא כולל הברכות על הסימנים) מגיעים ס"ה ל-79 ברכות, וחסר 21 ברכות שמחויב בהם להשלמת 100 ברכות כדפסק השו"ע (מ"ו ג'). ויזהר לזכור להשלים ב'אשר יצר' ובאכילת פירות ומגדנים (נוטרי ברכה).**

◊ **"סיפר הגרמ"ד הלוי סאלאוויצ'יק שליט"א:** היה אדם אחד שהיה נוהג לעשות קידוש בליל שבת בהתרגשות גדולה, בכוונה עצומה, ומתוך דביקות נוראה וכו'. כשהגיעו הדברים למרן הגר"ז זצ"ל, אמר **"הנה מחקידוש שעושה אינו ראיא למעלתו האמיתית, ברצוני לראות איך הוא מברך את ברכת אשר יצר..."** (עובדות והנהגות לבית בריסק' ח"א עמ' צ"ט).

תלמוד תורה ותהילים

- כח. אחר סעודתו יקבע עצמו ללימוד. ויש נוהגים לגמור כל התהילים (משנ"ב תקפ"ג ט).**
- ◊ **בכל רגע פנוי יקרא תהילים כעבד אשר אין לו זמן אף לרגע לשבות ממלאכת אדונו, וכן ראיתי להגה"צ ר' דוד בהר"ן זצ"ל שבר"ה בין גברא לגברא בקריאת התורה היה התהילים פתוח לפניו וקורא בו. וכתבתי דווקא תהילים, ע"פ מה דאיתא בר"ה טז: כל שנה שרשה בתהילתה מתעשרת בסופה ופרש"י שם שישראל עושיין עצמם כרשין בתפילות ובתחנונים ע"כ. וחזו"ן דמעיקר עבודת היום להרבות בתפילות ובתחנונים, ואין לך יפה לזה כמו קריאת התהילים. וכן המנהג בכל תפוצות ישראל, לא להרפות מקריאת התהילים בר"ה ולהשתדל לגמרם כולו (כמובא במשנ"ב סוף סי' תקפ"ג) (אני לדודי עמ' ק"ה להגר"ש דבליצקי זצ"ל).**
- ◊ **פעם כמוצאי ר"ה נוכחתי בבית מרן הגר"ז זצ"ל, והיה שם הרב מחרקוב זצ"ל, שהיה ידוע בהתמדתו המופלגת עד שבכל לילה בשעה שלוש לפנות בוקר כבר היה נשמע קולו בלימודו בביהכנ"ס זכרון משה. ושאל, כמה כדאי להתעסק בר"ה בזמן הפנוי בין התפילות, בתורה או בתהילים. – תשובת של מרן הגר"ז היתה כך, שהרב מחרקוב כיון שהוא מתמיד, וגם בר"ה קל לו להתרכז בתלמודו, ודאי יעסוק בתורה, אבל אלו שקשה להם להתרכז וללמוד בעיון בגלל "יום הדין", יתעסקו בתהילים...** (עובדות והנהגות לבית בריסק' ח"א עמ' ק"ס שכך ראה בתכריך כתבי הגאון רבי משה מאיר פראג זצ"ל).
- ◊ **כאשר הייתי אצל מרן הגר"ז זצ"ל בפעם הראשונה בראש השנה אחה"צ, וראיתי עוצם ההתעוררות של אמירת התהילים הוא ובניו, כל אחד בפינה אחרת של הבית, שאלתי "האם יש חולה חס וחלילה?" ענו לי: "לא, ראש השנה היום!!!!" (עובדות והנהגות לבית בריסק' ח"א עמ' רכ"א שסיפר גאון אחד שליט"א). נומביא שם בשם גאון אחד שליט"א שכשהיה פעם אצל מרן הגר"ז זצ"ל בשעת הפצצה, ראה את מרן הגר"ז משליך מטבע לקופת רבי מאיר בעל הגם ומתחיל לומר תהלים, ואמירת התהלים היה בודקוק רב, כל מילה ומילה, ופעם אמר (בתרגום לעברית) "יש לנו יהלומים, קוראים להם תהילים".**
- ◊ **פעם אחת שאל הרב מחרקוב זצ"ל בעל "נתיבות הקודש" את מרן הגר"ז זצ"ל "למה אומר הוא תהילים בכל הזמן הפנוי בראש השנה, האם לא עדיף ללמוד גמרא?" והשיב מרן הגר"ז, "בראש השנה מרגיש כל יהודי כמו סוחר שהיה לו הון רב ופשט את הרגל, ונשאר בלי כלום, וכמוכן העצה הראשונה להעמידו שוב על רגליו היא לחדש את החון, והחון הכי טוב זה גמרא. ולכן בצעירותי הייתי באמת לומד גמרא בזמן הפנוי בר"ה, אבל באמצע הלימוד מתעוררת איזו קושיא, וצריך לגשת לארון הספרים לחוציא ספר לעיין בו, ובדרך נחיה איזה**

ביטול, וזה מאד לא טוב שיהיו ביטולים בראש השנה, ומאז התחלתי לומר תהילים, שזה אומרים בלי הפסקות ובלי ביטולים... " (עובדות והנהגות לבית בריסק' ח"א עמ' רכ"ב בשם הגרמ"ד הלוי סאלאוויצ'יק שליט"א).

◊ תלמוד תורה הוא ג"כ מעיקרי התשובה, כמוש"כ רבינו יונה ביסוד התשובה, שהחיוזק בתורה מדרכי התשובה הוא. ובמעשה רב מובא מהגאון זללה"ה דעיקר התשובה הוא בתורה, ורק התורה תוכל להשיב את הנשמה לשרשה כמבואר בנפש החיים פל"א. והרי גם הכהן הגדול בליל יוהכ"פ לא עסק בהכנות לביאתו בקדשי הקדשים, מקום שאין מלאך יכול ליכנס, כי אם קרא בתורה כדי להדבק בהקב"ה כי תורה והקב"ה חדא ניהוו. על כן ראוי גם בראש השנה ויוהכ"פ לקבוע זמן לסדרי תורה. ואם אי אפשר כן משום התפילות שנמשכות על פני כל היום בימי תפילה אלו, לבחפ"ה יש ללמוד משניות דר"ה ויום הכיפורים, ואם אי אפשר כל המשניות, לבחפ"ה המשניות ממצוות היום פרק בתרא בראש השנה ודיומא (הגרמ"ש שפירא זצ"ל - 'זהב משבא' מאמרים עמ' ק"ם).

שינה בראש השנה

◊ איתא בזהר חק' (פרשת ויקהל) "ויקרב אליו רב החובל, מאן רב החובל, דא יצר טוב דאיהו מנחיג כלא, ויאמר לו מה לך נרדם קום קרא אל אלוךך וכו' דלאו שעתא הוא למדמך, דהא סלקין לך לדינא על כל מה דעבדת בהאי עלמא טוב מחובך וכו'".

ט. נוהגים שלא לישן ביום ראש השנה (דאמרי' בירושלמי "מאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה" ^(קט"ז)) (דרכי משה ורמ"א תקפ"ג ב'), ^(קט"ז) ולדעת האריז"ל אחר חצות היום מותר לישן ^(קט"ז) (שכבר נתעורר המלאך ע"י תפילות ותקיעות), והב"ח ^(ס"י) תקצ"ז בשם הגהות מהרש"ל כתב שהמהר"ם מרוטנבורג היה רגיל לישן בראש השנה כמו בשאר ימים טובים ^(קט"ז). ובחיי אדם כתב דאחרי האכילה יקבע עצמו ללימוד, ואם ראשו כבד עליו ואינו יכול בלא שינת היום יישן מעט (דבמקום הדחק בודאי אפשר לסמוך על הנהגת המהר"ם הנ"ל ^(קט"ז)) (משנ"ב תקפ"ג סק"ט ושעה"צ שם אות י'). וכתב המג"א (שם סק"ו והו"ד במשנ"ב שם) ד'היושב בטל, כישן דמי', וביארו המחצה"ש שם: דכשהאדם עוסק בדברי תורה או בתפילה הוא מעורר את המלאך שלו למעלה להתפלל עליו, משא"כ כשישן או כשיושב בטל אינו מעורר את המלאך. ע"כ.

◊ כתב השל"ה חק' (מסכת ראש השנה פרק תורה אור אות נ"ד ד"ה ויהיו דברים אלה) "...שאמרו בירושלמי וז"ל הך בר נש דדמיך בריש שתא, ועוסקים בדיניה לעיל מורה עצלה, דכתיב (יונה א' ו') "מה לך נרדם", ונראה דלאו דווקא ישן ממש, אלא אפילו ער ויושב בטל, ואינו מבקש על נפשו בתפילה ובתחנונים, ישן מיקרי, ואדם מועד לעולם בין ער בין ישן, אם אינו עוסק בתורה ובמעשים טובים" עכ"ל.

ל. הישן בלילה, י"א דצריך להזהר להתעורר משינתו בלילה קודם עלות השחר (לקיים דברי הרמ"א הנ"ל מהירושלמי) (בן איש חי' שנה א' פ' נצבים אות י"א ו'כף החיים' תקפ"ד ס"ק ט"ל, 'אלף המגן' תקפ"ד ס"ק א'), אכן י"א דלא נהגו להשכים משום כך קודם עלות השחר או הנץ החמה (דסמכין דכל שישן כדרכו בכל יום, הרי זה נמשך אחרי שינת הלילה, ולא אמרו אלא בשוכב לישן לכתחילה ביום) (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' עמ' כ' ב'דבר הלכה' אות ל"ו, והגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' נ"ה).

לא. אם נתעורר משנתו לאחר עמוד השחר יש לו לקום מיד ולא לחזור לישן (דפשיטא דזה כלול במנהג שלא לישן ביום ראש השנה) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' והגר"נ קרליץ זצ"ל - 'חוט שני' ר"ה עמ' ג') ^(קט"ז) (ויעו' הערות קנ"ט קס"א).

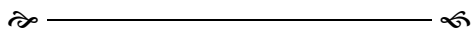
◊ הגרי"ז זצ"ל אע"פ שלא התפלל עם הנץ מ"מ היה משכים מאד לקום, והיה אומר האיך אפשר לישן בשעת הדין שאמרו חז"ל (ע"ז ג.) 'שחקב"ה דן בג' שעות ראשונות' (הל' חג בחג עמ' ס"ט).

... ♦ ...

◊ פעם במוצאי ראש השנה התבטא מרן הגרי"ז זצ"ל ואמר "פליאה לי על העולם, שהוששין טובא מדברי הירושלמי שאמר, מאן דדמיך בריש שתא, דמיך כל שתא.. ועל כן אינם הולכים לישון בימי ראש השנה, ותחת זאת יושבים ומתבטלים, ואינם חוששין למה שכתוב יושב בטל כישן דמי..." (עובדות והנהגות לבית בריסק' ח"ב עמ' ט"ז שכך ראה בתכריך כתביו של הגאון רבי משה מאיר פראג זצ"ל).

... ♦ ...

◊ בספה"ק הביאו דבעת שרואה אדם חסרון אצל חברו, הוא משום שבשמים דנים באותה העת את האדם הרואה עצמו על אותו חסרון, והפסק דין בשמים נקבע לפי מה שהוא עצמו יפסוק את הדין על חברו, דאם ידון את חברו בלבו לכף זכות אף אותו (הרואה) ידינוהו בשמים לזכות,

(קנו) בדרכי משה כתב דהוא ירושלמי בראש השנה. ובערך השולחן (תקצ"ב ב') כתב "ולא ידענו איפוא נמצא זה הירושלמי". ובספר 'אמרי בינה' (להג"ר צבי הירש חיות זצ"ל מובא בכל ספרי מהר"ץ חיות' הוצאת 'דברי חכמים' תשי"ח ח"ב ס' ב' ע' תצ"א) כתב דחכם אחד עוררו להראות לו המקור לדברי הירושלמי אחר שחפש ולא מצא, והשיב לו זל"ש "דע ידידי, כי הקדמונים היו רגילים לכןות כל המדרשים ופסיקות אשר נתחברו בארץ ישראל בכינוי ירושלמי, ולא דקדקו בלשונם ומי יודע באיזה מדרש מן המדרשים אשר נאבד מאתנו נזכר ענין זה" [ייתכן דמקורו בזה"ק שהובא לעיל בסמוך].

(קנו) והגרש"ז אויערבאך זצ"ל אמר דמה שאמרו "מאן דדמיך בריש שתא, דמיך מזלא" זהו דווקא בסתם אבל מי שהשינה נצרכת לו כדי לכוון בתפילתו כראוי, עליו לא נאמר דבר זה (הליכות שלמה' תפילה ע' ה' סוף הערה 16).

דעת הגר"ח קניבסקי שליט"א שכל הקפידא הוא בדווקא אם ישן על מיטתו, אבל אם ישן על כסא אין קפידא משום דתרגום תיבת 'דמיך' הוא 'שוכב' כדיעה במדרש רבה (בראשית פ' ויצא פס' ב' ס' ג') עה"פ "לכן ישכב עמך הלילה" (תורת המועדים' שעל 'שונה הלכות' ע' רנ"ז).

(קנו) וכן הקה"י זצ"ל ישן בר"ה גם ביום הראשון לאחר חצות (ארחות רבינו ח"א ע' ק"צ). ולענין יום ב' דר"ה יעו' 'ערוך השולחן' (תקפ"ג ד') דכתב "יש נוהגים שלא לישן ביום א' דר"ה ביום ע"פ הירושלמי", ומבואר לדעתו דאף להמקיימים מנהג זה שלא לישן, מ"מ ביום השני יכולים לישן אף קודם חצות.

(קנט) וכן בלקט יושר (ע' 131 הוצאת ר' יעקב פריימאן, ברלין תרס"ג) כתב על רבו בעל ה'תרומת הדשן' "וישן בר"ה ביום". וכמו"כ באל"י רבא (תקפ"ג ס"ה) כתב דמהא דהלבוש השמיט מנהג זה נראה דס"ל דשרי. וכן בסדר היום (הנהגת האדם בר"ה) כתב "ואין ראוי ביום זה לישן הרבה" ומשמע דמעט יכול לישן, וכמו"כ הפר"ח תקפ"ג סק"ב אחר שהביא דהמהר"ם היה רגיל לישן כמו בשאר יו"ט, הוסיף "כן אנו נוהגים אע"פ שיותר נכון שלא לישן".

(קס) אכן בכף החיים (תקפ"ג ס"ה) כתב דאפשר דגם מהר"ם שהיה רגיל לישן היינו אחר חצות היום, שהרי בראש השנה מתעכבים בתפילה ואח"כ עושין סעודה ולומדים איזה דבר וא"כ מוכרח שכבר עבר חצות, ולא הוצרך לבאר לפי שהדבר מובן ממילא. עכ"ד.

(קסא) ומסתבר דאף אשה המטופלת בילדים וכדו' הזקוקה לזמן שינה נוסף בכדי שיהיה לה כח לטיפול הילדים וכדו', אף זה בכלל 'מקום הדחק' דאפשר לסמוך על הנהגת המהר"ם מרוטנבורג וכל הני רבונות שהובאו בהערה קמ"ג להלל.

(קסב) ויעו' 'תשובות והנהגות' (ח"א ס' של"ט) דנוטה לומר דלענין זה חשיב 'יום' מהנץ החמה (ולא מעלות השחר) וג' שעות ראשונות של שעת הדין היינו מהנץ החמה. יעו"ש.

אך אם חושב בלבו על חבירו לחובה, אף אותו ידונוהו לחובה ר"ל (ומלבד זאת יעו"ש דע"י שדן את חבירו לכף חובה גורם בכך שאף בשמים ידונו את חבירו לחובה ר"ל, וכן מבואר בשיטמ"ק נדרים דף מ. ד"ה דלא ליתרע מזליה) ^(קס) (גליין יד ב"ד' אלול).

◊ "מה מאד צריך האדם לחזק עצמו במדה זו לדון כל אדם לכף זכות, כי ע"י מדה זו דכף זכות וכן להיפך ח"ו, נקל לאדם להעלות על עצמו שם צדיק או רשע לעולם, כי ידוע הוא דחובתו של האדם וזכותו תלויים לפי רוב המצוות והעונות שיש בידו, כמו שאמרו חז"ל בכמה מקומות, אם רוב מצוות הוא כגדר צדיק, ואם רוב עונות הוא כגדר רשע, ואמרו חז"ל (ר"ה ט"ז:) שלשה ספרים נפתחים ליום הדין (היינו יום הדין הגדול בעת התחייה כפירוש רש"י שם) צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיי עולם, רשעים גמורים (היינו רוב עונות כפי רש"י שם) נכתבים ונחתמים לאלתר לגיהנם... והנה ידוע הוא דבענין הזכויות שיש ביד האדם אף אם כחול ירבון, אם הקב"ה יתנהג עמו במדת הדין הגמורה לא ישארו בידו כי אם מעט מזער, כי כמה וכמה מהן לא השלים לעשות אותן בכל פרטיהן ואופניהן הנאותים לאותה מצוה, ואפי' אותן שהשלימן כדין לא היו באהבה וביראה ובשמחה הראויה לעשות המצוה. כללו של דבר, אם ידקדק הקב"ה ח"ו אחר עשיית מצוותיו, ימצאו רובן בעלי מומין, והמצוות שישארו לו יהיו מיעוטא דמיעוטא נגד העונות שיש לו, ויקרא על האדם עבור זה שם רשע לעולם. אבל אם הקב"ה יתנהג עמו במדת הרחמים, ויחפש עליו זכות בכל עניו, ישארו זכויותיו על מכוון. ויותר מזה, שאפי' אם נמנו מעשיו ונמצא שיש לו רוב עונות, אם הקב"ה יתנהג עמו במדת הרחמים הגמורה יתמעטו מנינו, כי בוודאי ימצאו כמה וכמה מהעונות שיש לחפות עליו שעשה אותן בשוגג או בסיבה אחרת. כללו של דבר אם ירצה הקב"ה לחפש זכות על האדם לא יבצר ממנו. וממילא אם יתמעטו מקצת עונותיו תכריע כף הזכות ויקרא עליו שם צדיק לעולם. – והנה כל זה תלוי לפי ההנהגה שהנהיג את עצמו בימי חייו עם חבריו. אם דרכו היתה לדון אותם לכף זכות, דנין אותו גם כן לזכות כדאיתא בשבת קכ"ו. ואם דרכו היתה ללמד חובה על חבריו ולדבר עליהם רע, גם מלאכי השרת מדברים עליו רע למעלה, כדאיתא במדרש במשל. על כן צריך שידע האדם בנפשו בעודו בחיים, כי בעת שהוא דן את חבירו בין לטוב בין למוטב אז בדיבוריו ממש הוא מסדר דין לעצמו" (החפץ חיים זיע"א – שמיח"ל שער התבונה פ"ד).

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

- ◊ טוב לומר בליל ר"ה פטום הקטורת, למתק הדינים (מעבר יבוק חובא ב'אלף המגן' ריש סי' תקפ"ב).
- ◊ כתבו המקובלים שנכון לכל בן תורה ללמוד ב"ה סדר הקרבנות ומשניות מסדר קדשים אשר הוא סגולה נפלאה להגן בעד תקופת הדין (כמש"כ בזה"ק פרשת וירא וז"ל בקיצור כיון דהוא דמעיניו בדיני' וירין ויקח בן בקר סדר הקרבנות יע"ש) ('אלף המגן' סי' תקצ"ט ס"ק א').
- ◊ כתב ביטושה"ע (שער י"א פ"א) "והימים האלו לא יעבור מלהשביע עצמו מדברי תורה קודם שכיבתו שלא יבשרוהו ח"ו בשורות רעות בחלומו ויצטרך להתענות ימי ר"ה כל ימיו. [ומה גם שהתורה הק' היא שמירה גדולה שלא ישא ח"ו בקרי כלילה כמש"כ בספח"ק – 'אלף המגן' תקפ"ג סק"ו] ויאמר קודם השינה ארבעה מזמורי תהילים הראשונים בכוונה עצומה (כי גם בכל השנה נכון לאומרם), שהם מסוגלים שלא יבוא לידי קרי ר"ל".
- ◊ יקרא כל ה' פרשיות בדקדוק ובכוונה ויאמר ג"כ "קל מלך נאמן" כדי להשלים רמ"ה תיבות, כי בק"ש של שחרית הוא משלים רמ"ה אברים של הגוף, ובשל ערבית מתקן ומשלים רמ"ה אברים של נפש רוח ונשמה, ובק"ש שעל מיטתו הוא מתקן ומשמר גופו למטה בשעת השינה, שלא יוכלו לפגוע בו הסמ"א והקליפות ולהיות נשמר ונזהר מהם נפשו רוחו ונשמתו בעלייתם למעלה עד שידם ובהם מגעת, ויכוון שהוא עושה מרכבה את נשמתו אל אלו הרמ"ה תיבות שבק"ש להלכיש את נשמתו בהם לעלות אל אדוניה (סידור של"ה ה"ב חובא ב'אלף המגן' תקפ"ג סקל"ב).
- לב. נכון למנוע עצמו מת"ה בשני הלילות של ר"ה א"כ הוא ל"ט דאז חייב ^(קסד), ויחזור ויטבול בשחרית. אבל האוכלים לשובע בטנם או ח"ו שנכנס במחשבתו הרהור, יותר טוב ומצוה שיעשה כן משיבא לידי עבירה, ויחזור ויטבול שחרית (משנ"ב תקפ"א כ"ו וסי' ר"מ סק"ז). וכן מי שלא קיים עדיין פור' אין להחמיר בזה (ביאה"ל ר"מ א' ד"ה מליל). כמו"כ לא ינהוג עם אשתו שחוק וקלות ראש בראש השנה (באר היטב סו"ס תקפ"א).

שחרית

- ◊ מה מאוד ראוי ונכון שיתגבר כל אדם עכ"פ בימים אלו להשכים לביהכ"נ כדי שיוכל לפנות ולהכין עצמו לתפילה עם הציבור מראש ועד סוף (חיי אדם' קל"ט ח').
- לג. יעו"י לעיל דיני 'שינה ב'ה' אם צריך להשכים קודם עלות השחר (משום המנהג שלא לישן בראש השנה), אכן בלא"ה ראוי להשכים בכל מה שאפשר ולשים על ליבו כי היום יביאו למשפט את כל מעשיו, מחשבותיו ודיבוריו ועל הכל יהיה נידון ואין ישכב על מיטתו כאילו אין כל זה נוגע לו ('קיצור הלכות מועדים' להגר"ש דבליצקי זצ"ל עמ' ל"א בהערה).
- לד. ביום א' דראש השנה בשנה זו שחל בשבת דאסור לצום עד לאחר חצות (יעו"י להלן סוף דיני 'מוסף'), אם משער שלא יספיק לאכול קודם חצות, וכמו"כ ביום ב' דר"ה המקפידים שלא לצום עד לאחר חצות היום (יעו"י להלן דיני 'מוסף' שם) ואינם עושים קידוש לפני התקיעות, יש להם לשחות מים או תה או קפה קודם התפילה (ויעו"י משנ"ב סי' פ"ט ס"ק כ"ב גבי דין שתיה עם סוכר קודם התפילה) ('אלף המגן' תקצ"ז ס"ק ב' לענין ר"ה שחל בשבת ^(קס"ה)).
- לה. הבאים להתפלל בנץ החמה, לא יברכו על הטלית לפני זמן 'משיכיר בין תכלת ללבן' (שו"ע סי' י"ח – ג' ומשנ"ב שם סק"ט). – יש הנוהגים להמתין מלבדן עד שעה לפני נץ החמה (כף החיים סי' י"ח סק"ח וכתב שם שכן מנהג ירושלים תובכ"א וכ"כ הגר"מ טיקוצ'ינסקי זצ"ל בספרו 'ארץ ישראל' סי' א' דין ד' "זמן עטיפת הטלית וזמן הנחת התפילין הנהוג בארץ ישראל, כפי שנהגו גאוני ספרדים קדמאי שעה אחת קודם נץ החמה, ולא דוקא שעה זמנית אלא שעה רגילה בין בחורף בין בקיץ"). ויש אומרים דהזמן הוא 52 דקות קודם נץ החמה (ספר 'נברשת' עמ' מ"ה השמטות אות ב'). ויש הממתינים עד 45 דקות לפני הנץ (כן הוא המנהג במנינו של הגר"ש דבליצקי זצ"ל – 'זורח השמש' עמ' א'). וי"א להחמיר עד 35 – 40 דקות קודם נץ החמה (אגרות משה אורח"ח ח"ד סי' ו' בתו"ד). ועל כן המתפללים פסוקי דזמרה במתינות ולא יספיקו לאמרם לאחר הזמן הנ"ל ומתחילים קודם לכן, יכולים לברך על הטלית באמצע פסוקי דזמרה בין

— ❧ —

(קסג) ולדון את חבירו לכף זכות הוא דינא דגמרא בשבועות ל: ולכמה פוסקים הוי מצות עשה מדאורייתא ד"בצדק תשפוט עמיתך" ובפרט אם הוא ירא אלוקים דבדידיה המצוה לדון לכף זכות היא אפילו אם קרוב ונוטה הדבר לכף חוב יותר מלכף זכות (מבואר ברבינו יונה בשע"ת אות ר"ה) וכשדן לכף חובה עובר עבירה עשה מדאורייתא (חפץ חיים הל' לשה"ר כלל ו' דין ז' ח' ובהגה"ה שם) – "צריך כל אדם להזהר בנפשו מללמד חובה על כלל ישראל, ואדרבה ירגיל עצמו תמיד לעורר רחמים ולהזכיר זכותו, ועובר זה יהיה אהוב וחביב לפני הקב"ה כדמצינו ביומא (ע"ז ע"ש בגרסת הב"ח) לענין גבריאל בעת שעמד חוץ לפרגוד ועורר זכות ישראל, השיב הקב"ה: מי הוא זה שמלמד זכות על בני, ועייליהו לגו עבור זה" (חפץ חיים שמירת הלשון שער התבונה פ"ז).

(קסד) והמתחסד לדחות ת"ה של טבילת מצוה – הרי זו חסידות של שטות (בן איש חי שנה א' פ' נצבים אות ט').

(קסה) יעו"י באלף המגן שם בהגה"ה שכתב דמים מהני (לצאת מכלל תענית) בשעת הדחק. ויעו"י עוד ערוך השלחן רפ"ח א'.

פרק לפרק (כמבואר במשנ"ב סי' נ"ג סק"ה ובביאה"ל שם ד"ה "אין"), אך יזהרו שלא לומר שום דבר חוץ מעצם הברכה (והמתפלל בנוסח ספרד שמקדימים כל מזמורי ההוספות לפי ברכת 'ברוך שאמר', יתעטף לפני 'ברוך שאמר') (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' עמ' ל"א). ומ"מ בדיעבד אם בירך על הטלית קודם זמן הנ"ל ואפי' בירך לפני עלות השחר, לא יחזור לברך שוב (דשמה ההלכה כהרא"ש דכסות יום כלילה חייב ויצא יד"ח) (משנ"ב שם סק"י).

לו. בשעת הברכה על עטיפת הטלית טוב לכוון שדעתו לפטור את כל זמן לבישת הטלית עד לאחר מוסף ואף לאחר שיפשטנה ויחזור וילבשנה (ביאה"ל סי' ח' י"ד ד"ה אם פשט (קס"ה)).

◇ הובא בכתבי האריז"ל (שער הכוונות) "הנכנס לביהכנ"ס צריך לזהר מאוד להתעכב מעט בפתח קודם שיכנס ולהראות עצמו ירא וחרד ומזועזע ליכנס בהיכל מלכו של עולם, וענין זה מועיל מאוד אל השלימות של האדם ואל השגה" ע"כ (ויעו"ש דכ"ה גבי כל התפילות).

◇ איתא בספר מטה משה (תלמידו של המהרש"ל סי' לא) ז"ל "מצאתי כל מי שמכוון בעת התחלת ארון עולם, כתב רב יהודה חסיד ורב האי ורב שריא גאון, ערב אני בדבר שתפלתו נשמעת, ואין שטן מקטרג על תפלתו, ואין לו שטן ופגע רע בראש השנה וביום הכיפורים בתפלתו, ואויביו נפלים לפניו. ויש אומרים אף יצר הרע משלים אתו" ע"כ. (הובא כאלה רבא סי' מ"ז סוף ס"ק ט"ז).

◇ "בתפילה יתעורר מאוד מאוד לומר בלב נשבר ותחינה ובכייה" (החיד"א זיע"א מורה באצבע סי' ט' אות רנ"ט).

◇ צריך להתאמץ מאוד לכוון בתפילה, ואף כי אין דרכו בכך כל השנה, מ"מ בימים האדירים האלה יבין ליבו ביותר ויתפלל בכל כוחו כדי לכוון בהם ובפירושם כפי כח ידיעתו, ויחיה ליבו לשמים בתפילה כאילו כיוון מה שראוי לכוון ואז הקב"ה מעלה עליו כאילו היה כן, כמבואר בזוה"ק פ' יתרו עה"פ 'מעשה ידינו כוננה עלינו' (אלף המגן' תקפ"ד סק"ד). ובספר ליקוטי תורה מהאריז"ל (פ' כי תבוא) כתוב שלשה דברים להסיר כל המונעים בתפילה א. מקוה ב. צדקה ג. הוא ערך ולימוד דברי מוסר ובפרט דברי מוסר הנמצאים בזוה"ק (אלף המגן' שם). וכתב הרב מוהר"ם קורדוברו ז"ל דטוב לומר קודם התפילה פתח אליהו שזהו סגולה שישפיע עליו אור הרחמים לבטל מעליו כל הדינים וכל גזירות קשות ורעות (אלף המגן' שם).

◇ "כל האומר שירת הים בשמחה גדולה ובנעימה מוחלים לו על כל עוונותיו" (מדרש תהילים י"ח).

◇ השי"ן מתחיל "המלך" בקול רם כדי להראות לכל שאנו ממליכים עלינו את הקב"ה ומקבלין עלינו מחדש עול מלכותו ית'. והנה"ק מהרצ"א ז"ל מדינוב (מחבר ספר 'בני יששכר') פעם אחת נתעלה באמירת "המלך" ובקושי גדול הקיצו אותו, ושאלוהו מפני מה נתעלה באמירת "המלך" דווקא, והשיב שזכור אז במאמר השי"ם (גיטין נח). דהקיסר אמר לר' יוחנן דחייב מיתה משום שקרא לו ר' יוחנן "מלך", וזאת משום דאם אני מלך מודע עד עכשיו לא באת אלי. וכן נמי בנידון זה, אמאי המתין עד ר"ה וצריך תמיד לקבל עלינו עול מלכותו ית' (אלף המגן' תקפ"ד סק"ז ובהנה"ה שם).

◇ ב'ספר חסידים' (אות ק"ל) כתב "יש אדם שאינו זכאי שיקבל המקום תפילתו אלא בעבור תוקף תחנונים ודמעת עיניו אשר תמיד בוכה ומתחנן, אע"פ שאין בידו זכות ומעשים טובים, מקבל הקב"ה תפילתו ועושה הפצו", עכ"ל.

◇ "צריך האדם להיות חרד בתפילה, כי זה אשר נשאר לנו כגולה ואין לנו עבודה, וזהו עבודה. וכמה יש לאדם להתכונן בו ולעמוד בהכנעה יתירה וכפיפת קומה, ומילין ימלל בנחת ובכוונה. ואשרי למי שמתפלל בדמע ולב נשבר ונדכה, כי לא ישוב ריקם, ועל מה נבטח כגולה ומה יגן בעדנו אם לא בתפילה ובקשה מקירוב לב, או לנו אשר נאמר "סכותה בענן לך מעבור תפילה", ומה הוא ה"ענן" – הוא אדים והבל שיש בו חטא היוצא מפי איש ואשה כל יום, וביחוד שיחה בטילה בבית הכנסת, ומכל שכן בעת תפילה, הכל הוא עולה בעב וענן, ומנוע לתפילה לעלות, אך אם אדם מתפלל אחר כך בכונה ובכבי ודמעה, מעלה כל תפלות מכמה שנים אשר סביב נקבצו לו, כי נשארו עומדים ברפיון מבלי עליה, ובעת על ידי תפילה זו הם עולים במעלה בית קל" (יערות דבש' חלק ראשון דרוש ד').

◇ "הנה זאת תורת המתפלל השלם להיות שב מחטאיו קודם שהתפלל ... הסיבה שאינו מקבל תפלתו הוא משום חטא הלשון שחטאו בדיבורים אסורים ... כיון דבאותן מוצאות הפה חטאו בלשון הרע ורכילות, משום הכי אין התפילה מקובל ... ועל כן קודם שיעמוד להתפלל, צריך לפשפש במעשיו ולשוב על חטא הלשון" (שו"ת בית הלוי דרוש ט"ז).

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

◇ תמיד תהיה תפילת האב והאם שגורה בפיהם להתפלל על בניהם שיחיו לומדי תורה וצדיקים ובעלי מידות טובות, ויכוון מאוד בברכת 'אהבה רבה' ובברכת התורה בשעה שאומרים 'ונחיה אנחנו וצאצאינו' (וכן כשאומר ביזבא לציון גואל' למען לא נגע לריק ולא נלד לבהלה) (משנ"ב סי' מ"ז ס"ק י').

◇ כתב החיי אדם נכון וראוי לכל אדם להתפלל בכל יום ביחוד על צרכיו ופרנסתו, ושלא ימוש התורה מפיו וזרעו וזרע זרעו, ושיחיו כל יוצי"ח עובדי ה' באמת, ושלא ימצא ח"ו פסול בזרעו, וכל מה שיודע בליבו שצריך לו, ואם אינו יודע לדבר צחות בלשון הקדש, יאמרנה אף בלשון אשכנז, רק שיחיה מקירות ליבו (משנ"ב קכ"ב ס"ק ח).

◇ הגרי"ז זצ"ל אמר פעם לאחר מתלמידיו: כאשר היו ילדי צעירים, יושב הייתי במשך שעות ושופך לב כמים בתפילה ובאמירת פרקי תהילים, בכדי שיגדלו כפי רצון ה'" (מפי הגרמ"ש שפירא זצ"ל, בעל המעשה. – ספר 'הרב מכריס' ח"ג עמ' 124).

◇ הגה"צ ר' ארי' לוינ' זצ"ל זכה שכל בניו וחתניו צמחו לגאוני וצדיקי הדור, איננו יודעים במה זכה לכך, הוא עצמו לא דיבר על ענין זה, פרט למה שכתב באחת ממוצאותיו וז"ל "ומרגלא בפומי התפילה "ותהא מטתי שלמה לפניך" (קס"ה) בתפילת "שמע קולנו" וקודם "יהי לרצון אמרי פי", כך שמעתי מפי קדוש גאון ישראל רבי רפאל שפירא זצ"ל בעת לימודי בישיבת וואלוז'ין, שהי' מתפלל תפילה זו בשמו"ע שלוש פעמים. ומאז התחלתי ולא פסקתי וזו עמדה לי ולא תמוש עד עולם" (ספר 'מבית אמי' עמ' 40).

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

(קסו) דהנה דעת השו"ע (ה' - י"ד) דהפושט טליתו אפי' היה דעתו לחזור ולהתעטף בה מיד (כגון היוצא לביה"ס וכיוצא ב), צריך לברך כשיחזור ויתעטף בה, וברמ"א שם פליג דאין צריך לברך כשדעתו לחזור ולהתעטף בה, ובמשנ"ב (שם סק"י) הביא דכן פסקו האחרונים. ומ"מ בביאה"ל שם יעץ לכוון כהנ"ל לצאת יד"ח לכו"ע.

(קסז) יעו"ר רש"י ברכות ס: שפי' על "ותהא מטתי שלמה לפניך" - שלא יהא פסול ורשע בזרעו. ויעו"ר עוד אלף המגן תרי"ט סק"ג דכתב לכוון במילים אלו בברכת המפיל: "יחשוב שמתחנן על בניו שיהיו יראי ד' ובעלי מידות טובות עוסקים בתורה ובמצוות לשמה".

◊ "אע"פ שמשפטי האדם מצד תולדתו ומערכת מזלו מבוא גדול בעניניו ובהצלחתו ובמקרי, עד שדלת הנועלת לא במהרה היא נפתחת, מ"מ אין בזה עכוב מכל וכל אלא הדבר מפור לתפילה ולמעשים, ולעולם שערי תפילה או מעשים טובים לא ננעלו, אלא מגינין בעדו ומשנין עליו סדרי בראשית שלו, וזה דבר ראוי ומוכרח באמונה ובגדרי הדת" (מאירי ז"ל ב"ק פ:).

◊ "מי שהוא בעל שכל נכון במעט התבוננות ושימת לב יוכל לקבוע בלבו אמיתת הדבר איך הוא בא ונושא ונותן ממש עימו יתברך, ולפניו הוא מתחנן ומאיתו הוא מבקש, והוא יתברך שמו מאזין לו, מקשיב לדבריו כאשר ידבר איש אל רעהו, ורעהו מקשיב ושומע אליו" – "ואחר שיקבע זה בדעתו, צריך שיתבונן על רוממותו יתברך אשר הוא מרומם ונשגב על כל ברכה ותחלה על כל מיני שלמות שתוכל מחשבתו לדמות ולהכין, ועוד צריך שיתבונן על שפלות האדם ופחיתותו לפי חומריותו וגסותו, כל שכן לפי החטאים שחטא מעורו, כי על כל אלה, אי אפשר שלא יחרד לבו ולא ירעש בעורו מדבר דבריו לפניו יתברך ומזכיר בשמו ומשתדל להרצות לו" (מסילת ישרים פרק י"ט).

◊ "עבודה נאצלה בתפילה, לצייר כמו חי איך שהקב"ה שומע את שיה שפתותינו ומאזין הגיון הלב" (החזו"א זצ"ל – 'קובץ אגרות' ח"א אגרת כ"ג).
◊ "ביד האדם להכין לבו לשמים, וכל שמרבה לצאת מהשקר ולצייר בלבו ציור אמיתי, כי אמנם ניתן להאדם להתקשר במחשבתו עם עילת כל העילות ... ומה נפלא הדבר כי ביכולת האדם להשיח דאגותיו לפני אדון עולם יתברך כאשר הוא משיח לרעהו, והמקום ב"ה מכנהו ילד שעשועים" (החזו"א שם ח"ד אגרת ב').

◊ "צריכין אנו לתת טעם לכריעות והשתחויות של התפלה ולמקומם ומנינם, ואומר כי ענינם הוא הוראת הכנעת המתפלל וחשבו שאינו ראוי להתפלל אליו ולספר גדולותיו ית' כי במה נחשב הוא" (בית אלוקים למבי"ט שער התפילה פרק ח').

סדר חזרת הש"ץ

לז. כששליח ציבור חוזר התפילה, הקהל יש להם לשתוק ולכוון לברכות שמברך החזן ולענות אמן. ולתחילה ראוי לכוון לשמוע כל הברכה ולא סוף הברכה בלבד (שו"ע קכ"ד ד' ומשנ"ב ס"ק י"ח).

לח. יזהר מאוד ליתן ליבו על איזה ברכה עונה אמן, דאל"כ לדעת הרמ"א (קכ"ד ח') הוי 'אמן יתומה' (ואיתא בברכות מז. 'בן עזאי אומר כל העונה אמן יתומה, יהיו בניו יתומים' ר"ל), [וה"ה בשאר ברכות אסור לדעת הרמ"א לענות 'אמן' אם אינו יודע על מה עונה – משנ"ב שם סק"א]. [אכן לדעת השו"ע שם, בעניית אמן על חזרת הש"ץ וה"ה על שאר ברכות ששומע מחבירו שאינו מחוייב בהם (והיינו שלא בא לצאת מחבירו בדבר שמחוייב בו כגון בקידוש או בתפילה) מותר לו לענות 'אמן' אפי' שאינו יודע על איזה ברכה עונה – יעו"י משנ"ב שם].

◊ כתב הבן איש חי (שנה א' פ' כי תשא אות ו') דהמתפלל עם הציבור והאריך בתפילתו ועל כן לא שומע חזרת הש"ץ, אין חסרון בתפילתו, "וגם תפילתו תהא שלימה בסוד החזרה" מאחר שנכללת עם תפילת אותם הציבור (יעו"י ש מש"כ בזה) (ס"ח).

לט. כששליח ציבור חוזר התפילה, צריכים כל הקהל לעמוד (דכיון שמכוונים ושומעים מהש"ץ ושומע כעונה, כאילו מתפללים בעצמם דמיא, וכך היה מנהג הקדמונים) (רמ"א קכ"ד ד' ומשנ"ב סק"כ). ומי שהוא זקן או חולה וחלוש המזג הרבה דקשה לו לעמוד מותר לו לישב (כ"פ החיים' קכ"ד כ"ד וכע"ז בערוך השלחן קכ"ד ט').

מ. בר"ה (שאומרים בחזרת הש"ץ פיוטים קודם קדושה) אחר שפסע 'עושה שלו' יש להקל לחזור למקומו כשמתחיל הש"ץ שמונה עשרה (משנ"ב קכ"ג סק"י).

◊ כתב השול"ה: ראיתי מחחרדים אל דבר ד' שמשימין הסידור בפניהם בשעת חזרת התפילה ועיניהם ולבם שם שלא יראו הוצה, ואז מכוונים על כל מילה ומילה (משנ"ב קכ"ד סק"ז).

◊ המכוון ליבו בכל ברכה בברכות הש"ץ הוי כמו שהתפלל ב' פעמים ויש לו שכר כפול, ואמרו רז"ל במדרש אם התפללת ולא כיוונת ליבך וחזרת והתפללת תהא מבושר שתפילתך נשמעת (אגרת התשובה לרבינו יונה אות ט').

מא. צריך לכוון ביותר בקדושה לקדש את ד' יתברך (ובזכות זה ישרה עליו ד' יתברך קדושה מלמעלה, ויכון לקיים הפסוק 'ונקדשתי בתוך בני ישראל' והאריז"ל היה מזהיר מאד ע"ז) (משנ"ב קכ"ה סק"ד).

מב. המתפלל תפילת לחש והאריך בתפילתו וכשסיים ברכת 'מחי' המתים הגיע הש"ץ לקדושה, - יענה עם הש"ץ קדושה (ס"ט), ויאמר עימו את כל הנוסח של קדושה (יעו"י משנ"ב ס' ק"ט סק"ז) (ס"ט), אכן ההיתר הוא רק בדיעבד או כשאין לו עיצה אחרת לשמיעת הקדושה, אך לכתחילה אין לעשות כן (ביאה"ל ס' ק"ט - ב' ד"ה אם). - וכל זה דוקא אם סיים עם הש"ץ בשווה, אכן אם הקדים לסיים ברכת 'מחי' המתים לפני הש"ץ, לא ימתין שם עד שהש"ץ יסיים ברכה זו כדי לענות קדושה ('לקט יושר' לתלמיד התרומת הדשן עמ' 22 ובמהדורות מכון ירושלים עמ' מ' (ס"ט)). ואם הש"ץ סיים ברכת 'מחי' המתים לאחר שהיחיד כבר התחיל 'אתה קדוש וכו' - כל זמן שלא התחיל 'ובכן תן פחדך ד' אלוקינו', יכול הוא לומר קדושה עם הש"ץ, ולאחר אמירת הקדושה יתחיל שנית בתחילת 'אתה קדוש' יחד עם הש"ץ. אכן אם כבר התחיל 'ובכן תן פחדך ד' אלוקינו' וכו' (וכבר הזכיר שם ד') אינו עונה קדושה עם הציבור ('ציץ אליעזר' ח"ב ס' מ"ט סק"א וסק"ה (ס"ט)). ויש הסובר דאם הש"ץ סיים ברכת 'מחי' המתים לאחר שהיחיד כבר התחיל 'אתה

(קסח) אכן יש ליתן לב דזהו דווקא כלפי 'חזרת הש"ץ' שלא נחסר במה שהאריך, אמנם עכ"פ נחסר במה שלא עונה קדושה בפיו ממש אע"פ ששומע ושותק כמבואר בשו"ע ס' ק"ט - א' דהמאחר לתפילה לא יתחיל שמו"ע אם אינו יכול להתחיל ולגמור קודם שיגיע הש"ץ לקדושה, אע"פ שיכול לשתוק ולשמוע. והוא כמש"כ תוס' (ברכות כ"א: ד"ה "עד" בתו"ד) "דענייה חשיבא טפי הידור מצוה" (משותק ושומע).

(קסט) דיעו"י ד' הגאונים ותשובת הרשב"א המובאים בבית יוסף ס' ק"ט סעיף ג', ויעו"י מח' הבית יוסף והדרכי משה שם בדעת הרשב"א, ומשמ מחלוקתם בשו"ע ורמ"א יעו"י ש. ועד כאן לא פליגי אלא בשומע קדושה השייכת לתפילה אחרת, אכן בשומע קדושה השייכת לתפילה שבה אוחז, לכו"ע שפיר יכול לענות. ונמצא דדין זה מתבאר להדיא מפסקי השו"ע והרמ"א שם. וכן למד הכ"פ החיים שם ס"ק ל"א מדבריהם. וכ"ה בביאה"ל שם סעיף ב' ד"ה אם.

(קע) ויעו"י עוד בכ"פ החיים ס' ק"ט סק"א דאפי' אם שומע קדושה מבית הכנסת אחר, יכול לענות עמהם אפי' שאח"כ גם בביהכ"ס שלו יאמרו קדושה והוא עתיד לענות עמהם יעו"י ש. וציין דזה לא כה'חסד לאלפים' על אור"ח ס' ק"ט אות ג' שנסתפק בזה ולא פשט ספיקו. ויעו"י 'ציץ אליעזר' ח"ב ס' מ"ט סק"ד מש"כ על פסק הכ"פ החיים.

(קעא) זל"ש 'ויחיד שמתפלל י"ח ברכות, וסבר לסיים תפילתו קודם שיתחיל שליח הציבור, וכשבא היחיד למחי' המתים התחיל שליח ציבור י"ח, היחיד אינו רשאי להמתין לשליח ציבור עד שיגיע למחי' המתים כדי שיאמר קדושה עם הציבור, אלא היחיד מתפלל תפלתו בלא הפסק כמו שהתחיל' עכ"ל.

(קעב) יעו"י ש מש"כ בזה, ועיקר דבריו: דאפי' אם כבר התחיל 'אתה קדוש' וכו' כיון דתוכן התיבות הוא תיבות של 'קדושה', מיחשב שעומד במקום שהש"ץ עומד ועל כן יכול לענות קדושה (ואח"כ יחזור שוב ל'אתה קדוש'). אכן אם כבר הפליג ל'ובכן תן פחדך' והזכיר שם ד' כבר לא מחשב כ'עומד במקום שהש"ץ עומד' דתוכן תפילת 'ובכן תן פחדך

קדוש' וכו' (אע"פ שאכתי לא התחיל באמירת חיבות "ובכן תן פחדך"), לא יענה היחיד קדושה עמהם (אלא רק ישתוק ויכוון כמו בעומד בשאר המקומות שבשמו"ע) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'זה השלחן' ח"ב ע' קי"א ^(קע"ג)).

מג. אין נכון לומר עם הש"ץ אפי' כמה מילים מאמצע ברכות שמו"ע (דיש לחוש משום שגרא דלישנא דיוציא ברכה מפיו), וכל שכן המגביהים קולם ומזמרים עם הש"ץ הוי כיוהרא ויש לגעור בהם, דהוי כקלות ראש (משנ"ב קכ"ד ט"ז. אכן יעוי' בשערי תשובה סי' תקפ"ב ס"ק ח' דהביא דיש מקילים בזה בתפילות ר"ה ויוה"כ כדי לכוון לבו בהתעוררות תפילה ותחנונים, וכתב שם דאין לעשות כן כי אם כשמרגיש בנפשו שיתעורר עי"ז לכוון ליבו לאביו שבשמים, ואפי' בכה"ג יזהר לומר בלחש שלא יבטל הש"ץ מתפילתו ויזהר שלא לסיים הברכה עם הש"ץ, ויעוי"ש לענין הזכרת שאר השמות).

מד. בשעת אמירת הפיוטים שהוכנסו בתוך חזרת הש"ץ, אפשר להקל לישב (הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'אשי ישראל' עמ' רנ"ז הערה ס"ח וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'יחזו ממתקים' עמ' רח"צ מרשימות הרב ארנטריו שליט"א).

מה. כשהארון הקודש פתוח והס"ת בתוכו, מדינא אי"צ לעמוד ^(קע"ד) אלא שמנהג העולם דרך כבוד לעמוד (ט"ז יור"ד סי' רמ"ב סק"ג וכ"ה בשעה"צ סי' קמ"ו אות י"ח).

◇ "חייב על כל אדם לומר הפיוטים בשמחה ובכוונת הלב בשפה ברורה, כי בכל פיוט ופיוט יש סודות נפלאים, ולא יהיו הפיוטים דומין עליך כמשא, כי הפיוטים נתחברו ע"פ עצת מלאכי מעלה שנגלו לר' אליעזר הקלירי (הוא בנו של רבי שמעון בר יוחאי - רש"י תהלים קכ"א א') שסידר הפיוטים ע"פ א"ב ג"ד וע"פ תשר"ק כי כן מזמרים ומשבחים למעלה, וקבלה בידי מפי זקנים ומפי חסידים, [ש]מי שמיקל באמירת קרוב"ץ ואומר שאינו חייב כל כך לאומרים אינו מאריך ימים ח"ו, כי כל היחידים שחיברו הפיוטים היו גדולי הדור ואנשי מעשה אשר נעשה להם כמה ניסים בחייהם ובמותם" (קב הישר, פרק פ"ו).

◇ כתב בנמוקי או"ח (סימן ס"ה אות א') בשם שר בית הוזהר הרה"ק רבי צבי הירש מוידיתשוב זי"ע בגדול שבח הפיוטים הקדושים לראש השנה ויוה"כ פ"ו וז"ל: "שמעתי מהזקנים גדולי תורה... בשם הרה"ק מהרצ"ה הנ"ל שאמר בקדושת לשונו כן: הן השבתי בדעתי לעשות פיוט (התעוררות) לאמרו בימים הנוראים האלו כי כמה גרע כוחי בזה מהראשונים ז"ל, אם הראשונים עשו במליצת לשונם היפה, גם אני ב"ה אעשה כן, ואם בעומק כוונתם בהפיוט, בסדר עליית העולמות והכוונות לצורך חיוב, גם אני אוכל ב"ה לעשות כן. אחרי שובי נחמתי, כי כמה אחיה בטוח שביאמר הפיוט הזה אז ימחלו עוונותיהם של ישראל – כמו הפיוטים הקדושים שיש להם סגולה זאת שמעוררים רחמים ורצון לליבון עוונותיהם של ישראל ולכל טוב, ולאשר לא אדע זאת אם יהיה בשלי הסגולה הזאת שיש להפיוטים הנ"ל אם כן למה זה אנכי אטריח לאמרו, עד כאן דברי קדוש אחד מדבר הנ"ל. ומזה תשפוט ותרגיש עד כמה נחשבו בעיני דברי הפיוטן הקדוש הקליר ודעימיה זי"ע ובודאי לא החסירין עכ"ל. ובספר בית הלל להגה"ק רבי הלל מקאלמייא זצ"ל (בתשובה סימן עמ' וע"ש) כתב שאמירת הפיוטים בימים טובים הינה סגולה לאריכות ימים ושנים" (קב נקי' על קב הישר פרק פ"ו הערה ז' מהדורת תשנ"ט הוצאת הרב שיינברגר שליט"א וברשותו).

◇ בטבעו לא היה מרן הגר"ח מבריסק זי"ע א בעל כבי אולם שלשה דברים גרמו לו להזיל דמעות כמים, ואחד מהם היה בעת אומרו בימים הנוראים את הקטע "להוגה דעות ביום דין" בפיוט "לקל עורך דין". והסביר זאת: כי אם על פעולות ומעשים עדין יש אפשרות לפקח, הרי שלחיות סמוך ובטוח כי הדעה ומחשבת הלב שלמים באמונה ובתום, מי יוכל. ע"פ המבואר בדברי חז"ל ש'הרהורי עבירה' הם מאותם ג' דברים שאין אדם ניצול מהם ככל יום, ובעומדנו אל מול "הוגה דעות" שום צל צילו של הרהור לא נעלם אלא עומד למשפט צדק (הרב מבריסק ח"א עמ' 30).

◇ בגמ' ר"ה לב: "בר"ה ליכא הלל. מאי טעמא, אמר רבי אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבש"ע מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בר"ה וביום הכיפורים, אמר להם: אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו וישראל אומרים שירה". ובלבוש (תקפ"ד - א') כתב "ואין אומרים בר"ה ויוה"כ פ"ה הלל, משום דבשלש שעות ראשונות יושב הקב"ה ודן, ובשעת הדין אין לומר שירה מפני אימת הדין, אע"ג דבערב ר"ה ואחר יציאה מביהכ"נ עושים דברים הרבה שמראין אנו בו שאנו בטוחים מרוע גזר דין, מ"מ בשעת הדין שאנו, שאין זה דרך המוסר להקל ראש" עכ"ל.

מו. שליח ציבור שמאריך הרבה בניגון בקדיש בתיבות 'ואמרו אמן', יאמרו הקהל 'אמן' מיד (כי הניגון הוי הפסק, וכבר גמר את עצם הבקשה אחר תיבת 'בזמן קריב' או אחר תיבת 'דאמירן בעלמא') (משנ"ב קכ"ד סקל"ה).

מז. שליח ציבור שמאריך בניגון בסוף ברכה, אין לענות אמן אחריו כל זמן שלא סיים את עצם התיבה של הברכה (משנ"ב קכ"ד סקל"ה).

מח. י"א דאסור לשליח ציבור לכפול התיבות בתפילתו (שו"ת מהר"ם שיק או"ח תשר' ל"א יעוי"ש שכתב ה' טעמים לאסור ^(קע"ה) ויעוי' עוד 'ערוך השלחן' סי' של"ח ח' מש"כ ללמד זכות בזה).

וכו" (ובודאי תן כבוד וכו' ובכן צדיקים וכו') אינו שיאטי' לקדושה, ובודאי לא נימא דיענה קדושה, ולאחר אמירת קדושה יחזור שנית ל"אתה קדוש" דהא נמצא לפי"ז ששמות הק' שאמר עד כה יהיו לבטלה. ע"כ חלק מתור"ד ויעוי"ש עוד מש"כ בזה (קעג) וראיתו שם הוא ע"פ ה'לקט הישר' הנ"ל, דאם ה'לקט יושר' כתב דבהקדים אינו עונה, ה"ה אם איחר אינו עונה. עכ"ד. וראי' זו צ"ב דהא יתכן דמש"כ ה'לקט יושר' דלא ימתין הוא משום דשתיקה זו הוי 'הפסק' באמצע שמו"ע, אכן כשעומד לאחר תחילת "אתה קדוש" אם יענה עם הש"ץ קדושה אין כאן הפסק כלל, ובמה שאחרי קדושה יצטרך לחזור שוב לומר אתה קדוש, אין בזה הפסק, דמה בכך שחזר פעמיים על "אתה קדוש וכו'" ובמה שעונה קדושה גופא ודאי אין בזה הפסק לתפילתו, כיון שאף הוא עומד בברכה העוסקת בקדושה ויל"ע.

(קעד) דהס"ת מונח ברשות בפנ"ע (ט"ז שם), ובשעה"צ (שם) כתב דהטעם הוא משום דהס"ת מונח במקומו. (קעה) וכ"ד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל גבי ש"ץ הכופל תיבות באמצע הברכה ללא צורך כלל דהרי זה הפסק (הליכות שלמה' תפילה ע' קכ"ד). אכן אם רוצה לחזור על התיבות משום שלא כיון או משום שחושש שלא אמרה כראוי, מסתמא מותר לו לחזור אפילו אם יש בחלק זה של הברכה הזכרת שם שמים, וכעין מה שפסק המשנ"ב סי' ק"א סק"ד בשם החי' אדם לענין ברכה ראשונה (ומסתמא ה"ה בשאר הברכות דאע"פ שאין מחוייב לעשות כן, שפיר מותר לו לעשות כן), וכ"ה ביסושה"ע (שער ג' פרק ד'), וב'פניני תפילה' (עמ' ל"ב) משמיה דהגר"ש אלישיב זצ"ל וב'הליכות שלמה' (תפילה עמ' צ"ח) משמיה דהגרש"ז אויערבאך זצ"ל לענין תפילת יחיד ולכאורה ה"ה בש"ץ. ויעוי' 'הליכות שלמה' שם עמ' קכ"ה דבר הלכה י"ד.

- מט. בשנה זו ביום א' דראש השנה שחל בשבת אין אומרים 'אבינו מלכנו'^(קעז). אכן ביום ב' דראש השנה נוהגים לומר 'אבינו מלכנו' על הסדר (ומה שנוהגים לומר 'אבינו מלכנו חטאנו לפניך', אע"פ שאין אומרים וידי בראש השנה, כתב המשנ"ב ליישב המנהג דבאמירתו ברה"ה הכוונה היא שאבותינו חטאו שעבדו עבודת אלילים ואנו צריכים להתוודות עליהם כמש"כ והתוודו את עוונם ואת עוון אבותם ואנו 'אין לנו מלך אלא אתה' לכן 'עשה עמנו למען שמך') (רמ"א תקפ"ד א' ומשנ"ב שם ס"ק ג').^(קעז)
- נ. באמירת "אבינו מלכנו" צריך לומר "מחה והעבר חטאינו ופשעינו" כי פשע גדול הרבה מחטא וצריך לבקש תחילה על הקל ואח"כ על החמור ^(קעח). ויש לומר "רע גזר" בנשימה אחת, דהיינו שיקרע הוא יתברך הרע שבגזירה, ומה שנשאר בגזירה יהיה לרחמים (והמפסיקים בניגון בין רע' לגזר' צריך למחות, ובפרט שלא יעשו כן החזנים) (משנ"ב תקפ"ד סק"ג ותרכ"ב סק"י).

קניית עליה

- נא. ראוי לכל גבר ירא ד' להשתדל שיהיה לו עליה בימים נוראים, ואף במקומות שמוכרים מצוות יקנה אותה בדמים כפי יכולתו, ואדרבה יש עליו יותר במצוה שבאה אליו בדמים ממצוה שבאה לו חינם אין כסף ('מטה אפרים' תקפ"ד - י"ז והו"ד במשנ"ב שם סק"ח) (וכ"ה ביסושה"ע "ועיקר המצוה דווקא לקנות אותה בדמים ולא בחינם כנזכר בזה"ק בהרבה מקומות") ^(קעט).

העומד בשמו"ע בשעת קריאת התורה

- נב. העומד באמצע שמו"ע והש"ץ החל בקריאת התורה ואינו יכול לשומעה אח"כ, יש הסובר דיכול להפסיק באמצע שמו"ע ולשמוע קריאת התורה ^(קפ) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - שומע ומוסיף בין המצרים עמ' צ"ג).

דין להשען על הבימה שמניחים עליה ס"ת

- נג. מצוי שבעת אמירת 'מי שברך' (ובפרט בימים נוראים שמאריכים בזה) נשענים על הבימה. ועל כן יש לידע: המפה שמונחת על הבימה דינה כ"תשמיש קדושה" ואסור לישען עליה (אם בשעת קנייתה לא עשו 'תנאי') (משנ"ב סי' קמ"א סק"ד). ^(קפא) (רש"י וי"א דבזמננו שדרך להשתמש בבימה לדברים נוספים מלבד קריאת התורה (כהנחת הסידור עליו בשעת התפילה, או הנחת חומש בשעת קריאת התורה וכיוצ"ב) על כן כל הקונה מפה לבימה, ודאי קונה על דעת שישתמשו בו גם לדברים הנ"ל, ומותר להשתמש בזה (אף שלא התנה כלל בשעת הקניה) (הגר"מ גרוס שליט"א).

- ◊ ראוי להשתדל לקנות פתיחת ארון הקדש של הוצאת הספר תורה לקריאת הפרשה, כי פתיחת ארון הקדש מרמז לסוד גדול בעולמות העליונים כמבואר בספח"ק (אלף המגן' תרי"ט סק"נ וכעיי"ז ב'כף החיים' קל"ג - י', י"ב ע"פ האריו"ל בשער הכוונות).
- ◊ כתב ב'ספר הנייר' (הל' שופר ותפילה) "סדר התשובה מפי רב אלפס אחר שאמרו קדיש יוציאו ס"ת שנים, באחת קורא בפרשת וירא וד' פקד את שרה עד והאלוקים ניסה והשני וכחדש השביעי, ומפטיר בשמואל וכו'. ובעוד יקרא בתורה יתן כל איש ליבו לשוב בלבו, כי באותה שעה מועלת מאוד כי ידו של מלך פתוחה לקבלו". עכ"ל.

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

- נד. כששומע שעושים 'מי שברך' נכון לענות 'אמן', ובזה מקיים מצות 'ואהבת לרעך כמוך' ('ערוך השלחן' רט"ו א', ויעוי' עוד 'בן איש חי' שנה א' פ' מסעי אות ט"ו, ומשנ"ב סי' קפ"ט סק"ה מהכלבו והש"ה).

תקיעות – יום א' דראש השנה שחל בשבת

- נה. בשנה זו שיום א' דראש השנה חל בשבת אין תוקעין בשופר (גזרה שמא יטול השופר בידו לילך אצל בקי ללמוד ויעבידנו ארבע אמות ברה"ר) (ראש השנה כט: שו"ע תקפ"ח ה' ומשנ"ב שם סקי"ג).

✻ ————— ✻

- (קעו) משום דאין שואלים צרכים בשבת (משנ"ב תקפ"ד ס"ק ד').
- (קעז) אכן דעת הבית יוסף (שם) דמדלגים את 'אבינו מלכנו חטאנו לפניך' וכן כל מקום שהוזכר שם הודאת חטא (משום דאין אומרים 'וידוי' ברה"ה כדי שלא ליתן פתחון פה למקטרג).
- (קעח) דכ"ה ביומא לו: "מאחר שהתוודה על הזדונות ועל המרדים, חוזר ומתוודה על השגגות"? "אם על זדונות ימחלו לו אי"צ לבקש שוב על שגגות" (רש"י שם).
- (קעט) וכתב באלף המגן (תרי"ט סק"נ, ותקפ"ד ס"ק כ"א) ישתדל לקנותה כבר קודם ראש השנה, וקודם יוה"כ פ' בכדי לצאת מכמה חששות שיש בזה בדברי האחרונים.
- (קפ) דלא מבעיא לדעת רש"י סוכה לח: ד"ה 'הוא אומר' הסובר דהמתפלל שמו"ע ושומע את הש"ץ אומר קדושה או אמן יהא שמی' רבה, יפסיק תפילתו וישמע בכוונה ואח"כ ימשיך תפילתו - א"כ ה"ה בנידו"ד ג"כ יפסיק, אלא אף לדעת תוס' ברכות כא: ד"ה 'עד' שהביאו שם בשם ר"ת ור"י הסוברים דלא יפסיק בקדיש וקדושה דמשום דהוי שומע כעונה הרי הוא כמדבר בתפילתו, י"ל דהני מילי בקדיש וקדושה דאיכא בהם דין אמירה ועני', משא"כ הכא דאיכא רק דין שמיעה לחוד גם לדעתם יכול להפסיק מלבד פרשת זכור ופרה שחיובם מדאורייתא דאיכא בהם דין 'שומע כעונה' דבהם יפסיק רק לדעת רש"י דפסקינן כוותי' גבי קדושה וקדיש ולא לדעת תוס'. (הגר"ש זצ"ל שם).
- (קפא) ואין לומר ד"לב בי"ד מתנה על זה" (וכדכ' הרמ"א קנ"ח ח'), דדבר זה לא לישען על המפה הוא דבר שאפשר ליהזר, ובזה לא אמרינן "לב בי"ד מתנה עליהם" כד' הפרמ"ג הו"ד בביאה"ל שם ד"ה "ואי אפשר ליהזר". ומ"מ ראוי לכל אדם שמנדב המפה לבית הכנסת או גבאי שקונה מפה לבית הכנסת (וה"ה דברים אחרים שמנדבים או קונים לביהכנ"ס) שיתנו שיהיו רשאים להשתמש בהם, ובכה"ג מותר לישען אף על המפה העליונה בכל גוונא (יעוי' משנ"ב קנ"ד ס"ק ל"ז).
- (קפב) ואפילו במקומות שנוהגים ליתן מפה נוספת על הבימה בשעת קריאת התורה, מ"מ אם לפעמים מניחים הס"ת על המפה התחתונה, יתכן דאכתי אסור לישען גם על המפה התחתונה דהנה גבי דין 'גניזה' כתב הרמ"א (קנ"ד ג') דשולחן הבימה נחשב תשמיש קדושה וצריך לגונזו, וביאר שם המשנ"ב סק"י דאע"פ שהס"ת מונח על המפה מ"מ כיון דלפעמים מניחים הס"ת על השולחן בלא מפה על כן אף השולחן חשוב "תשמיש קדושה" ויצטרכו לגונזו. ומבואר דאפי' אם "לפעמים" משתמשים בזה בכך סגי כבר ליחשב "תשמיש קדושה" ולפי"ז ה"ה במפה אם רק "לפעמים" משתמשים בה להניח הס"ת עליה בזה כבר תחשב כתשמיש קדושה "ויהא אסור לישען עליה. - אמנם מאידך יעוי' משנ"ב סי' קמ"א סק"ד דכתב דמותר לישען על השולחן כיון דהוי תשמיש דתשמיש אין בו קדושה כלל כדכ' הפרמ"ג סי' קנ"ג משב"ז והובא במשנ"ב סי' מ"ב סק"ט ובסי' קנ"ד סק"י) - ומשמע דאע"פ שלפעמים מניחים את הס"ת על השולחן מ"מ כיון שהרגילות ע"פ רוב להניח ע"ג מפה לא נחשב בכך "תשמיש קדושה". ודלא כמש"כ בסי' קנ"ד סק"י. ויתכן דהמשנ"ב מחלק בין דין גניזה לדין איסור השתמשות, דלענין גניזה חשיב "תשמיש קדושה" אף כשמשתמש לפעמים לס"ת, ומ"מ לא נאסר בשימוש כדיון תשמיש קדושה אא"כ משמש בקביעות ולא לפעמים. - ואם כנים הדברים, אם במקום שרגילים להניח מפה בשעת קריאת התורה, גם אם לפעמים לא פורסים המפה, יהא מותר לישען על המפה התחתונה.

◊ בר"ה שחל בשבת שאין תוקעין "שוב שיקרא בהלכות תקיעה, ורב שרוצה לדרוש בר"ה אחר מנחה, ידרוש בהל' שופר כיון שהוא יום (כלומר שלמרות זמנו תקיעה ע"פ רוב הוא בבוקר מ"מ כל היום כשר לתקיעה (קפא)), וכן מצינו במגילה (ד.) כשחל פורים בשבת שדורשים בהלכות מגילה משום דהזכירה עולה במקום הקריאה, וכן גבי שופר מה לי קול שופר, מה לי קול קריאה, אבל לגבי לולב אינו כן משום דלגבי לולב יש מעשה, וקריאה אינה עולה במקום מעשה" (לקט יושר הל' ראש השנה מהדורת מכון ירושלים עמ' רפ"א).

הפושט טליתו

נו. **הפושט טליתו בשעת התפילה** (אפי' פשטה בסתמא ולא היתה דעתו מפורשת לחזור וללבושה מיד בסמוך), אם בא להתעטף בה לאחר זמן מועט, אי"צ לחזור ולברך (אפי' יצא ממקומו) ^(קפד). - ואם נשתהה זמן מרובה, והסיח דעתו מן המצוה, כשבא להתעטף בה שוב צריך לברך שנית (כשלא כיוון ע"ז בשעת הברכה) ^(קפה) (משנ"ב סימן ח' סקל"ז ל"ח וביאה"ל ד"ה אם היה בדעתו) ^(קפז).

נז. **הפושט טליתו שלא בשעת התפילה** ובא לחזור ולהתעטף בה, אם בשעה שפשטה היתה דעתו לחזור ולהתעטף בה רק לאחר זמן מרובה (אפי' אם לבסוף חזר ונתעטף בה מיד לאחר הפשיטה), צריך לחזור ולברך עליה שנית ^(קפז) ^(קפה) וכמו"כ אם בעת הפשיטה היתה דעתו לחזור ולהתעטף בה בסמוך, ואח"כ נשתהה זמן מרובה בנתיים והסיח דעתו, כשמתעטף בה שוב צריך לחזור ולברך (ואפי' לא יצא בנתיים מפתח ביתו כלל) ^(קפט). - אכן אם בעת הפשיטה היתה דעתו לחזור ולהתעטף בה מיד בסמוך (דאז לא הוי 'הפשיטה' הפסק, ואפי' אם יצא ממקומו, ועל כן) אם בא לחזור ולהתעטף בה לאחר זמן מועט, אי"צ לחזור ולברך (משנ"ב סי' ח' סקל"ז ל"ח וביאה"ל שם ד"ה אם היה בדעתו).

ואם פשט הטלית בסתמא (ולא היתה דעתו לכאן או לכאן), אם נשאר עליו הטלית קטן אי"צ לחזור ולברך כשחוזר להתעטף בה לאחר זמן מועט (דלא הסיח דעתו מן המצוה). ואם לא נשאר עליו הט"ק, כשבא להתעטף בה שנית יחזור ויברך (דמסתמא הסיח דעתו מן המצוה) (וה"ה אם לאחר שפשטה, קיפלה ^(קפ) והניחה בתוך תיקה, כשחוזר להתעטף בה חוזר לברך שנית אפי' אם חזר להתעטף בה לאחר זמן מועט) (רמ"א סי' ח' י"ד ומשנ"ב שם סקל"ח).

נח. בגדר 'זמן מרובה' הנ"ל דצריך לברך שוב י"א דהיינו אחרי שנים או שלוש שעות משפשטה ^(קצא) (שו"ע הגר"ז ח' כ"ג ו'קצות השלחן' ד' ו' וב'בדי השלחן' שם אות י"ז ע"פ הגר"ז בסי' כ"ה - כ"ט). (אכן יעוי' שו"ע הגר"ז תרל"ט י"ג גבי יציאה מן הסוכה שכתב דכשיחזור לסוכה יצטרך ברכה שנית אם יחזור 'לאחר שעה ושתיים'), וכן הורה הגר"ש דבליצקי זצ"ל למעשה עפ"י דאם חלף שעתיים מזמן הפשיטה כשרוצה לחזור וללבושה מברך שנית ובפחות מכך לא יברך שנית - 'קיצור הלכות מועדים' עמ' ל"ז). וי"א דאפי' לאחר כמה שעות אין לברך שנית (יעוי' ספר 'אעלה בתמר' עמ' י"א דהגרא"ל שטיינמן זצ"ל סיפר שראה את החזו"א זצ"ל שפשט את הטלית גדול למשך כמה שעות וכשחזר ללבושה לא בירך שוב ויעוי' שם עוד דברי הגר"ח קניבסקי שליט"א דהעיקר תלוי בהיסח הדעת, ומי שפושט את הטלית ודעתו כל הזמן לחזור ללבוש, לא צריך לברך אפי' אחרי כמה שעות, ומי שפושט ואין דעתו להחזיר, צריך לברך אפי' חזר ללבוש שוב מיד עכ"פ שם ^(קצב)). והמכוון בשעת הברכה בבוקר שברכה זו תפטור את עטיפת הטלית רק עד שיפשטנה, כשיחזור ויתעטף בה יוכל לברך לכו"ע (כעיי"ז ב'מטה אפרים' תקפ"ד ד', וכ"ה עצת הביאה"ל סי' ח' י"ד סד"ה 'ויש אומרים' גבי טלית קטן בנכנס לבית המרחץ).

אכילה ושתייה קודם התקיעות (בשנה זו) ביום השני

נט. לכתחילה אין לאכול כלום קודם התקיעות. ואם הוא צורך גדול מותר רק טעימה ^(קצג), דהיינו עד כביצה פת או פת כיסנין ^(קצד) (עוגות וביסקויטים וכיוצא ב), ופירות וירקות מותר אפי' הרבה. (ולענין תבשיל מה' מיני דגן יעוי' הערה ^(קצה)). (משנ"ב תרנ"ב סק"ז גבי לולב, ובסי' תרצ"ב סקט"ו כתב דה"ה גבי שופר, וכעיי"ז ב'מטה אפרים' תקפ"ח ב' דכתב דאסור לאכול קודם תקיעת שופר, ומי שלבו חלוש ואין דעתו מיושבת לתקוע ולהתפלל עד שיטעום יעשה קידוש ויאכל כזית לַעֲקָא, ודיני טעימה מקורם בשו"ע רפ"ו ג' ומשנ"ב שם). ומותר לשתות כרצונו, אך לא ישתה יותר מכביצה ממשקה המשכר כיון ושיכר (משנ"ב רל"ב סקל"ה). והחזו"א כתב (שו"ת וחדושים סי' ק"י עמ' נ"ח) בזה"ל "אכילת כזית קודם תקיעת שופר מקילים, כי אין להתענות ביו"ט עד אחר חצות" עכ"ל.

◊ **רבות נצטער הגרש"ז אויערבאך זצ"ל על מה שנתפשט שלפני קיום מצוה גדולה ויקרה זו של תקיעת שופר, שהיא עיקר תקפו של יום וכל מאורעות השנה הבאה תלויים בה, אין חוששין לדין שאין לאכול לפני קיום מצוה, אלא מקדשין ומשתהים בעסק אכילה ושתייה** (והיה מוסיף לתמוה שהרי אפי' במצוות דרבנן, נהגו להחמיר הרבה בדיון זה כגון קריאת המגילה ולולב כל שבעה ועוד) ומ"מ למחבר אחד שכתב בספרו "אסור לאכול קודם

✧ ————— ✧

(קפג) הערת המו"ל הרב עמיחי כנרתי שליט"א.

(קפד) דכשפושט בתוך התפילה הרי הוא כמו שפשט על דעת לחזור ולהתעטף בה מיד בסמוך דלא מסיח דעתו מן המצוה (משנ"ב שם).

(קפה) ויעוי' ביאה"ל ח' י"ד ד"ה 'ויש אומרים' דמסתפק אם מהני בכהאי גוונא לכוון בשעת הברכה בבוקר דהברכה תחול אף על הלבישה השניה ונשאר בצ"ע.

(קפו) אכן דעת השו"ע (שם סעיף י"ד) דאם פשט טליתו אפי' היה דעתו לחזור ולהתעטף בה מיד [ואפי' נשאר עליו טלית קטן] צריך לברך כשיחזור ויתעטף בה [ואפי' אם לא שינה מקומו בנתיים כלל] משום דס"ל דהפשיטה גופא הוי הפסק (משנ"ב שם סקל"ז). ואמר הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שגם מנהג בני עדות המזרח בזה הוא שלא כדעת השו"ע, וגם לדידהו אין לברך שנית רק כשהפסיק בלבישת הטלית לכמה שעות (שלמי מועד' ע' פ"א מרשימות הרה"ג ר' אברהם נדב שליט"א).

(קפז) אפי' אם נשאר לבוש בטלית קטן.

(קפח) כשלא כיון בשעת הברכה.

(קפט) ויעוי' עוד ביאה"ל סי' ח' י"ד ד"ה 'ויש אומרים' דנסתפק בשהה זמן מרובה אם יועיל לכוון בברכה לפטור את כל הלבישות שיהיו לאחר שפושט הטלית, ונשאר בצ"ע.

(קצ) ולענין קיפול הטלית בשבת ויו"ט יעוי' משנ"ב סי' ש"ב סק"ג.

(קצא) אכן יעוי' 'שבט הלוי' ח"י סי' ב' דהעיר 'לא ידעתי טעמא דהא מילתא, דהפסק שעתים יהיה הפסק והפסק שעה דהוא ג"כ זמן גדול, לא יהיה הפסק".

(קצב) וב'ארוחת רבינו' ח"א ע' י"ח הביא שהקה"י זצ"ל סיפר לו שפשט את טליתו בשבת לצאת לביה"כ ובנוסף לכך שהה עוד עשרה רגעים ונתעורר לו שאלה אם לברך על הטלית מחדש, ומספק לא בירך. - וכותב שם מחה"ס שסיפר לקה"י זצ"ל ששמע שביהו"כ"פ האחרון לחייו של החזו"א זצ"ל התפלל החזו"א בכולל וירד לדירה אחת לנוח בהפסקה שהיתה בערך כמחצית השעה ופשט את טליתו, ואח"כ כשלבשה הסתפק אם לברך ולא בירך.

(קצג) ואם נמצא במקום שמחמירין שלא לקדש קודם התקיעות, יזהר שלא יתראה לפניו כשמתקדש וטועם, דלא גרע מדברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור שאין להתיר ח"ו בפניהם, וכן יזהר שלא ימלא כריסו אלא יאכל רק כדי טעימה, והעיקר שיכוון לשם שמים, שכל לבבות דורש ד', וכל אחד נהוג כמנהג אבותיו ומקומו, ומכין לבבו להתפלל לד' (מועדים וזמנים ח"א סי' ד').

(קצד) וקצת ק' ממש"כ המשנ"ב תרל"ט סקט"ז לענין ברכת לישב בסוכה דאם אוכל פת כיסנין אחרי הקידוש כיון שאוכל אותם בתורת סעודה שיהא קידוש במקום סעודה משוי' לי' קבע, ויעוי' שעה"צ רפ"ו אות ז'.

(קצה) במשנ"ב רל"ב סקל"ד כתב דתבשיל מה' מיני דגן מותר אפי' יותר מכביצה אם לא קובע על זה סעודה. אכן בסי' תרל"ט סקט"ו הביא דדעת המג"א דתבשיל מה' מיני דגן דינו כפת, שיותר מכביצה חייב בסוכה, יעוי' ש, וה"ה הכא יהא אסור לאכול שיעור זה קודם התקיעות.

תקיעת שופר כתב הגרש"ז זצ"ל "אף שרבים אוסרים מ"מ בהרבה ישיבות חשובות נהוג לעשות קידוש לפני התקיעות". ולמעשה היה הגרש"ז מורה שיאמור כל אדם בעצמו עד כמה הוא צריך לכך, ולא יקדש ללא צורך, אולם בודאי אם יודע שצריך לאכול אין לו להחמיר. והיה מספר שהגרי"ז ז"ל מבירסק אחז ביד הגרש"א יודלבוין ז"ל, ששימש כבעל תוקע אצלו, בהפסקה שקודם התקיעות, והורה לו לקדש ולטעום כדי שיהא כוחו עמו בשעת התקיעות (וכן נהג הגרש"ז לפעמים עם בעלי התקיעה בבית מדרשו) ('הליכות שלמה' עמ' כ"ב הערה 4).

ס. הטועם או שותה קודם התקיעות, מחוייב לפני זה לקדש (דאחר תפילת שחרית חל עליו חובת קידוש ואסור לטעום קודם קידוש כלום) (שו"ע רפ"ט - א' ומשנ"ב רפ"ו סק"ז).

סא. במקום שמקדשים ואוכלים קודם התקיעות, אם יוצאים כל הקהל מבית הכנסת (אפי' רק לחדר הסמוך) י"א דיש להחזיר את ספרי התורה להיכל קודם שיצאו וכשחוזרים מתחילים "אשרי" וכו' ^(קצט) (כן הורה הגרש"ז אויערבאך זצ"ל 'הליכות שלמה' ח"ג תפילה עמ' קנ"ג הערה מ"ב, וח"ב עמ' כ"ב הערה 4. וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצ"ל ע"י יבלחט"א הגרא"צ ישראלזון שליט"א).

סב. מאחר דאין קידוש אלא במקום סעודה על כן צריך לאכול לאחר קידוש לכה"פ כזית ממיני מזונות, או שישתה עוד רביעית יין או מיץ ענבים (מלבד מה ששתה בכוס הקידוש) ^(קצט) (שו"ע רע"ג - ה' ומשנ"ב שם סק"ב, כ"ב, כ"ה, כ"ז, ושעה"צ שם אות כ"ט, ומשנ"ב רפ"ו סק"ז ושעה"צ שם אות ה') ^(קצח).

סג. השומעים את הקידוש ולא שתו כלל מן היין יצאו יד"ח (יעוי' רמ"א סי' רע"ג - ד' דפסק דברכת הקידוש אינה ברכת הנהנין אלא ברכת המצוות, והברכה עצמה היא המצוה ולא השתי, יעוי"ש במשנ"ב סק"ט). אכן הגרי"ז זצ"ל החמיר בקידושא רבא שעל השומעים לשתות מדינא, ובלא זה אין יוצאים יד"ח קידוש ^(קצט) ונכון להחמיר לנהוג כן ('הלכות שבת בשבת' ח"א ע' תי"ד ושם בהערה שכן דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל דראוי להחמיר בזה) ובדיעבד אם לא שתו המנהג שאינו מעכב ^(י) (שם ושם, ובשם הגרי"ש זצ"ל).

♦ ♦ ♦ ♦

סד. כשיש הפסקה בין תפילת שחרית לבין התקיעות, אם למד בזמן זה או שמע דרשה וכיוצ"ב, אי"צ ליטול ידיו שנית לתפילת מוסף ^(קצט) (מג"א רל"ג סק"ח וא"ר שם סק"ז). וכמו"כ אם עסקו במכירת עליות וכיוצ"ב, אם לא יצא מבהכנ"ס אי"צ ליטול ידיו שנית לתפילת המוסף (דמסתמא לא הסיח דעתו) (אליה רבא שם ^(קצט)). אכן אם יצא מבהכנ"ס ^(קצט), ונתעסק במשהו (אפי' זמן קצר) או אם יצא ושהה זמן מרובה (אפי' לא נתעסק בשום דבר), כשחוזר צריך לחזור ליטול ידיו לתפילת מוסף (יעוי' משנ"ב רל"ג סק"ח). וכשנוטל לפני התקיעות בעבור מוסף ישמור ידיו שלא יגע במקום מטונף ואי"צ ליטול שוב לאחר התקיעות ('מטה אפרים' תקפ"ה ט"ז).

תקיעות ^(רד) (בשנה זו ביום ב' דר"ה)

◇ מר"ח אלול ניכר התרגשות בבית הגה"ק המהרי"ל דיסקין זיע"א, שמבינים עצמם למצות תקיעות ומביאין לפניו "בעלי תקיעות" שיתקעו לפניו אם ישרה הוא בעיניו או לא, והוא בוחר המובהרין שבתוקעים לתקוע לפניו בראש השנה. וביום הדין לאחר קידוש ואכילה באים לפניו עוד בעלי תקיעות לתקוע עבורו, והוא מקשיב ושומע לכל תקיעה ותקיעה, ובמקום שהקול אינו ישר פשוט מראש עד סוף רומז להתחיל מחדש, וכשמרגיש שבעל התוקע כבר התעייף, קורא אחר במקומו, זה נכנס וזה בא, ורבינו הק' עומד בפינה בדביקות עצומה, ועד קרוב לסוף היום הוא עסוק במצות תקיעות לקיים המצוה בהלכתה ללא פקפוק (מזכרונות שנרשמו ע"י אחד מתלמידיו הובא ב"מועדים וזמנים" ח"א סי' ה' הערה ג').

◇ א"ר פנחס בשם ריב"ל בשם ר' אלכסנדרוס, למה אין ישראל תוקעין בתפלה ראשונה אלא בתפלת המוספין, כדי שיהיו מצוין מלאים ^(קצט) מצוות ויזכו בדין (ילקוט שמעוני תהלים פרק ט' רמז תרמג).

◇ "אע"פ שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו, כלומר עורו ישנים משנתכם ונרדמים חקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם, וחזרו בתשובה, וזכרו בוראכם אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל, הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעללכם, ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה" (רמב"ם פ"ג מתשובה ה"ד).

◇ "הנה חז"ל אמרו בר"ה דף כו. דטעמא דאין תוקעין בשופר של פרה משום דאין קטיגור נעשה סניגור, והוא משום דישאל חטאו בעגל ולכן אין קטיגור נעשה סניגור, ופרכינן דא"כ איך עובד הכהן גדול ביוה"כ בחוץ בבגדי זהב, דהרי העגל היה של זהב ואין קטיגור נעשה סניגור,

✿ ————— ✿

(קצו) דאף שעיי"ז לא יהיו ספרי התורה על הבימה בשעת התקיעות. כי אי"ז כבוד הספרים להיות מונחים סתם על הבימה זמן רב. וב'הליכות שלמה' ח"ב שם הובא דביוה"כ"פ כשהוזק הגרש"ז זצ"ל לצאת מהיכל בית הכנסת בישיבת קול תורה אחרי "יזכור", לא אבה לצאת כל זמן שספרי התורה בחוץ, אף שאז שהו רוב הבחורים מחוץ לביהכ"נ, אלא המתין עד אחרי שהחזירו להיכל ואז יצא אף שהמתינו לו כל הקהל עד שישבו כדי להתחיל מוסף.

(קצז) וכשאינו לו יין כ"כ, - בקידוש זה, שהוא קידוש של שחרית, בוודאי יכול לסמוך על דעת הפוסקים דס"ל דבשתיית כל כוס הקידוש עצמו שמחזיק רביעית די בזה להקרא "קידוש במקום סעודה" (שעה"צ רע"ג אות כ"ט, ומשנ"ב רפ"ו סק"ז ושעה"צ שם אות ה') (אכן להחשיב קידוש במקום סעודה ע"י שתית יין בקידוש דלילה, חמיר דינו טפי יעוי' שו"ע רע"ג ה' ומשנ"ב שם סק"ה, כ"ז, ושעה"צ שם אות כ"ט).

(קצח) אכן בספר מעשה רב (ק"ב) כתב שהגר"א זיע"א אף בקידוש היום לא היה מקדש אלא במקום סעודה גמורה ולא במיני מזונות או יין (ביאה"ל רע"ג - ה' ד"ה 'כתבו').

(קצט) יעוי' ב'הלכות שבת בשבת' שם דביאר דעת הגרי"ז ע"פ ד' השאילתות פ' יתרו (שאליתא ג"ד) והו"ד ברשב"ם פסחים ק"ו. ד"ה "אמר רב יהודה" "אתאי כסא דחמרא וברוכי ומשתי משום כבוד שבת לחלק בין מדת שבת למדת חול" ומבואר דיסוד חיוב הקידושא רבא הוא לא רק הברכה אלא גם השתי עצמה, ועל כן גם על השומע החובה לשתות מהיין כדי לשנות במידת שבת מביום חול לגביו, ולקבוע סעודתו על היין (משא"כ בקידוש בלילה, עצם ברכת הקידוש היא השינוי). וברמב"ם שבת כ"ט כ' כתב "מצוה לברך על היין קודם שיסעוד ושותה קודם סעודה" ומבואר דהחיוב לברך ולשתות קודם הסעודה. יעוי"ש עוד מש"כ להוכיח כדעת הגרי"ז זצ"ל.

(ר) כפשוטו פסק הרמ"א שם.

(רא) ומשמע אפי' אם יצא מבהכנ"ס ללימוד וכיוצ"ב, ג"כ אי"צ ליטול ידיו שנית לתפילת מוסף.

(רב) אכן לדעת המג"א שם צריך ליטול ידיו שנית אא"כ לא הסיח דעתו משמירת ידיו. אמנם במשנ"ב רל"ג סק"ח כתב דהמנהג הוא כדעת הא"ר הנ"ל.

(רג) לא בעבור לימוד, דאם יצא מביהכ"נ בשביל 'לימוד' אי"ז מצריך נטילה שוב כמבואר לעיל בהערה ר"א.

(רד) מצות תקיעות בר"ה היא מצות עשה דאורייתא וכל אחד ואחד ובמיוחד בני התורה, מחוייבים לעסוק בכל שנה ושנה לפני ר"ה בהלכות אלו בשרשן, שרק לאחר שילמדו בעיון הל' התקיעות עם ד' הראשונים, יתברר האך הלכות אלו קשים ומסובכים, וכמה נחוץ להיות בקי בהם, ובלי הלימוד בעיון בהל' אלו אי אפשר לקיים המצוה כתיקונה, ולכן חז"ל כינו תקיעת שופר "חכמה ואינה מלאכה" שאינה רק אומנות כמו שהעולם מדמין, רק חכמה גדולה לתקוע כהלכה, שהתוקע צריך להיות בקי היטב בכל הלכות תקיעות ולהתרגל הרבה שיוכל לתקוע כדיו, וכן המקריא והקהל יהיו בקיאים היטב בהלכות אלו (הגר"מ שטרנבוך שליט"א - מועדים וזמנים ח"א סי' ט').

ומשני דכל האי דינא דאין קטיגור נעשה סניגור הוא דווקא בעבודת פנים, והכהן גדול בפנים היה עובד רק בבגדי לבן, ואף דשופר אינו בפנים, כיוון דלזכרון קאתי הוה כעבודת פנים עיי"ש, ומבואר בנמרא דלא רק חיבא דעצם מעשה המצוה הוא בגדר קטיגור לא מהני, אלא גם בדברים דהם רק הכשר המצוה, נמו לא מהני אם הוא בגדר קטיגור, דהרי בגדי כהונה הם רק הכשר מצוה לעבודת הכהן גדול, ואפי' הכי אית בהו חסרון דאין קטיגור נעשה סניגור, והוא הדין בשופר, דכיון דלזכרון אתא הוי כעבודת פנים, ואין תוקעין בשופר של פרה משום דהוא בגדר קטיגור, א"כ גם בתקיעת שופר ובשמיעת שופר, הכלים שעל ידם נעשית המצוה, דהיינו הפה והאזניים גם הם צריכים שלא להיות בגדר אין קטיגור וכו', כי הפה שמדברים כל השנה דברים בטלים וכן האזניים השומעות הדברים הנ"ל וכן מדברים באמצע התפילה ובאמצע קריאת התורה, עם כלים כאלו אי אפשר לקיים מצוות תקיעת שופר. ... בר"ה צריך האדם להתחפך לאחר, ואיך נהפכים לאחר, – עיי' תשובה. ואף דאסור להזכיר הטאים בר"ה, זהו דווקא בקול אבל בלחש צריך כל אחד לחזור בתשובה שלימה, ובשארם עושה תשובה נהפך לאיש אחר, כמש"כ הרמב"ם בה' תשובה פ"ז ה"ו אמר היה זה שנאוי לפני המקום משוקץ ומרוחק ותועבת, והיום הוא אהוב ונחמד קרוב וידיד. וזהו יסוד מה דאמרו תשובה קורעת גזר דין, משום דעיי' תשובה נעשה האדם לבריה חדשה ולא עליו נגזרה הגזירה. – וכן מבואר להדיא בילקוט תהלים ק"ב על הפסוק 'פנה אל תפילת הערער ולא בזה את תפילתם תכתב זאת לדור אחרון ועם נברא יהלל קה, ומתמהינן וכי עד עכשיו עתידה אומה אחרת להבראות? אלא רבנן אמרין: אלו הדורות שהם כמתים במעשיהם ובאים ומתפללים לפניך בר"ה וביחב"פ ואתה בורא אותם בריה חדשה. – והיינו דעיי' תשובה נעשים בריה חדשה ע"כ. ... וזהו מה דאמרו חז"ל אשרי העם יודעי תרועה, שיודעים לפתות את בוראם בתרועה, היינו דאומות העולם אינם יודעים דאיכא הלכה בהלכות תרועה דאין קטיגור נעשה סניגור וצריך לעשות תשובה מקודם, ועיי' נכשרים הכלים שיוצאים בהם התקיעה דהיינו הפה והאזניים נעשו חדשים, כי כל האדם נעשה לבריה חדשה, וזהו מה שאמרו יודעים לפתות את בוראם בתרועה, היינו שיודע שצריך לעשות להקב"ה עכשיו כבוראם בריה חדשה, ואז מהני התקיעות וכמש"נ. ועל כן, כל הקהל אשר לא עשו תשובה בתפילת שחרית, יתרחקו עכשיו בתשובה לפני התקיעות, וגם יכוונו לקיים מצות עשה דתקיעות, ואז בוודאי יתקבלו תקיעתינו, ונזכה שיחיה שנת שמחה לארצך וששון לעירך וצמיחת קרן לדור עבדך במהרה בימינו אמן (הגר"י פישר זצ"ל – 'אבן ישראל' חידושי אגדה).

✧ כתב בימשה"ע (שער י"א פ"ג) "דבר זה מפורש ג"כ שעם התקיעות צריך ג"כ התשובה, דהיינו שצריך האדם לקבל על עצמו בעת התקיעות בלב שלם על לחבא לשמור עצמו בכל עניני עבודת הבורא ית"ש כמה שיודע בעצמו נגעי לבבו שלא היה נזהר עד הנה בראוי, וביתר דברים שאדם דש בעקביו ויקבל על עצמו בלבו גדרים וסגים שבודאי לא יחזור וישוב לבסלה עור". יעוי"ש שהוכיח בן מהוזה"ק (פ' אמור דף צט.) שעם התקיעות צריך ג"כ תשובה.

✧ בשפתי חיים (מועדים ח"א עמ' ק"ע) הביא דאם אין האדם משתדל כלל להתעלות ולהתרומם עיי' הרחורי תשובה בשעה זו (שעת התקיעות) ולהשתוקק עיי' שיפור מעשיו להתקרב אל פני השי"ת... לתביעה יחשב איך הוא רומם את פלטרין של מלך בבגדים מלוכלכים.

✧ בחכמת שלמה (למהרש"ק זצ"ל סי' תקפ"ה) כתב דטוב לבעל תוקע לומר לעצמו לפני התקיעות מזמור קמ"ד "המלמד ידי לקרב" וכו' היות והיא מלחמה גדולה, ויועיל בעזותי. עכ"ד. ונראה דכל אדם אפי' שאינו בעל תוקע, שמרגיש את כובד המלחמה בראש השנה ובפרט ביום הראשון שהוא דינא קשיא, יאמר מזמור הנ"ל בבקשה ותחינה בלב נשבר. (ספר 'אני לדודי' להגר"ש דבליצקי זצ"ל).

✧ בכתר ראש (אות ק"ד ובתוספת מעשה רב אות נ"ח) כתב ז"ל "רבינו (הגר"א זיע"א) היה שמח מאוד בעת תקיעת השופר כי כן אמר שצריך להיות ברוב שמחה וחדווה כדוגמת המדינה ביום שממליכים מלך ומעטרים אותו, כן אנחנו בתקיעת שופר ממליכים להקב"ה בכל העולמות שאנחנו עמו". ומאידך יש לידע שבזמן התקיעות זהו הרגע שדנים את האדם על מעשיו וזהו זמן של סכנה גדולה לאדם ובני ביתו התלויים עליו" (הגר"י ישראל סלנטר זיע"א 'אור ישראל' מכתב ז'). וכתב הבית יוסף (סי' תק"ז ד"ה ונראה) "תקיעה שהוא קול פשוט הוי סימן ותרועה הוי סימן בכי ויללה". וכ"כ הנצי"ב זיע"א ('העמק דבר' ויקרא פכ"ג פס' כ"ד) דתקיעה באה לשמחה (היינו שמחה על המלכת ד' ית"ש) ושברים ותרועה באים להפחיד (ועיי' עוד מש"כ השל"ה הק' בבואור התשר"ת חובא לעיל בתקיעות דאלול).

✧ "וגילו ברעדה" – במקום גילה שם תהא רעדה, טעם הדבר כדי שלא ימשך מתוך השמחה לתענוגי העולם וישכח עניני הבורא, על כן צריך לערבב זה עם זה כדי שיחיה על הקו הממוצע, ופשטיה דקרא כך הוא שאע"פ שאצל בשר ודם היראה והשמחה הם דבר והפכו, שבשעה שהאדם מפחד מזולתו הוא עומד נרתע ודואג, אבל הקדוש ברוך הוא איננו כן, אדרבה כשהאדם מתבונן בגדולתו וירא מפניו ישמח ויגיל באותה יראה מפני שבאמצעותה מתעורר לקיים המצות ושש ונעלם בקיומה שיודע כי שכרו אתו ופעולתו לפניו, ועל שמחה כזו תמצא שאמר בפסוק אחד עבדו את ה' ביראה וגו' ובפסוק אחר עבדו את ד' בשמחה ר"ל תעבדו את ד' ביראה, ובאותו היראה תשמחו ותגילו בה ... ואף על פי ששמחה אחרת אסורה ... שמחה זו מותרת ומחוייבת כענין שנא' 'תחת אשר לא עבדת את ד' אלקיך בשמחה ובטוב לבב' וגו'" (תלמידי רבינו יונה ברכות דף כ"א. מדפי הר"ף ד"ה 'גמ' – וגילו').

✧ כל אחד ישתדל בכל עז ותעצמונות לעשות לו מגמה להיות מעתה מבני עליה מועטים שבדור, כי כל אחד ואחד יכול להשיג את זה על ידי רוב עמל ויגיעה, שלעמל כזה הרי יולד האדם, ותדעו נאמנה שכל אלו הרשומים שבכל הדורות, בני עליה מועטים בכל דור ודור, לא הגיעו לזה רק ברוב עמל ויגיעה, ואף אחד לא קיבל כלום על צלחת של זהב, עכ"פ בהתחלת השתדלותו, ועיי' קבלות ומחשבות ומגמות טהורות כאלה בשעה נוראה כזאת שאנו עומדים בה בעת בודאי שהקב"ה יראה ללב ואפי' אם ח"ו נגזר משהו, הכל יתהפך לטובה ולברכה (לנפש תדרשנו' להגר"ש דבליצקי זצ"ל עמ' ק"ב).

✧ לפי שהתקיעות מעוררים הרחמים ומעלים זכרונם של ישראל לפני אביהם שבשמים, נהגו לעשות הכנה רבה ומעיינים בפירוש וכוונות התקיעות או בשאר ספרים קדושים המדברים מעניין היום ('מטה אפרים' תקפ"ה א').

✧ כתב בימשה"ע (שער י"א פ"ג): אשרי העם יודעי תרועה ודייק בזה"ק דלא כתיב שומעי תרועה או תוקעי תרועה אלא יודעי תרועה לפיכך "חייב גדול על כל יודע ספר לחפש בספרים ולחקור סוד התקיעות להיות בכלל יודעי תרועה". וכתב כוונה בקיצור "כי הבורא ית"ש ברא עולמות עליונים קדושים לאין קץ ותכלית ובעולמות ההם יש עולם אחד שנקרא 'שופר' ועולם זה הוא סוד התשובה, והיינו שע"פ שורת הדין לא היה מהראוי לקבל תשובתו של אדם, אחר שהקעים כמה פעמים לבורא ית"ש, אך זה העולם מיוסד על רחמים ומקבל תשובת האדם אף שאינו ראוי לכך, לכן נקרא זה העולם 'תשובה' דרך כלל. וצונו הבורא ית"ש בגדול רחמנותו עלינו לתקוע בשופר ביום ר"ה שהוא יום הדין הגדול והנורא בעולמות העליונים על כל בראיו, ואז כשאנו תוקעים בשופר בעולם זה התחתון ומעוררים ליבנו בתשובה שלמה ואמיתית

בזה אנחנו מעוררים עולם העליון הקדוש הנ"ל הנקרא ג"כ 'שופר' והוא סוד התשובה כנ"ל ואז מתחפך ממשלת הדין לרחמים עלינו עם קדוש".

◊ "אם יש שם חכם בעל מדות טובות אומר לפני הצבור דברי כבושים, ואין לומר עניינים דרך דרוש אף אם הם מתוקים לחיך, אין זה ענינו של יום, ומה גם להמוני עם אשר לא ידעו ולא יבינו טובים ויופיים, רק יאמר לפניהם דברים הכובשים את הלבבות ומכניעים אותם לשוב בתשובה, על דרך שאמרו בש"ס אחינו בני ישראל לא שק ולא תענית גורמים כו', ואותן פסוקים שיאמר יהיה מענינו של יום בענין שופר או ענין יום הדין, יפרש אותם בדרך קרוב לפשט או בדרך רמז על תוכחת מוסר למען ישמע העם בדברו, ובפרט אם הוא בעל בכי, יתן את קולו בבכי וישמעו אחיו העברים ויתנו לב בהרהורי תשובה וזכה יהיה זוכה ומזכה את אחיו עמו ותעל שועתם ותקיעתם השמימה ('מטה אפרים' תקפ"ה א').

סה. לפני שמיעת התקיעות יש לזכור:

א. לכוון לקיים ולצאת יד"ח של מצות עשה [מדאורייתא] של תקיעת ושמיעת שופר (וביום השני מדרבנן) (ש"ע סי' ס' סעי' ד').

ב. לכוון לצאת מהתקוע בכל הברכות ובכל התקיעות (מיושב, מעומד ולאחר התפילה, (ושהברכה תחול על כל התקיעות כולל התקיעות שיהיו לאחר התפילה) (יעו' ש"ע תקפ"ט ח' רמטה אפרים' תקפ"ה ג'). ויכוון כוונות אלו בנחת וברוגע לפני הברכות והתקיעות וסמוך להן, וסגי בזה (יעו' משנ"ב תר"צ סק"מ וסקמ"ח, וה"ה הכא). ואף התוקע יכוון להוציא את הציבור יד"ח הן בברכות והן בכל התקיעות ולקיים מצות עשה של תקיעת ושמיעת שופר (ש"ע רמטה אפרים' שם).

[ומ"מ בדיעבד אם עומד בתוך ביהכנ"ס אף אם לא כיוון בפירוש לצאת יד"ח, יצא יד"ח (דמסתמא עומד לשם כוונה) (משנ"ב סי' ס' סק"י וביאה"ל שם ויעו' עוד משנ"ב תקפ"ט סקט"ז)].

◊ "על כל מצוה שאדם עושה יתן תודה ושבח להקב"ה שנתנה לנו וזיכנו בה לקבל על ידה השלימות העליון בעולם הזה ובעולם הבא" (וזהו ע"י ברכת המצוה) (לבוש ח' - א').

◊ ראוי לכוון כוונה כללית בתקיעות דמלכיות – שאנו עתה ממליכים את ד' על עצמנו (על כל אבר ואבר מאברינו) ועל כל העולם, ומקבלים על עצמנו בשמחה להיות "אנא עבדא דקדושא בריך הוא" ולשעבד כל אבר ואבר מאברינו לעשות רצונו ית"ש, ומאמינים שעתה מתחדשת מלכות ד' על כל היקום והבריאה ובלעדיו אין כלום (יעו' משנ"ב תקצ"א סק"ה וספח"ק).

◊ מלכיות הוא קבלת מלכות שמים לקבל עלינו גזירותיו ומצוותיו, כידוע מה דאיתא במכילתא (יתרו פ') 'קבלו עליכם מלכותי ואח"כ אגזור עליכם גזירות', דפירושו לא רק מדין 'סדר' שצריכים להקדים קבלת עול מלכות שמים לקיום המצוות, אלא שמקדימים קבלת עול מלכות בשביל קיום המצוות עצמן, שלא יהיה מעשה מצוות בעלמא כי אם מתוך שהן גזירות המלך שקיבלנו מלכותו וגזירותיו, ומקיימים כל מצוה מהמצוות בתורת גזירת מלכות, נזהרים מאיסורים משום עול מלכות, מרגישים בכל מצוה שעושים, שהיא עבודת מלכות – השם הוא מלכנו ואנחנו עבדיו, עבדי המלך, ומשום כך מוטלת עלינו עבודת התורה והמצוות. וזהו קבלת עול מלכות שמים עלינו והיא עבודת מלכיות דר"ה (הגרמ"ש שפירא זצ"ל – 'זהב משבא' מאמרים עמ' קנ"ד).

◊ כתב בתיקוני הזוהר ל"ו "ומאן דאמליך לקב"ה על כל אבר ואבר, כאילו המליך אותו על כל העולם – והשכר של בן אדם שממליך אותו על כל אבר ואבר, לא ניתן רשות לגלות" (הובא ב'לנפש תדרשנו' עמ' מ"ה).

◊ כתב ביסושה"ע (שער י"א פ"ג) "כל תקיעה ותקיעה שישמע מהתקוע יחשוב במחשבתו בשמחה עצומה מאוד בזה"ל אני מקיים בשמיעת תקיעה זו מצות עשה שציוני בוראי ית"ש וכוונתי לתת לו יתברך שמו נחת רוח בזה".

◊ כתב ביסושה"ע (שער י"א פ"ג) "וראוי לאדם שיעיין בזמן התקיעות בתוך המחזור, וזה תועלת גדולה שלא יפנה מחשבתו ח"ו למחשבה אחרת".

ברכת 'שהחיינו' על התקיעות ביום ב' בשנה זו

סו. בשנה זו דיום א' דר"ה חל בשבת לכו"ע מכרכים 'שהחיינו' על התקיעות ביום ב' דר"ה (ואי"צ בגד או פרי חדש כלל) (דמאחר דאין תוקעים בשבת, נמצא דמקיימים את המצוה לראשונה ביום ב' דר"ה) (ש"ע ת"ר - ג' ומשנ"ב שם ס"ק ו').

אמירת 'למנצח' לפני התקיעות

סז. המנהג לומר קפיטל מ"ז בתהילים "למנצח וכו' כל העמים תקעו כף" וגו' כל הציבור יחד שבע פעמים קודם התקיעות ('מטה אפרים' תקפ"ה - ג' וערוך השלחן שם דין ג', ומקור אמירת מזמור זה בר"ה הוא במסכת סופרים פ"ה ה"ב) ולדעת הגר"א זיע"א אין אומרים מזמור זה כלל ('מעשה רב' אות ר"ו).

סח. יש מעמי הארץ שכשלא השלימו ז' פעמים מזמור למנצח לבני קרח וכו', אומרים בעת התקיעות, וצריך להודיע להם שאסור לעשות כן ומחוייבים לשמוע התקיעות ולא לומר שום דבר בעת התקיעות (כי ה'למנצח' אינו מדינא, ויש מקומות שאין אומרים אותן כלל מפני קלקול זה) ('ערוך השלחן' תקפ"ה - ג').

◊ עיי' בסידור ר' יעקב קאפיל ז"ל (מבעל שער גן עדן) ובסידור רבי שבתי שהטעם שאומרים מזמור "למנצח לבני קרח" וכו' קודם תקיעות משום שיש במזמור זה ז"פ 'אלוקים', ובאמירה זו מתבטלין ומתמתקין כל קשים ורפים, ומחפכים מדת הדין למדת הרחמים, ובאמירתו ז"פ יש מ"ט פעמים 'אלוקים' נגד מ"ט פנים טמא, ומ"ט פנים טהור וזכה מתמתקין ויוצאין זכאין בדין ('אלף המגן' תקפ"ה סק"ו).

דין ישיבה בזמן תקיעות דמיושב ותקיעות דמעומד

סט. התקיעות שתוקעים קודם מוסף נקראים "תקיעות דמיושב" כיון דמעיקר הדין מותר לשומעים לשבת בהם, ומ"מ נהגו לעמוד גם בשעת תקיעות אלו (משנ"ב תקפ"ה סק"ב). ומי שקשה לו העמידה יכול לסמוך על דבר אחר ^(ר"ה) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' עמ' מ"ד).

ע. התקיעות שתוקעים במוסף על סדר הברכות של 'מלכיות' 'זכרונות' ו'שופרות' נקראים 'תקיעות דמעומד' משום דמדינא צריך לעמוד בהם לכתחילה. ולפיכך אין לסמוך על שום דבר באופן שאם ינטל אותו הדבר יפול, דעמידה זו חשובה כשיבה (ובמקום הדחק אפשר להקל בסמיכה זו). ובדיעבד גם אם ישב לגמרי בשעת התקיעות יצא (שו"ע תקפ"ה א' ומשנ"ב סק"ב, שעה"צ ב' ומשנ"ב תקצ"ב סק"ב).

מדיני ברכות התקיעות

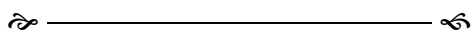
- עא. בשעה שמברכים על השופר צריכים השומעים לעמוד כדין כל ברכת המצוות (משנ"ב תקפ"ה סק"א ויעו' עוד מש"כ בזה 'אלף המגן' תקפ"ה סק"ח ובהגה"ה שם).
- עב. המכוונים לצאת אינם עונים "ברוך הוא וברוך שמו". ובדיעבד אם ענה יצא (משנ"ב סי' קכ"ד סק"א. ויעו' עוד מש"כ בזה 'אלף המגן' תקפ"ה סק"ח ובהגה"ה שם).
- עג. יש להזהר שלא להגביה קולו בעניית אמן יותר מהמברך (שו"ע קכ"ד י"ב). ואם כוונתו בהרימו קולו כדי לזרז להעם שיענו גם הם, מותר (משנ"ב שם).
- עד. אע"פ שיש חיוב לכתחילה לענות 'אמן' בברכה שמתכוון לצאת בה (מלבד המצוה לענות 'אמן' על כל ברכה ששומע מישאל) מ"מ בדיעבד אם כיוון לצאת בברכה של הש"ץ ולא ענה 'אמן' לאחר הברכה יצא (שו"ע רי"ג ג' ומשנ"ב שם סק"ז ו'אלף המגן' תקפ"ה סק"א).
- עה. מי שכבדו אצלו לשמוע את הברכות מהתוקע, יברך לעצמו בלחש בשעה שהתוקע מברך (בן איש חי, נציבים אות ט"ו) ולא יענה אמן על ברכות התוקע (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' עמ' מ"א).

המאחר לבוא לביהכ"נ ולא שמע ברכות השופר

- עו. אדם שאיחר לבוא לביהכ"נ וכבר בירכו את הברכות, אם עדיין לא התחילו לתקוע, יברך לעצמו בלחש. ואם כבר התחילו לתקוע או שלא יספיק לברך, ימתין מלבד עד בין סדר לסדר^(י). - ואם נכנס לאחר שכבר התחילו בסימן האחרון (תר"ת), או שהגיע לאחר שגמרו כל תקיעות דמיושב, יברך לעצמו בחזרת הש"ץ לפני תקיעות דמלכיות, ויזהר מאוד שלא להפסיק בשום דיבור חוץ מעצם התפילות עד אחר תקיעות דשופרות, ובמקומות שתוקעים במוסף ס"ה רק י' קולות (ולא ל') יזהר מאוד שלא להפסיק עד אחר תקיעות שתוקעים לאחר התפילה. ובמקום שתוקעים בתוך תפילת לחש יברך לעצמו בתוך תפילת מוסף שלו לפני תקיעות דמלכיות^(י), אך אסור לו לברך באמצע ברכה של תפילת מוסף רק בין ברכה לברכה. ויכול לברך אז גם שהחיינו (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' עמ' מ"א, מ"ב^(י)).
- עז. אם כבר שמע תקיעות דמיושב אבל לא הספיק לברך לפניהם, י"א דעדיין יכול לברך בעצמו קודם ששומע תקיעות דמעומד^(י). אכן אם כבר שמע גם תקיעות דמעומד, אין יכול לברך על התקיעות ששומע בסוף התפילה להשלים למאה קולות (הגר"נ קרליץ זצ"ל - 'ימי הרחמים' עמ' ק"ו).

הפסקה בדיבור

- עח. לא ידברו (לא התוקע ולא הצבור) בין הברכות לתקיעות, ואם צריך לדבר בענין התקיעות (כגון שאומר להביא שופר^(י), וכיוצא) יכול (שו"ע תקצ"ב ג' ומשנ"ב סק"י ד'). ואם דיבר (התוקע או השומע) שלא מענין התקיעות (אפי' אם היה זה מענין תפילה) ואפי' מילה אחת, צריך לחזור ולברך (ואם היה זה השומע, יברך הברכה לעצמו) (משנ"ב שם ושעה"צ אות כ"א ומשנ"ב סי' ח' סק"ל ובה"ל סי' כ"ה ס"ט ד"ה ואם).
- עט. לא ידברו (לא התוקע ולא הצבור) בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד (דהברכה קודם התקיעות קאי ג"כ על התקיעות דמעומד), ובענין התקיעות והתפילות מותר לכתחילה לדבר (שו"ע ורמ"א תקצ"ב ג' ומשנ"ב סק"ח, י"ב).
- פ. כמור"כ אסור לדבר בין התקיעות עצמן בין דמיושב ובין דמעומד. ודעת הדרך החיים שבין הברכה עד סוף תקיעות דמיושב אסור להפסיק אפילו בתפילות (ולכן לא יאמר בפיו ה'יהי רצון' הנדפס במחזורים בין התקיעות דמיושב, אלא רק יהרהר אותו בליבו, או שיאמר ה'יהי רצון' לאחר גמר תקיעות דמיושב). אכן דעת הגאון מהר"י עמדין בסידורו להקל בזה, ועל כן במקום שנוהגין כן אין למחות בידם (משנ"ב תקצ"ב סק"י א' ושעה"צ שם אות ט"ו).
- פא. י"א שלא ידברו עד לאחר ל' קולות שלאחר התפילה (חיי אדם קמ"א - ט'). ויש האומר דאם תוקעים לאחר התפילה לצאת ידי איזה שיטה מחודשת יש להחמיר שלא להפסיק בדיבור עד אחרי תקיעות אלו (כדי שהברכות יחולו גם עליהם) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' עמ' מ"ד בהערה).
- פב. אם דיבר אפילו דברים בטלים (בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד ואפי' בין תקיעות דמיושב עצמן) אי"צ לחזור ולברך (רמ"א תקצ"ב ג'). ומ"מ מצדדים האחרונים דמי ששח בתשרית בין שברים לתרועה, אפילו אם שח מעניני התקיעה, אף שאין צריך לחזור ולברך מ"מ לא יצא וצריך לחזור ולתקוע אותו סדר (משנ"ב שם סק"ג).
- פג. צריך לשמוע כל תקיעה מראשיתה ועד סופה אפילו אם היא מאוד ארוכה, ולכן אסור לדבר בשעת התקיעות ואפי' לירוק אסור, וכ"ש שאסור להשמיע קול בפיהוק או בנחירת הגרון (דמבלבל גם את השומעים האחרים) (משנ"ב תקצ"ב סק"י, ושעה"צ אות י"א. אכן יעו' ביאה"ל סי' תקפ"ח - ד' ד"ה 'תקיעה' דעת ה'נהר שלו' שם).

- (רו) וכ"כ ב'כף החיים' תקפ"ה סוס"ק ט"ל.
- (רי) ויעו' עוד שבט הלוי ח"י סק"ח.
- (רז) ע"פ 'ברכת הבית' שער נ"א - ד, ואלף המגן תקפ"ה י"ג.
- (רט) כ"ה באלף המגן תקפ"ה סק"י ג' בשם שו"ת פרי הארץ (סי' ט) ופ"ת ופתחי עולם וכן הביא ב'כף החיים' תקפ"ה סק"ט ל' בשם פרי הארץ והב"ד עיקרי הד"ט סי' ל' אות א', דלא מבעיא לדעת הסוברים דבכל המצוות אם לא בירך עובר לעשיה יכול לברך אחר עשייתו אפילו לכתחילה, דפשיטא דהכא נמי יברך, אלא אפילו לדעת התוס' והרא"ש דכל מצוה שלא בירך קודם עשייתו אינו מברך אחר עשייתו, הכא מברך דהרי בלולב יכול לברך אחר נטילתו משום דעדין יש לו לנענע ומיקרי 'עובר לעשייתו' (יעו' משנ"ב תרנ"א סק"ז), הכא נמי כיון דעדין יש לפניו תקיעות דמעומד אינה ברכה שאי"צ. והד' ק"ו מהתם דהנענוע אינו אלא הכשר מצוה כל דהוא, וכ"ש הכא, עכ"ד. וכ"כ הגר"ח קניבסקי שליט"א, והביא ראיה זו (הו"ד בספר 'ימי הרחמים' ע' ק"ו). אמנם ב'כף החיים' שם הביא לדחות, דלתוס' ולרא"ש מה דיכול לברך בלולב לאחר נטילתו הוא משום דעדין לא גמר המצוה לגמרי, אבל אם כבר גמר המצוה לגמרי אינו מברך אף לדעתם. וא"כ הכא שכבר שמע ל' קולות דמיושב האין יכול לברך אח"כ (ואע"פ דעיקר התקיעות הם של מוסף, היינו משום שהם על סדר הברכות ומעומד יש בהם חשיבות, אבל לענין לצאת יד"ח, ודאי כבר יצא שהרי שמע החיוב) יעו"ש עוד מש"כ בזה, ומסיים דאם אירע כהנ"ל יברך בין סימן לסימן בתקיעות דמיושב ואם כבר שמע כל הל' קולות דמיושב, יברך אח"כ במחשבה כיון די"א דיוצא בזה כמובא ב'כף החיים' ר"ט סקט"ו יעו"ש, עכת"ד.
- (רי) או לשכשך אותו במים שלא יכול לתקוע בו (משנ"ב שם).

פד. מצות תקיעות אין מקיימין רק כששומעין הקול מראש ועד הסוף (יעוי' דין לעיל בסמוך) ואפילו שמע כשיעור תקיעה אינו יוצא עד ששומע הסוף ממש, ויש שאין מדקדקין בזה, וכששמעו כבר כשיעור תקיעה, ממהרין לומר ה'יהי רצון' ואין ממתנים עד הסוף ממש, ובפרט בתקיעה גדולה, ועל כן מצוה לפרסם ולהזהיר הקהל קודם התקיעות שבדבר זה מבטלין מצות עשה דאורייתא ^(יט). ועל המקריא להזהר כשמרגיש שיש מהקהל שלא שמעו סוף התקיעה ממש, שהתחילו כבר לומר ה'יהי רצון' וכדו', יקריא עוד פעם את התקיעה שלפניה ויחזור שוב על אותו סדר ^(יז). וכן שמעתי ממרן הגאון החסיד רבי יצחק זאב סאלאווייצקי זצ"ל הגאב"ד דבריסק שנהג להכריז בעצמו בר"ה לפני התקיעות שהאומרים 'יהי רצון' בסוף התקיעות, יזהרו שלא להתחיל עד לאחר סוף התקיעות ממש, שאם מקדימין אין יוצאין ידי חובת התקיעות. ושמענו מגדולי עולם זצ"ל שקרבו עצמם מאוד לתוקע כדי שישמעו מראש התקיעה ועד סופה ממש, דשמיעת ראש וסוף התקיעה ממש מעכבת (מועדים וזמנים' סי' ה' אות א' ובהערה שם).

תקיעות על סדר הברכות

פה. תקנו חז"ל שבנוסף לתקיעות (דמיושב) שתקעו קודם מוסף, יתקעו ג"כ תקיעות (דמעומד) בחזרת הש"ץ בסוף הברכות של מלכויות, זכרונות ושופרות (ראש השנה ל"ב. ושו"ע תקצ"ב א'). - לדעת הגרי"ז זצ"ל הרוצה לקיים מצות חז"ל תקיעות דמעומד על 'סדר הברכות' צריך לשמוע גם את הברכות עצמן. ועל כן צריך לשמוע כל מילה מחזרת הש"ץ מתחילה ועד סוף, דרק אז חשיבי כשמיעת תקיעות 'על סדר הברכות' ^(יז). והמאריכים בשמו"ע דמוסף בלחש גם אחר שהתחיל הש"ץ לא קיימו האי מצוה ^(יח) (חידושי רבינו הגרי"ז הלוי (סטענציל) ח"ג עמ' 223 וב'מועדים וזמנים' ח"א סי' ח' וב'קונטרס הביאורים' ר"ה סי' ח' - וכן נהג הגרמ"ש שפירא זצ"ל. וכן פשט המנהג בכמה קהילות ליתן זמן ארוך יותר קצת לתפילת לחש שיספיקו להתפלל בנחת ולסיים קודם תחילת חזרת הש"ץ). וי"א דאין היחיד צריך לשמוע הברכות מן הש"ץ כדי לצאת יד"ח תקיעות על סדר הברכות, אלא אפילו לא שמע כלל חזרת הש"ץ, כל שיש שם 'ציבור' שהתפללו יחדיו ותוקעים, אף גבי אותו 'יחיד' מיחשב כתקיעות 'על סדר הברכות' (כ"ד החזו"א זצ"ל סי' קל"ז סק"ג, ד', וכע"ז דעת הגר"ש אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' עמ' ל"ג הערה 64. ויעוי' עוד שו"ת 'מנחת יצחק' ח"ד סי' מ"ח, 'מועדים וזמנים' שם, ובמשמרת ימים נוראים להגרמ"מ קארפ שליט"א סי' כ"ב ובספרו 'הלכות חג בחג' עמ' ר"ז, ר"ח, ובהערה שם ^(יט)).

פו. אם נמצא באמצע תפילת לחש בשעה שהש"ץ תוקע תקיעות דמעומד, יפסיק תפילתו כדי לשומעם (מלבד בברכת 'אבות' דלא יפסיק) ^(יט) (הלכות חג בחג ע' צ"א ובהערה שם).

שיבוון איזו תקיעה שומע

פז. התוקע תקיעה וסבור שהוא מסדר תשר"ת, לא מהני תקיעה זו להעלות לתקיעה של תש"ת (דמאחר דלא כיוון לשם סדר דתש"ת הוי כתקע בלא כוונה) (יעוי' שעה"צ תק"צ אות כ"ג). ולפיכך ראוי לכל אחד לדעת באיזה סדר תקיעות עומד הבעל תוקע. ומאחר דמצוי מאד שהתוקע לא תקע כשיעור או שלדעת המקריא לא היתה תקיעתו כהוגן, ומסמך לבעל תוקע לחזור ולתקוע, והקהל אינם רואים סימונו, וחושבים שממשיכים בתקיעות ומתכוונים לתקיעה שלפניה של 'סדר' אחר, ויתכן דאין יוצאים יד"ח - על כן ראוי להביט תמיד האם המקריא מסמן לחזור. ונכון שהמקריא ידפוק על הבימה כשמסמן שרוצה שהבעל תוקע יחזור על התקיעה, דע"י כך יידע הקהל מה לכוון (מועדים וזמנים ח"א סי' ה', ואם מכוון מתחילה שרוצה לצאת בכל הקולות כפי דעת ה'בעל תוקע', יוצא יד"ח - הגר"נ קרליץ זצ"ל ^(יז), וכע"ז דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל 'באר ישראל' ע' נ"ב, דאם מכוון לצאת בכל תקיעה לפי מה שהיא, יוצא יד"ח אפי' אינו יודע באיזה סדר עומדים. עכ"ד ^(יח)). (אכן אם יודע באיזה 'סדר' נמצא, ורק שאינו יודע אם אוחזים בתקיעה שלפניו או בתקיעה שלאחרי, לכא' יוצא יד"ח, כדמשמע במשנ"ב סי' תק"צ ס"ק ל"ה שכתב דהמכוין בתקיעה שתהי' תקיעה שלאחריה, יכול לצאת יד"ח תקיעה שלפניה (ומשמע אף לכתחילה יעוי"ש), וכ"מ בשו"ע תקפ"ח ד' ^(יח)) (ומשמע שם דכ"ה לכתחילה). וכן יעוי' עוד דעה ראשונה בשו"ע תק"צ - ו' דאע"פ שכיוון בחצי מהתקיעה לתקיעה שלאחריה, עולה לו לתקיעה שלפניו, ויעוי"ש במשנ"ב ס"ק כ"ה דהעיקר לדינא הוא כדעה זו).

תקיעה ליחיד

פח. יחיד שלא שמע 'תקיעות דמיושב' מהש"ץ, תוקעים בשבילו קודם שיתפלל מוסף (כדי לערבב השטן שלא יקטרע עליו בשעת תפילתו) ואם אין לו מי שיתקע לו קודם תפילתו, יכוון לשמעם אחר תפילתו (משנ"ב תקצ"ב ס"ק ז').

(ריא) דכיון שהתחילו באמירת ה'יהי רצון' אינו מתכוון עוד לשמוע ולצאת, ולמ"ד מצוות צריכות כוונה, בלי כוונה דינו כמתעסק דלא יצא (מועדים וזמנים שם).
(ריב) יעוי"ש במועדים וזמנים דהביא להוכיח דבדליא תקיעה שלאחריה, לא עולה נמי "תקיעה שלפניה" ועל כן במקרה זה שלא שמע עד סוף התקיעה שלאחריה, יש לחזור לתחילת אותו "סדר" מתקיעה שלפניה.

(ריג) ודקדק זה מלשון הר"ץ גאון דכתב שיעמוד ע"י הש"ץ לשמוע על הסדר. וביאר הגרי"ז דכוונתו שיעמוד מאחורי הש"ץ כדי שישמע כל השמונה עשרה, כדי שיהיו לו התקיעות על סדר הברכות, עכ"ד.

(ריד) והוסיף הגרי"ז זצ"ל דכיון שהחייב לשמוע תקיעות על סדר הברכות הוא דין על הציבור דווקא ולא על היחיד, על כן יחיד שלא השתתף עם הציבור לא חל עליו חיוב שמיעת תקיעות על סדר הברכות, ולא ביטל מצוה שהיה מחוייב בה, אכן לא קיים מצות תקיעות דמעומד על סדר הברכות דלקיומה צריך הוא להצטרף לציבור ולשמוע כל חזרת הש"ץ (מועדים וזמנים שם).

(רטו) וסיים שם דהמנהג כדעת החזו"א זצ"ל שרבים מאריכים בתפילת ראש השנה ואין שומעים כל חזרת הש"ץ, וגם אותם שאין מאריכין לא הקפידו לשמוע תורף הברכה והכוונה לצאת יד"ח מהש"ץ, וגם לא נזכר דבר זה בפוסקים, עכ"ד.

(רטז) דאפילו לסוברים דאין חיוב על כל אחד לשמוע ברכות חזרת הש"ץ, מ"מ לכו"ע חייב לשמוע התקיעות עצמם וכמש"כ הרמב"ם (שופר ג' ז') "הציבור חייבין לשמוע התקיעות על 'סדר הברכות', וכל אחד הנמצא בציבור מחוייב הוא לשומעם. ולא הוי 'הפסק' באמצע שמו"ע, משום דהתקיעות מישך שייכי לתפילת ראש השנה עצמה (שהרי יש תוקעין בלחש ויוצאים בזה חיוב התקיעות שבציבור) והוי דומיא דמש"כ הראשונים ז"ל להפסיק באמצע שמו"ע לשמיעת קדיש וקדושה - ומלבד בברכת אבות דאסור לפנות לבו לדבר אחר (דהביא הביאה"ל ריש סי' נ"א מהרשב"א) על כן אין להפסיק בה לשום דבר (הלכות חג בחג שם).

^(יח) חוט שני עמ' ע"ג כפי הבנת ספר 'מי הרחמים' (להגר"ד ספטימוס שליט"א) בדבריו.

^(יח) ויתכן ראי' לזה מזבחים ע"א: דאיירי שם בגוונא דנתערבו קדשים בקדשים של ב' בעלים, ואיתא שם "זה יקרב לשם מי שהוא וזה יקרב לשם מי שהוא" אף שאינו יודע בכל א' מי הוא הבעלים, (ונפסק ברמב"ם פסולי המוקדשים ו' ד') וה"ה הכא. ושמא יש להשיב, דשאני התם אי"צ הכהן המקריב לדעת שם הבעלים כ"א רק לכון שקרבן זה של בעליו הוא, על כן שפיר סגי בהאי כוונה - זה יקרב לשם מי שהוא וכו', דע"י זה מיחשב שפיר שמקריב לשם בעליו, ובשמיא כבר ידעינן מיהו אותו בעלים ועולה לו, משא"כ הכא יתכן דבעינן לידע מהי התקיעה, אם תקיעה דתש"ת או תקיעה דת"ת וכו', ומי יימר דבכה"ג מהני כוונה זו שמכוין לצאת בתקיעה כמו שהיא. ויל"ע.

^(יט) שכתב שם השו"ע שאם הי' זה צריך פשוטה ראשונה וזה צריך פשוטה אחרונה, תקיעה אחת מוציאה את שניהם. עכ"ד. ומשמע מסתימת לשונו דזהו אע"פ שהתוקע תקע בסתמא ולא התכוון בדווקא לתקיעה שלפני או תקיעה שלאחרי'.

- פ. כשתוקעים ליחיד יש להזהר לתקוע לו רק לאחר ג' שעות של היום (דבשלש שעות הראשונות הקב"ה דן את עולמו, ושמא יעיינו בדינו בייחוד, ומי יצדק, ועוד כדי שתקיעתו תהיה בשעה שהציבור עומדים בתקיעה ^(רכ) (משנ"ב תקפ"ח סוף סק"ב, ומשנ"ב תקצ"א ס"ק י"ד, ט"ו).
- צ. התוקע ליחיד, די שיתקע לו שלשים קולות של תקיעות דמיושב (דמנהג מאה קולות הוא רק בציבור) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' ע' מ"ד, והגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' ע' מ"ו).
- צא. התוקע ליחיד שלושים קולות, מעיקר הדין לכתחילה צריך השומע לעמוד בלי סמיכה (משנ"ב תקפ"ח סק"ב), אכן אם הוא חולה מותר לו גם לשבת או לשכב (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' ע' מ"ה).
- צב. י"א שכשתוקעים עבור יחיד שלושים קולות, טוב להדר שיכוונו התוקע והשומע שהתשר"ת הראשון הוא לשם מלכויות והשני לזכרונות והשלישי לשופרות, וכן בתש"ת וכן בתר"ת ^(רכא) (הגר"ש אוערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ע' ל"ה ובדבר הלכה שם אות כ"ח).

תקיעות לנשים

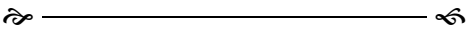
- צג. נשים פטורות מתקיעת שופר משום דהוה מצות עשה שהזמן גרמא (שו"ע תקפ"ט ג'). ומ"מ קיבלו על עצמן מצוה זו כחובה (חיי אדם קמ"א ז').
- צד. אין האשה צריכה לשמוע את כל המאה קולות אלא די לה אם תשמע שלושים הקולות שתוקעין לפני מוסף או שלושים דמוסף או שלושים דלאחר מוסף (הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' ע' מ"ז).
- צה. אשה שקשה לה להמתין עד לאחר התקיעות, מותר לה לאכול קודם התקיעות אפי' סעודה גמורה (דבמקום צער או חולי לא קבלו עליהם - חיי אדם קמ"א ז', והגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' ע' מ"ז).
- צו. כתב הרמ"א (תקפ"ט ו') המנהג שהנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא, וכן מנהג האשכנזים ^(רכב). ועל כן אשה שלא שמעה הברכות מהש"ץ, ובאה לשמוע תקיעות, תברך לעצמה קודם התקיעות ב' הברכות (לשמוע קול שופר) ו'שהחיינו' ותשמע ל' קולות דהיינו ג' פעמים תשר"ת תש"ת ותר"ת. (וכשמכנסות כמה נשים יחדיו, יכולה אשה אחת לברך הברכות ותכוון להוציא בברכותיה גם את חברותיה והן תענינה 'אמן' בגמר הברכות - 'הליכות שלמה' עמ' ל"א הערה 55). אכן מנהג הספרדים (כדעת השו"ע שם) דהנשים לא מברכות על התקיעות ולא יברכו בעבורן.
- צז. מי שכבר יצא יד"ח התקיעות ובא לתקוע לנשים שלא שמעו עדיין תקיעות, לא יברך על תקיעות אלו, אלא הנשים תברכנה לעצמן את הברכות (רמ"א שם), או שאשה אחת תברך ותוציא את כולן (הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' ע' מ"ז).
- צח. התוקע לנשים לאחר שיצא יד"ח, לכתחילה יש לו לעמוד בעת התקיעות, אך אם הוא עייף מהתקיעות בביהכנ"ס, יכול לישב (הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' ע' מ"ח).

חיוב קטנים בשמיעת התקיעות

- צט. קטנים שהגיעו לגיל חינוך מצוה להביאם לשמיעת התקיעות ויזהירו שישמעו התקיעות ולא יבלבלו להצבור (משנ"ב תקפ"ז ס"ק ט"ז).
- ק. גיל חינוך במצות עשה תלוי בכל קטן וקטן לפי חריפותו וידיעתו (משנ"ב שמ"ג ס"ק ג'), ובתקיעת שופר חיוב חינוך אינו מגיל שיכול לשמוע קול שופר (דהא אפילו תינוק יכול לשמוע) כ"א מגיל שמבין ששמיעת קול השופר זהו מצוה מן התורה (תשובות והנהגות ח"ב סי' רפ"א, ושם כתב דכנראה מכן כ--4 5 כבר שייך למצוה ^(רכג) ^(רכד)).
- קא. אין הקטן חייב לשמוע את כל המאה קולות, אלא די לו שלשים הקולות שתוקעים לפני מוסף, או שלשים דמוסף או שלשים שלאחר מוסף (הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' נ').

... ♦ ...

- קב. בחזרת הש"ץ בכל פעם לאחר שתקעו אומרים 'היום הרת' ו'ארשת' וכו' (רמ"א תקצ"ב א'). ויש להזהר ולהזהיר שלא להתחיל לאומרם עד לאחר גמר התקיעה האחרונה אפילו אם היא ארוכה הרבה (יעו' משנ"ב תקצ"ב סק"י).
- ◊ טעם הדבר דבכל 'סדר' של תקיעות אומרים 'היום הרת עולם', כתב הלבוש (תקצ"ב - ב') "דקיי"ל באחד בתשרי נברא העולם, וראוי להזכירו בשעה שתוקעין שהוא סימן לקבלת מלכותו, כמלך שתוקעין ומריעין לפניו בחצוצרות ביום קבלת מלכותו, ומלכותא דארעא וכו'" עכ"ל. (ואפילו למאי דקיי"ל כמ"ד בניסן נברא העולם, עכ"פ בתשרי עלה במחשבה להבראות ולא נברא עד ניסן - משנ"ב תקצ"ב סק"ה).
- ◊ כשאומר "היום הרת עולם..." באין להזכיר ענין גדולת היום ומעלתו ותגבורת הדין שיש בו, וכל באי עולם עומדים בו למשפט לפני בורא עולם ואינו יודע דינו איך יצא... וכל זה הענין צריך לומר אותו בכבוד ראש והכנעה שיכמרו רחמי ק-ל עליון ויהפך בזכותו... שכל אחד ישבר את לבו באומרו אותו... ונהגו לומר אותו בנחת ובזמרה כדי שיתמתקו הדברים בפיו, ויכון בהם כדי שישבר את ליבו מתוך כך" (סדר היום - סדר תפילת מוסף דר"ה והובא בקיצור בשערי תשובה תקצ"א סק"ג).
- ◊ כתב הבן איש חי (נצבים דין כ"ב) "כשאומר היום הרת עולם, אם כבנים אם כעבדים, כתב רבינו הרש"ש ז"ל כשאומר כן כל עצמותיו יאחזמו רעד לכי יפקוד הקב"ה, אם אב אני - איה כבודי, ואם אדונים אני - איה מוראי, וכן יאמרו זה במיתון ושברון לב".
- קג. בשנה זו ביום א' דר"ה החל בשבת שאין תוקעין, אומרים 'היום הרת עולם' אבל לא 'ארשת' (רמ"א תקצ"ב א').

- (רכ) וכעין מה שכתב השו"ע סי' צ' ס"ט, דמי שהוא אנוס שאינו יכול לבוא לביהכ"נ, יכוון להתפלל בשעה שהציבור מתפללים.
- (רכא) משום דמצוה בראשונים שעצם התקיעות שייך למלכויות וזכרונות ושופרות דבר"ה לג: אמתני' דסדר תקיעות שלש וכו', פי' רש"י: אחת למלכויות אחת לזכרונות ואחת לשופרות. ושם איתא עוד, דמי שנתמנה לו שופר לאחר התפילה תוקע שלש פעמים, ופרש"י שם: בשביל מלכויות וזכרונות ושופרות אף דאינו תוקע על סדר הברכות כלל יעו"ש עוד מה שהוכיח כן מד' הריטב"א. ועל כן סיים דעכ"פ כשתוקעים עבור יחיד כגון חולה וכדו' נראה שצריכים התוקע והשומע לכוון על ענין זה (ע"כ חלק מתורף ד' - שם).
- (רכב) אכן יעו"ש 'דרכי משה' שם (והו"ד בביאה"ל סי' ק"צ ד' סד"ה יטעים), דכתב דיותר טוב היה שהם בעצמן גם כן לא יברכו, אלא שלא נוכל למחות בידם.
- (רכג) ובספר 'באר ישראל' (ע' נ"א) הביא דדעת הגר"ש אלישיב זצ"ל ש'הגיע לחינוך' היינו שהקטן מסוגל לשבת במנוחה בזמן התקיעות, ומבין שעושה מצוה בשמיעת קול השופר.
- (רכד) ובספר הלכות חג בחג (ע' ק"ה) כתב דקטן שהגיע לגיל חינוך המצוה, היינו שיוודע שיש מצוה לשמוע קול שופר תשר"ת תש"ת ג' פעמים, מחוייב אביו לחנכו במצות תקיעת שופר דמיושב, וכשמגיע לגיל חינוך לתפילה שיכול גם להתפלל מוסף (שזהו גיל יותר גדול) חייב אביו לחנכו אף בתקיעות דמעומד דכיון שהם חובה על הציבור (ולא על היחיד) ובתוך התפילה, לפיכך גיל החינוך בהם שייך רק למי שיכול ג"כ להתפלל מוסף, יעו"ש.

קד. מי שנסתפק אם שמע קול שופר, ביום הראשון (כשחל בחול) (שחיובו מדאורייתא) תוקע ואינו מברך, וביום השני (שחיובו רק מדרבנן) אי"צ לתקוע (דספק דרבנן לקולא) (משנ"ב תקפ"ה ס"ק ה') ויעו' הערה (רכה).

קה. מותר להוציא את השופר ביו"ט מרשות לרשות ודרך זה"ר אפי' במקום שאין עירוב לצורך התקיעות אף בכדי לשמוע תקיעות דמעומד (יעו' שו"ע ורמ"א תקי"ח - א' וביאה"ל שם ד"ה הצריכים) ואפילו בכדי לתקוע לנשים (ראבי"ה ורא"ש הו"ד בטור תקפ"ט וכ"פ הבית יוסף וכ"ה בשו"ע הגר"ז תקפ"ט - ב', וכ"ה בכ"פ החיים' תקפ"ט דין כ"ה בשם החיד"א בספרו יוסף אומץ, וכ"ה באגר"מ ח"ג סי' צ"ד (רכה)). (מאידך דעת השאגת אריה דאסור להוציא שופר לרה"ר לצורך תקיעה לנשים (הו"ד בשע"ת ריש סי' תקפ"ט), אכן ב'אלף המגן' (סי' תר"ס ב'קונטרס אחרון' סק"א) כתב "הגה"ק הרב מאיר יחיאל הלוי מאסטרואוצע שליט"א (זצ"ל) אמר לי שבזמן הזה שאין לנו רה"ר יש להקל בדין זה, והאריך בזה בראיות נכונות שדווקא ברה"ר גמור כוונת השאגת אריה לאסור ולא ברה"ר שלנו שיש להם דין כרמלית ושפתים יושק" עכ"ל). אכן כשכבר אי"צ לתקוע בשופר אין להוציאו שלא לצורך כלל אפילו לכרמלית (רכה) ומ"מ כל היום כולו אין השופר 'מוקצה' ומותר בטלטול כדיעו' להלן (מג"א תקצ"ו סק"ב בשם הראב"ן, ו'מטה אפרים' שם דין ב').

קו. לאחר שיצאו יד"ח התקיעות, שוב אין לתקוע עוד בחינם (דכיון שאי"צ, מעתה הוי ככל שאר יו"ט שאסור לתקוע בו משום שבות (רכה)), ואפילו מי שיתקע ביום השני, אסור לו לתקוע ביום הראשון להתלמד (רמ"א תקצ"ו ומשנ"ב סק"ג ד'). והרוצים לתקוע לצאת יד"ח כל הדעות, מותר להם לתקוע לפי השיטות השונות (דזה נחשב תקיעות לצורך) (הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' עמ' נ"ב, והגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' ע' מ"ג).

טלטול השופר בראש השנה שחל בשבת וכשחל בחול

קז. בשנה זו שיום א' של ראש השנה חל להיות בשבת (דאין תוקעין בשופר), אסור לטלטל השופר כ"א לצורך גופו או מקומו כדין 'כלי שמלאכתו לאיסור' (שהוא מיוחד לתקיעה האסורה בשבת) (רמ"א ש"ח ד' ומשנ"ב שם סק"ה ורמ"א תקפ"ח - ה' ומשנ"ב שם סק"ד). וי"א דבזמננו דין השופר הוא כ'מוקצה מחמת חסרון כיס' ואסור לטלטלו כלל (דיעו' פרמ"ג סי' ש"ח א"א סק"ב דכתב גבי שופר "ואם מקפיד עליו אפשר לומר דהוי חסרון כיס". - ובזמננו כל בעל שופר מקפיד על שופרו, וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצ"ל (רכה) - 'שלמי יהודה' שם ע' ל"ב הערה מ"ג, והגרש"ז אויערבאך זצ"ל (רכה) - 'שלמי יהודה' שם, וכ"ד הגר"ש דבליצקי זצ"ל), אכן בראש השנה שחל בחול, מותר לטלטל את השופר כל היום (שאם יבוא מי שעדיין לא שמע תקיעות יתקע בו, שהרי כל היום כשר לתקוע) ('מטה אפרים' תקצ"ו - ב' ומשנ"ב שם סק"ג ומשנ"ב תקפ"ח סקט"ו), אכן אסור להשתמש בו לשימושים אחרים מלבד מצוותו (שהרי הוקצה למצוותו) (משנ"ב תקפ"ח שם).

מוסף

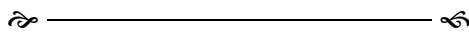
קח. טוב לקצר בפיוטים בשחרית כדי למהר בענין שיתפללו מוסף קודם כלות שבע שעות של היום (שו"ע תר"כ א' - משום דהמתפלל מוסף לאחר סוף שבע שעות נקרא 'פושע' כדפסק השו"ע רפ"ו א', וצריך ליהדר בזה תמיד וכ"ש ביום קדוש כזה שלא לגרום ח"ו שיקרא פושע - 'אלף המגן' תר"כ סק"ב וכדיעו' שעה"צ שם אות ב'). ולכתחילה ראוי להיות זהיר להתחיל תפילת מוסף קודם שש שעות ומחצה של היום ('מטה אפרים' תר"כ א' ומשנ"ב שם סק"ב). אכן י"א דהמתפלל לאחר שבע שעות משום שמאריך בפיוטים לא מיקרי 'פושע' ומותר לעשות כן לכתחילה (הגרי"ש אלישיב זצ"ל קובץ מבקשי תורה קובץ מ"ג).

קט. המתחיל תפילתו בתוך שבע שעות ומסיים את השמונה עשרה לאחר השבע שעות, יעו' פרמ"ג (תר"כ א"א סק"א) דמצדד להתיר. קי. אע"פ שנחלקו הפוסקים אם נשים חייבות בתפילת מוסף בכל השנה (יעו' משנ"ב סי' ק"ו סוס"ק ד' דלדעת הצ"ח [ברכות כו.] פטורות (רכה) מ"מ בתפילת מוסף של ראש השנה נשים חייבות (רכה) (שו"ת התעוררות תשובה ח"ג סו"ס ס"ו).

◇ "יתאמץ במוסף הנשגב והנורא בכביה ובכוונה שלימה, וישים עצמו כאין באמת ... כי דלונו מאוד בתורה ובמצוות וביראה, ויתעורר ויבקש ממלך מלכי המלכים הקב"ה בלב נשבר אולי יחנך ד" (החיד"א זיע"א - 'מורה באצבע' סי' ט' רס"א).

◇ "יש לנו לראות בעומדינו לתפילה איך לעשות אשר ירצה ד' בקול תפילתינו, והעיקר בשמו"ע ... אשרי האיש המתפלל בכוונת הלב שמו"ע, וזה יותר לרצון לפני ד' מזבח ומנחה, ואין רצוני כעת לומר כוונות ... מסתרי תורה וסודות מרכבה קדושה צרופי שמות ... רק בכוונת הדברים בפשוטם בכל ברכה וברכה ... וזה נמסר לכל אדם" ('יערות דבש' חלק א' דרוש א').

◇ יש לזכור שעיקר עבודת היום היא "המלכת ד'" והיינו שד' מלך ואנו עבדיו וענינו קבלת עול מלכות שמים מוחלטת, וכל סיבת אמירת פסוקי מלכויות הוא בשביל שיקבל עליו עול מלכות שמים, ועל כן צריך האדם באמת ליתן ליבו היטב בכל ימים אלו ובפרט בהזכרת

(רכה) אמנם יעו' שו"ע (ק"ס י"א) גבי נטילת ידים, דאם היה לו ספק אם נטל ידיו אם לאו הרי"ז טהור, מ"מ הביא שם השו"ע דעת הראב"ד (בשם "יש מי שאומר") דאם יש לו מים אחרים יטול ידיו ויוציא עצמו מן הספק, וביאר שם במשנ"ב (ס"ק נ"א) דזהו משום דבכל אפשר לצאת מידי ספיקא. - ולכא' ה"ה הכא במסתפק אם שמע קול שופר, אם יכול בקל לצאת מידי ספיקא ע"י שישמע שוב, לדעת הראב"ד יצטרך לשמוע שופר שוב (אם יש לו שופר).

(רכו) דהסיק דכיון דההלכה היא דנשים יש להן מצוה כשתוקעות ומקבלות שכר, וכ"ש לדידן שגם מברכות כשיטת ר"ת, ברור ופשוט דחשיב 'צורך גדול' אפילו שאין חייבות, וכדעת הראב"ה הרא"ש והטור שמתירין בפירוש ולא מצינו מרבתינו הראשונים מי שחולקים עליהם, ועל כן אין לחוש בזה לשיטת השאגת אריה שאוסר, וזאת אפילו אם היה בזמננו רה"ר ממש, וכ"ש בזמננו שאין לנו רה"ר לפי הרבה ראשונים שמנהגו כמותם, וכמו שנוהגים בכל מקום שמביאין הלולב מביהכ"נ לבית לצורך נטילת הנשים אף במקום שאין עירוב, וכן מביאין השופר מביהכ"נ לצורך נשים חולות לתקוע עבורן. עכ"ד.

(רכז) במטה אפרים תקצ"ו - ב' כתב דכשאי"צ לתקוע אסור להוציאו שלא לצורך כלל אפילו מחצר לחצר במקום שאין עירוב, עכ"ד. - וזהו כדעת הרמ"א תקי"ח - א' דצריך עירובי חצרות ביו"ט, אכן במשנ"ב שם סק"י הביא המהרש"ל דנוהגים שלא לעשות עירובי חצרות בערב יו"ט (וכדעת המחבר דלא תקנו עירובי חצירות ביו"ט כלל) ואין לשנות המנהג (וכתב דלכתחילה כשמערב עירובי חצירות בערב פסח לכל שבתות השנה, יכלול גם יו"ט ויאמר 'לכל יו"ט' כדי לצאת גם דעת המחמירים). לפי"ז פשוט דגם כאן כשלא עשו עירובי חצירות שרי לטלטל מחצר לחצר (הלכות תג בתג ע' ר"ז הערה 81).

(רכח) ועי' בט"ז שדעתו דיו"ט של ר"ה אינו דומה לשאר יו"ט בזה, אבל רוב האחרונים הסכימו לאסור כדברי הרמ"א (משנ"ב שם סק"ג). (רכט) דדווקא בזמננו שנתנו לתינוק לשנות מהשופר חשיב כלי שמלאכתו לאיסור אבל בזמננו לא חזי למידי ומקפידים עליו ועל כן הוי מוקצה מחמת חסרון כיס (הגרי"ש זצ"ל - 'שלמי יהודה' שם).

(רל) דבזמננו חשיב כסכין של מילה דהוי מוקצה מחמת חסרון כיס (שלמי יהודה' שם). (רלא) דדווקא כשמתעצל להתפלל בזמן אז חשיב פושע. עוד הביא שם מהגרי"ש אלישיב זצ"ל דאף כשמגיע זמן מנחה מותר לציבור להתפלל מוסף (לפני מנחה), ולסמוך על השיטות שכתב בשו"ע רפ"ו ד' שבציבור תמיד מקדימים תפילת מוסף למנחה עכ"ד. ואף בשבת הלוי (ח"ט סי' ס"ב) כתב ללמד זכות על הנוהגים לאחר תפילת מוסף דיוה"כ ושמחת תורה, והביא שהגרעק"א בגליון ברכות (כתב) העיר על דברי הגמרא דכתוב שנקרא פושע "עיינן לקמן מג": ונראה שכוונתו לדברי רש"י שם ד"ה פושע שכתב בביאור המילה "פושע" שהכוונה "מתעצל", ע"כ. הובא כל זה במשנ"ב הוצאת 'דרשו'.

(רלב) משום דהוי מצות עשה שהזמן גרמא, ואמנם בתפילה חייבינהו רבנן משום ד'רחמי נינהו', מ"מ שאני תפילת מוסף שאינה רחמי (אלא שבה וסיפור דברים בעלמא). יעו' צל"ח שם.

(רלג) דתפילת מוספין דראש השנה רחמי הוא (התעוררות תשובה שם).

מלכות ד' לקבל עליו עול מלכות שמים בלב שלם והיינו כשעבוד המלא של כל אבריו וחושיו לעבודת יוצרו, וביטול רצונו בשביל קיום רצון הבורא ית"ש (יעו"י משנ"ב תקצ"א סק"ח).

- ◊ כשחקהילות יעקב זצ"ל אמר פיוט 'מלך עליון' וכו' ראיתי דמעות יורדות מעיניו (ארחות רבינו ח"ב ע' קצ"ג אות ט"ז).
- ◊ בשער הכוונות מביא מהאריז"ל (והעתיקוהו במחזורים): שכשהש"ץ אומר במוסף "איה" (מקום כבודו) יש להתפלל עבור א' מג' דברים: עושר או בנים צדיקים או השגת רוח הקודש. ובכתבי האריז"ל כ' דבמוסף דר"ה ויוהכ"פ ישאל כהנ"ל "ובהכרח יענו לו" (יעו"י תשובות והנהגות אור"ח סי' ע"ר).
- ◊ רבי ישראל גרשון סולובייצ'יק זצ"ל בנו של הגר"ח מבריסק זיע"א היה ת"ח נכבד, ויודעיו מציינים את בקיאותו המופלגת בהלכות שבת החמורות, שאותן ידע על בורין. אף בעבודת הלב זו תפילה, ניכר ברום גדלותו, ומפי עדויות מאותה תקופה זכור לכל כיצד מידי אומרו בכל יום טוב את הקמץ שבקדושה "אדיר אדירנו...", נעו אמות הסיפים בבית הכנסת הגדול דבריסק, לקול זעקתו האדירה בתחינה לגילוי מלכותו ית', וליום שבו יהיה ד' אחד ושמו אחד (עדות בן העיר בריסק הג"ר חיים בער גולבסקי שליט"א נכדו של הג"ר שמחה זליג ריגור הי"ד – ספר 'הרב מבריסק' ח"א ע' 70).

- ◊ פתיחת ארון הקודש "הוא לנו במקום ביאת מקדש לפני ולפנים" ומה שפותחין ארון הקודש בראש השנה ויום הכיפורים בשעת אמירת "עלינו לשבח" הוא "כדי להגדילו ולחודיע להם שהוא שבח גדול ביותר, ויאמר ויהוה על ידי כן גם בשאר ימות השנה בכוונה יותר גדולה, לתת זה על לבם בראש השנה יום הכיפורים שהם ימי הדין" (לבוש אור"ח סי' קל"ג).

קיא. כשאומר בתפילת הלחש 'ואנחנו כורעים ומשתחוים' יש לכרוע ^(ר"ל) (הגרי"ש אלישיב זצ"ל – 'פניני תפילה' ע' קי"ח וכ"נ הגרי"ז זצ"ל – 'עובדות והנהגות לבית בריסק' ח"א ע' רמ"ב). וי"א דיש לכרוע מעט פחות מאשר בכריעות המחויבים (הגר"ש דבליצקי זצ"ל – 'קיצור הלכות מועדים' ע' נ"ב, ויעו"י כע"ז ב' ערוך השלחן' נ"ו ז', גבי קדיש דכ' דכששוחה מעט אי"ז מוסיף על הכריעות שאמרו חכמים).

קיב. כשנופלים על פניהם ב'עלינו לשבח' יש להזהר להפסיק בנייר או בבגד או בדבר אחר בין פניו לקרקע ^(ר"ל) (יעו"י רמ"א קל"א ח' ומשנ"ב שם ס"ק מ' מ"א מ"ד, ושעה"צ אות מ"ד) ^(ר"ל) (ואין לשטוח נייר עם אותיות וכדו' משום חשש קורע ^(ר"ל)). ויש להזהר שאם התלכלכו בגדיו והם חדשים ושחורים וכדו' שלא ינערם מהאבק ויכשל בחילול יו"ט (שו"ע ש"ב א' ומשנ"ב ס"ק ר') ^(ר"ל).

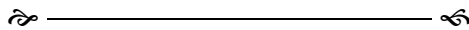
קיג. מתחילת 'עלינו לשבח' כל הציבור אומרים בלחש מילה ומילה עם החזן (מטה אפרים' תקצ"ב א'), וכשמגיע לאל לא יושיע מפסיק מעט ^(ר"ל) קודם שיאמר ואנחנו כורעים (רמ"א סי' קל"ב סעי' ב' – שלא יהיה נראה דקאי על מה שאמר קודם – 'קצה המטה' סי' תקצ"ב סק"ג).

קיד. מאריכים בתפילות ופיוטים עד חצות. ובשנה זו שיום א' דראש השנה חל בשבת אין להאריך בפיוטים ותפילה יותר מחצות (רמ"א תקפ"ד א' ומשנ"ב סק"ה. והיינו משום דאסור להתענות בשבת אפי' עד חצות אפי' אם לומד ומתפלל. משום דהאוכל לאחר שש שעות מתחילת היום (גם בחול) הוי כוורק אבן לחמת, ולכן כשאינו אוכל עד חצות מיחשב כתענית כדאייתא בשו"ע ורמ"א רפ"ח א' ומשנ"ב שם סק"א, ויעו"י לעיל בתחילת דיני 'שחרית' בענין זה). [אכן יעו"י במשנ"ב (שם סק"ב) דהביא דהאליה רבה (שם סק"ב) מצא סמך להקל בלומד ומתפלל להתאחר עד אחר חצות]. אכן ביום ב' דראש השנה (שחל בחול) יכולים להאריך בפיוטים ותפילות יותר מחצות (אע"פ שעי' כך נמצא מתענה עד חצות, דבר האסור בשבת ושאר יו"ט אבל בניגונים אין להאריך יותר מחצות (משנ"ב תקפ"ד שם ובסי' תקצ"ז סק"ב וסי' רפ"ח סק"ב ב'), אמנם לדעת הגר"א אף ביום השני (מעשה רב ר"ז) אין להאריך אלא עד לפני חצות.

ברכת כהנים

- ◊ כתב התרומות הדשן (סי' כ"ז) ד'מנהג לנגן ברכת כהנים בנעימה, והכהנים היורעים להנעים הניגון בברכתם] הרי הן משוכחים" (ויעו"י ש' דכתב דכן משמע בקידושין ע"א). עכ"ל. (ויעו"י עוד שו"ע קכ"ח – כ"א ורמ"א שם סעי' כ"ו וסעי' מ"ה).

קטו. בשעה שהכהנים מברכים אין לומר שום פסוק, אלא ישתקו ויכוונו לברכה, ויש להזהר שלא להסיח דעת מהברכה (שו"ע קכ"ח כ"ו, כ"ג ומשנ"ב שם סק"פ ט') ועל כן הנהגים לומר בקשות בשעה שהכהנים מנגנים לפני אמירת תיבת 'שלו' יזהרו להפסיק בקשותיהם קודם שהכהנים מתחילים באמירת תיבת 'שלו' (יעו"י משנ"ב שם סק"ק ע"ב). והנמצא בביהכ"נ ולא הקשיב כראוי לחלק מברכת כהנים, ואפילו החסיר רק תיבה אחת יש להסתפק אם קיים מצות עשה שיש על הישראל להתברך ^(רמ"א) (לדעת החרדים – הובא בביתא"ל ריש סי' קכ"ח) (ואם הסיח דעתו לגמרי מן הברכה ומפנה את לבו לדבר אחר, ובהיא שעתא אינו זוכר כלל שהכהנים עומדים כנגדו ומברכים, מסתבר דלא קיים המצוה) (הגר"ש אויערבאך זצ"ל 'הליכות שלמה' תפילה ע' קכ"ז ובידבר הלכה' שם אות א').

(רלד) וכמו"כ בתפילת 'עלינו לשבח' שבכל השנה כשאומרים 'ואנחנו כורעים' צריך לכרוע בברכיים (שלא יהא נראה ככופר ח"ו) וכשאומר 'ומשתחוים' צריך להשתחוות (מג"א קל"ב סק"א ומשנ"ב שם סק"ט). וי"א דהאומר 'ואנחנו כורעים ומשתחוים' ועושה רק השתחויה, זהו 'דובר שקרים', כיון שאומר ואנחנו 'כורעים' ואינו כורע (הגר"ש אלישיב זצ"ל, ודעתו דאף הגר"א זיע"א דכתב (ביאור הגר"א נ"ו ד') דאין לכרוע בקדיש כדי שלא להוסיף על הכריעות אף שהוא אינו בתפילת שמו"ע, מודה כאן שיש לכרוע משום דובר שקרים, וכל מה שהוא חולק זהו בסתם כריעה כגון בקדיש שלא מזכיר שם ענין הכריעה, אבל כאן כיון שאומר 'ואנחנו כורעים' גם להגר"א יש לכרוע – 'פניני תפילה' ע' קי"ח). וכ"ה בבאר היטב קל"ב סק"ד בשם האריז"ל שכשאומר 'ואנחנו כורעים' יכרע וישתחוה השתחויה גדולה. וכן נהג החזו"א זצ"ל לכרוע כשאמר 'ואנחנו כורעים' (ארחות רבינו ח"ג ע' ר"ו), והקה"י זצ"ל (ארחות רבינו ח"א ע' ס"ח), וכ"נ הגאון ר' מאיר סאלאוויצ'יק זצ"ל (שמחת הלכות' ע' שכ"ו) והגרמ"ש שפירא זצ"ל לכרוע ולהשתחוות. ויש שנהגו לא לכרוע ב'עלינו לשבח' (הגר"ש אויערבאך זצ"ל 'הליכות שלמה' תפילה ע' קכ"ה הערה 34 ע"פ שיטת הגר"א הנ"ל דאין לכרוע בקדיש דאין להוסיף על הכריעות, וס"ל דה"ה ב'עלינו לשבח'. והוסיף הגר"ש דאפי' לפוסקים דצריך לכרוע בעלינו, אין כריעה זו חיוב מדינא דאי"ז אלא סיפור דברים שהם משתחוים להבל וריק וכו' אבל אנחנו כורעים ומשתחוים לפני ממה" – 'הליכות שלמה' שם) וכ"נ הגר"ש אויערבאך זצ"ל (שמחת הלכות' ע' שכ"ה).

(רלה) וכן הקה"י זצ"ל היה פורש מגבת ונופל ופניו על המגבת, ולא היה מקפיד שגם ברכיו יהיו על המגבת (ארחות רבנו ח"ב ע' קפ"ח).
(רלו) ויעו"י מטה אפרים תרכ"א י"ד דכתב דאפשר להפסיק בכנפי הטלית, וכע"ז בשעה"צ קל"א אות מ"ד. – ומשמע דליכא בזה ביזוי מצוה. – אמנם יעו"י שו"ע סי' כ"א ד' דיש להזהר כשאדם לובש טלית שלא יגרור ציציותיו על הארץ משום ביזוי מצוה (יעו"י משנ"ב), ויש לחלק.
(רלז) ואם אין לו במה להפסיק, יזהר שלא לעשות קידה גמורה (כדרך שרגילים להשתחוות בעלינו בר"ה) אלא נוטה קצת על צידו (משנ"ב שם סק"מ).

(רלח) נטעי גבריאל שם.

(רלט) מספר 'נטעי גבריאל' ר"ה ע' שצ"ג.

(רמ) וביעב"ץ בסידורו "בית יעקב" (על סדר התפילה בתפילת עלינו לשבח) כתב דצריך לשהות כדי הילוך ד' אמות קודם שיתחיל 'ואנחנו'.

(רמא) דהרי אמרו בתוספתא (מנחות פ"ו) דברכות כהנים מעכבות זו את זו, ונראה דלפ"ז ה"ה נמי ע"י חסרון תיבה אחת מפסידיים את כל הברכות, וממילא ה"ה להתמתבר (הגר"ש זצ"ל 'דבר הלכה' שם אות ב').

קטז. יחיד העומד בשמונה עשרה, והגיע הש"ץ לברכת כהנים, ישתוק ויכוון לברכתם (כ"ד הגר"ש דבליצקי זצ"ל וכתב שם "וכן אני נוהג" – 'שומע ומוסיף' בין המצרים עמ' צ"ג (ימ"ב). וכ"ד הגר"ש אויערבאך זצ"ל 'הליכות שלמה' תפילה ע' קכ"ט, וכ"ד אגרות משה או"ח ח"ד ס' כ"א אות ב'). ויש הסובר שאסור להפסיק בשתיקה באמצע שמונה עשרה לשמוע ברכת כהנים (דהוי הפסק) (וכיון דאסור לו להפסיק הוי כ'אנוס' וחל עליו הברכה כעם שבשדות) (הגר"ש אלישיב זצ"ל – הערות על מסכת סוטה ל"ח: ד"ה שם).

קז. יחיד המתפלל שמו"ע והגיע לסיום ברכת "הטוב שמך ולך נאה להודות" וטרם התחיל ברכת "שים שלו", יכול לענות 'אמן' אחרי פסוקי ברכת כהנים (אך לא יענה 'אמן' אחר ברכת כהנים של 'אקב"ו לברך את עמו ישראל באהבה') (כ"ה בתשובת רבינו אברהם בן הרמב"ם זיע"א המופיע בראש ספר 'מעשה רקח' לרבי מסעוד חי רקח זצ"ל, דכתב שם דהמתפלל עם הש"ץ והגיע לברכת כהנים, עונה 'אמן' אחריהם בין הודאה לשים שלו' ולא הוי הפסק, כמו שעונה קדושה בברכה שלישית. עכ"ד. ועפ"י פסק הערך השלחן סוס"י קכ"ח דה"ה ביחיד העומד בשמו"ע וסיים "הטוב שמך ולך נאה להודות" וטרם התחיל ברכת "שים שלו", ובאותו זמן התחילו ברכת כהנים דיענה על ברכתם. וכ"פ הגר"צ אבא שאול זצ"ל – 'אור לציון' ח"ב פ"ח אות י"א עמ' פ"ג. אכן כתב שם דאין כוונת ר"א בן הרמב"ם שיכול לענות אמן אלא על הברכות שהכהנים מברכים את העם אבל על הברכה שהכהנים מברכים על המצוה אין לו לענות אמן שאי"ז אלא כשאר ברכות אמן שאינו עונה באמצע תפילתו. עכ"ד, יעו"ש עוד מש"כ בזה. [ויעו"ש עוד משנ"ב קכ"ח סקע"א גבי האי דינא דהש"ס אם מתפלל מתוך הסידור ומובטח לו שלא התבלבל דעתו רשאי לענות 'אמן' אחר הכהנים, כתב שם המשנ"ב דיש מחמירין דלא יענה אמן על הברכה של 'אשר קדשנו בקדושתו' משום הפסק בתפלה, ושאני 'אמן' של הברכה כהנים גופא דלא הוי הפסק שהוא מורה על קבלת הברכה], וכן הורה הגר"ש דבליצקי זצ"ל ע"פ ד' רבינו אברהם הנ"ל. – שומע ומוסיף בין המצרים עמ' צ"ג. [ויעו"ש עוד מש"כ בזה בשבט הלוי ח"ג ס' ט"ו אות ג']. אכן יעו"ש שו"ת יביע אומר ח"ח ס' י"ב דהאריך בזה והסיק דהיחיד יכול לענות אפי' על ברכת הכהנים ד'אשר קדשנו בקדושתו' וכו' יעו"ש).

◊ במעשה רב (אות ר"ז) הובא שהגר"א זיע"א הקפיד לפעמים לנגן הקדיש שאחרי מוסף לכבוד יו"ט (וכ"ה בכתר ראש ק"ה). לדעת הגר"א זיע"א ה'שיר של יום' בב' ימי ראש השנה כשחלים בחול הוא מזמור פ"א 'למנצח על הגיתית לאסף הרנינו' וכו' (מעשה רב אות ר"ח). ובראש השנה שחל בשבת לא צויין במעשה רב איזה שיר אומרים. ויל"ע בזה דמחד י"ל דאומרים שיר של שבת מזמור צ"ב, כמש"כ ב'מעשה רב' אות קנ"ח, דשיר של שבת דוחה של יו"ט. ומאידך י"ל דכיון דראש השנה הוי ר"ח, א"כ הוא כמש"כ ה'מעשה רב' שם, ד"של ר"ח דוחה את כולם אפי' של שבת". וב'לוח ארץ ישראל' להגר"מ טיקוצ'נסקי זצ"ל כתב "י"א בהשכמה שיר של שבת ואחר מוסף מזמור פ"א [והיינו מחמת הספק הנ"ל], וי"א שיר של שבת לבד. אולם נראה שדומה לר"ח הדוחה שיר של שבת דחד טעמא הוא" עכ"ד. וכן הנהיג הגר"ש דבליצקי זצ"ל במניינו (בשנים האחרונות) לומר רק מזמור פ"א כמו בר"ה שחל בחול (וזה השמש עמ' מ"ב).

◊ כתב היסוד ושורש העבודה (שער ה' פרק י') זל"ש 'עלינו לשבח' 'הוא שבח גדול שתיקן יהושע כשהכניס את ישראל לארץ, ושבח זה הוא גם כן מעיקר תקוני התפלה, ומי שענינים להם ולו יראו בכתבי האר"י ז"ל יראה גודל תקונה בעולמות העליונים ודרך כלל מבואר שם שע"י שבח זה אנו משברים הקליפות ומכניעים אותם שלא יתאחזו בשפע היותר מעולמות העליונים הקדושים בכח תפלותינו שהתפללנו מהתחלת התפלה עד עתה. ועיקר התקון הוא ע"י היכרותינו בשבח זה שבה הקל ית"ש ויתעלה זכרו לעד וגנות ובזיון של הקליפות, בזה נתגדל ונתקדש ונתרומם שמו הגדול של יוצרנו ובוראנו ית"ש ויתעלה בכל העולמות כולם, והקליפות נשברים ונכניעים מאוד ומאוד עד נקבי דתהום רבה".

◊ ב'בית אלוקים' למב"ט (שער התפילה' פרק ח') כתב זל"ש "ומזה הטעם אנו אומרים בסוף תפלותינו עלינו לשבח לאדון הכל וגו', להורות כי כל מה שאמרנו בתפלותינו לא נתווסף לו ית' מעלה על זה, ואינו חייב לגמול לנו על זה מצד הדין, כי אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח (איוב ל"ה), אלא אדרבה אנו חייבין לגמול לו חסד על אשר נתרצה והראה שהוא מתכבד ומתעלה בתפלותינו, והוא ית' האמיר והעלה אותנו להיות לו לעם סגולה ושתפלל אליו כמלאכי מעלה, והבדיל אותנו מכל עמי הארצות ואנו יש לנו יתר שאת ומעלה כשאנו משתחיים לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, ולזה אנו כורעים ומשתחיים ג"כ בזאת ההודאה של עלינו לשבח".

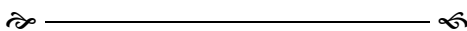

◊ כשיוצאין מבית הכנסת, כל ערום ביראה יעשה בדעת להראות בעצמו כאילו יצא בדימום בדינו מלפני המלך, [ויצא] שמוח וטוב לב, וילך וישוב לביתו בשובה ונחת, ואם יש קצת פנאי שיוכל ללמוד אפילו ענין קצת, ילמוד ('מטה אפרים' תקצ"ז – א'). מותר להתחיל לאכול סעודת יו"ט בזמן מנחה גדולה, אך אם נתאחרו עד חצי שעה לפני התחלת זמן מנחה קטנה (שהוא בערך שעה 4:00 בארץ ישראל – שעון קיץ) צריך קודם להתפלל מנחה (יעו"ש רמ"א רל"ב ב', ושעה צ' סק"א, וב'מטה אפרים' תקצ"ו ד' ואלף למטה שם) ('קיצור הלכות מועדים' ע' נ"ו ויעו"ש עוד להלן דיני 'אכילה סעודה שלישית' בימי ראש השנה).

◊ "בבואו לבית יסעוד סעודת יו"ט ומורא שמים יחי' עליו, ולפחות בימים אלו יקיים שויתי ד' לנגדי תמיד, שיחשוב בשכבו ובקומו באוכלו וכיוצא, כאילו עומד לפני ד', כמו שהוא האמת כי מלוא כל הארץ כבודו... ואשרי הזוכה למידה זו תמיד, קדוש יאמר לו" (החיד"א זיע"א מורה באצבע ס' ט' אות רס"ב).

◊ "...אינם מסיחים דעתם אף בשעת אכילה מעסק התפילה וקדושת היום" (מטה אפרים תקצ"ו ב'אלף למטה ס"ק א' בתו"ד). קכ. מי שיש לו פנאי, ילך לבקר את אביו ואמו ולהתברך מהם, בפרט אם יודע שנהנים מזה ורוצים בכך ('מטה אפרים' תקצ"ב ב'י"א).

◊ כתב הגאון רבי חיים פלאג'י זיע"א בספרו 'תוכחת חיים' (פרשת תולדות) "מזקנים אתבונן ואבותינו ספרו לנו וגם ראינו בעינינו הרבה בני אדם אשר חברנו והבחנו בהם שהיו מכבדים לאב ואם שלהם כראוי וזכו לכבוד גדול ועושר בנים ואריכות ימים ושנים, וכל מי שלא היה נוהג כשורה לכבד את אביו ואת אמו כראוי הפך עליו בלהות וצרות רבות סכבוחו, ולא יצאו מן העולם עד שירדו מנכסיהם בעניות גדול ולא היה להם הצלחה וברכה בכל מעשה ידיהם, ומהם פגעו בהם חולאים רעים, ומהם לא זכו להבנות ויצאו מן העוה"ז בפחי נפש ב"מ, ועוד מציאנו ראינו ברוב מהם בשני אחים שאחד מהם קיים מצות כבוד אב ואם כראוי כהוגן וכתחז"ל ועוד לו אח אחר שלא קיים

(רמב) וכתב שם, דלא מבעיא לדעת רש"י סוכה ל"ח: ד"ה 'הוא אומר' הסובר דהמתפלל שמו"ע ושומע את הש"ץ אומר קדושה או יהא שמי' רבא, יפסיק תפילתו וישמע בכוונה ואח"כ ימשיך תפילתו, א"כ לשיטתו ה"ה ודאי יפסיק גם לשמיעת ברכת הכהנים, אלא נראה דאף לדעת התוס' ברכות כא: תד"ה 'עד' שהביאו בשם ר"ת ור"י דלא יפסיק משום דהוי 'שומע כעונה' והרי הוא כמדבר בתפילתו, י"ל דהני מילי בקדיש וקדושה דאיכא דין אמירה ועניה, משא"כ בברכת כהנים דאיכא רק דין שמיעה לחוד י"ל דגם לדעת תוס' צריך להפסיק. עכ"ד הגר"ש זצ"ל שם.

באביו ואמו מצות כבוד אב ואם ככל הצורך, אותו אח שקיים המצוה של כבוד אב ואם כדת של תורה, האריך ימים ושנות חיים בטוב ובנעימים בבנים ובני בנים, גם עושר גם כבוד, ואותו אח שלא קיים מצות כבוד אב ואם כראוי, ירד פלאים וצריך לבריות בעניות גדולה, והוא נצרך לאח העשיר, וגם צרות רבות סבבוהו, וכתוב בספר המדות והביאו בספר ההרדים דח"ו וז"ל ואם אין אדם מכבד את אביו ואת אמו, גזירות קשות באות עליו, בענין שנאמר 'ויאמר ד' יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבודני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה לכן הנני יוסיף' וכו' שהרי השוה הקב"ה כבודו לכבודם שהפסוק כתוב בכבוד הבורא יע"ש עכ"ל ב'תוכחת חיים'.

קכא. המבקר חולה בראש השנה [או ביוהכ"פ] אע"פ שחל בשבת, יכול לומר לו "המקום ירחם עליך בתוך חולי ישראל" כפי שאומרים ביום חול (ואי"צ לומר לו שבת [אין] יו"ט מלזעק ורפואה קרובה לבוא כפי שאומרים בשבת ויו"ט כדאיתא בשו"ע אור"ח רפ"ז ויור"ד של"ה ו') (ימ"ם) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - קיצור הלכות מועדים' שבועות עמ' מ"א).

◊ הג"ר חיים עוזר גרודזינסקי זצ"ל סיפר: בשעות אחר הצהריים של ראש השנה אחד, באו כמה מבעלי בתים של בריסק לביתו של מרן הגר"ח זיע"א להתברך מפיו ולהתבשר מגודלו של יום במחיצתו. בעוד הם ישובים סביב השלחן נוכחו הללו באימת הדין הנסמכה על פניו, והנה קולטות אוזניהם מידי רגע או שנים אנחות עמוקות הבוקעות מקרבו בהיותו שרוי בשרעפים, מתוח כולו. נענה אחד מהם לתמוה בפניו: "מדוע יש לו להאנה, והלא ברור הוא שרבינו הריהו לכל הפחות בגדר של 'בינוני' וכיון שכך הרי איתא בגמ' (קידושין מ:) שאם הבינוני עושה מצוה אחת, הרי הוא מכריע בזה את עצמו לכף זכות, א"כ יעשה נא הרב עוד מצוה אחת, ובוה יהא ליבו סמוך ובטוח כי הכריע את עצמו לכף זכות? – ויהי אך שמע הגר"ח את דברי האיש ותיכף קפץ ממקומו ואמר בהתרגשות: "'בינוני'? אמרתם שאני בגדר של בינוני? לו רק הייתי בטוח שאני לכל הפחות בגדר של בינוני, הייתי רץ בכל העיר בריסק ומנשק את האנשים מרוב שמחה על היותי בדרגה של בינוני" ('הרב מבריק' ח"א ע' 82 מפי הרב ר' זאב רוזנברטן זצ"ל ששמע את המעשה הגר"ח ע"ז).

מנחה

קכב. בשנה זו ביום א' דראש השנה שחל בשבת, אומרים במנחה 'ואני תפילתי', וקוראים בתורה פרשת האזינו (משנ"ב ת"צ סוס"ק י"ט). ואין אומרים 'צדקתך' ('דכיון דבר"ה איכא שמחה באכילה ושתייה כשאר ימים טובים לא אמרינן ביה צדקתך' – ל' הר"ן על הרי"ף ראש השנה ט'. ד"ה 'גמ') (רמ"א סי' תקצ"ח). [אכן לדעת השו"ע שם אומרים 'צדקתך' משום שהוא יום דין, שהרי אומרים 'יגבה ד' צבקות במשפט והקל הק' נקדש בצדקה' – משנ"ב שם]. ואין אומרים 'אבינו מלכנו' (רמ"א תקפ"ד א').

קכג. צריך לזהר מאוד ב"קדושה דסדרא" לאומרה בכוונה (שו"ע קל"ב א').

◊ באמירת 'קדושה דסדרא' מקיים ב' מצוות עשה מדאורייתא, 'מצוות תלמוד תורה' ו'מצוות קידוש השם' (ע"פ רש"י סוטה מ"ט. ד"ה אקדושה).

תשליך

◊ בשעת ההילוך לאמירת תשליך יש להזהר שלא להכשל בדברים בטלים, ובתערובת אנשים ונשים ביחד ח"ו, וכן יש להזהר שבמקום שאין בו עירוב לא יטלטל בכיסו דברים שאינם צריכים לו כלל (ועי' 'מטה אפרים' תקצ"ח ה') (הגר"ש דבליצקי זצ"ל 'קיצור הלכות מועדים' עמ' נ"ט).

קכד. בשנה זו שחל יום ראשון של ר"ה בשבת, - הולכים לאמירת תשליך ביום שני של ר"ה (משנ"ב תקפ"ג ס"ק ח').

קכה. לאחר מנחה קודם שקיעת החמה הולכים אל נהר או באר, וטוב שיהיה מחוץ לעיר, ואומרים שם פסוק 'ותשליך במצולות ים כל חטאותינו' וגו' ושאר הנוסח המובא במחזורים (זכר לעקידת יצחק, דאיתא במדרש שכשהלך אברהם אבינו להקריב את יצחק ע"ג המזבח, עבר עד צווארו במים ואמר "הושיעה כי באו מים עד נפש") (רמ"א תקפ"ג ב', ומשנ"ב ס"ק ח'). והגר"א זיע"א לא היה הולך לנהר לומר תשליך (מעשה רב את ר"ט).

קכו. טוב לילך למקום שיש בו דגים חיים לסימן שלא תשלוט בנו עין הרע ונפרה ונרבה כדגים (משנ"ב תקפ"ג ס"ק ח').

◊ בלבוש (תקצ"ו) כתב "ורגיליון לילך למקום שרואין שם דגים לזכור שאנו משולים כדגים חיים הללו שנאחזים במצודת המוות והדין, ומתוך כך נהרהר יותר בתשובה" עכ"ל.

קכז. מנהג ירושלים (שאין בה מעיינות) שעושים תשליך על שפת הבור שהוא מקום מים (ואפי' אין מים בבור אפשר לעשות, כיון שאינו אלא לרמז בעלמא, דעיקר הכוונה הוא אל ים העליון) (כ"פ החיים' תקפ"ג ל').

קכח. מנערים שם שולי הבגדים, והוא לרמז בעלמא, ליתן לב להשליך החטאים ולחפש ולחקור דרכים מן היום ההוא והלאה שיהיו בגדיו לבנים ונקיים מכל חטא ('מטה אפרים' תקצ"ח ד'). וכתוב בספרים שינער דווקא הבגד של ציצית ('אלף המגן' שם ס"ק ט').

קכט. יש לבטל המנהג מה שהנשים הולכות ג"כ לתשליך, כי באין עי"ז לערבוביא ('אלף המגן' תקצ"ח ס"ק ז', יעו"ש עוד מש"כ דברים חמורים בזה).

◊ כשחוזרים מהליכת תשליך ועוד לא הגיע זמן תפילת ערבית, חלילה להקל ראש לישב בטל, וגם ירחיק עצמו מחברת רעים לשוה יחד, שאף שנדמה להם שהם מדברים מענין היום והם דברי יראה, אי אפשר שלא יומשך מענין לענין של חול ושחוק וקלות ראש ולשון הרע, אלא כל אחד יהיה עסוק בשלו ללמוד או לומר תהילים, הכל לפי מה שהוא אדם ('מטה אפרים' תקצ"ט א').

אכילת סעודה שלישית

קל. בשנה זו שחל יום ראשון של ראש השנה בשבת דמחויב בסעודה שלישית - מצוה לאכול הסעודה קודם שעה עשירית (ובשנה זו זמן זה יוצא ב - 3: 37 לאופק בני ברק) (כדי שיאכל בליל יו"ט לתאבון) (רמ"א תקכ"ט א' ומשנ"ב שם סק"ה, ר' ז' וביאה"ל שם ד"ה 'ממנחה' וד"ה מערב יו"ט ושו"ע רמ"ט ב' ומשנ"ב שם

סק"ח). - ואם לא אכל סעודה שלישית קודם זמן זה, יאכל לאחר מכן, אכן אז לכתחילה מצוה להזהר לאכול רק מעט פת (רמ"ה) כדי שיאכל בלילה לתאבון (משנ"ב תקכ"ט סק"ח ומשנ"ב רצ"א סק"ז ובביאה"ל שם ד"ה אחר, וצ"י שם שכ"ה בביאור הגר"א תקכ"ט א') (רמ"ה).

קלא. כשהתארכה השעה עד שהתחיל לאכול סעודת יו"ט וידע שלא יספיק לאכול סעודה שלישית (אף לא מעט יותר מכביצה וכהנ"ל) עד סוף היום (או שמשער שתהיה אז אכילתו אכילה גסה), יכול לחלק את סעודת יו"ט לשתיים, והיינו להפסיק באמצע הסעודה לברך ברכת המזון ואח"כ יעשה הפסקה מועטת, ויקום וילך מעט (ולא יאשר במקומו (רמ"ה)), ואח"כ יחזור ויטול ידיו ויברך המוציא ויסעוד החלק השני של הסעודה בתורת סעודה שלישית ויאכל בו יותר מכביצה פת (אכן אם יכול לאכול אפי' רק בסוף היום מעט יותר מכביצה, לכתחילה לא יחלק הסעודה לשתיים כיון ד"א דאסור לעשות כן משום ברכה שאינה צריכה) (שו"ע רצ"א - ג' ומשנ"ב שם ס"ק י"ד, י"ז, ומטה אפרים תקצ"ז - ד' ואלף למטה שם סק"א).

קלב. אע"פ שמצוה מן המובחר לאכול דווקא פת לסעודה שלישית מ"מ אם זמנו בהול וגם לחלק סעודתו אינו יכול, יש לו לאכול עוגות וכיוצ"ב מחמשת מיני דגן (שמברכים עליהם מזונות) לשם מצות סעודה שלישית ד"א דבדיעבד יוצאים יד"ח בזה. ואם גם זה קשה לו יאכל דברים שמלפתים בהם הפת כבשר ודגים. ואם גם זה קשה לו יאכל פירות (שו"ע ורמ"א רצ"א - ה' ומשנ"ב שם ס"ק כ"ג, כ"ד, ומטה אפרים תקצ"ז - ד').

קלג. לכתחילה יותר טוב להתפלל מנחה קודם סעודה שלישית (ד"א דאסור לאכול עד שיתפלל). ובמקום שקשה לו לקיים הסעודה לאחר מנחה, יכול אפי' לכתחילה לקיים הסעודה קודם מנחה אם הוא קודם זמן מנחה קטנה (רמ"א רצ"א ב' ג' ומשנ"ב שם ס"ק י' י"א).

קלד. ביו"ט שחל בחול אין נוהגין לעשות סעודה שלישית, אך כיון דיש אומרים דצריך סעודה ג' אף ביו"ט, על כן טוב לאכול אח"צ מעט פירות (משנ"ב תקכ"ט סק"ג) או שיעשה תבשיל נוסף בסעודת היום כנגד סעודה ג' (אמנם כשר"ה חל בשבת אי"ז מועיל ליחשב כ"סעודה שלישית") (משנ"ב שם ו'מטה אפרים' תקצ"ז ס"ד).

איסור הכנה מיום א' דר"ה ליום ב'

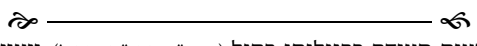
קלה. יש להזהיר ולהזכיר לבני הבית דאסור לעשות שום מלאכה או אפילו פעולה כל שהיא של טירחא בעלמא (אף שאינה מלאכה כלל) מיום א' דראש השנה (רמ"ה) לצורך יום (או ליל) ב' דר"ה עד לאחר צאה"כ של ליל ב' (רמ"ה). ועל כן אין לאפות או לבשל, להדיח כלים, להציע המיטות או להביא דברים ממקום למקום, להעמיד השלחנות והספסלים או לערוך השלחן או להעמיד נרות לצורך היום השני, או להכין הס"ת לקריאה של היום השני עד לאחר צאה"כ של ליל שני דר"ה (ר"י). ובשנה זו שחל יום א' דר"ה בשבת, - אף לאחר צאת הכוכבים אין לעשות ההכנה אא"כ אמר 'ותודיעננו' בתפילת ערבית, או שיבדיל בקידוש או שיאמר 'ברוך המבדיל בין קודש לקודש' (שו"ע תק"ג סעיף א', מג"א שם בריש הסי' ומחצית השקל שם ומשנ"ב שם סק"א, 'מטה אפרים' ת"ר כ', ומג"א שם סק"ו ובהג' רעק"א שם ומג"א סי' תרס"ז סק"ג ומשנ"ב שם סק"ה, ובתק"ד סק"ה ו-תצ"ד סק"ט (רמ"ה)). והנהגים שלא לעשות מלאכה בכל מוצאי שבת עד לאחר צאת הכוכבים לדעת ר"ת, נזהרים אף עתה שלא לעשות שום פעולה או מלאכה עד לאחר צאה"כ לדעת ר"ת של ליל שני.

קלו. דברים שעושה עבור סידור הבית לצורך אותו היום מותר לעשותם אף קודם צאה"כ (יעוי' משנ"ב ש"ב סק"ט), וכמו"כ אם צריך להדליק נר ליהנות מאורו מיד באותה שעה, מותר להדליק (בראש השנה שחל בחול) אפי' מבעוד יום (משנ"ב תקי"ד סק"ג).

ליל ב' של ר"ה

הדלקת נרות בליל יום ב' דראש השנה החל השנה במוצ"ש

קלז. זמן הדלקת הנרות בליל יו"ט שני הוא לאחר צאת הכוכבים (כארבעים דקות לאחר שקיעת החמה, והנהגים במוצ"ש להחמיר בזמן ר"ת, גם עתה ממתינים להדליק בזמן זה) (יעוי' 'מטה אפרים' סי' ת"ר ס"כ).

(רמד) ויאכל יותר מכביצה אך שיהא פחות משיעור קביעות סעודה כרגילותו בחול (שעה"צ תקכ"ט אות י'). ויעוי' שו"ע רצ"א א' ומשנ"ב שם סק"ב לענין שיעור 'סעודה שלישית' דלכתחילה נכון להחמיר אם אפשר באכילת פת מעט יותר מכביצה (ובדיעבד בכזית) (וכ"כ משנ"ב תרל"ט סק"ג).

(רמה) וכל הנ"ל הוא דלא כמש"כ בלוח א"י דלאחר שעה עשירית אין להתחיל סעודה שלישית אפי' בדיעבד.

(רמו) במטה אפרים תקצ"ז - ד' כתב "וינוח מעט בין שתי הסעודות ויאמר מזמור לדוד ד' רועי וכו'" - ועפ"ז כתב הגר"ש דבליצקי זצ"ל קיצור הל' מועדים עמ' נ"ז דסגי ברבע שעה שלומד.

(רמז) אכן יעוי' משנ"ב סי' רל"ב סק"ו דהביא דבהגהת מרדכי מיקל אף לאחר שהגיע זמן מנחה קטנה לאכול סעודה קטנה, וכ"מ במהר"י וי"ל דנהגו העולם להקל אף לאחר שהגיע זמן מנחה קטנה. ויעוי' שם עוד שעה"צ אות כ"ג.

(רמח) דגם טירחא בעלמא היא בכלל איסור הכנה מיו"ט ראשון לשני (משנ"ב סי' תקיד ס"ק ל"ה).

(רמט) דרך להחמיר אמרינן קדושה אחת היא, ולא להקל (מטה אפרים' תקצ"ח ח' ו- ת"ר כ' ומשנ"ב תק"ג סק"ד יעוי' בביאה"ל שם ד"ה ואפי'). ובפרט השנה שיום א' דראש השנה חל בשבת, ועל כן לכו"ע ב' ימי ראש השנה הוו ב' קדושות.

(רנ) ולכאורה כיון שהגיע צאת הכוכבים מותר לעשות מלאכות מיד אע"פ שעדיין לא התפלל ולא קידש (ודווקא אם חלים שני ימי יו"ט בחול שאין עושין בו הבדלה) וכן משמע בביאה"ל תק"ג - א' ד"ה 'ביו"ט' שכתב "ואפי' בין השמשות של יום ראשון ג"כ אסור דשמא יום הוא". ומשמע דלאחר סיום 'בין השמשות' של היום הראשון מותר לעשות מלאכות לצורך היום השני מיד בלא שום היכר נוסף כקידוש וכיוצ"ב. וכן מנהג העולם. - אכן יל"ע דהנה המשנ"ב סו"ס רצ"ט הביא לאלוהי רבא רצ"ט סק"ב בשם פסקי התוס' בזה"ל "ולוהביא יין ביום טוב שני אחר שחשיכה אף שלא התפלל עדיין וגם לא קידש, אפי"ה שרי דהא אין בזה משום מלאכה, רק משום הכנה מיו"ט לחבירו וכיון דנתקדש היום שרי" עכ"ל. ומשמע דבדבר שיש בו מלאכה אזי אף לאחר חשיכה אין לעשותה אא"כ התפלל ערבית או קידש (וכנראה שבזה איכא "היכרא" שהתחיל היום השני). וזהו לכא"ל דלא כפשטות המשתמעת מד' הביאה"ל בסי' תק"ג הנ"ל וכן לא מצינו שנוהגים להקפיד בזה (וג"א זצ"ל ביאר כוונת המשנ"ב בכתבו "אחר שחשיכה" היינו בזמן בין השמשות לפני צאת הכוכבים דעל כן מותר להביא יין, דהנה ליום השני בלא מלאכה מותרת בבין השמשות עכ"ל. ויל"ע דהא המשנ"ב שם כתב "וכיון שנתקדש היום שרי" והאיך אפ"ל שהוא זמן בין השמשות. ויל"ע בכ"ז).

ושו"ר דהגר"ש ואזנר זצ"ל בשבת הלוי - חלק י"א סי' ע"ט התיר לנשים לעשות מלאכה בליל יו"ט שני רק לאחר שהבעלים התחילו להתפלל מעריב (דהיינו לאחר אמירת ברכו), ולאנשים מותר לעשות מלאכה רק לאחר תפילת מעריב וכפשטות ד' המשנ"ב הנ"ל דאף לאחר צאת הכוכבים מותר רק לעשות הכנה ליום שני, אבל אסור לעשות מלאכה לפני תפילת מעריב. עכ"ל. אכן לע"ע בשאר פוסקים לא נמצא כן. ויל"ע.

(רנא) וגבי הכנה ע"י דיבור בעלמא יעוי' שו"ע תט"ז - ב' ובמשנ"ב שם סק"ט דמבואר לאסור, וכן יעוי' עוד חיי אדם ז' - י' ומשמע קצת דאיסור ההכנה הוא משום עצם הדיבור. ויעוי' משנ"ב סי' רצ"ט סק"ד. אמנם מאידך יעוי' רמ"א תצ"ה - ד' ומשנ"ב שם ס"ק כ"ג. ויל"ע. ויש לחלק דבסי' תצ"ה הרי זה דיבור בעלמא ואין איסור הכנה בדיבור בעלמא, משא"כ בסי' רצ" - ע"י הדיבור נחשב השינה כמעשה הכנה משבת לחול. ובסי' תט"ז ע"י הדיבור קנה שבייתה, ושבייתה אפי' ע"י דיבור אסור משום הכנה. יעוי' ארחות שבת ח"ב פכ"ב הערה רצ"ג.

קלח. בשנה זו שיום א' דראש השנה חל בשבת, יש להזהר לזכור ולהזכיר לנשים שלא ידליקו הנרות אלא לאחר שיאמרו 'ותודעינו' בתפילת ערבית או שיאמרו 'ברוך המבדיל בין קדש לקדש' (יעו' שו"ע ורמ"א רצ"ט י' ומשנ"ב שם ס"ק ל"ה, ל"ו ושעה"צ ס"ק מ"ז).

קלט. י"א דמותר להסיר ביום טוב שאריות שעוה שנטפו לתוך הפמוט והן מעכבות הנחת נר אחר בפמוט, וכן מותר להסיר דיסקית (תחיכת פח שמחזיק הפתילה) המונחת בתוך כוסית זכוכית ומעכבת הנחת נר אחר (משום שהשעוה והדיסקית בטלות לפמוט ובפרט שאין להם שום חשיבות וגם הן דביקות לפמוט) ואין בהם איסור מוקצה (הגרי"ש אלישיב זצ"ל^(יג) והגר"ש אויערבאך זצ"ל בשם אביו הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'ארחות שבת' ח"ב י"ט ר"ח, וכ"ד הגר"נ קרליץ זצ"ל - חוט שני הל' יו"ט ע' מ"ג), וכמו"כ מותר ביו"ט להוציא פתילה ישנה בכדי ליתן במקומה פתילה חדשה^(יד). ודעת הגר"ש ואזנר זצ"ל (הו"ד בגליין 'מים חיים' להגרי"א דינר שליט"א) דמ"מ לכתחילה אם אפשר יש לעשותו בסכין וכדומ' ולא בידו (ויעו' 'נטעי גבריאל' ע"א ד' ע' תל"ה דס"ל דכן צריך לעשות מדינא ועל כן יזהר להביא את הפמוטים קרוב לאשפה ולנקר אותם באופן ששיירי הנר יפלו ישר לאשפה מאליהם יעו"ש, ויעו' עוד מש"כ בזה ב'הלכות חג בחג' סוף פט"ו הערה 21).

קמ. אסור לחמם ולהמיס תחתית של נר שעוה כדי להדביקו לפמוט (גזירה שמא ישפשונו להחליקו והוי תולדה דממחק) (משנ"ב תקי"ד סק"ח). וכמו"כ אסור ביו"ט להוריד ע"י סכין מן השעוה בנר כדי להתאימו ע"מ להכניסו לתוך הפמוט, אך מותר לדחוק בידו את נר השעוה לתוך הפמוט, אף שע"ז הוא משתפשף קצת ומקבל את צורת הכלי (הגר"נ קרליץ זצ"ל - חוט שני הלכות יו"ט ע' מ"ד).

קמא. מותר ביו"ט לחבר פתיל לפקק צף ואין בזה חשש בונה או מתקן מנא (הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' ע' ס' 'הלכות חג בחג' שבועות ע' קט"ו בהערה. וכ"ד הגר"נ קרליץ זצ"ל - חוט שני הל' יו"ט ע' מ"ג, ובספר 'שמירת שבת כהלכתה' י"ג - כ"ד. וכן נוטה להקל הגר"ש ואזנר זצ"ל בשו"ת שבט הלוי ח"ט סי' קכ"ח, אכן סיים שם 'ואני לעצמי נהגתי להכין הכל לפני יו"ט'), וזהו דווקא אם יש נקב מוכן בפקק, אבל אם מנקב ע"י הפתיל וקורע אסור (הגרי"ש אלישיב זצ"ל ושמירת שבת כהלכתה - שם). ועל כן לכתחילה יכניסם מבעוד יום שמצוי שיש חורים בפקק שאינם נקובים כל צרכם, ובהכנסת הפתילה לפקק גומר תיקון החורים והוי מתקן מנא (הלכות חג בחג שבועות ע' קט"ו).

קמב. השנה (שליל ב' חל במוצש"ק) שמדליקה לאחר כניסת יו"ט, יש לזכור שלא להדליק אש ע"י שפשוף גפרור לצורך הדלקת הנרות (כבכל שנה כשמדליקה בערב יו"ט או בערב שבת מבעוד יום) (דאסור להבעיר אש חדשה ביו"ט) אלא מותר רק להעביר אש ממקום שכבר יש שם אש דלוקה (גו, נר נשמה וכיוצ"ב) (יעו' שו"ע תק"ב א' ומשנ"ב שם סק"א וסק"ד).

קנג. אע"פ שבכל שבת מדליקה ואח"כ מברכת (כמבואר ברמ"א רס"ג ה'), מ"מ ביו"ט (שחל בחול) מברכת ואח"כ מדלקת (כ"ד הרבה אחרונים במשנ"ב שם ס"ק כ"ז) - ומ"מ הנוהגות גם ביו"ט להדליק ואח"כ לברך, יש להם על מי לסמוך^(יז) ('שמירת שבת כהלכתה' פמ"ד דין ז').

קמג. אם לאחר תחילת ההדלקה נכבה הנר שבו מדליקה את הנרות ועדיין לא הדליקה כל הנרות, לא תיקח אש מאחד מן הנרות שכבר דולקים^(יח), אכן יכולה להדליק את הנרות ישירות מאחד הנרות שכבר הדליקה^(יט) (משנ"ב רס"ג ס"ק ד' וביאה"ל שם ד"ה שתי).

קמד. מברכת "ברוך אתה ד' אלוקיני מלך העולם אקב"ו להדליק נר של יו"ט" (שו"ע רס"ג ה' ושו"ע תקי"ד י"א ומשנ"ב שם סקמ"ח). ויש שמברכות אף 'שהחיינו' (ויעו' להלן) ומדלקת הנרות. ואשה הנוהגת לברך שהחיינו בזמן הדלקת הנר, אם היא נוהגת לברך על ההדלקה קודם ההדלקה, י"א דנכון שתברך ברכת שהחיינו רק לאחר ההדלקה [משום דברכת שהחיינו קאי על 'היום' ולא על 'הנרות' והרי היא הפסק בין ברכת הנרות להדלקה].^(כ) וכמו"כ תכוון בברכת שהחיינו על היום ולא על הנרות ('הלכות חג בחג' ימים נוראים עמ' רל"ב הערה 16).

קמה. מאחר דיש דעות בראשונים דאין מברכים שהחיינו על היום השני של ר"ה (דס"ל דהיום השני הוא המשך של היום הראשון ואינו יום חדש בפנ"ע), על כן אשה הנוהגת לברך שהחיינו בשעת הדלקת הנרות, תלבש בגד חדש, או שתניח פרי חדש לפניו ותכוון בברכת שהחיינו גם על הבגד או הפרי (משנ"ב ת"ר סק"ד).

קמו. אם מניחה לפניו פרי חדש, י"א דיש לה להדליק סמוך לקידוש ממש (ולא מיד אחר צאה"כ) ותזהר שלא להפסיק בדיבור עד אחר הקידוש, ומיד לאחר הקידוש תברך על הפרי ברכת פרי העץ ותאכלנו^(כא) ('מטה אפרים' תקצ"ט ט'). וי"א דאין צריכה לאכול מהפרי סמוך לשעת ההדלקה (כ"פ החיים' ת"ר ו', וכ"ד הגרי"י פישר זצ"ל^(כב) - 'הליכות אבן ישראל' ח"ב ע' כ"ו, וכ"ד הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'יעו' להלן דין קסג, וכ"ד יבלח"ט א הגר"ח קניבסקי שליט"א - 'ימי הרחמים' עמ' קל"ד). ואם אין לה בגד חדש ולא פרי חדש, לא תברך שהחיינו בהדלקת הנרות, אלא תשמע שהחיינו בקידוש^(כג), אכן הרבה נשים נוהגות לברך שהחיינו בשעת הדלקת הנרות בלא פרי חדש ובלא בגד חדש^(כד) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' ע' ס"א).

(רנב) והובא דעתו גם ב'הלכות חג בחג' ימים נוראים סוף פט"ו ומהטעם הנ"ל להכלול שע"ג הפמוט בטל לגביו והוי כהסרת לכלוך מע"ג קדירה (וב'הלכות חג בחג' שבועות פ"ח הע' 30).

(רגג) כ"ה בהגהות רעק"א (על ד' הט"ז תק"א סק"י) דכתב דלטלטל פתילה ישנה מפני חדשה הוא היתר גמור, וכמש"כ הרמ"א סוס"י תק"ט דמותר לטלטל מוקצה ביו"ט לצורך אוכל נפש. - אמנם בספר 'שמירת שבת כהלכתה' (י"ג - כ"ג הערה פ"ז) הביא ששמע מהגרש"ז אויערבאך זצ"ל דמה שרעק"א התיר הוא משום דריבוי אור חשיב ממש כאוכל נפש, אכן כשהבית מלא אורה ומדליקין נרות רק משום כבוד יו"ט אפשר דאסור דאי"ז ממש אוכל נפש. וכע"ז בספר 'הלכות חג בחג' (ימים נוראים סוף פט"ו ההערה 21), דד' רעק"א הוא דווקא כשצריך לנר במקום סעודה או במטבח לצרכי סעודה, אבל כשיש אור חשמל וכדו' ומדליק רק מפני הכבוד לתוספת אורה, ודאי אין כאן צורך אוכל נפש. וכן בשאר החדרים אין להתיר מחמת כן. אמנם ב'חוט שני' שם כתב דגם בזמנינו נקרא צורך כאוכל נפש. ועכ"פ פשיטא דלאחר שהוציא את הפתילה והניחה, אסור לו שוב לטלטלה ('שמירת שבת כהלכתה' שם).

(רנד) דכן דעת המג"א הובא במשנ"ב שם, וכמו"כ פשוט דברי הרמ"א להדליק ואח"כ לברך קאי הן על שבת והן על יו"ט דבשניהם איירי שם השו"ע ('שמירת שבת כהלכתה' שם סק"ו).

(רנה) משום ביזוי מצוה, דנהגו להחמיר בזה אפי' כשכוונתו להדליק בו נר אחר של שבת (משנ"ב רס"ג סק"ד).

(רנו) ואין בזה משום ביזוי מצוה, דכל הנרות של מצוה הם (משנ"ב שם).

(רנז) ומ"מ יעו' לעיל בדיני 'הדלקת נרות ליל א' דר"ה' בהערה ביישוב למנהג הנשים לברך לפני ההדלקה.

(רנה) ובאלף למטה תקפ"א ס"ק מ' כתב, דטוב יותר שתלבש בגד חדש מאשר שיהא פרי חדש לפניו דבפרי חדש תצטרך להפסיק בשמיעת הקידוש לפני האכילה מהפרי.

(רנט) דכיון דמדינא ברכת שהחיינו הוא על היום, ורק כדי לצאת מחשש ברכה לטטלה לוקחים גם פרי ומכוונים ג"כ עליו, לפיכך די בזה לסמוך אעיקר דינא דשו"ע דמברכים שהחיינו מיד כשרואה את הפרי כדי שלא להפסיק בין קידוש לסעודה (שם).

(רס) דכבר נתבאר לעיל (תחילת דיני סעודת יו"ט) דכל המנהג לברך שהחיינו בשעת הדלקת הנרות אין לו יסוד, והעיקר הוא לברך שהחיינו בקידוש, והכא דיש ספק על עצם הברכה, למה לה להיכנס בספק זה כשיכולה לשמוע הברכה מבעלה בשעת הקידוש (הלכות חג בחג ע' רל"ב). וכ"מ קצת מלשון המשנ"ב ת"ר סק"ד דבלא בגד או פרי לא תברך כלל.

(רסא) דבקידוש נקטינן מדינא דמברכים שהחיינו אף אם אין בגד חדש או פרי חדש, וה"ה נשים המברכות שהחיינו בשעת הדלקת הנרות (שם).

קמז. כשבאים להעביר אש ע"י נר מנר שכבר דלוק, יש להזהר מאד שבשעת הדלקת הנר השני לא יכבה את הנר הראשון (ובנר נשמה שהשהלבת שלו נחלשה ועומעמה מצוי המכשול, ויש להזהר בו ביותר) (יעו"י שערי תשובה תקי"א סק"ה וביאה"ל תקי"א ד' ד"ה "אין").

קמח. לאחר ההדלקה לא תכבה את הנר או הגפרור (דגם ביו"ט אסור לכבות אש) וכמו"כ לא תזרקם כדרכה בימי חול (שע"י כך ודאי יכבה מיד) אלא תניחנו בזהירות באופן שלא יכבה מיד אלא יכבה אח"כ מאליו (יעו"י שו"ע תקי"ד א' וביאה"ל תקי"א ד' ד"ה "אין").

תפילת מעריב ליל ב' דראש השנה שחל במוצש"ק

קמט. יש המאחרים קצת תפילת ערבית בליל ב' דר"ה (כדי שיספיקו לאחר צאת הכוכבים להעמיד הקדירות על האש וכיוצא"ב לבישול האוכל של ליל ב'), ובפרט בשנה זו שחל יום א' בשבת (יעו"י מטה אפרים תקצ"ט ב').

קנ. בתפילת ערבית בברכת "אתה בחרתנו" אומרים "ותודיענו ד' אלוֹקינו וכו'" (שו"ע תצ"א - ב' וסי' תקצ"ט). השוכח ולא אמר, אם עדין לא הזכיר שם השם של סיום הברכה (היינו "ברוך אתה ד' מלך על כל הארץ" וכו') אומרו במקום שנוכח (כדין השוכח "אתה חוננתנו" - יעו"י שו"ע רצ"ד ד' ומשנ"ב שם סק"ז, ומשנ"ב תצ"א סק"ד ד' ותודיענו" הוא כדוגמת "אתה חוננתנו". וכן הורה כן למעשה הגר"ש דבליצקי זצ"ל - קיצור הל' מועדים עמ"ס א', והגרמ"מ קארפ - הלכות חג בחג יו"ט ח"ב עמ' פ"ב והגר"ע יוסף שו"ת יחיה דעת ח"א סי' צ"א). וי"א דאם התחיל לומר "ותתן לנו ד' אלוֹקינו (אע"פ שעדין לא הזכיר שם ד' של סיום הברכה) שוב אין להחמיר על עצמו לחזור ולומר "ותודיענו" (מטה אפרים תקצ"ט ז'). וכן הורה הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'שולחן שלמה' יו"ט וחיה"מ דיני קידוש והבדלה אות ד' עמ' קכ"ו. ויעו"י הערה (רס"ב). ועכ"פ (לכו"ע) לאחר שכבר הזכיר שם ד' של סיום הברכה לא יחזור (מפני שמזכיר אח"כ הבדלה על הכוס בקידוש) (משנ"ב תצ"א סק"ד וביאה"ל רצ"ד - א' ד"ה ואם טעה).

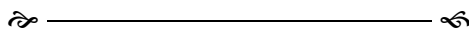
קנא. שכח לומר ותודיענו, וטעם אחרי התפילה קודם שאמר הקידוש של יקנה"ז, צריך לחזור לראש התפילה (כמו בשוכח אתה חוננתנו במוצש"ק וטעם קודם הבדלה) (ביאה"ל רצ"ד - א' ד"ה ואם טעה).

קידוש ליל ב' דר"ה החל במוצש"ש - סדר יקנה"ז

קנב. בשנה זו שחל יום ב' דראש השנה במוצש"ש עושים קידוש והבדלה יחד (סדר יקנה"ז - יין קידוש נר הבדלה זמן): בתחילה ברכת היין ('בורא פרי הגפן') וקידוש (ברכת 'אשר בחר בנו' וכו'), אח"כ נר (ברכת 'בורא מאורי האש'), הבדלה (ברכת 'המבדיל בין קודש לחול' וכו'), וזמן (ברכת 'שהחיינו') ואין מברכין על בשמים (רס"ב). וחותרם את הברכה באמירת 'המבדיל בין קדש לקדש'. ואומרים הבדלה זו מיושב (כמו הקידוש) (שו"ע תע"ג א' ומשנ"ב ס"ק ג', וסי' רצ"ו ס"ק כ"ח, ומטה אפרים ת"ר ב').

קנג. בליל יו"ט שהוא ג"כ מוצש"ש אין נוהגים למלאות כוס ההבדלה על כל גדותיו באופן שישפך על הארץ כבכל מוצש"ש (משום דעתה הוא ליל יו"ט דאסור בהרוחת שכר והו"ל בזיון לקדושת יו"ט) (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - שולחן שלמה הל' יו"ט וחיה"מ דיני קידוש והבדלה סק"ט עמ' קכ"ז).

קנד. אע"ג שבכל מוצש"ש מהדרים לברך "בורא מאורי האש" על אבוקה, מ"מ בהבדלה זו י"א דאסור לחבר שתי הנרות (או השלהבות) כאחד (רס"ב). ואפשר לברך הברכה על נר אחד שהודלק להאיר. ויכול לברך על הנרות שהודלקו לכבוד יו"ט (רס"ב). וי"א דאין לחבר שתי נרות כאחד, אבל יקרבם זה לזה במידת האפשר שלא יגע האור זה בזה (כ"ד הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, דס"ל דאין לחבר משום שאם יחברם קרוב הדבר שיכשל באיסור יו"ט כגון גרם כיבוי ע"י טפטוף השעווה (רס"ב) ומ"מ ס"ל דאם בכל זאת נגעו הלהבות זה בזה, מותר להפרידם (רס"ב) (שולחן שלמה יו"ט וחיה"מ דיני קידוש והבדלה סק"י עמ' קכ"ז). וי"א דמותר לקרב שתי נרות יחדיו כדי לברך ברכת מאורי האש על האבוקה כדינו בכל מוצש"ק, [ומותר אח"כ להפרידם] (ואדם אחר יחזיק לפניו הנרות, שהרי המקדש מחזיק הכוס) (כ"כ היסוד ושורש העבודה שער התשיעי סוף פרק ה' ומשם באלף המגן סי' ת"ר סק"ג. וכן נהג הקה"י זצ"ל ולא חשש אח"כ על הפרדת הנרות אפי' שהיתה להבה גדולה בחיבור הנרות יחדיו - ארחות רבינו ח"ב עמ' קי"א). ויש הסובר דצריך לקרב הלהבות של שתי הנרות אהדדי משום אבוקה, ומותר אח"כ להפרידם אלא שלכתחילה יזהר שלא תגענה הנרות עצמן אהדדי (משום מדבק) כ"א רק הלהבות, אכן גם אם נגעו הנרות עצמן רשאי להפרידם (רס"ב) (הגר"ש אלישיב זצ"ל - ספר יו"ט שני כהלכתו' להגר"י פריד עמ' מ"ב הערה ס"ח). ויש המכניסים מערב יו"ט ראשון נר אבוקה קטן בפמות לברכת מאורי האש, ומקיימים הבדלה באבוקה שהיא מצוה מן המובחר (ומינחים לו לדלוק עד תומו), ומפקי נפשי' מפלוגתא (רס"ט).

(רסב) וצ"ב דמאי שנא מדין השוכח "אתה חוננתנו" דיכול לאמרו כל שלא סיים הברכה. וכבר עמדו בזה הדברי יציב סי' רי"ג לאדמו"ר מצאנז זצ"ל, והגר"ש ואזנר זצ"ל בשבט הלוי ח"ט סי' כ"ב אות ב' יעו"י מש"כ בזה. וכן הגר"ע יוסף זצ"ל בשו"ת יחיה דעת ח"א סי' כ"א יעו"י מש"כ בזה. אכן למעשה הורה שם לא כן וכהנ"ל, וכן עמד בזה הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שם, אך סיים שם "מ"מ כבר הורה זקן" (בעל המטה אפרים).

(רסג) כבכל מוצש"ש ליו"ט, והוא משום דענין הבשמים הוא כדי להשיב את הנפש שכואבת על הנשמה היתירה שניטלה ממנו אחר שבת, אכן ביו"ט יש מאכלים טובים המישיבים דעתו כמו בשמים (משנ"ב תצ"א ס"ק ג').

(רסד) משום דבהכרח אח"כ יפרידם, ולהפרידם הוי איסור משום מכבה דומיא דמה שמבואר בשו"ע תק"ב - ב' ובמשנ"ב שם סק"ט דעצים שהודלקו במדורה, כל עץ שאחזה בו האש אסור להוציאו מהמדורה, דבזה ממעט את האש של האגודה כולה. ויעו"י ש עוד במשנ"ב סק"כ דאפי' אם אינו מתכוין לשומטו בשביל שיכבה אלא כדי להאיר לפניו יש מחמירין ונכון להחמיר עכ"ד. וכ"ד הגר"י פ"ש זצ"ל דאין לקרב שתי הנרות יחדיו משום האי טעמא. וטעם נוסף לזה משום שמטה את הנרות בשעה שמקרבן זה לזה, ועי"ז נשפך השעווה הנימוחה מעל הנר והוי גרם כיבוי דאסור לדעת הרא"ש בפ"ב דביצה (סי' י"ז) יעו"י ביאה"ל תקי"ד ד"ה 'ויכבה'. עכ"ד (הליכות אבן ישראל) ח"א עמ' רע"ג). וכע"ז דעת הגר"י זצ"ל דאסור לחבר ב' הנרות יחדיו דחיישין לכיבוי (ספר יו"ט שני כהלכתו' להגר"י פריד עמ' מ"א מספר הל' שבת להגר"ש איידר עמ' רס"ג הערה ל"ד). וכע"ז דעת הגר"ש דבליצקי זצ"ל דטוב שלא לקרב שתי נרות זה אל זה ולהפרידם אח"כ, ויברך על נר שהודלק להאיר (קיצור הל' מועדים עמ' ס"ב).

(רסה) יעו"י שו"ע רח"צ - ב' דאבוקה אינו אלא למצוה מן המובחר. ויעו"י שו"ע שם ומשנ"ב שם סק"ז דכל נר שהודלק להאיר אפשר לברך עליו ברכה זו. ע"כ. ונרות שהודלקו לכבוד יו"ט דינם כנרות שהודלקו להאיר. וכ"נ הגר"י פ"ש זצ"ל לברך הברכה על נרות שהודלקו לכבוד יו"ט, בלא לקרב הנרות כלל זה לזה (הליכות אבן ישראל) ח"א עמ' רע"ג). וכן נהג הגר"ש ואזנר זצ"ל (ספר מבית לוי עמ' תמ"ב). ויעו"י עוד 'אור לציון' ח"ג פ"ח אות ו' דאפשר לברך על נרות שהודלקו לכבוד יו"ט להאיר משום שלו' בית, שדינם כהודלקו להאיר.

(רסו) לדעת הרא"ש בפ"ב דביצה (סי' י"ז) דגרם כיבוי אסור ביו"ט וכל דאתי לידי תקלה לא מהדרינן בתר אבוקה.

(רסז) דאין בהפרדתם שום איסור כיון שנשארו דולקים כמו שהיו (הגרש"ז זצ"ל שם).

(רסה) וביאר הגר"י זצ"ל דינו דומה למדורת עצים שאסור להוציא עץ אחד משום כיבוי (כמבואר בסי' תק"ב ב' ומשנ"ב שם סק"ט) דשאני התם שנתחברו העצים יחד לשם עשיית מדורה ממש, וכשנוטל אחד מהם ממעט המדורה דאסור לעשות כן משום כיבוי, משא"כ הכא שרק נתקרב אהדדי לקיים מעלת אבוקה דלזה סגי לן קריבת הלהבות כדי שיהא ריבוי אורות לברכת מאורי האש, ולא בעינן עשיית מדורה ממש, וכיון דלא נתחברו ממש אין עליה שם מדורה לענין כיבוי, ואפי' אם בדיעבד נגעו הפתילות זו בזו, רשאי להפרידם. וכמו"כ אין לחשוש שמא יטה את הנרות כדי לקרב הלהבות אהדדי ויטפטף קצת מן השעווה ויהא גרם כיבוי לדעת הרא"ש (פ"ב דביצה סי' י"ז).

קנה. טעה ובירך על הבשמים בהבדלה זו, יש המצדד דא"ז הפסק (כיון דהוי כיבוד להמצוה. וגם יש מבני ספרד שמברכים בברית מילה ברכה זו לאחר ברכת בורא ברי הגפן) (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - שולחן שלמה יו"ט וחוה"מ דיני קידוש והבדלה סק"ג).

קנו. הטועה וחותם המבדיל 'בין קודש לחול' לא יצא יד"ח (דהו"ל משנה ממטבע שטבעו חכמים, וצריך לחזור ולהבדיל) (שבט הלוי חלק ח' סימן קי"ח, וכ"ד הקה"י זצ"ל - ארחות רבינו ח"ב עמ' קי"א, והגר"נ גשטטנר זצ"ל - להורות נתן חלק י"א סי' ל"א, וכ"ה בשמירת שבת כהלכתה ח"ב פרק ס"ב סעיף כ"א עמ' רע"ז). ומ"מ ברכת הגפן אי"צ לברך שנית אם לא הסיח דעתו מברכה זו, ולא הפסיק בדיבור שאינו מענין הקידוש וההבדלה (ואם הסיח דעתו מברכה זו, או הפסיק בדיבור שאינו מענין הקידוש וההבדלה, חוזר לברך ברכת הגפן וברכת המבדיל בין קודש לקודש), ובכל ענין אינו חוזר על ברכת הקידוש ולא על ברכת הנר ולא על ברכת שהחיינו (שמירת שבת כהלכתה שם, וכן כתב הגר"ש ואזנר זצ"ל שם לצד א' יעו"ש^(ר)). ואם נזכר בתוך כדי דיבור (שלא שהה משסיים 'בין קודש לחול' כדי אמירת ג' תיבות 'שלו' עליך רבי') ועדיין לא דיבר, ואמר 'בין קודש לקדש' יצא יד"ח (כמו דמהני בכ"מ יעו"י שו"ע תקפ"ב ב' ומשנ"ב שם סק"ז, ושו"ע תפ"ז א' ומשנ"ב שם סק"ה ועוד הרבה).

קנו. מאחר דיש דעות דס"ל דא"צ לברך שהחיינו בליל ב' דר"ה (דשני ימי ר"ה קדושה אחת הן וכבר בירך בליל א' דר"ה), לפיכך בשעת הקידוש של ליל שני ילבש המקדש בגד חדש, או יניח על השלחן בשעת הקידוש פרי חדש שעוד לא בירך עליו שהחיינו, ובשעת ברכת שהחיינו יכוון על הזמן וגם על הבגד או הפרי החדש, ובכך מוציא עצמו ממחלוקת ומספק ברכה (שו"ע ורמ"א ת"ר ב' ו'מטה אפרים' שם סי"ג).

קנה. כשאין למקדש פרי חדש, אבל אחד מבני הבית לא ראה עדיין איזה פרי, יברך אותו אחד שהחיינו (אע"פ שאין לפניו כוס^(רע"א)) ויוציא את המקדש ושאר בני הבית (ויענו אמן אחר הברכה) (כן היה המעשה אצל המהרי"ל דיסקין זצ"ל - הובא בשו"ת מהרי"ל דיסקין קונטרס אחרון אות פ"א)^(רע"ב).

קנט. אם אין מצוי לו בגד חדש או פרי חדש מ"מ מברך שהחיינו בקידוש (דאף קדושה אחת היא מ"מ שני ימים הם) (שו"ע ת"ר ב' ומשנ"ב סק"ה), וי"א דאף לכתחילה אין להקפיד על פרי חדש (ברכי יוסף ת"ר אות ב', וכ"ה בשער הכוונות דאין צריך לחפש אחר פרי חדש כלל, וכ"ה במעשה רב אות ר"ג - הו"ד בכ"פ החיים ת"ר ד').

קס. יש להזהיר לכוון בברכת שהחיינו (בליל שני) על הזמן של ראש השנה. אלא שיוסיפו לכוון גם על הפרי או הבגד החדש^(רע"ג), (שאם יטעו ויכוונו על הפרי בלבד הרי הם מפסיקים בין ברכת היין לטעימה). ומ"מ בדיעבד אם כווננו כך, אי"צ לברך שנית על היין^(רע"ד) (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ע' ט"ו).

קסא. אשה שבירכה שהחיינו בהדלקת הנרות ורוצה לשתות מכוס הקידוש לא תענה אמן על ברכת שהחיינו שבקידוש (דהוי הפסק בין ברכת הגפן לשתיה) (הגר"ש אלישיב זצ"ל - 'באר ישראל' ע' ל"ג, 'שבט הלוי' ח"ג סי' ס"ט, והגר"ש דבליצקי זצ"ל - 'קיצור הלכות מועדים' ע' כ"ו, ס"ג). ובדיעבד אם ענתה, יכולה לשתות (הגר"ש אלישיב זצ"ל - שם, והגר"ש דבליצקי זצ"ל - שם).

קסב. המקדש שבירך שהחיינו צריך לטעום מהפרי החדש, והעולם נוהגים שכל אחד מבני הבית אוכל ממנו, ובאמת שאין צורך בדבר דכל עיקרו בא רק להסתלק מספק ברכה (מטה אפרים' ת"ר ו').

קסג. אם מניח פרי חדש לצאת בו מספק ברכת שהחיינו, י"א דתיכף אחר ששתה מכוס הקידוש יברך על הפרי ברכה הראויה לו ויטעם ממנו^(רע"ה) ורק אח"כ יטול ידיו לסעודה (כדי שלא יהא הפסק בין ההחיינו לאכילה, לדידן דנוהגין לברך שהחיינו בשעת האכילה) (מטה אפרים' ת"ר ו' ומחצה"ש שם וכן נהג הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - 'הליכות שלמה' ע' ט"ז הע' 91). אכן המנהג הוא שאין מקפידין לאוכלו מיד לאחר קידוש אלא אוכלים את הפרי החדש בתוך הסעודה (דמדינא מברכים שהחיינו על היום, ורק לצאת ידי חובת שאר השיטות מוסיפים פרי חדש, ולזה סגי כשבירך שהחיינו בשעת הראיה דכתב הרמ"א (סי' רכ"ג) שהמברך שהחיינו בשעת הראיה לכו"ע יצא) (יעו"י 'כף החיים' ת"ר ס"ק ר', וכ"ה בהלכות חג בחג ע' ר"מ והביא שם דכן שמע מהגרי"ש אלישיב זצ"ל, וכן דעת יבלחט"א הגר"ח קניבסקי - 'ימי הרחמים' ע' פ"ט, וכן נהג הגר"ש ואזנר זצ"ל מחשש הפסק בין קידוש לסעודה - ספר 'מבית לוי' ע' י"ח הע' י"ז).

❧ ❧ ❧

קסד. יש נוהגים לעשות כל הסימנים גם בלילה השני (מטה אפרים' ת"ר י"ד, שו"ע תקפ"ג, 'מורה באצבע' סי' ט' רס"ו, וכן נהגו בבית הגרי"י פישר זצ"ל - 'הליכות אבן ישראל' ח"ב ע' כ"ו, וכ"ה הגרי"ש אלישיב זצ"ל - 'איש על העדה' ע' ר"ב, וכ"ה הגר"ש ואזנר זצ"ל, ויבלחט"א הגר"ח קניבסקי שליט"א - 'ימי הרחמים' ע' קט"ו). ויש שאין נוהגים בהם חוץ מטיבול פרוסת המוציא ברבש (אלף המגן' ת"ר סק"ט).

❧ ❧ ❧

❖ בכל מוצאי שבת היו מתפללים תפילת מעריב בבית מרן הגרי"ז זצ"ל כאשר הבית עדיין חשוך, מלבד מנורה אחת שהיתה דולקת כל השבת. אולם במוצאי ר"ה, הורה מרן הגרי"ז זצ"ל לחפש מאן דהוא שאצלו כבר מוצאי שבת, כדי שהוא ידליק את האור בחדר, בטרם התפללו מעריב. – ואמר (מתורגם ללשון הק') **"כל השנה אפשר עוד להעביר על הכוונה של כמה תיבות מן התפילה, אבל היום!!!.... וצריך לכוין ביותר מעריב."**

❧ ❧ ❧

^(יז) דכיון שאינו מחזיקם כן זמן רב מסתמא לא יטפטפו, ועוד כיון שעיקר איסור גרם כיבוי ביו"ט אינו אלא מדרבנן כיון דהוי משאצל"ג, ועוד דלא הוי פס"ר שיטפטף אי"צ לחוש לזה מלקרבם אהדדי. עכ"ד (ספר יו"ט שני כהלכתו שם).

(רסט) מנהג הגר"ש ואזנר זצ"ל בברכת מאורי האש (שבקידוש של יקנה"ז) שלא להסתכל בצפרניים אלא ה' מביט בנרות בשעת הברכה (ספר מבית לוי עמ' תמ"ב) וכן ה' מנהג הגרי"י פישר זצ"ל בקידוש זה, שלא ה' מתקרב לנרות אלא מברך במקום עמידתו אע"פ שהנרות היו מרחוק קצת (הליכות אבן ישראל ח"א עמ' עד"ר).

(רע) דהנה בשו"ע רח"צ - ה' פסק דאין מברכים במוצ"ש ברכת מאורי האש על נר שהודלק בשבת באיסור, ואינו יוצא בזה אפי' בדיעבד. ובביאה"ל שם ד"ה "אין מברכין" הביא לחידושי רעק"א דאם בכ"ז בירך ע"ז ברכת מאורי האש, כיון שלא יצא יד"ח בברכה זו, ממילא ברכה זו הוי הפסק בין ברכת בורא פרי הגפן לטעימה, ויצטרך לברך שנית ברכת בורא פרי הגפן. – ולכא"ו ה"ה הכא שחתם 'בין קודש לחול' דלא יצא יד"ח הבדלה, יצטרך לחזור ג"כ לברך הגפן. – אמנם יעו"ש בשבט הלוי דכתב דאפ"ל דשאני הכא דהזכרת 'בין קודש לחול' בליל מוצ"ש אינה הזכרה פסולה – שהרי מזכירים אותה בנוסח ההבדלה, ועל כן אפ"ל דאינה הפסק גמור ואע"פ שצריך לברך שוב, מ"מ מה שהזכיר בתחילה לא יחשב כהפסק. וסיים בשבט הלוי שם ד"מ"מ עדיין צל"ע בזה".

(רעא) דהא קי"ל דאומר 'זמן' אף בשוק (מהרי"ל שם).

(רעב) וסיים שם המהרי"ל "ולרווחא דמילתא ציווית לו לכוון ולשתות מכוס" (שם).

(רעג) כע"ז במטה אפרים (ת"ר י"ג) "בשעת ברכת שהחיינו לא יכוון על הבגד או פרי חדש בלבד אלא יכוון על שמחת יו"ט שהגיע עכשיו ועל שמחת הבגד או הפרי שהגיע לו השמחה עכשיו.

(רעד) דאזלינן בתר מחשבתו ודעתו, וכיוון שלפי טעותו חשב שבכדי שהקידוש יעלה יפה צריך לברך ג"כ שהחיינו על פרי חדש, א"כ לא הסיח דעתו מן הקידוש ולא חשיב הפסק (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל 'הליכות שלמה' ע' י"ח ב'דבר הלכה' שם, ויעו"ש עוד מש"כ להוכיח כן).

(רעה) ואם אוכל ממנו כזית, צריך לברך ברכה אחרונה קודם נט"י (מטה אפרים' ת"ר י') [אמנם אם יאכל ליפתן וכדו' בתוך הסעודה וכשבירך על הפרי החדש כיוון לפטור את הליפתן אי"צ לברך ברכה אחרונה - 'הליכות שלמה' ע' י"ג ב'ארחות הלכה' 72 ע"פ משנ"ב קע"ו סק"ב אות א'].

בכל מילה ומילה מן התפילה.. ואת זה אפשר להשיג יותר טוב ע"י תפילה מתוך חסידות, ועל כן הורה לחפש אדם שידליק את האור בחדר
(עובדות ונהגות לבית בריסק' ח"א עמ' רכ"א בשם גאון אחד).

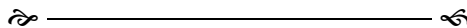
קסה. במנחה של ערב שבת שובה אין אומרים 'אבינו מלכנו' (שעה צ"ת תקפ"ד אות ז').

שבת שובה

◇ ביסושה"ע (שער י"א פ"ה) הביא בשם האר"זל "שבת תשובה... יזהר בו אדם מאוד ולמאוד לשמור ולעשות אותו כהלכתו בכל פרטיו ודקדוקיו, וגם מלדבר בו שיחת חולין ח"ו, וגם לטהר רעיוניו ומחשבותיו שלא יחשוב בעניני עוה"ז כלל וכלל, רק ביראת ד' כל היום, ואז מוחלין לו על כל מה שחטא בכל שבתות השנה מיום הולדו ועד עתה" עכ"ל. וכ"ה במשנ"ב (תר"ג סק"ב בשם היערות דבש ח"א דרוש א') לגבי כל ז' ימים שבין ר"ה ליוה"כ שהם כנגד ז' ימי השבוע ובכל יום יעשה תשובה על אותו יום, דרך משל יום א' יעשה תשובה על מה שחטא כל ימיו ביום א' וכן ביום ב' וכן בכל ה' ימים. עכ"ד. (ומבואר מדברי האר"זל והיער"ד שבו ימים שבין ר"ה ויה"כ יכול לתקן את אותו יום שבכל ימי חייו משא"כ בו ימים אחרונים של השנה מתקן בכל יום רק את אותו יום שבכל השנה – הגר"ח קרלינשטיין זצ"ל). ובספר 'חוקת עולם' (עמ' י"ב י"ג) כתב "ואנכי הנהגתי בעשיית בל"ג לפרט כפה בכל תפילות השמו"ע ב"שומע תפילה" באמירת הוידי הקצר, בקטע "ותכפר לי": "ובפרט על כל מה שחטאתי לפניך בכל ימי חיי, ביום ראשון בשבת או ביום שני בשבת וכו', כל ימי חיי ובכל הגלגולים שעברו".

◇ בכרכי יוסף (סי' תר"ב אות ב') כתב "מאוד צריך לזהר בשבת זה בכל פרטי חומרי שבת כי רבו, ובפרט ברוב דברים, ומלאכת עכו"ם אשר הן בעון מקילים בשאר שבתות" (י"ט), עכ"ל. ויתקיים בו מש"כ בשבת (קה): "אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן כל המשמר שבת כהלכתו, אפילו עובד ע"ז כדור אנוש, מוחלין לו". ובספר "לנפש תדרשנו" (להגדר"ש דבליצקי זצ"ל עמ' צ"ב) הביא דיש לידע ש'בהלכתו' כולל בתוכו שמירת שבת במעשה, בדיבור ובמחשבה. במעשה – הוא כמש"כ ה'מרגניתא טבא' לקדוש ד' רבי יהונתן משה דובער הלוי זצ"ל (אות ל') שלא להזיז ידיו בשבת וי"ט ובמועד לשום פעולה אם לא יחקור מתחילה וישים אל לבו אם אין בו חשש איסור שבת וי"ט ומועד ח"ו. בדיבור – לא מיעביא שלא ידבר בדברי משא ומתן או מענייני מלאכות שיעשה למחר, אלא אפילו בדברי חול בעלמא אסור להרבות ומותר רק מה שנצרך מאוד, וזה אינו מידת חסידות אלא דין גמור מדינא דגמרא (שבת ק"ג:) דילפי' שם 'ודבר דבר' שלא יהא דיבורך של שבת כדיבורך של חול ולדעת תוס' (שם), הרמב"ן, הרשב"א, הרא"ש, הריטב"א והר"ן, כוונת הגמ' דיש חיוב גמור למעט בדיבורי חולין בשבת. וכע"ז במאורי שם "שלא יוציא דבריו לבטלה ובעסקי הבאי... אלא בדברי תורה, ואם אינו כדאי לדברי תורה יתעסק בנפלאות ה' ובמצוותיו וכיוצ"ב בענינים אלו" וכך פסק השו"ע (ש"ז א') דאסור להרבות בשבת בשיחת דברים בטלים, (א. ה. אמנם ברמ"א (שם) כתב שבני אדם שסיפור שמעויות ודברי חידושים הוא עונג להם, מותר לספרם בשבת כמו בחול. אכן במשנ"ב (שם סק"ה) כתב "ולאו משנת חסידים היא, והנשמר מלדבר דברי חול קדוש יאמר לו" (י"ט). והוזהר"ק קרא למי שאינם זכירים בזה בשם מחללי שבת קודש" (י"ט). וכבר כתב ע"ז בהחיד"א (לב דוד פכ"א) דמה שחוטאים בזה הוא קרוב לשוגג שאינם יודעים שזהו איסור גמור וכל הספרים ראשונים ואחרונים וספרי מוסר ועבודה וקבלה כולם מזהירים אודות איסור זה ואכתמ"ל.

וביסושה"ע (ח"א שער ח' פ"א) כתב ד"אף מי שהוא צדיק בדרכיו וחסיד בכל מעשיו אך שאינו נזהר בדיבורו בשבת, דבר שפתים אך למחסור שאין לו חלק כלל בהקב"ה ובישראל עם קדוש... לכן בין תבין את אשר לפניך וחוס נא על נפשך היקרה, שישאר חלקך בקב"ה ית"ש ובעם קדוש הישראלי, מנה מנה ותקיל במאזנים דברייך ומחשבותיך בשב"ק, דחינו כן יבוא דברייך אשר יצא מפיד, טרם יוציאם, יביאם לשקול במאזני שכלו אם הדיבור הוא של מצוה או מחשבה קדושה בדברי תורה או בעבודת הכוה"ק ידבר ויחשב, אך אם יראה בעיני שכלו שהדיבור אין בהם קדושה ומחשבה שאינה של קדושה שמור רגליך מלכד ח"ו, והוי בורח מהם כמו שבורחין מן הדוב ומן הארי, ואין יתרון לאדם בכל עמלו ביום הקדוש, רק ביראת ד' כל היום יהנו רוממות קל בגרונם בשירות ותשבחות ובתורתו יהנה יומם ולילה כמבואר במאמר הזוה"ק דפרשת בשלח ופרשת ויקהל". עכ"ל. והגר"א זי"ע באגרתו כתב "ובשבת וביו"ט אל תדברו כלל מדברים שאינם נצרכים מאוד, וגם בדברים הנצרכים למאוד תקצרו מאוד, כי קדושת שבת גדולה מאוד ובקושי התירו לומר שלו' בשבת, ראה בדיבור אחד כמה החמירו". וכן במעשה רב אות ק"מ איתא "שבת לשמור מאד שלא לדבר כ"א דברי תורה". – ובפלא יועץ (שבת) כתב "אמנם גדול הכאב כי יש מי שלא נזהר מלדבר דברי חול בשבת ורחמנא אמר ודבר דבר וכו' והמונן העם לא ידעו ולא יבינו ולא יאמינו שהמדבר דברי חול בשבת חשוב חילול שבת" וכו'. יעו"ש. ואף אם באים לאדם אורחים בשבת ומוכרח לכבודם לדבר כמה דיבורים משום 'בין אדם לחבירו', דוהו מותר כמש"כ המנהג שבת (שיורי המנהג שם לסי' ע"ב פק"ז יעו"ש מה שצידד לדמות זה לפניו האוצר מפני האורחים) מ"מ יתחזק מאוד שלא להמשיך בדברים יתרים ורק יעבור לנושא שבדברי תורה, ועל כן ראוי מאוד שכל אדם יכין לעצמו תמיד דברים קלים בפרשת השבוע וכיוצ"ב שיהיו מוכנים אצלו לדבר בהם ולא יצטרך לדבר דברי חול. (א. ה. וכידוע הגר"ש דבליצקי זצ"ל מחבר ספר זה לא דיבר שיחת חולין בשבת וי"ט למעלה מ-50 שנה!!!). ויעו"י הערה (י"ט). ובמחשבה – כמש"כ במרגניתא (שם אות ל"א) לעלות בכל שבת במחשבתו קדושת היום ולא ישכח

(רעו) וב'כף החיים' שם אות ח' הוסיף ע"ז "ור"ל ע"י שיזהר בשבת זו יתרגל ליזהר בכל שבתות השנה כי מאי שנא".
(רעו) ובמשנ"ב (סי' ש"ז ס"ק כ"ז) כתב בשם המגיד משנה (אף כלפי שאר ימות השבוע) "שאין שיחה בטילה ראוי ליראי חטא".
(רעו) ובקיצור ראשית חכמה (פ"ד שער הקדושה) הביא כן מהמדרש תנחומא פרשת בראשית סי' ב' "אימיה דרשב"י כד הוה ממלא מיליה סגי בשבת, אמר לה אימי שבת הוא, ושתקת". ואמרו במדרש (ירושלמי שבת פט"ו ה"ג) "מה הקב"ה שבת מדיבור אף אתה שבות מדיבור שנאמר וישבות ביום השביעי והוא שבייתה מדיבור גם האדם כיוצ"ב" עכ"ל.

(רעו) מן הראוי להעתיק כאן מתו"ד הגר"ש דבליצקי זצ"ל במכתבו המובא בס' 'שומע ומוסיף' (שוב"ם ט"ו בשבט ה'תשע"ח עמ' ס"ט): "הנה בנוגע לשמירת הדיבור, לא מביעא מדיבורים אסורים אלא אף מדברים בטלים ההורסים כל עבודת ה', אין הכוונה להיות מנותק ח"ו מהמשפחה ומהאנשים בחוץ, דהרי חז"ל אמרו לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות, וכמו כן עלולה דרך כזאת להביא האדם ליד תכונות ומדות רעות של אנוכיות וקמצנות וכו', כי יחשוש מלדבר דבריו אולי הם דברים בטלים וממילא יפסיק כל התעניינות בזולת וכו' והרי זה כבר דבר מצוי... שיכול אדם להתפלל על יד חברו ימים ושנים מבלי לדעת אפי' מה שמו ומה מצב פרנסתו ואולי צריך לעזרה... ואם יצדיק דרכו על ידי שיחפה אותה במעטה שאינו מדבר דברים בטלים, הרי לאן יגיע. ואם כן צריך אדם עובד ה' לשום דרכיו בכל הנהגותיו וגם בעניני זה שהוא אמנם דבר קשה ולא קל לבל יטה מדרך הישרה, אבל כשאדם מוסר נפשו ה' ית' בודאי עוזר לו. וראשית כל לגבי משפחתו ובפרט אשתו והילדים אשר בבית, הנה בודאי זכורה הגמרא בתענית מהנהו תרי גברי שזכו לעוה"ב ע"י שהיו גברי בדיחי וכל מי שהיה בצער הם היו מבדחים אותו ע"י דיבורם, וזה נוגע גם בעיקר לאשה בבית כי כל מה שהבעל מדבר איתה וכמובן דיבורים נקיים מכל חשש איסור ורצוי גם שלא מבני אדם אחרים (כמו שזה מובא באות א' במרגניתא טבא לר' יהונתן מוואלין זצוק"ל, וכן כתבו הרבה גדולים

בו כמ"ש "זכור את יום השבת לקדשו". וכבר האריך בזה במנחת שבת (פי' א' סק"א) בחיוב הגדול שלא יסח דעתו מקדושת ומורא השבת במשך כל היום, וכ"ה דעת היראים (פי' ת"י) שכתב ז"ל "כשם שצוה הקב"ה לתת מורא למקדש כך צוה הקב"ה לתת מורא לשבת שהרי הוקשו זה לזה וכו' ומהו מורא שבת שיחשוב האדם בלבבו לכבד את השבת ולשמור אותו ולהיות חרד על הדבר". עכ"ל. (ובדמאי פ"ד מ"א שאפילו עם הארץ אימת שבת עליו ולא משקר בשבת). ובמנחת שבת (פי' ע"ב סק"ב) הביא בשם השל"ה הק' דצריך אדם לדקדק במעשיו בשבת יותר מבימי החול ויחיה יותר ירא וחרד וכו' גם יחמיר יותר בספיקא דספיקא באיסורים, ועונש על העבירה בשבת הוא כפול ומכופל יותר. עכ"ל. – על כן עלינו להתאמץ מאוד לפחות בשבת שובת לשמור אותה בג' דברים הנ"ל ועי' זה זאת מזבח כפרה עבורינו ועי' כך נתחזק אף לשבתות של שאר ימות השנה. ע"כ מספר 'לנפש תדרשנו'.

◊ "כשנתמנתי לרב, דרשתי בכל שבת שובת להזהיר את העם שילמדו בעשרת ימי תשובה התרי"ג מצות בבינה ובכוונה, למען דעת כל אחד לחשוב עם קונוהו יתברך שמו" (האדרת זצ"ל – 'נפש דוד' עמ' מ"ה).

◊ .... בשעה שחכם יושב ודורש (ובדברי אגדה) אני מוחל ומכפר עונותיהם של ישראל, ולא עוד אלא בשעה שעונין אמן יהא שמיא רבא מברך, אפילו נחתם גזר דינם אני מוחל ומכפר להם עונותיהם (מדרש משלי פרשה י). [והגר"ש דבליצקי זצ"ל נהג להזכיר מדרש זה לאחר דרשתו ביום א' דר"ה].

קסו. נוהגים שאין נער אומר הפטרה 'שובה ישראל' (משנ"ב תר"ב סק"א ובס"י רפ"ב ס"ק כ"ג).

קסז. בשבת שבין ר"ה ליוה"כ פ' המנהג לומר 'צדקתך' (רמ"א תר"ב).

המעביר על מידותיו ניצול מהדין, מוחלין עוונותיו ומאריך ימים

◊ איתא בזוה"ק (פרשת מקץ דף ר"א ע"ב ע"פ תרגום ופי' הסולם) רבי אבא היה יושב בפתח שער העיר לוד. ראה אדם אחד שהיה בא ויושב על בליטה שהיתה בולטת מצד החר, והיה עיף מן הדרך וישוב וישן שם. בתוך כך ראה נחש אחד שהיה בא אצלו, ויצא שרץ שנקרא 'קוסטפא דגורדנא' והרג את הנחש. כשהקיץ האדם ראה את הנחש למולו שהיה מת. קם האדם ונפלה הבליטה שהיה יושב עליה, אל העמק שמתחתיה, כי נקרעה מן החר והאדם ניצל, כי אם היה מאחר רגע מלקום היה נופל ביחד עם הבליטה אל העמק והיה נהרג. בא אליו ר' אבא אמר לו אמור לי מה מעשיך כי הקב"ה חקרה אליך שני נסים אלו שהצילו מן הנחש, ומן הבליטה שנפלה, לא היו בחנם. א"ל החו"א בר נש: כל ימי לא עשה לי אדם רעה שלא נתרציתי עמו ומחלתי לו. ועוד אם לא יכלתי להתרצות עמו לא עליתי על מטתי מטרם שמחלתי לו ולכל אלו שציערו לי, ולא נטרתי לו שנאה כל היום על אותו רע שעשה לי. ולא די לי זה, אלא עוד שמאותו יום וחללה השתדלתי לעשות להם טובות. בכה ר' אבא ואמר גדולים מעשיו של זה מיוסף כי ביוסף העושי רעה היו אחיו, ודאי שהיה לו לרחם עליהם מחמת האהבה, אבל מה שעשה זה – שעשה כן עם כל בני אדם הוא גדול מיוסף, ראוי הוא שהקב"ה יקרה לו גם על נס.

◊ כתב החיד"א זיע"א (בספרו 'פתח עינים' סוף מס' קידושין) ז"ל "מי שמבזה חבירו, וחבירו שותק, בזה מתקן נפשו הנעלב, ומתכפרין לו עוונותיו, ונמצא העולם הוא טוב שברופאים – רפואת הנפש והוא לגיהנום, ויורש חלק גיהנום מהנעלב, והנעלב שהוא מתרפא, יורש חלק העולם בגן עדן" עכ"ל. וכ"ה להדיא בדברי נכד הרמב"ם רבינו דוד הנגיד ז"ל בפירושו למס' אבות (פ"א מ"ז ע"י י"ז), זל"ש "ספרו עליהם השל"ו שהי' גביר אחד שדיבר על חכם אחד דברים רעים, והחכם לא רצה להשיב לו, וכשבא החכם לביתו, שלח לאותו גביר מנחה חשובה. וידע בן החכם הנ"ל מה שעשה הגביר, ואמר הכן לאביו, תימה עליך אבי, האם לא הספיק מה שהגביר דיבר עליך דברים לא טובים, אלא עוד אתה שולח לו מנחה? – ופגש הגביר בחכם בדרך, ואמר לו, על מה זה הטורח? ואמר לו החכם ראוייה לך המנחה, לפי שאתה חקלת מעלי העוונות שהיו עלי, ואיך לא אתן לך מתנה. וכששמע הגביר זאת, נתבייש מהחכם. ראה אתה בן אדם מעלת מי שישמע חרפתו וישתוק, אפילו העוונות שיש עליו יקחם ממנו המחפר" עכ"ל.

◊ "מה גדול כוחו של המעביר על מדותיו, שלא רק שניצול ממה שדנים עליו מיתה, אלא שגם אחרי גזר הדין שהבי"ד כבר דן בו וגזר עליו מיתה, אעפ"כ, כיון שהוא מעביר על מדותיו הריהו זוכה לינצל גם אחרי גמר דין (כמבואר במעשה דר' פפא, ר"ה י"ז) ודאי שבמדה זו אפשר לזכות לפני גמר דין לשנה טובה ומבורכת ולחיים טובים" (הגר"ש שפירא זצ"ל – זהב משבא מאמרים עמ' ק"נ).

◊ "אם אירע לו שהתנהג עמו חבירו באיזה דבר שלא כהוגן, אעפ"כ צריך להזהר שלא לנקום ממנו ולנטור את השנאה עליו, אלא צריך שימחה הדבר מליבו, ולהיטיב עמו בכל העניינים כמו לשאר איש הישראלי, וכאילו לא היה ביניהם שום שנאה, ככתוב לא תיקום ולא תיטור את בני עמך, ואהבת לרעך כמוך, ולך נא ראה בזהר הקדוש פרשת מקץ גודל מעלת האיש שמשלם טובה תחת רעה, וזה לשונו: "תא חזי יוסף לא די דאיהו לא שלים בישא לאחוי, אלא דעבד עמהון טיבי וקשומ, וכך אורחיהון דזכאי תדיר, בגין דא קודשא בריך הוא חיים עליהו תדיר בעלמא דין ובעלמא דאתי" (בא וראה יוסף, לא די שהוא לא שלים רעה לאחיו, אלא שעשה עמהם טוב ואמת, וכך דרכיהם של הצדיקים תמיד, מפני כך הקב"ה חס עליהם תמיד בעולם הזה ובעולם הבא), ומביא שם באריכות כבר נש אחד שניצול ממייתה בדרך נס עבור מדה הקדושה הזו" "תחשוב בדעתך שמן השמים נסבב כל אלה עבור עוונותיך, ומה לי אם נסבב הצער הזה על ידי זה או על ידי אחר, ואם אקבל כל זה עלי באמת ימחלו עבור זה עוונותי, וכמו שהשיב דוד לאבישי בן צרויה בעת שרצה לנקום עבורו מאת שמעי בן גירא על שחירף וגידף לדוד וקללו קללה נמרצת, לא הניחו דוד, ואמר: ד' אמר לו קלל וגו', ואמרו חז"ל שעבור זה נמנו בבי"ד של מעלה ומינהו לדוד שיחא הרביעי מרגלי המרכבה" (חפץ חיים שמיח"ל שער התבונה פרק ו' (ט)).

זצ"ל בהנהגותיהם), כל זה הוא בכלל לבדח מצב רוחה, ולא רק שהם לא דברים בטלים אלא עוד יקבל ע"ז שכר כדיבורי מצוה וכמו הגברי הנ"ל בגמרא, ולכן רצוי בכל פעם שמתחיל לדבר אל אשתו לכוון שמקיים מצות ואהבת לרעך כמוך, ומצות והלכת בדרכיו מה הוא וכו' ואז אדרבה יפכו הדיבורים לדיבורי מצוה ממש. אך כמוכח שהכלל, ואל תרבה שיחה עם האשה באשתו אמרו וכו' נשאר גם בתוקף, ועל כן צריכים משקל עד איפה ומתי לא. וזה שייך בעיקר גם לגבי הילדים שהם לא ירגישו התנתקות מהאב. ורק רצוי להכניס מה שיותר ויותר שיחות ודיבורים מעניני תורה ומצוות והשגחת השי"ת ויראת ה' ית"ש וכו', וכל זה לעשות בחכמה רבה. ולהיות שבקרבת הבית ההנהגה היא כנ"ל הרי זה בגדר צדיקים במה שהם מוכרחים להקל במקום אחד אדרבה באותו דבר צריכים להתחזק מאד במקום אחר. ולכן בחוץ לא בקרב המשפחה צריך להזהר ביותר שאת מדברים בטלים, אבל גם כן כמו שכתבתי לעיל שהדבר לא יגרם ניתוק מקרב כל הציבור וכו'. ואיך ניתן לקיים כל זה, ראשית כל להרבות בדברי תורה ויראה ועבודת ה' (כמוכח מבלי דברי גנאי על אחרים שמתנהגים בעבודת ה' אחרת) על ידי זה יוכל להיות מעורב בין הבריות ובכלל לא ירגישו שהוא נזהר מדב"ט, ובשאר דברים עד כמה שניתן, לקצר אם לא לצורך או להשיב מפני הכבוד וכו', ודברים שאפשר להביעם ע"י נענוע הראש ובת צחוק במקום דיבור גם כן הוא ריוח. והיתה הנהגת הצדיק המפורסם ר' בניציון בהג"ר ר' צבי מיכל שפירא זצ"ל שכל מי שנכנס לביתו בבתי מחסה מקבלו בסבר פנים יפות ודורש ממנו שמיד יאמר איזה דבר תורה יהיה מה שיהיה וכל זה בכדי לא להמשך ח"ו בדברים בטלים, והיו יודעים אלה שרצו להכנס אליו שצריכים להכין משהו מקודם.

(רפ) ויעו' עוד סנהדרין ז. "טוב" דשמע ואדיש – חלפון בישתיה מאה" וברש"י שם: "אשריו ששומע חרפתו ושותק, ומרגיל בכך ואדיש ... הלכו להם בשתיקתו מאה רעות שהיו באות עליו על ידי התגר".

◊ **יזחר מאור להרגיל את עצמו במדת הסבלנות, שיחיה מתרצה לכל מה שיארע לו כדאיתא באבות דרבי נתן (פרק מ"א משנה י"א), וז"ל: הוי למוד לקבל את הצער והוי מוחל על עלבונך. ויהיה נקל לו על ידי זה מדת שמירת הלשון, דאי לאו הכי יצטרך להתגבר על יצרו תמיד, שלא לילך ולספר לאחרים מה שהיה בינו ובין פלוני, או להזהר באיזה אופן לספר, ופעם ינצח את היצר ופעם היצר ינצחנו. ואפילו אחד יחרפהו בפניו, לא ישיב לו כלל וידע כי הכל מאת ה' הוא עבור עונותיו, ועונותיו הם המחרפין אותו. וכשיחיה מקבל את הדין על עצמו כאמת, בודאי הקדוש ברוך הוא ירומם קרנו למעלה עבור זה בעולם הזה ובעולם הבא, כמו שמצינו (שמואל ב' מ"ו) אצל דוד המלך עליו השלום, בשעה שקילל אותו שמעי בן גרא ועפר אותו בעפר, ורצו עבדי דוד לקנאות לכבודו עבור זה, לא הניח להם וקבל על עצמו הדין באומרו (שם י'): 'ה' אמר לו קלל, ואמרו רז"ל, שבאותו שעה זכה דוד להיות הרביעי לרגלי מרכבה. ובהאי גוונא בכל אדם ואדם, אם יזכה למדה זו בשלמות יהיה נחשב לעתיד מאהבי ה' יתברך ויאיר כצאת השמש בגבורתו, כמו שאמרו חז"ל (שבת דף פ"ח): הנעלבים ואינן עולבין, שומעין חרפתן ואינן משיבין, עושין מאהבה ושמחין ביסורין, עליהם הכתוב אימר (שופטים ה' ל"א): 'ואהביו כצאת השמש בגבורתו'. (וכתוב בספר 'תולדות אדם', שפעם אחת נסע הצדיק רבי זלמן, תלמידו של הגר"א ז"ל, עם אחיו הגאון רבי חיים מוולאזין זל"ה בדרך, והיו בבואם למלון, דיבר איתם בעל המלון קשות ולא נתן להם מקום ללון, וכאשר נסעו משם, וירא רבי חיים את אחיו רבי זלמן והנה הוא בוכה, ויאמר לו: למה אתה בוכה, השמת לבך אל דברי האיש, ואני לא נתתי לבי לכל הדברים. ענה רבי זלמן: אין אני בוכה חלילה על גנות שדיבר אלינו האיש, אך הרגשתי מעט כאב לב מדברי האיש, ובוכה אני על שלא הגעתי עדין למעלה (שבת דף פ"ח) 'הנעלבים ואינן עולבין וכו' שמחין וכו'). ופירשו המפרשים דקחשיב כאן ג' מדרגות: א. שאינו עולב לחבירו כשחבירו מחרפו, אבל יכול להיות שישב, ב. שמעמיד על עצמו שלא להשיב, אבל לב מר לו על זה ומעמיד על עצמו שלא להשיב כדי שלא ישיג יותר בזיון על ידי זה מחברו. ג. עושין מאהבה ושמחין ביסורין, פירוש: מה שאינו משיב הוא מצד האהבה לה' ומקבל יסורין אלו בשמחה. ובשמחה למדרגה השלישית זוכה לכל הכבוד הזה, כי מדה זו באה לאדם מצד קדושת הנפש ומאמונתה המהורה בה, שהוא משגיח על כל דרכיו, כמו שכתוב (איוב ל"ד כ"א): 'כי עיניו על דרכי איש' וגו', ועושה הכל לטובתו, כדאיתא במדרש תנחומא וז"ל "צריך האדם להיות שמח ביסורין יותר מן הטובה, שאפילו האדם בטובה כל ימיו לא נמחלו לו העוונות שבידו, ובמה נמחל לו – ביסורין. אמר ר' אלעזר: צריך אדם להחזיק טובה להקדוש ברוך הוא, בזמן שיסורין באין עליו, למה? שהיסורין מושכין את האדם להקדוש ברוך הוא, שנאמר (משלי ג' י"ב): 'כי את אשר יאהב ה' יוכיח', אם יסורין באין על האדם, יעמוד בהם ויקבלם, למה, שאין סוף למתן שכרן. (תהלים ל"ז ז') 'דום לה' והתחולל לו', צפה להקדוש ברוך הוא. אם הביא עליך יסורים, אל תהי מבעט בהם, אלא הוי מקבלן כחלילין (פרוש: כלי זמר). עכ"ל. וסבילת העלובין הוא בכלל יסורין כנ"ל 'עושין מאהבה ושמחין ביסורין. וכשירצה האדם להתדבק במדה זו של הסבלנות, יתבונן תמיד בגוף עונש העוונות בגהינם ובגלגול, כמו שאמרו חז"ל (ערוכין דף י"ט.) (תהלים פ"ד ז'): עוברי בעמק חבבא (זו גיהנם) מעין ישיתוהו שמורידין דמעות כנהל של שיתין, וידוע דאש של מדור א' שבגיהנם הוא ס' פעמים יותר מהאש שלנו, ושל מדור ב' הוא ס' פעמים ממדור א' וכן כה"ג יכפל העונש בכל המדרגות. וכבר כתב הרמב"ם בספרו שער הגמול ששעה א' בגיהנם הוא קשה יותר מיסורי איוב כל ימיו, וגם ידוע דעונש הגלגול הוא קשה יותר מעונש הגיהנם, על כן כשיתבונן האדם במעשיו תמיד וידע כי הוא ג"כ לא ינקה ביום הדין מהעונש הנורא, בודאי יהיה מקבל על עצמו ברוב שמחה המידה הזו להיות סבלן ומעביר על מדותיו תמיד תמורת עונשין הקשים הנ"ל (כמ"ש בספר חרדים וז"ל 'בשמעי כל מחרפי ומגדפי ברבים אשים נגדי כף מאזנים, ככף אחת אשמותי, וככף שניה החירופין והגדופין, ואביט כי כף האשמות מטה, ואשתוק ואצדיק דיני וכן אעשה לכל מיני צער בדיבור ומעשה) דחלא אנו רואין בחוש שנקל לו להאדם לקבל ע"ע כל הבזיונות אם עייז ימנע ממנו הפסד נכסיו כגון בעת השריפה ושארי צרות ר"ל, ועל אחת כו"כ אם יודע שבזה יסולק מעליו עונשי הגוף החמורין... כי אפילו אם לא היו מוחלין לו בשביל זה אפילו על עבירה אחת בשלימות ורק להקל עונשו ג"כ כדאי הוא לו וכנ"ל, וכ"ש אם מוחלין לו בשלימות עבור עבירה אחת ועל אחת כו"כ"מ בזה שידוע לנו שמוחלין לו עבור זה על כל עבירות שיש לו, אפילו לאותן הנקראים בשם 'פשע' רק שיזחר מכאן ולהבא שלא לעשותם כמו שאהז"ל כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנ' נושא עון ועובר על פשע, למי נושא עון – למי שעובר על פשע, אך מי שהוא רוצה שהקב"ה ימחול לו אפילו על פשעיו יזחר ג"כ שהוא לא יקפיד כלל אפילו יודע בודאי שעשה חברו נגדו במרד ובמעל שזה נקרא פשע כמאמרם (יומא ל"ז) פשעים אלו המרדים, והיו שדייקו 'למי נושא עון' – 'למי שעובר על פשע'... ומידה זו מועלת לאדם ג"כ להוסיף לו ימים אפילו אם כבר נגזר עליו שימות כדאיתא בר"ה דף י"ז במעשה דרב הונא בריה דרב יהושע דחלש ועל רב פפא לשיולי ביה (לברקו), הוא דתקיף ליה עלמא, אמר להו עבידו ליה זוודתא (פי' תכריזו), לסוף איתפת, הוה קמכסוף רב פפא למחוייה, אמר ליה מאי חזית, אמר לי, אין, הכי הוה (מיתה נקנסה עליו) ואמר להו הקב"ה הואיל ולא מוקים במיליה לא תוקמו בהדיה. על כן צריך האדם להתדבק תמיד במידה הקדושה הזו ויהי טוב לו בזה ובכא" (יחפץ חיים) – 'שמירת הלשון' שער התבונה פרק ח').**

◊ סיפר לי אברך שלא חש בטוב ועבר בדיקות, שתוצאותיהן בשרו לו את הגרוע מכל – הוא חולה במחלה ממארת קשה... נקל לתאר את תחושתו הקשה ואת שברון משפחתו, ובפרט כאשר הבחינו כי הרופאים עצמם מודאגים ביותר. אותו אדם פנה לעשות את מה שעושה כל יהודי במצבו – שפך את ליבו בתפילה לפני ד' שיהום וירחם עליו ויגיש לבקש את ברכתם של גדולי הדור. ומכיון שהוא מקורב להגר"ה קניבסקי שליט"א, נכנס אליו ובקש שיתפלל עליו, ועם זאת חשב לנסוע לקבר רשב"י ולומר שם את כל ספר התהילים, וביקש מהגר"ה שליט"א את ברכת הדרך ואת ברכתו לרפואה שלמה. הגר"ה אמר לו: "אתה זוכר שהייתי אצלך בבית לפני שמונה שנים?". אותו אברך נזכר כיצד לפני למעלה מעשרים שנה הסב מישחו לאשתו נזק חמור עד כדי שכתוצאה מכך אירע אסון במשפחתה. לאחר זמן מה התחתן הפוגע, אולם לא זכה לילדים משלו. על רקע מעשה זה הגיע לפתע רבי חיים לביתם, והושיט לזוגתו פתק שבו נכתב כי היא מוחלת בלב שלם לפוגע, וביקש ממנה לחתום על פתק זה. הרעיה, שזכר הפגיעה האנושה התעורר בה והציף את לבה בתסכול ובכעס לא היתה מסוגלת לחתום. אך הגר"ה המשיך להפציר: "בכל זאת, אבקש שתחתמי על פתק זה", האשה הגיבה: "אם הרב מבקש ממני לחתום, אז אחתום, אולם למלוח לו אינני מסוגלת". אך הרב לא הסתפק בכך, ואמר לה: "בכל זאת, אבקש שתעבדי על עצמך, תמחלי לו בלב שלם ותחתמי על הפתק". לאחר דקות ארוכות של מחשבה והתחבטות הנפש, נאותה האשה לחתום ולמחול בלב שלם. הגר"ה ביקש מהם לצלם את הפתקה הזו ושמר אצלו את המקור. כעת, הורה לו הגר"ה, "קח את הפתק הזה איתך למירון, ושם תתפלל כי אם נגזרה עליך גזירה קשה, תזכה להנצל בזכות הפתק הזה, בזכות מחילת אשתך"... האברך היה שרוי בהתרגשות עצומה שעה שסיפר לי את סופו של המעשה: "הנני שב כעת מן הרופא שהחזיר לי את תוצאות הבדיקות הנוספות שעשיתי", אמר, "והוא בישר לי כי הבדיקות החדשות שללו את האבחון הקודם, ואני נקי מכף רגל ועד ראש, הכל בסדר ברוך ד'!" (ימתוק האור) לרבי שלמה לוינשטיין שליט"א, מגילת אסתר, עמ' 115.

◊ פעם אחת שאלתי את הגר"ש ואזנר זצ"ל "במה הארכת ימים?" – באיזה זכות זכה לאריכות ימים מופלגת. והשיב לי "מעולם הייתי מעביר על מידותי", והוסיף "ועוד דבר אחד" ולא פירש לי כוונתו בזה. ויש תחת ידי מכתב שכתב הגר"ש זצ"ל זה יותר מחמישים שנה לרב אחד

שציער אותו מאוד באיזה ענין וגרם לו הרבה בזיונות ועגמת נפש, ואח"כ שלח לו מכתב שרוצה לפייסו. והגר"ש השיבו שמחל לו במחילה גמורה, על אף שהיה לו הרבה עגמת נפש ממנו, מ"מ "מעולם וותרן על מידותי הייתי" (ספר 'בידי הוה עובדא' עמ' תצ"ג).

✧ כתב השל"ה הק' (מס' יומא פרק דרך חיים תוכחת מוסר אות רכ"ה) בשם ספר 'קול בוכים', ו"ל: "זו היא תשובה נפלאה כמו שהיה מרגלא בפומי דמורי זלה"ה שהיה אומר, שבכל התשובות שבעולם, המעולה שבכולם למרק החטאות והזדונות והפשעים, היא סבילת העלבונות והחירופים והגידופים, והיא מעולה יותר מכל מלקיות וסיגופים שבעולם (כי אם יסגף עצמו לבד, יחלש ויבטל בדברי תורה ... ונקרא חוטא, אמנם) במידה זו, תאכל ותשתה ותעבוד, והעוונות מתכפרים כי הגע עצמך, שיאמרו לך, תרצה שיבוא לך הפסד ממון או נפילת בתים? ותשיב: לא! ואם יאמרו לך, תרצה לקבל עליך מיתת בנים ר"ל, תשיב, הם ושלוי. ואם יאמרו, תרצה שיכך ד' בשחפת ובקדחת, מיד ירוץ לבך ותשיב 'רחמנא לצלן'. וכן אם יאמרו לך על המיתה והגהיגום ועל הגלגולים הרעים, על הכל תשיב, 'הם ושלוי'. א"כ בחיך החטאים והעוונות והפשעים, שחטאת ושעוית ושפשעת, ופגמת במעלות הרמות, בעשי' ויצירה ובריאה ואצילות, מחצב נשמתך, מיום היותך על האדמה, במה יכופר? ... ומכל עבירה נעשה קטיגור, ועולות אגודות מקטרגים, – על זאת העצה היעוצה, "יתן למכהו לחי – ישבע בחרפה" כמדובר, ובזה לא יזניחך אלוקים לעולם". עכ"ל. (רפא)

✧ בשערי תשובה לרבנו יונה ז"ל ש"א אות כ"ה כתב: "ועוד חייב בעל התשובה... לא לבעוס ולא להקפיד על חבריו... ולהעביר על מידותיו ומעבירים מזה להתכפר על עוונותיו כמו שאמור"ל ר"ה י"ז ע"א המעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו, מידה כנגד מידה, וזהו פתח תקוה נכבד מאד" עכ"ל.

✧ ראיתי בשם הקדמון בעל "תורת אשם" שכתב ז"ל "המעביר על מידותיו ונה להתפייס ואינו נוקם ונוטר, מלבד מה דמעבירין לו על כל פשעיו וזכה ג"כ דעושיין לו ניסים ונפלאות, וניצול, ומאריכין לו ימים ושנים, ותפילתו נשמעת, והעולם מתקיים על ידו, וזוכה לתורה כי רוח אלוקים מלמדוהו וכו', ואפילו כלפי אשתו ובניו יחא נעלב וסבלן ואצ"ל כלפי אחרים, וישקול בדעתו אשר מזה הצער המועט שסובל לרגעים יגיע לו מזה דבר שאין ערוך אליו", עכ"ל (קונטרס עצות לזכות בדיון בימים הנוראים להגר"ח קרלנשטיין זצ"ל – עמ' ט').

✧ ביסושה"ע (שער י' פ"ד בהנהגות חדש אלול) הביא בשם האריז"ל "יזהר האדם שלא יקפיד בביתו על שום דבר שאינו נוגע ליראת ד' בין קטן בין גדול" עכ"ל.

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

✧ "ידע האדם, כי הקב"ה מאריך אפו וגבי דיליה". והאדם בעצמו, העושה דבר נגד דעת התורה, אשר זה נגד רצונו ית"ש, ענש יענש. כי גוף האדם אינו רק הלבוש, וכח האדם, המרגשת נועם וצער, היא החיה גם אחר פשיטת הלבוש, ומסוגלת להשגת נועם וצער. ומן קיום תורה ומצוות, יהיה להאדם בעצמו המקיים, עונג גדול למעלה למעלה להפליא. ומעשיית עבירה, או ביטול תורה ומצוות, יהיה להאדם בעצמו העובר, צער גדול ונורא, אשר ינהם באחריתו, כאין מפלט, אם לא יכין מנוס לו, בעת נשאו הלבוש – היא התקשרות הנפשי עם החומר" (אור ישראל עמ' מ"ט – מכתב ו').

✧ "לעולם ישתדל אדם לעשות תשובה ולנער כפיו מחטאיו, כדי שאם ימות, יהי' בעל תשובה ויזכה לחיי העוה"ב. לעולם יראה אדם עצמו כאילו הוא נוטה למות, ושוא ימות שלא בשעתו, ונמצא עומד בחטאיו בלא תשובה, לפיכך ישוב מחטאיו מיד, ואל יאמר כשאזקין אשוב, שוא ימות טרם שיוקין, הוא ששלמה אמר בחכמתו (קהלת ט) 'בכל עת יהיו בגדיך לבנים'" (תניא רבתי סי' ס"ג).

✧ צריך תמיד לחשוב ולהתבונן, כי האדם ע"י תורתו תפילותיו ומצוותיו וכתובת חידושי אפ' בר הכי הוא, רוקם את מוטות ואריגת הנצחיות, משום זה צריך מאד לצמצם את הרגעים שבהן הוא בטל, הזמן העומד לרשותו הוא מוגבל ומוקצב עד תאריך ושעה מסויימים שאותה נדע רק בהיותנו בעולם האחר. נתבונן על זה בימי האלול ואל נקלקל בידינו את המטווה הנחדר והנאדר הזה שניתן לפרשו על כמה עשירות משנותינו, בעשותנו בו נקבים נקבים חלולים חלולים גדולים. על כן נתאזר נא לארוג אריגה זו על צד היותר טוב והמובהק, ונקריב לזה כל מאמץ, לא נחסוך עמל ומאמץ ממנו, אדם לעמל יולד, נעמיד לעצמנו יעודים וסדרים שלשם אנחנו שואפים להגיע, לא נרפה ולא ניסוג אחורנית, נקרע מאיתנו קרעים בכדי להגיע למה שהעמדנו לעצמנו, אין דבר העומד בפני הרצון, בתורה בתפילה בדקדוק הדינים בהנהגות ומידות טובות. (והבאים גם בסוד ד') ישתדלו לעלות לאט לאט גם בעבודת הכוונות שהוא מקצוע גדול ואדיר שבתורה שסוף סוף כל העולמות תלויים בו, ומפתח זה בידינו הוא, למה נזיח. ומי שבכוחו לכתוב ספרים באחד או בכמה ממקצועות התורה אל ירפה מזה ויגביר כל מאמציו לכתובה מסודרת נחוצה ועניינית ומועילה במקצוע שבחר בו, הלא זוהי דוגמא מוחשית ליריעת הנצח הנרקמת ע"י האדם, ואם בשאר פעולות ורוחניות הדבר תלוי באמונה, הלא בפעולה רחנית גשמית זו ניכרת האריגה, ומה רב ההפסד בהשבתת הריקמה, אל נשית לב להפרעות הסובבות אותנו מכל צד, נתגבר עליהן כאריה וכלביא, ננצל הזמן אפ' זמן קטן בין הפרעה להפרעה, רוב גדולי עולם נהגו כך. נבקש מאלוקינו בימי אלול הקדושים מכאן ולהבא לחסות בסתר כנפיו סלה. נארוג את ריקמת חיי נצחינו עד בו יבוא מועד נסיעתנו וחנותינו בתוך תוכי ריקמת נצח זו ('אני לדודי' – להגר"ש דבליצקי זצ"ל עמ' י"ט). (רפא)

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

קסח. יש לכל אדם לחפש ולפשפש במעשיו ולשוב בעשרת ימי תשובה. וספק עבירה צריך יותר תשובה מעבירה וודאית. וכתב הרא"ש שיקרא בימים אלו באגרת התשובה של רבינו יונה ועכ"פ בימים אלו יעשה כל אדם כדעת הזהוה"ק שישב קודם שישכב ויתאונן על חטאיו ויפשפש במעשיו (רמ"א תרג"ג ב' ומשנ"ב סק"ב).

(רפא) וכן כתב החיד"א זיע"א ('מורה באצבע' סימן א' אות י') ז"ל "ישתדל להעביר על מדותיו כי זה כל האדם, וישיב אל לבו כי הרבה לחטוא, וכמה פעמים לאלפים עשה נגד רצונו יתברך, והכל עליו לתקן ומידו יבוקש וכו', ומה יספיק לעשות סיגופים או מה כוחו לקבל יסורים, וזאת העיצה מפום ממלל רברבן רבנו משה קורדובירו זצ"ל פינת יקרת, להעביר על מדותיו ובה מתכפרין פשעיו, וטוב לו יותר מן הסיגופים ותעניות, וזו היא מרגלית שאין להעריך סמא דכולא ואריך" עכ"ל.

(רפב) בספר חסידים סי' ר"י כ' ז"ל "אם ראית תלמיד חכם שהאריך ימים, דע לך שהוסיף דקדוקים על חבירו דברים שאינם כתובים בתורה, שהרי בפירוש אמרו במס' מגילה, במה הארכת ימים וכו', ואין שם דבר אחד מן התורה אלא דקדוקי של סברא שאינן של תורה" עכ"ל.

◊ "בהודש תשרי לא חי' מקדש אותה (את הלבנה) עד מוצאי יוהכ"פ, דמקודם לכן מאויימים מיום הדין, וליכא שמחה" (ספר מהרי"ל הל' ט' באב סק"ט, והר"ד בדרכי משה תכ"ו סק"ב).

קסט. י"א דאין לקדש הלבנה קודם יוהכ"פ (רמ"א תכ"ו - ב' וכד' מהרי"ל הנ"ל). וי"א שיכולין לקדש אותה קודם יום הכפורים (והטעם "שהרי הוא מצוה ויש לנו לעשות אותה קודם יוהכ"פ, שאם באולי יהיו עוונותינו שקולים עם הזכויות, תכריע זאת המצוה" ופוק חזי מאי עמא דבר) (לבוש תכ"ו - ד' וכן כתב בבית מאיר תכ"ו דראוי לנהוג כהלבוש. והוסיף שם "בשנת תקס"א אירע לי מכח מנהג הרמ"א שלא עלה בידי לקדשה כל עיקר מפני שימים הללו מצויים העננים". וכן נראה דמצד הביאה"ל תכ"ו ב' ד"ה 'ולא' עפ"ד הלבוש והבית מאיר הנ"ל).

◊ "...בהזדמנות זו רצוני להגיד לכת"ר כי כמעט כל מה שאני עושה אני אנוס ע"פ הדיבור. בהיותי שבור ורצוני כל הימים ולא זכיתי לשום עונג מתענוגגי החיים נוסף לכאבי הגוף ושביירתו כל הימים. העונג היחידי הוא לי לעשות רצוני קוני ואין לי צער יותר גמור מכשולון בעוון, רבותי למדוני כי בכל תנועה צריך להתייעץ עם חלקי השו"ע, ואין אני בן חורין לעשות דבר מבלי עיון בהלכה מן ההלכות הנוגעות לתנועות הנידון, ואין לי בעולמו אלא זאת..." (קובץ אנרות לחזו"א זצ"ל ח"א קנ"ג).

◊ כתב המבי"ט (בית אלוקים שער התשובה פט"ו) "התשובה מועילה לעולם, אבל מר"ה ליוהכ"פ מועילה יותר ומקובלת, גם כי לא תהיה כ"כ תשובה גמורה".

◊ "ימי התשובה וקדושתם הם עשרה ימים מר"ה ליוהכ"פ, אשר קדשם ד' ב"ה, ונקראים עשרת ימי התשובה. והרמז הוא, כי טעם התשובה כתב החסיד בעל חובת הלבבות הוא התקנת האדם לעבודת חבורא יתברך, אחרי יציאתו ממנה וחטאו בה, והשבת מה שאבד ממנה. והנה לעיל הבאתי בשם הוזהר וז"ל, איננו יומין דבר נש אתברי בההוא יומא דנפק לעלמא כולחו קיימין בקיומיהו ואולין וטאסין בעלמא נחתין ואזהרן לבר נש כל יומא ויומא בלחודיו, וכד ההוא יומא אתי ואזהר לי' ובר נש עביר בההוא יומא חובא קמי מארי', ההוא יומא סליק בכיסופא ואסחיד סהדותא וקאים בלחודיו לבר, ותאנו בתר דקאים בלחודיו יתיב עד דבר נש עביר מינ' תשובה זכה, תב ההוא יומא לאתרי' כו', אתפקדון אינן יומין וחסרין ולא עאלין במנינא דאינן דאשתארו, וזיי לההוא בר נש דגרע יומי' קמי מלכא קדישא כו'. והנה כתבו בעלי מוסר, שסגולת הימים האלו אם שב לפניו ב"ה מוחלין לו כל מה שחטא באותו יום בשבוע כל ימות השנה. נמצא ע"י מה ששב בימים הקדושים האלו, גורם שחזורין הימים שחטא בהן במנין הימים, כמבואר בזהר. וע"י זה נכון הוא לקרוא לאותן הימים ימי התשובה כי ע"י ימים האלו משיבין לו הימים, שנאבדו ממנו בחטאתו בהן. ולכן ישם האדם אל לבו, כמה ימים בשנה שלא עבד ה' בראוי, ע"י ביטול תורה וביטול תפילה בכוונה, וכמה ימים שעשה בהן עבירות קלות ודש בעקביו, והמה מן החמורות שבחמורות" (מרפא לשון' להנה"ק רבי רפאל הכהן מהמבורג זצ"ל, עמוד יום הדין, מהדורת ועד ושב הכהן עמ' ש"ב).

◊ "התשובה באמת צריך להיות מתוך שמחה ולא מתוך מרה שחורה ועצבות, אבל טוב לב נשבר" (אלף המגן תקפ"א סק"ג).

קע. בעשרת ימי תשובה מרבים בסליחות קצת יותר מהימים לפני ר"ה, ומי שאי אפשר לו להשכים לסליחות לפני ר"ה ישתדל עכ"פ להשכים בעשרת ימי תשובה. (דהרמב"ם בהל' תשובה ג' ד') הזכיר השכמה לסליחות רק גבי עשרת ימי תשובה, ומבואר דהם חמירי טפי מהימים שלפני ר"ה (וכן יעוי' עוד לשון הגאונים בסמוך) (הגר"ש דבליצקי זצ"ל קיצור הל' מועדים עמ' ז').

◊ כתב הכלבו סי' ס"ה "ואמר רב עמרם ז"ל בעשרת ימים שבין ר"ה ליום הכיפורים משכימין בכל יום ובבתי כנסיות קודם עלות השחר ומבקשים רחמים ...". וברא"ש מס' ר"ה סוס"י י"ד "אמר לי רב כהן צדק מנהג בשתי ישיבות לומר תחנונים בהני עשרה יומי שבין ר"ה ליום הכיפורים, וכן אומר רב עמרם ורב האי מנהג לומר תחנונים בהני עשרה ימים בלחוד".

◊ אע"פ שהתפילה חביבה אף ביחיד, תפילת הציבור חביבה ביותר, ומכל מקום בזמן הזה (עשרת ימי תשובה) מתוך שהתורה נתנה הארה לכל, הרי אף תפילת היחיד חביבה חיובית יתר, ולעולם ירבה אדם בתפילה ובסליחות ובהזכרת י"ג מידות ומתוך כך נענה (מאירי ר"ה יז').

◊ "פעם אחת בזמן הימים הנוראים אמר לי רבי מאיר הלוי שליט"א (זצ"ל) בנו של הגרי"ז זיע"א: כי לדעתו עיצה טובה מאוד להתפלל בעשרת ימי תשובה את הקפיטל קי"ט כדי צוא "אויסכעטיין" על השנה הבעל"ט על תורה ועל מצוות. וזכרני שפעם אחת בשבת שובה (או בשבת שלפני ר"ה) אמר רבינו הקדוש מבריסק זי"ע לאחד בחיות, ובערך בדרך שמחה ובמין התעוררות נפשית כזאת: "ס'גייט עשרת ימי תשובה! מ'קען 'עפעס' אופטאן! מ'קען זאגין תהילים" (הגרמ"מ שולזינגר זצ"ל - 'פניני רבינו הגרי"ז' ע' צ"ז).

◊ "ימי התשובה נזהרתי מאוד לנקות עצמי מכל מה שאינו שלי ולרצות את חבירי" (האדר"ת זצ"ל - 'נפש דוד' עמ' מ"ג).

◊ "איך יניח האדם עסק העולם העליון, שהוא עולם רוחני, עולם הנשמות, חיי העולם הבא, עולם שכולו טוב, עולם שכולו ארוך, עולם האמת, עולם עומד לעד שיש בידו לחשיג אותו, ויתעסק בעסקי העולם הזה, שהוא עולם השפל, עולם השקר, עולם בוגד, עולם חולף, חיי שעה שאין הדבר בידו וברשותו" (ספר 'שערי העבודה' המיוחס לרבינו יונה זיע"א).

הננו להחזיק טובה מרובה להאי גברא יקירא אשר אהבת התורה יוקדת בליבו, מחזיק בעץ החיים, אשר לקח על כתפיו ההוצאות המרובות של גליונות אלו

ה"ה הרב נפתלי פכטר שליט"א

יתן ד' ויזכו הוא וכל ב"ב להתברך בכל מילי דמיטב, ויראו רוב נחת ושובע שמחות, אורך ימים ושנים טובות בבריות גופא ונהורא מעלי', שמחת עולם על ראשם תמיד, על מי מנוחות ינהלם ד', אך טוב וחסד ישכון באהלם כל הימים והצלחת עולמים בטוב ובנעימים

לעילוי נשמת

הרב אליהו לייב בן ברוך מנדל ז"ל ורעייתו מרת רייזל בת אברהם משה ע"ה

ת. נ. צ. ב. ה.

לע"נ הבחור מאיר יעקב
בהג"ר אהרן ז"ל תנצב"ה

לעילוי נשמת שמחה אליעזר אלתר
בן יעקב ז"ל תנצב"ה

לרפואת ירחמיאל ישראל זאב בן
אסתר בתושח"י

לעילוי נשמת דוד בן ווליה תנצב"ה
לעילוי נשמת האשה הצדקנית אילנה
ב"ר אפרים ע"ה תנצב"ה

לעילוי נשמת ראש משפחתנו

הר"ר אלחנן בן הגה"צ רבי יצחק

דוד שינקר ז"ל

אהב תורה ותמך בלומדיה, גמל חסדים
בגופו ובממונו, עסק בצרכי ציבור
באמונה, שם שמים התאהב על ידו,
האיר פנים לכל, מצא חן ושכל טוב
בעיני אלקים ואדם
נלב"ע נר ראשון של חנוכה כ"ה כסליו
ה'תשע"ח תנצב"ה

לרפואת והצלחת

יעל חנה בת שרה

וכל ב"ב

לעילוי נשמת הגאון רבי אליעזר
ב"ר משה קליין זצ"ל תנצב"ה

לעילוי נשמת רבי מאיר ב"ר
אריה שטוק זצ"ל תנצב"ה

לרפואת חיים נפתלי צבי בן צביה בתושח"י

מהדורה זו נתרמה לזיכוי הרבים

אם ברצונך לתרום מהדורה נוספת או למועדי ישראל הבעל"ט
התקשר לטל: 0533174851 תא קולי נא ליתן לב למספר החדש!